Guds vackra värld. En historia om rätt och orätt. Del I

Bokutgåva

Albert Bonniers förlag, Stockholm 1916.

FÖRORD.

Det arbete, som härmed föreläggs läsaren, rymmer något av tillvarons mörkaste och mest okända område: förbrytarens föreställningsvärld. Ohygglig i sitt förfall och sin hopplöshet skulle den kunna väcka misstanke, att jag här förirrat mig i egna sjuka fantasier långt borta från verkligheten. Jag har därför ansett nödvändigt att med några ord på förhand blotta en smula av den verklighetsgrund, på vilken dikten blivit uppbyggd.

För rätt länge sedan fick jag i min hand en liten bunt solkiga skrivböcker, impregnerade med en obeskrivlig fängelselukt och fullskrivna såväl på som mellan och tvärs över raderna med en valhänt och okonstlad piktur. Böckerna innehöllo en förbrytares egenhändiga levnadsbeskrivning, utförd dels under långvariga frihetsstraff, dels på fritiden. Dessa anteckningar lågo en tid orörda i mina gömmor, tills jag en dag kom att erinra mig de självbekännelser av en förbrytare jag hade i min ägo. Jag tog fram hans scripta och fördjupade mig i tukthusfångens föreställningsvärld.

Det dokumentariska värdet av förbrytarens utgjutelser är givetvis obetydligt. Men det psykologiska värdet tyckes mig vara så mycket större – hans försök att förklara sig själv med motiveringar, som han utan vidare förutsätter såsom begripliga och acceptabla för alla människor – hans begrepp om vilka mänskliga strävanden som måste anses självklara – de perspektiv som därvid öppnas in i hans eget själsliv – allt detta gav ett enastående värde åt hans stundom tårdränkt sentimentala, stundom groteskt självförhärligande skildringar.

Sedan jag med strängaste kritik bortrensat ur hans skriverier alla sådana uppgifter, som jag inte kunde kontrollera eller som jag inte på goda grunder kunde anse sannolika, och sedan jag så långt möjligt återfört hans sätt att tänka och uttrycka sig till de faktorer inom hans eget jag, som därigenom avslöjade sig, hade jag i behåll bilden av en man, som efter en barndom, präglad av nöd och utkantens säregna ungdomskriminalitet, kom av en tillfällighet att glida in som redskap i de homosexuella kretsarna, vilket för honom blev en skola, varur han utgick som färdig förbrytare. Utan att från begynnelsen ha haft en sämre andlig utrustning än flertalet människor, stannade han i sin utveckling på barnets stadium, steriliserades knappt manbar än och upplöstes i en förruttnelse av ungdomlig senilitet.

Det har alltid vilat en tung tystnad över homosexualiteten sådan den gestaltar sig i verkligheten, och företeelsen torde för sin egen skull inte påkalla att denna tystnad brytes. Men den har inom det moderna samhället utvecklats till en närmast intill det kriminella liggande gränsföreteelse: en mängd unga män dragas denna väg in i alldeles speciella former av tjuvnadsbrott, de komma i nära beröring med förbrytarvärlden och leva sig in i en positivt kriminell miljö. Det må vara sant, att största parten av dessa unga män med tiden försvinna ur polisens intressesfär – vilket dock inte behöver betyda, att de resignerat under ett ordnat arbetes ok i främmande land – åtskilliga glida emellertid mycket snart över den yttersta gränsen och konstituera sig som yrkesförbrytare med alldeles säregna möjligheter att anskaffa erforderligt rörelsekapital.

En sådan ung mans utveckling skildras av honom själv i grella färger och med barbarisk detaljrikedom i den

fängelsestinkande lunta, som fångade mitt intresse. I föreliggande arbete har jag – naturligtvis utan att eftersträva någon oväsentlig porträttlikhet – sökt rekonstruera det psykologiska händelseförloppet. Jag har därvid inte nöjt mig med förbrytarens egna självbetagna utgjutelser, men även i största utsträckning rådfrågat den moderna kriminalpsykologiska sakkunskapen. Och själv känner jag tillräckligt skuggornas folk för att veta, vilka vägar barnet haft att vandra från utkanten till fängelset – Frasse Karlsson-Gyllenhjelms väg genom Guds vackra värld. Han är ingen angenäm bekantskap att göra. Och han kan framför allt inte föras tillsammans med unga och omdömeslösa människor, endast med mogna, erfarna män och kvinnor. Men för dem kan dock hans hesa stämma vara värd en stund att höras – som en ton ur djupens sorgeskri.

Brottslingens psyke är insvept i samma ödesdramats dunkel, som vilar över allt mänskligt själsliv, och de onda makter, mot vilka vi människor ha att kämpa i våra hjärtan, skola säkerligen alltid förbli oförklarade. Så mycket nödvändigare är det då, att vi fasthålla vid en vördnadsfull tillit till andra makter, vilkas verkningar vi förnimma såsom någonting gott inom oss, fastän vi även inför dessa makter måste erkänna omöjligheten att någonsin lära känna deras innersta väsen.

Oktober 1916.

Martin Koch.

I

INTRODUKTION

Där ligger Norrsjön, bred över det järngråa vattnet, stränderna resa sig med högburna, mörka skogar längst uppåt nordkanten. Åt andra sidan ligger Sörsjön, ljusare blå, högre rymd och lättare skyar har den över sig, stränderna öppna sig vidare och varmare av god, klar sol.

Mellan vattnen ligger ett backigt, smålummigt näs, och mitt på näset reser sig den vita kyrkan som en trygg borg mot det onda, om man ser den söderifrån – som ett hotande fängelse, om man står däruppe bland vildsnåren på nordstranden och ser ner över bygden.

Så är Hobo socken delad i mörkt, tungt och kallt på den ena sidan, där sorgebarnen bo och var och en är tjuv i sin näring och allt ont trevar sig fram till liv i den råa luften; där låta kyrkoklockorna illa om lördagskvällen, om söndagen hör man dem inte, ty då sover man ruset av sig; allt blir vänt i vrånghet och brott, präst och länsman ha samma faror att möta, när de söka sig stigarne fram genom skogen häruppe, ty de komma aldrig som vänner till de fågelfria, de komma med band för kropp och själ och med lagens hårda, straffande ord.

Ser man på stigen en karl, strax smiter han undan. Går man fram till någon av de små nertryckta stugorna, skymtar nog folk därinne, men ingen svarar när man knackar, och man bör inte stå där alltför länge och envisas, en hård röst kan komma farande ur något tillbommat skjul i närheten, en sten kan komma flygande, ett bösskott kan komma rykande ur något snår i skogskanten, där inga människor synas. Vem som helst häruppe kunde sättas in på cellerna när som helst, man behövde ändå inte vara rädd att begå någon orättfärdig gärning.

Men kring Sörsjön bo de gudfruktiga på stora gårdar i Herrans klara ljus under kyrkans vita hägn, och vid ålderdomliga psalmers och sjungande klockors ljud går deras liv sin raka väg från vaggan till graven.

Där kommer en kärra skakande på vägen söderifrån. Dammet stiger sakta upp under de höga hjulen och hästens hårda hovar. Vem åker på kyrkvägen om lördagskvällen – det är son på Söråker, Tomas Eliasson – granna don, kan man se, då ska han väl sta och fria!

Grå hästen, klädd i helgdagsseldon, trampar sävligt uppför backen över näset, uppåt kyrkan. Bondsonen sitter ensam i kärran, väl inknäppt i stolen, och bakom honom är fastsurrad en stor, grant målad och beslagen kista. Han har fina, svarta klädeskläder och ett ungt, ljust, rödhyllt ansikte, blåa, ärliga ögon och vitaktigt läppfjun och ögonhår. Hästen sköter han utan piska, bara med små dragningar i tömmen och en halv vissling mellan starka tänder – nu håller han in vid kyrkporten, stiger ur kärran, låter hästen ta sig en munfull färskt junigräs på vägkanten under stenmuren – så går han sakta in på kyrkogården.

Till fars grav med några blommor från ängsbackarna därhemma och från rundeln på Söråkers gård, att hans goda minne må vara med på färden. Där ligger förut en evighetskrans av målat järnbleck och en annan, hopvriden av krusiga glaspärlor, så det är inte för behovets skull, men far tyckte om blommor, och där ska gärna stå en bukett i det gröna glaset under träkorset med Hemmansägaren Elias Erssons namn och årtal och det manande ordet: i dag mig, i morgon dig, ej skillnad görs till åren. Så ung som gammal bäras vi en dag dock bort på båren. Saliga äro de, som i Herranom dö. –

Fågeln sjunger i syrenhäcken utanför sakristians svarta järndörr, och det ligger ett löftets vackra solskimmer över den breda bygden kring Sörsjön, när Tomas går ut igen på vägen. Hästen vänder sitt kloka huvud emot honom, kärran prunkar fin och putsad, vinden leker i löven och sommardoften höjer sin ljumma fläkt.

Den unge mannen är uppkallad efter skriftens ord om Tomas, som ock kallades Didymus. Inte för tvivlets skull, men för kärlekens, som levde i den aposteln. Herre, vi veta icke vart du går, och huru kunna vi veta vägen? sade han till Mästaren, och i sin ångest att förlora Honom ropade han till medlärjungarna: Låtom oss ock gå, att vi må dö med Honom! – Vägen gick till Judéen, där judarna ville stena vår Frälsare, vägen gick till Lasarus, den döde vännen, vägen gick genom dödsskuggans dal, och Tomas ville möta alla faror med sin Herre.

Så skulle ock Tomas Eliasson älska sin Mästare och vandra hans väg genom livet.

Över Norrsjöns mörka stränder stiger upp ett svart moln, men det ser han inte. Han ser neråt soltindret över gårdarna därhemma, det ligger närmast hans hjärta och fyller hans sinne med stilla, mäktig glädje. Där känner han varje liten fläck av marken, varje sten, varje strå och blomma, där vet han var trädet ligger som blåst omkull i hagen, var konvaljerna växa och förgät-mig-ej'en står i sankmarkerna vid ån, där vet han var gärdsgården behöver lagas och var kreaturen bruka hålla sig i markerna varje stund på dagen, där vet han vad varje fläck av jorden behöver i gödsel och på vilket gärde rågen blir bäst, där känner han varje stock och planka i stugor, fähus och lador, hemma och ute kring värnarna, både var han själv har lagat och var far och farfar byggt och bättrat. Var han går ska han minnas doften av denna jord och se i sitt sinne ljusningen över de låga taken hemma under lindar och lönnar – och grönskimret på backen bland stackar, kärror och redskap, som äro gårdens och hans.

I stugan går mor och väntar nu – snart ska där väl gå en annan kvinna också, hans egen kvinna. Men ännu så länge tänker han sig henne mest som en främling, och han skyggar för tvånget att för alltid föra in till sig och de sina en ny människa, hon kan dock ingenting förstå av allt som varit, hon känner inte bord och bänkar, skåp och stolar, klockan i hörnet, tapeterna på väggarna, de gula fläckarna i limfärgsstrukna trätaken såsom han, och hur länge hon än går där, ska hon aldrig komma så djupt in i den värld som är hans, att den blir mer än allt annat på jorden levande i hennes hjärta.

Det tror han inte! Men att han måste däran, det vet han och förstår det väl. Hon är utsocknes, flickan, flera mil måste han åka nu i kväll för att göra visst med henne. Sådant ska helst göras sent på kvällen efter ortens

sed. Husfolket ska redan ha lagt sig, när friaren kör in på flickans gård med sina gåvor, men Tomas har hela tiden undrat, om detta också var sed i hennes hemort. Så litet kände de varandra. Här i Hobo var det äldsta tiders bruk, ingen kunde göra annorlunda utan att veta att han gjort orätt, och i sådana ting vill man hellre göra noga vad som är rätt av ålder.

Hela dagen har Tomas gått därhemma och velat ge sig tidigt i väg för att komma som vanligt främmandefolk till Bengtssons därborta på Velamsgården i Hasselbotten. Då skulle det kanske inte vara så svårt att få saken på tal, tänkte han sig. Men modern gick tyst och ställde envist och utan brådska med allt som skulle vara, och innan Bengt, drängen, den fräkniga, rödhåriga oäktingen de hade i tjänst på Söråker, fått kärran fin och kyrkbetslet åt hästen putsat, var tiden gången långt utför mot röda kvällningen. Och fast han stretat för att komma obrukligt tidigt i väg, kändes det i alla fall tryggt till slut att veta, att nu skulle han efter hembygdens uråldriga sed komma om natten till sin blivande kvinna och väcka hennes föräldrar med rika gåvor, allt skulle ske som han själv fått lära var rätt att göra till livs lycka, till husfrid och hems grundfasta ordning.

Men molnet stiger tungt och svart över Norrsjöns mörka skogar, vattnet blir mörkare, får skuggor av bly i det järngråa glänset. Nu ser han mot skogen och kisar efter vädret, medan han, åter inknäppt i kärrans breda åkstol, skakar utför backen längs vägen åt norr. Solen går ner klart ändå! En liten fjäderlätt molnstrimma driver ut över hela himlavalvet rakt i söder och norr, när ett sådant strimmel, Noaks ark, står i den riktningen, blir govädret stadigt. Ingen dimma stiger upp ur norrskogarna, den röken från trollens stekhällar brukar annars säkert synas emot regn – den där molntappen går väl undan med vädret; ger han några droppar regn, så är det så mycket bättre, solen skiner och det regnar, då dansa alla heliga Guds änglar!

Nu går vägen bred och jämn under glänsande, vitstammiga björkar förbi prästgården, den stora, vita byggningen mitt i en nästan igenvuxen trädgård, en vildmark av brusande gröna kronor – där bodde gamle kyrkoherden, doktor Mannergren, en kraftens karl som ingen annan, faderlig och myndig, barsk och sträng, men den hjärtegoda glimten under buskiga ögonbryn och leendet ibland över de stränga läpparna såg man nog och glömde inte snart. I många år fick han vara här, sen blev han kallad till biskop i en annan ända av landet, där man nog också kunde behöva en Herrans karlakarl till hjälp. Men i Hobo levde hans minne bland alla, som bara fått ett enda litet ord av honom att bära i sitt hjärta.

Och där står korstallen. Tomas kör långsamt förbi. Skogen från Norrsjöns stränder sträcker fram en glesnande dunge ända hit, där vägen löper av näset mellan vattnen och går mot byarna norr i Hobo. Längst framme vid vägkanten, skild från alla andra trän, står en ensam, jättehög fura. Var en som blev död i socknen skulle köras till graven den här vägen förbi sjöarna, om det också gick närmare vägar till den vigda jorden. Och vid denna tall, där fädernas sista minne ännu levde, skulle alla stanna. För varje liktåg ristades in i skrovlig bark den dödes bokstäver och årtal.

Nu är den så fullristad med dessa dödens tecken, att knappast plats finnes för fler. Tomas vet precis fläcken där det äldsta namnet står, det bär året sextonhundratrettioett. Nerifrån marken och så högt man kan nå finns på furan en myllrande mängd av dessa knivristade ärr, däribland också faderns märke: E. E./1852. Det är fyra år sedan Tomas skar det med egen hand, medan den döde låg i kistan, väntande på vägen, och de svartklädda männen som tysta följde vittnade med bara huvuden och läste ett sista Herrens ord till avsked åt den gamle, som gått över den osynliga bron till guldvägen upp emot himmelens stad.

Kör sakta och minns – den aftonen döden kom. Det var mot hösten, solen var nere, skymningen föll, mörkret kom. De sutto hos den döende, hela hans hus var med honom i bön under kampens och ångestens timme. Då kom en ljusning över det gamla, vita ansiktet – en ljusning av sol, en strimma av gyllene solljus, det skenet kom från himlen, man såg det och reste sig i bävande vördnad. Det slocknade igen och allt var åter skymning och mörker. Och trampet av lätta fötter, som hördes så tydligt på golvet fast ingen syntes där,

det tystnade vid dörren och försvann. Så dog den ärlige mannen sin ljusa, vackra död och gick som segervinnare, förd av ängeln med stora, vita vingar, hem till sin evige Fader.

Kör sakta och minns: i dag mig, i morgon dig, ej skillnad görs till åren; så ung som gammal bäras vi en dag dock bort på båren.

Vägen löper mot norr och dagen lutar mot solasätt. Det går en tung vind genom tallskogen till vänster om vägen, en kylig vindkåre far fram över gärdena till höger, höstsädens späda ax böjas i silvergråa böljor. Ett stycke fram skymtar en hop av byggningar, det är Stenby, en by där ingen bör stanna som inte vill höra dit. Varje gård är en hemlig krog och ett näste för lösfolk och onda gärningar.

Om en ko blivit borta i skogen, eller om man på annat sätt haft orena tjuvar över sig, och man stoppar en liten flaska brännvin i fickan och går till den kloke karlen borta i Ekorrtorpet vid Bjursjö prästbols skogstägt för att få nidingsmannen känd, då slår det inte gärna fel, att man får se Stenby låga gårdar i brännvinsglaset, som den kloke håller fullt i handen, medan han läser vad som ska läsas och gör kors med en knivsudd i det starka, hembrända drickat, saften av jord och eld. Är det inte Stenby, som visar sig i brännvinet, så är det nästa by norrpå, Källarhalsen – eller någon av smågårdarna vid sjöändan, det bor tjuvar i Håkanstorp också, och i Långskog samlas tjuvgods från många håll. Har man så fått veta var man ska söka det stulna, så är det bara att gå dit och hämta igen det. Om man förmår! Det kan bli strid ända på kniv och yxa, när de gudfruktiga söderifrån gå skallgång bland vildfolket norr i socknen.

Straff på nidingar skulle gå på kött och ben! Men lagboken ändras, och mildare blir den för var gång, allt blötare blir domaren i näven, där han med rätta skulle drabba hårt som hammare på städ för att böja de vrånga viljorna rätt igen. I gamla tider gick rätten fram utan pardon mot smutsiga tjuvar och annat onaturligt och onyttigt folk, då visste man att skilja klart mellan de ärliga och de oärliga, tjuven var och förblev tjuv och fick galge och gren i lön. Slapp han med ett gott kåkstryk, som drog huden blodig av kroppen hans, så var det nåd nog, men kom han igen, så var all mildhet förverkad. Och det gjorde han! Ty tjuv är tjuv och förblir tjuv så länge han har liv, man ska vara märkt av satan i själen för att kunna mot Guds klara ord och alla tiders rätt ta för eget rov det som andra ärligen äga och bruka.

Men nu ska man vara snar att förlåta och rättleda med mildhet, och hästtjuven där borta på Håkanstorp blev inte rådbråkad och hängd, han släpptes ut igen till slut att driva sitt arga spel som förut! Stenbyfolket bryter rå och hägn och låter sina kreatur beta på andras marker, och vem det är som tjuvmjölkar Söråkers kor i hagen vet man nog. Backstrykarna här och i Källarhalsbyn hålla sig inte för goda att smyga fram till bygden och stjäla ägg i rede på öppen mark eller ta djur ur andras giller på skogen. Där det inte bedrives sådan djävulens uselhet, att hästarna bli skurna och stympade och komma hem blodiga, slagna och fördärvade! Eller mordeld tändes om natten! Ingen fasa är värre än att vakna vid det blodröda eldskenet från lagårn och höra kreaturens skrik, se brandröken komma vältrande mot stugan och ingenting kunna göra, kanske knappt hinna bärga livet. Och runt omkring är natten svart och tyst, ingen syns och ingen hörs som har gjort’et!

Nej, straff på kött och ben och liv! Det är ingen heder att vara flat mot tjuvar, som gömma sig undan i mörkret och dra sig bort från hederligt folks gemenskap. Den som inte vågar leva öppet bland sina medmänniskor och göra sin gärning synligt för alla och under allas dom, den har inga rätta tankar för sig, och det arbete han gör, om han gitter göra något alls, tål inte ljuset.

Där nere i socknen, där folket lever närmare varandra och inte har skogars mörker mellan sig och grannen, där kan ju också i samlevnaden hända mycket som inte borde vara, men oärligheten håller man åtminstone borta. Allt brännvin som dricks är väl varken till stor heder eller nytta, när blodet blir hett är det inte så lätt att hålla fred mellan styva sinnen, men ett spänntag mellan karlar är dock ingen ohederlighet, om där också hellre borde vara sämja. Och när olyckan är framme, som den kan vara om det vill sig riktigt illa, så att

våldet går på liv, då är nog den olyckan lika svår för den som slog och för hans familj, som för den som blev slagen. Och det sägs, att i gamla tider kunde man till och med lysa frid och förlåtelse över en dråpare, som genast självmant bekände sitt brott i Jesu namn. Det finns ingen ond vilja i en sådan människa, han gör det rätta så långt han kan, och för olyckan råder ingen! Och den karl som är ärlig, han är inte rädd för att ta sig ett rus, då visar han bäst, om hans innersta vilja är vänd till det goda eller inte. Men det ska vara i gott lag, bland fränder och vänner! Ty så usla människor finns det i världen, att inte ens en man, som sover ett gott rus, kan vara säker och fredad mot tjuvar! Dubbelt straff på sådana nidingar, som förgifta vilans och glädjens stund, sedan arbete och sömn varit fyllda av oro!

Men Tomas åker ut ur Källarhalsens by, bakom fönster och dörrar se hårda ögon efter honom, några skrikande och svärjande karlar ragla emot honom och ge knappt plats på vägen att komma fram. Det var Långskogs karlar, de veko av på lilla stigen upp till det gamla soldattorpet, där Stål bodde i världen, den värste tjuven som funnits i mannaminne i socknen.

När Tomas var barn, hade bönderna ofta skallgång efter Stål, men han var svår att komma på, att få honom fälld var ännu värre. Han hade gömt stulet silver i Norrsjön, det visste man, och så lockade man en kamrat och gobror till honom i Stenby, kallades Tomtepojken, att bli med och få honom fast. Jo, Tomtepojken skulle bli med, och så smorde han i Stål, att en kringresande uppköpare kommit till bygden, så att tjuvgodset kunde säljas. Silverknytet skulle fiskas upp, och på stranden skulle man äntligen lägga hand på Stål. Trodde man.

Men hur det var, så hade Stål sina vänner i bygden också, och så fick han veta något. Men det teg han med! Till Tomtepojken talte han bara om annat tjuvgods han hade på ett annat ställe också, mycket mera, och det skulle man ta först. På det viset lurade han Tomtepojken med sig upp på berget, en spak tog han också, för att lyfta en stenhäll, mente han på. Långt från vägar och folk bad han Tomtepojken lägga sig ner på marken och passa på medan han lyfte på sten, då skulle godset tas fram – men när Tomtepojken lagt sig till rätta, flög spaken i nacken på honom, så att han låg som död. Och Stål gick ner till sjön, det blev tid som överenskommet var, där ute rodde han i mörkret med ett ljusterbloss i båten, så att folket på stranden trodde att allting var färdigt och klart. Men när Stål fått sitt silver i båten, stack han blosset i sjön och försvann i mörkret, och de som väntade att få honom fast måste gå hem igen med tomma händer.

Tomtepojken var inte död. Efter ett par dar kom han krypande ner till Källarhalsen, men ingen vågade härbärgera honom. Han flyttades i hemlighet hem till Stenby, och aldrig vågade han mer sätta sin fot emot Stål.

En annan gång försökte man få tjuven fast, medan han låg sjuk hemma i soldattorpet. Gamle prosten, som var här, hade rest bort, annars hade det nog gått bättre, men komministern följde med och många kända bönder av sockenfolket. Innan kronobetjäningen gick in, skulle prästen försöka ensam vad ett samvetsord kunde hjälpa. Då ville Stål så gärna bjuda prästen på något att dricka, men käringen var ute, lät han, och ingenting annat än vatten hade han, men det måste prästen hålla till godo med – och så trugade han komminister Petander att gå bort till vattenämbaret, som stod vid dörren. I detsamma Petander böjde sig ner för att ta upp skopan, slängde Stål sin yxa efter honom, den for förbi komministerns huvud och satt fast i dörrposten.

Och Petander fick bråttom ut.

En kväll satt länsman hemma och skrev vid bordet, som stod intill fönstret i kammaren. När han händelsevis reste sig ett tag, small ett skott därutifrån, fönstret flög sönder och ljuset slocknade av kulan.

Men då blev Stål fast! Det var någon, som kommit på avstånd på vägen och hört skottet och känt igen Ståls ansikte, när fängkrutet i bössan slog eld. Och när han en söndagsmorgon stod i full uniform på kyrkparad

med all sin otäcka elakhet gömd under skrymtans mask, blev han gripen och häktad och sedan dömd till många års fästning.

När han kom hem igen efter straffet, sade han bara till hustrun: hä varst långan kerseväg för mäg de här, du käring!

Han skulle försöka sig på gammalprosten också en gång, men då blev han bet, för doktor Mannergren var inte av den sorten, som vek undan för djävulen. Han hade både bokvett och folkvett, ett gudstroget sinne, en styv nacke och hårda nävar, så som det anstår en karl med märg och kärna i. Vad han gjorde i socknen ska aldrig glömmas; dit varken länsman eller fjärdingsman vågade gå, dit gick Mannergren, trygg och barsk och kärv i målet, när han talade sanningens och den rätta kärlekens hälsosamma ord till tjuvar och lönnkrögare.

Några pojkar från Källarhalsen gingo fram till prostgården en kväll för att ge doktorn stryk. De knackade på och frågade, om de kunde få tala vid prosten. Jo för allan del, en i sänder! sa Mannergren, drog in en av pojkarna vid kragen, stängde dörren och gav syndaren så mycket stryk han kunde bärga, kräket. Sen släpade han ut den och slängde'n utför trappan och frågte, om det var nån mer, som ville tala med prosten? Men det var ingen som ville.

Då sattes det upp lömska försåt i stället. På vägen, som prosten skulle fram en gång, var en bra nog lång bro. Först spändes ett rep snett över bron på en halv alns höjd, hästen skulle skrämmas i sken med ett bösskott var meningen, och följa repet, och när han då stötte emot broräcket, skulle hela ekipaget gå rätt ner i strömmen, för räcket var genomsågat och löst uppgillrat.

Mannergren kom farande i mörkret. Men bössskottet gick av för tidigt, så att hästen bara stannade och stod alldeles stilla. Prosten gick av, såg alltsammans, både repet och det genomsågade broräcket och Herrens skyddande hand. Han röjde undan och fortsatte lugnt sin resa.

Det blev bröllop i Stenby strax därefter hos en av de värsta familjerna.

Mannergren gick ensam dit, och vid middagsbordet, där han var den ende vittnesgille av alla närvarande, talade man öppet om allt som förehades nere i socknen. Och då var det en, som vände sig till Mannergren och flen: va tänkte väl dom på, som ställde till di där konsterna vid bron åt prosten? – Du kan ju fråga honom själv, för där sitter han! svarade Mannergren och pekade på soldaten Stål, som satt vid bordet och fick brått att svälja.

När prosten gick, var det ingen som vågade kasta så mycket som det minsta oläte efter honom, utan mössor och hattar strökos av som hade han varit en riktig konungsman.

Han byggde skolor ock, den gamle doktorn. För egna pengar, när inte sockenfolket ville betala. När det första var färdigt och invigdes och folket kom ut om aftonen på skoltrappan, då syntes eldslågor sticka upp över skogen bortåt Källarhalsen. Det var mordbrand, förstod man, och prosten sade: jag får väl bygga ett skolhus där också, det tör behövas, kan märkas! – Och byggt blev det. Tretton skolhus byggdes i Hobo på hans tid!

Han styrde och ställde precis som han ville, ordförande på sockenstämman var han också. Beslut, som skulle fattas, brukade han på förhand skriva själv i protokollet, sen gick han till stämman och läste opp'et, och folket hade bara att svara ja! Och han väntade inte på justering och klagotid, utan gick genast sta och verkställde beslutet. Det var ingen som överklagade under hans tid.

Men ett försök gjordes att få en annan ordförande. Det var folket norr i socknen, som styrde med det, och en av de värst kända karlarna i Stenby blev nämnd. Mannergren tittade stint på den där karlen en stund, sen sa han ifrån rejält så att det hördes: nog är det väl ont om hederligt folk i Hobo, men finns det verkligen ingen

hederligare karl än den där för det uppdraget? –

Ingen kunde säga emot, och Mannergren blev vald igen.

Han satt på prostgården som en liten kung och styrde folket efter sin faderliga vilja, belönade och hjälpte där så behövdes, bannade och straffade på andra håll. Ty den som agalös lever och lagalös, han hederlös dör. Och det är alltid bättre för brottslingen att dö med försonade synder än att ryckas bort mitt i sitt omänskliga liv och falla djävulen till.

Den vägen gick Stål, tjuven på Soldattorpet. Han blev slut på ett passeligt sätt.

Det flottades timmer ännu på den tiden genom Kungskogaån till en liten såg, som låg åt Bjursjöhållet, halvannan mil öster om Hobo. Där var Stål med. Det blev ett timmerfäste i strömmen, ingen av flottningskarlarna vågade sig ut, men Stål gjorde försöket. Slog en lina om livet, lät karlarna på land hålla i sladden, gav sig ut med spaken och slog loss. Men själv kom han inte loss. Då kastade han spaken långt ifrån sig, och man hörde hur han ropade neråt vattnet: gapa nu, Satan, så får du mat! – Sen sjönk han, och timret vältrade fram över honom i strömmen. Och tänk, att det var blankt omöjligt för folket att få opp'en. Där stod en hel klunga karlar på land och höll i sladden, som var bunden om livet på Stål. Men det var ingen, som orkade att dra! Karlen var alldeles på tok för tung. Den onde höll fast'en hårt tills livet var ur'en. Då rådde man dra opp, och död var han!

Förbi Skräddars, det lilla torpet i skogskanten på vänster hand, for Tomas, och snart hade han halva milen bakom sig. Mellan gröna skogsdjupet på den ena sidan och steniga kullar, snårig småskog och öppna gärden på den andra ringlade vägen dammvit mot öster; därborta mörknade himlen mot natten, som reste sig skylös och djup över åsarna vid Bjursjö.

Kärran skramlade på hårda fjädrar mellan skaklarna, grå hästen trampade villigt undan, stretade knarrigt uppför och utför backar, men klampade i muntrare lunk på slätmarken; manen guppade, svansen slängde och tömmarna hängde slaka i handen på Tomas. Hans ögon stirrade ljusa rätt ut i öderymden, svartmolnet bakom honom hade försvunnit, dunklet som smög sig fram överallt omkring honom var juninattens ljusa skymning, fylld av vidöppen undran och hednisk vivangsdoft från alla nylövade björkar. Och spelet av knarrens sittra gick friskt ur daggvått gräs så vida och vidare vitt över alla gröna ängar.

Här gick rågång mellan Hobo och Bjursjö socknar. Ett stycke längre fram syntes redan Lindesby och Bösberga gårdar på ömse sidor vägen.

Här kom man ut ur hemmets yttersta omkrets och mötte något främmande, som var utanför den dagliga gemenskapen. Dock nära nog att vara känt åtminstone till namnet, en halvt ovillig kännedom, som inte ville och inte heller kunde tillägna sig någon djupare samhörighet med dem på andra sidan röset, med dem som plöjde på andra tider och bundo sin säd på annat sätt och möttes på sockenstämma till andra och dummare gräl.

De nötta och blötta bekymmer, som höra till vardagskända världen därhemma, de vika nu undan, sinnet blir lättare, ansiktet slätare, ögonen öppnas mer undersamt, mot det nya som ska komma dem till mötes.

Kände man inte så noga utsocknes avskilda liv, så visste man dock att berätta historier om det främmande folket, gärna illvilliga och smädefulla. Därhemma kunde nog vara vrångt på många sätt, men aldrig så galet ändå som hos Bjursjö tokfolk. Kättare och jutar kunde man gott kalla dem, stort annat än sådana tjuvar och horkarlar och falska rackare var inte att träffa där. Ett ord om finnar kunde man också låta falla, helst om man ville ha slagsmålet i gång en lördagskväll. Det var ett svårt ord att smälta för Bjursjöborna, som faktiskt hade haft en massa finnar ibland sig för många hundra år sen, det glömdes inte så lätt.

Hobofolket fick i gengäld heta tattare och tjuvar, rentut strykare, och det var besvärliga ord, man kunde inte neka till att de hade sin sanning. Men att kalla Hobos för finnar – det gick inte! För att stryka av sig den nesan, måste Bjursjös antingen slåss eller gå upp till nästa socken i norr, det var Kungskoga landsförsamling, dit hade man på sin tid kört undan de finska nybyggarna över skogarna. Där kunde man stå om lördagskvällarna och skrika det försmädliga ordet finnar över till Kungskogingarna, tills slagsmålet tog fart så präktigt som helst. Och Kungskogingarna måste gå en mil längre norrut för att på samma sätt med större rätt få kalla Hasselbottens pojkar för finnar. Ty dit hade nybyggarna drivits vidare för många hundra år sen. Gömt är inte glömt!

Solelden glimmar i fönstren på Lindesby och Rösberga, när Tomas far därigenom, och några pojkar och flickor vid grindarna hälsa buttert. Över lagårdstaken skära svalor på vinande vingar sina sista kretsar för dagen. En doft av präktig, nygödslad mylla kommer från några stora träden till höger, och så svänger avtagsvägen åt vänster, rätt in i gamla Finnskogen.

Backen upp här – och så nästa lilla krök på vägen – där ser man Börjelstorpet rätt fram, inbäddat i vilda häckar. Bakom torpet ligger den milsvida Ovissmossen med svart och sumpig mark under glesa martallar. Mellan mossen till höger och Finnskogen, bergig och vild, till vänster, löper vägen fram i slingrande krokar mot norr. Och dit ska Tomas, långt, långt ännu att åka till Velamshytte gård, till Erika.

Man kör gärna så raskt man kan för att komma ut ur det här dystra finnhålet. Ingen sol når hit in, det är som att åka nere på sjöbotten genom ett grönskimrande dunkelt vatten med tätare mörker på båda sidorna. Farvägen är mörkare också, med fläckar av barrströ, som ligger halt och mjukt och gör hästens hovslag dovare, medan kärran vaggar och hoppar mellan djupa, leriga spår. Men stora landsvägen runt omkring mossen är över milen längre.

Just på den här fläcken känns det alltid kallare, en kylning stiger upp ur jorden, där ligger en sten i skogsbacken, jordfast, kal och svart, liksom fuktig jämt. Den kallas Kiselsten, där har en dräng blivit kittlad ihjäl av två flickor. Det är en hemlighetsfull historia, man talar inte gärna om den. Flickorna voro inte riktigt som människor. Det vilar en rolös hemlighet, en kall och fuktig ångest över Kiselstenen därinne i mörka Finnskogen.

Här finns heller ingen människa att se. Och det var här som drängen från Rösberga mötte något.

Tomas ler ett manhaftigt löje under vita läppfjun. Tveksamt dock!

Han är ensam i Finnskogen om kvällen. Handen rycker i tömmen – grå hästen lunkar med tunga hovar över vägens mjuka barr, och kärran vaggar fram på höga hjul mellan groparna.

Det såg ut som ett litet barn, berättade Rösbergadrängen, och han kom till Kungskoga stad sedan och blev baptist och dränkte sig året därpå en mil längre ner i Kungskogaån. Det såg ut som ett litet sexårs barn, men var en fullvuxen människa i alla fall på sitt vis och sprang på smala ben inåt mossen. Det hade långt, vitt hår, inte grått, men så ljust att det var som blekaste lin. Det hade ett allvarligt ansikte, inte värst gammalt, och kläderna voro gråa som torr lera.

Kunde drängen hitta på allt det där själv? Han var känd för att vara så enfaldig och trögtänkt, att han sannerligen inte hade kunnat vara med när vår Herre förråddes.

Och mor själv hemma på Söråker har ju sett det.

I sin ungdom låg hon på Sjubergena med kreaturen. En kväll hon lagt sig i bon, hälsade det. Och hon var alldeles ensam, ingenting såg hon och ingenting hörde hon, det var något annat som gjordes i mörkret så att det hälsade på henne. Hon svarade inte, förstås. Det hälsade igen, och hon teg. Då kom någonting, som

damp i golvet, det lät som en katt. Men där fanns ingen katt. Mor gick upp och lyste, och då blev hon rädd. Jesus! sade hon högt – hon såg ingenting alls, och det var därför hon blev så rädd. Men det försvann med detsamma.

I gamla hyttan, som ligger uppe vid Sjubergssjön, har det i alla tider funnits en stor, svart katt. Om det nu kunde vara den, som hade gått upp till mor. Då var det bra, att hon var så kvick med ordet. Det var en, som arbetade vid hyttan en gång, och så mötte han katten. Karlen hade bråttom, så han föste undan kräket med handen så där som man brukar, men hur det var, så tåldes inte det. Karlen fick en sådan värk i den handen, att han till slut måste låta doktorn ta av den.

Gamla gumman borta på Börjelstorp hade finnblod i sig och visste mycket. Hon låg vid fäbodarna en gång uppe vid Järven, en liten blank sjö högt bland Sjubergena över Finnskogen. Det var vid den tiden på sommaren att en ko skulle bära, så gumman hade händerna fulla, ensam var hon också. På kvällen, när hon skulle gå in till sitt, mötte hon en padda, klossa di kallar, som var onaturligt tjock och stinn. Gumman lutade sig ner över henne och pjollrade lite vänligt: du behöver allt barnmorska du me i rappet!

Så gick hon in, styrde med sitt och gick i säng. Fram på natten kom en man in till henne och bad henne följa med. Gumman hade legat ensam på skogen förr, så hon var inte rädd. Hon frågade bara om det var långt?

Nej, strax bredvid, svarade mannen. Han såg riktigt beskedlig och rejäl ut.

Gumman steg upp, klädde på sig och stoppade lite bröd i fickan, hon visste vad som behövdes. Och så följdes de åt.

Det var bara utanför husgaveln, mannen gick ner under stallet, strax bredvid dörren. Gumman efter. Det liknade mest sängkammaren borta på Björkby bruksherrgård, men alltsammans var av guld och silver här nere i jorden. Där låg en grann kvinna, hon var i barnsnöd, det kunde hon inte komma ifrån hur hon skapade sig. Gumman var behjälplig med det som skulle vara, kvinnan blev förlöst, och barnet blev tvättat och smort med en smörja som mannen kom fram med. Men gumman råkade ta sig med smörjiga fingren vid vänstra ögat, sen såg hon mera med det ögat. Så att hon skulle aldrig ha kommit upp ur jorden, om hon inte hade haft det välsignade brödet i fickan, den kraften rår inte rådan på.

Flera år efteråt var Börjelstorpsgumman på stadsmarknad i Kungskoga. Som hon gick där bland folket, fick hon se bredvid sig den granna kvinnan och hennes man, svansen stack fram under fruntimrets klänning, men inte trampade gumman på det släpet! Hon bara neg och hälsade så vänligt: si, grannasmor ä här – å grannasfar!

– Ja vet att du sir mej! sa rådan, och i detsamma rev hon ögat ur gumman.

Det var många människor, som kunde se alltsamman, men råden och rådan kunde ingen få fast. Gumman på Börjelstorp var enögd tills hon dog och såg varken smick eller smack sen hon blivit klöst till rätta av rådan.

När bonn på Övergårn i Bjursjö var trolovad med Lindesby dotter, höll det också på att gå förlorat. Men han hade en hund, som var så god som en kristen, det fanns många människor i Bjursjö, som var mer vettlösa än Övergårns Rapp.

Om haren gömde sig undan för jägarna så väl, att folk och hundar bara rände ihop och väsnades och skällde tills de ramlade omkull på varandra, då kunde Rapp ta upp spåret bara med ett litet nosande. Och när herrskapet från Björkby hade varit ut med sina granna stövare, som löpte sig trötta på några timmar, så att de slokade med svansarna och hängde med tungorna och flåsade, då löpte Rapp lika frisk och färdig från morgon till kväll. Dagen i ända kunde han ligga efter en räv, och han tog'en till slut, om han så skulle in i lyan först och bli söndersliten så att skinntrasorna slängde. Om det bara fanns en enda fågel i skogen, så

gick Rapp dit och reste svansen käpprak och väntade tills husbonn gjort färdigt. En sån hund skulle de aldrig ha kunnat lära upp i Bjursjö, om det inte funnits finnar i närheten.

Så låg fästmön, Lindesbydottern, på fäbon en sommar, och Övergårdskarlen själv satt i kyrkan om söndagsförmiddagen. Då kom Rapp inrusande och nappade honom i rockärmen. Han ut, fick hästen klar och for i väg upp till fäbon. För han begrep genast, att det var pingel och kockel i skogen, så mycket naturförnuft måste människan ha, att man begriper meningen, när det händer något.

När han kom upp till fäbon, så var där full stuga och spel och dans. Yxan låg på backen, den tog han och högg den fast i dörrträet, sen gick han in. Där stod flickan, klädd till brud, han kastade kniven över henne, trollen yrde ut genom fönster och skorsten med ett tjut: ta brua me dej! –

Det gjorde han. Rätt ner till prästgården reste han med flickan, klädd som hon var i guld och silver och de grannaste kläder. Där måste prästen läsa över henne först både länge och väl, innan de kunde få trolltyget av henne, och sen gjorde de kyrksilver av det som var kvar. Det finns ännu i dag i Bjursjö kyrka, och därför luktar det troll därinne, hur väl det än är kristnat!

Här ligger ett litet torp till höger inne i gröna mossen, Finnerödja kallas stället, fast nu är det Bjursjöbor, som rår om'et. Men det går lika illa. Barnen bli bortbytta.

Först blev en nyfödd borta, och ett annat barn kom i stället, det syntes genast att det var orätt sort. Modern tog det och låtsade kasta in det i spisen, då stod rådan bredvid henne och hade med sig rätta barnet: du sveder och bränner, jag klappar å smeker! sa rådan, och det lät så tungsint, tyckte Finnerödjahustrun, att hon började gråta. Men sin pojke fick hon igen, fast han blev vilsen i huvudet allt sedan dess.

Allting försökte de för att han skulle få hälsan igen, men ingenting hjälpte. Tre torsdagskvällar i rad kastade modern ut eld genom dörren och läste: lek me de här, men lek inte me en kristen människa! – Det var för sent! Pojken var inte kristnad, när han först fick se trollen. Gumman på Packatorp är gammal och van, men lika onyttig var hon. Fast hon skar två långa skåror jämsides i mossan, lyfte upp torvan till ett slags valv och drog barnet därigenom. Och hon gned händerna med eldkol och gick sedan moltyst utan att någon såg henne upp till älvkvarnen i Finnberget, ser ut som en liten håla i sten bara, och den smorde hon med ister och offrade en tulting och gick hem igen och smorde barnet med precis samma ister. Det hjälpte inte! Prästen fick höra't sen, han gick dit och hämtade dän tultingen, det var en docka av tyg, som var smord med ister, och inne i dockan låg en hel hop saker, nio av vart slag, havrekorn, saltkorn, knappnålar, garnändar av olika färg och en papperslapp. Och prästen blev alldeles galen, så arg var han, för på papperslappen var skrivet ett fruntimmersnamn. Harriet stod det, och ingen mer än prästfrun i hela socknen hette Harriet! Packatorpsgumman ville skicka ältan på henne! Käringen skyllde på, att hon trodde prästfrun skulle vara hård, men det var hon väl inte, eftersom prästen tog så vid sig. Så att där såg man, att lärdomsskrytet inte höll, när det skulle prövas. Prästen blev aldrig tåld sen i Bjursjö, fastän ingen ville säga något åt honom.

Pojken blev aldrig frisk, och vilsen är han ännu i dag. Ändå värre gick det med Finnerödjarns andra barn. Det kom aldrig till rätta, de som bytte det till sig skulle väl ha det till sina ställningar, och odöpt gick det i mossen! I stället kommo föräldrarna till prästen med ett vedträ på armen, inlindat i fruntimmerskläder, för rådan hade vänt deras syn, så att de trodde det var rätta barnet.

Andra bortbytingar bli odugliga på andra vis, somliga bli tjuvar och mördare och horkarlar. Därför är det så enfaldigt att med mildhet försöka rättleda en sådan – som om trollungen nånsin skulle kunna bli en riktig människa.

Man känner igen dem på deras svarta hår och på ett märke, liksom bränt i huden, i form av en råtta eller något annat djur. Men det kan också finnas bortbytta människor, som äro ljusa och alldeles välskapta på alla

vis som andra människor, så när som på något aldrig så knappt lyte. De äro gärna de värsta. Det hjälper ingen dom och inga samvetsord mot sådana. Bengt, drängen hemma på Söråker, är skälld för att vara en bortbyting av det slaget, han är rödhårig och fräknig och stammar en smula när han blir ivrig, och märkvärdigt kalla händer har han, men en rejäl och bra karl är det, fast han är ju oäkting, förstås.

Det är det varma människoblodet som rådan vill åt, för själv är hon kall i kroppen som en padda. Och så är det kristningen! De försöka med alla medel få sina egna barn kristnade, för att vinna åt avfödan delaktighet av Guds nåd i Försoningen, förr kunna de inte komma upp ur sin fördömelse i underjorden. Och det är ju ingenting att säga om det, varje mor håller på sina ungar, och frälsningen genom Kristus är en härlig gåva att sträva efter, hela skapelsen suckar ju efter försoning. Men olycklig den människa, som förlorar åt trollen sin förstfödslorätt!

Man kan höra dem skrika ibland där inne i mossen, det är hjärtskärande rop om hjälp i natten. Man kan se eldslågor lysa och fladdra och liksom stiga uppåt, sedan slockna igen och bli borta.

Det mörknar över vägen, och Tomas åker med fart genom det gröna dunklet, tungt brusa de svarta kronorna över honom, och bara en strimma av himmelens blå kan han se, där skimrar ännu det svagaste rosensken av solfallet.

Här inne på skogen är inte gott för kreaturen att vara. De bli skygga, när trollen hoa till varandra över trädtopparna, och när de flytta från det ena berget till det andra om nätterna med sina egna stinna, brunfläckiga kor, då får man svårt att sedan hitta sina egna.

Här i torpet, Pepinitti heter det, under tallarna i mosskanten, bodde en gubbe, som tog en stor, grann ko från trollena. Det ropades långt mellan bergen efter Soldriva, men han hade kastat stål över ryggen på henne och orkade hålla henne fast. Så fick han behålla henne. Hon blev så tam till slut, att han tordes låta henne gå lös på Finnskogen, hon kom alltid hem igen av sig själv.

Men trollen äro löpska, alldeles som djuren, och när det kommer på dem, så klä de sig i djurhamn. Då är deras leverne så onaturligt och syndigt, att den värsta människa kan inte föra ett sämre liv. En dag kom nu ett sådant troll, som hade förvandlat sig till tjur, en stor en hejare, hög över bogen som en älg, och ögona lyste röda av bara blodet. Han bröt sig igenom gärsgårn vid Pepinitti och besteg trollkon. Det höll på att gå alldeles galet, men kon fick vitlök att äta, så hon tog inte kalv och otäckstyget vek av henne. Hon blev skaplig nog igen, men obegripligt hårdmjölkad efter den dagen och liksom öm i hela kroppen för jämnan.

Pepinittigubben visste mycket. Om spåren efter tjuvar ledde till norrbyarna i Hobo, så fick man gärna i brännvinsglaset se bilden av den här gubben, när det gällde att få tag i den som hade sänt sjukdom på kreaturen. Mot sådana trollskott skulle man läsa:

Mammon gick på ett berg och spände sin båga. Då kom Gud Fader och frågade: vad ska du skjuta? – Folk och fä och vad som för mig faller! Då sade Gud Fader: Ditt skott skall ej gå fram, men genom stock och sten och ut genom Röda havet!

Det skulle vara hårda skott, som inte gick bort för det ordet.

Man skulle också vara försiktig, när kreaturen om våren släpptes ut ur fähuset. En kniv skulle sitta i väggen, och en grön kvist skulle ligga invid tröskeln, som kreaturen klevo över. Då kunde de aldrig gå bort sig längre än att man fann dem igen.

Packatorpsgumman fick gå länge och leta efter sina en gång. Först trodde hon, att det var kommet från Pepinitti, men det var andra som hade varit framme, förstod hon sen. För bäst hon gick där och ropa, kom hon upp på ett berg, och där låg en lång rad av silverslantar så långt hon kunde se. Hon tyckte det var

konstigt, så hon lyfte på två av skillingstyckena och såg på dem. Men hon lade ner dem igen.

På kvällen talte hon om'et för sin man, och han följde med henne dit. Alla slantarna voro borta, utom just de två som hon hade tagit i. Hon blev förargad, att hon inte hade lyft på dem allesammans, för då hade hon blivit den rikaste människa i världen. Men när hon kom hem igen, hade slantarna förvandlats till bara vissna löv.

Så kan man gå i fattigdom och plötsligt mitt i gråa mossan se silvret blänka fram och försvinna igen. Liksom ett tecken, att den rikedom man drömmer om är ingenting värd. Man har viktigare ting att sköta om här i livet.

Det var en som gick stigen fram härinne, och som han gick, hängde en stor guldkedja på den gamla gärsgårn bredvid honom. Han tog den med sig hem och bar den till kyrkan, och den användes sedan som brudkedja.

Oppåt Finnskogshyttan står en sådan där förställd gran, det ska inte finnas mer än så där en tjugo, trettio såna trän i hela världen, sägs det. Den ser ut på avstånd som en stor höstsvamp, för den växer inte rakt upp med toppen i vädret utan breder ut sina grenar som ett lövträd och därunder är det alldeles som ett stort, runt valv. Det är Bergfruas gran, och Skogsfrublomma växer bredvid, så att man ska se vem som bor där. En vallflicka gick förbi en gång, då hade frua tvättat sina granna kärl och skedar och skålar av silver och guld, alltsammans hängde i granen för att torka. Flickan gick bara förbi och rörde ingenting, och dagen efter fick hon en silversked i knäet, bara för att hon ingenting hade rört av rikedomarna.

Hon fick glädje av sitt, men drängen som såg att det brann blåeld i en gammal stubbe, fick fan för sitt!

Han kastade sin kniv mitt i drakelden, det slocknade och två silverbägare lågo där. I sin enfald behöll han det han tagit med våld, lät inte prästen kristna det en gång. Ett år därefter hängde han sig.

Karlarna, som ligga vid milorna härinne, bli snart bekanta med skogsfrun. Vill det sig väl, kan hon hjälpa på många sätt. Hon vaktar milan när han sover, blir det ofärd med heten, knackar hon tre slag i tallen så att han vaknar i tid. Och när han vill henne något, knackar han likadant tre gånger i tallen, då kommer hon!

Men det ska vara lagom vänskap med de okristna! En ung kolare hade kärlekshandel med henne därinne, och hon blev alldeles vild på honom, det löpska trollet! När han kom ner till bygden, förstod man hur det var fatt, för han hade en sådan oro i kroppen och gick bort från människor så ofta han kunde. Då blev han bunden med tre sorter, han kunde inte komma loss. Hon ropade på honom ur skogen, och han stretade så att svetten gick av honom, men fast satt han! Då skrek han ut till henne: vivang, tibast och vendelsrot har bundit mig fast från huvud till fot! – Och hon därute till att skrika och klaga som en katta. Många kvällar satt hon på en sten och grät utanför stugan där han bodde.

En annan kolare hade gått sta i okunnighet och tänt sin mila på en torsdag. Han fick veta, att det inte tåldes! Det skrek och gnydde på kojtaket och bäst han sov, så kastade det av kojdörren. Karlen tog sin bössa och sköt ett skott. Och då skrek det i skogen.

När han skulle riva milan, så kom en fram och fråga, om han ville ha hjälp. Och det ville'n! Utrivarn mente, att ett stycke kol var allt vad hjälparen behövde få i lön. Det var billigt och bra, tyckte kolarn. Och fler kom det för att hjälpa, det kom så många till slut, så att när alla hade fått var sitt stycke kol, så var milan tom.

Så fick han lära sig vad hjälp kostar!

En annan karl levde härinne för jämnan och kom sällan fram till bygden. Han bodde i skogen alldeles som i en tunna och stack bara nätt och jämnt huvet fram ur sprundet, när han behövde något. Skygg var han och skydd blev han av alla. Man förstod grant, att det var med de okristna han ville hålla ihop. Han var en sådan

jägare, som kunde få haren att stanna mitt i språnget, och från solen gick upp tills hon gick ner kunde han skjuta kula i kula på hur långa håll som helst. För honom tröt det aldrig! Han hade den till hjälp, som bara behövde locka: kom pullorna mina – så kom det så mycket fågel flygande som han orkade skjuta.

Men det blev visst för mycket en gång, för en kväll det var fullmåne kom han springande ner till Isakstorp ett stycke från stora landsvägen, och då hade han hela skogen efter sig. Runt omkring torpet satt det så mycket fågel och skrek, att backen var alldeles svart i tungelljuset. Och karlen låg och grät därinne i köket och var alldeles borta. De måste bära ut honom i skogen, för att ingen ofärd skulle komma över torpet. Han grät och skrek och bad att få stanna inne över natten, men det kunde ju inte gå, och nästa morgon låg han död på källartaket, så långt hade han hunnit krypa tillbaka innan det blev slut.

Snett emot Isakstorp och på andra sidan vägen ligger Getbacken, det är väl ungefärligen en kvarts gång emellan. Ställena ägdes förr av två bröder, som rådde om var sitt, och bägge hade finnblod av gammalt i kroppen, så att de kunde lite av varje. Hätskhet rådde fördenskull mellan dem, så att det fräste när de möttes. Den ene ville alltid vara värre än den andre. Till slut tog Isakstorparn och rådde över en björn, som han ställde på brodern i Getbacken. Där låg den och sov, men vaknade på natten, när björn var på taket och höll på att riva sig in. Det var i knappaste laget, Getbackarn fick nätt och jämnt tid att i sjungande fart läsa rätta ordet för att ställa björn tillbaka på Isakstorparn i stället. Men gick gjorde det!

– Gla mesommar! skrek Getbackarn dan därpå försmädligt över till brodern, för det var vid den tiden på året. Men brodern bara blängde och blang.

Och hur det var, så skickade Isakstorparn björn tillbaka igen på Getbackarn! Men då var den färdig att ta emot, så att björn fick gå onyttig fram och tillbaka mellan bröderna, grisögonen lyste som ellanste kol i skallen på'n, så arg va'n, men trolldomen var för stark. Och en vecka därefter hade bröderna hunnit bli så varma, att de hoppade jämfota på köksgolvena sina av ilska, men ingen rådde. Och Isakstorparn kom sättande som ett skott till Getbackarns, röck upp dörren, stack in huvet och rev ur sig ett vrål:

– Gla mesommar – djävel där!

Och hem igen till sitt för att passa björn! Men det var värst för det stackars oskyldiga djuret, för björn fick trampa fram och tillbaka tills han slitit ut sina fötter, då blev han liggande på halva vägen mellan bröderna.

Nu ljusnade skogen, förbi de sista gamla finntorpen, där björn blivit slut, stack vägen backen utför neråt stora landsvägen igen, till vänster höll Tomas, till Björkby bruk och Kungskoga stad.

Då var kvällen stilla och ljus igen, och Tomas log inom sig själv, när han åter slakade med tömmarna. Det är inte gott för människan att leva i mörkret. Men ljuset är ljuvligt att se! Och doften av daggvåta gräset, av blanka vivangslövet kring de vita stammarna vid vägkanten är skönare än alla österns kryddor.

Skylösa himlens klarhet och drömdunkla skuggors jord, allt svepes in i ett sidenskimrande, gyllene töcken, där markens och skogarnas gröna knappt synes fastare och mer verkligt än det gulnade skenet, som stiger ännu ur solfallet; det smyger med sitt ljus genom hela himmelens rymd och uppfyller världen med ett bleknande återsken av Paradisets glans.

Så levde de gamle, att de aldrig ett ögonblick tvivlade på det liv, som leves vid sidan av jordens liv i mull och kött. De visste väl, hur liten verklighet som finns i sinnenas liv, och att det som leves i anden, innerst inne i människans eget hjärta, det är oändligt mycket viktigare, mycket mer betydelsefullt. Där bestämmes hur vårt förgängliga kött ska bete sig den lilla tid som är oss förelagd, där bestämmes ock valet, det tunga, svidande valet mellan orätt och rätt.

Skarp och klar går gränsen mellan det ondas värld och det godas, eviga båda som ljuset och mörkret, och

med Frälsarens blodiga försoningsoffer som en gåva till människornas hjälp. Det är den gåvan det gäller att förtjäna och behålla. Ett myller av underjordens utstötta, osaliga väsen, helvetets andar, vill smyga sig in genom människornas värld till saligheten. Därav komma onda tankar, orena begär, all köttets lust, all enfaldig strävan att för egen, dålig lusta behålla de skatter, som bara äro villsamt sken, vissna löv och mossa och mull.

Där är den stora visshet, som gjorde de gamles liv så starkt: köttet är förgängligt, men anden är oförgänglig, thy låter oss söka det bättre, att vi må vinna vår hela arvedel i evighetens liv!

Hur tom och död skulle inte världen vara för människorna, om inte jorden vore full av osynliga väsen och himmelen uppfylld av leende änglar!

De visste inte bättre, de gamle, än att allt vad de sågo hade ett värde, gott eller ont, ett bättre eller sämre. Och därefter valde de, så gott de förstodo. Vad vore vi, om fäderna valt annorlunda?

Se Björkby bruk!

Bakom strandens frodiga vall av lövig al letar ån sig fram, den kommer från en liten sjö bland Finnbergena och går ner i Kungskogaån alldeles invid stadens södra tull. Ungefär halvvägs får den göra ett språng utför några stenhällar, och där ligger Björkby järnverk, hytta och hammare och smedja och såg, en sammangyttrad massa bruna och svarta timmerbyggnader, vitrappade stenmurar och mossigt grönfläckiga tegeltak. Där luktar sot och stillvatten från dammen, som breder ut sig blank mellan alstränderna innan den kryper ner i rännan, virad ännu så lång den är med tjock halm sen i vintras. Det dånar håligt under hästens hovar, där vägen går över bron, och sedan är marken svart av kolstybb långa sträckor omkring, det kommer från kolhuset, ett skjul så stort, att det kunde rymma en hel kyrka; där samlas vad som brännes i alla traktens milor.

Därinne i den lilla halvfallna smedjan stod en gång den starkaste karlen i mannaminne, smeden Lättman, en snäll karl som oftast, men ibland fick han behov att slåss, då gick han på vem som helst och knäppte för sig med fingrarna och var påstridig, ända tills han fick ta i någon så mycket han ville. Det fanns ingen som kunde stå för hans tag. Sedan han bara fått slå, var han snäll som ett barn igen långa tider. Fingerkrok ville han dra med vem han såg, men det gick illa en gång, för han drog fingret av en, som inte kände honom.

En annan gång kom det en hel hop stockholmsherrar farande till Björkby, det var patrons hela släkt, delägare i bruket allesammans, skulle hålla ett slags stämma.

Frampå dagen kom inspektoren ner till Lättman i smedjan, herrarna stannade i dörren.

– Jag har hört att det ska vara strykare i trakten, de ska ha stulit sägs det, har du sett några, du Lättman? frågte inspektorn.

– Nej, sa smen, men i morse reste ett helt rövarband förbi i kurvagnar å grannlåt, om de ä dom inspektorn menar, di åkte oppåt kontore.

Det blev tyst i herrskapshopen och ingen ville stanna kvar. På eftermiddagen blev Lättman kallad upp till inspektorn. Det måste vara fel, tänkte han, för när någon blev så där kallad, var det meningen att han skulle ha stryk på kontoret. Men han gick dit i alla fall. Då hade väl inspektorn ingen till hands att få hjälp av, så att han bad smen komma igen lite senare. Så att det var inte fel, tycktes det, och Lättman kände sig riktigt oppspelt, när han sen kom tillbaka och stannade innanför dörren med händerna i fickorna.

– Gå fram och sätt dig! sa inspektorn.

– Ja står bra här.

– Tag händerna ur fickorna!

– De ä mina fickor.

– Har du något där? Som du inte vågar visa?

– Å nej vars, sa Lättman och drog nävarna ur fickorna, de ä bara första frälsarn – å här ä den andra!

– Gå din väg, du slipper!

– De va nog bäst, de.

Sen for han till Kalifornien, och där blev han slut, för han var ovålig med dynamit vid en sprängning.

Här uppe till vänster i backen bakom alla de höga, brusande lövmassorna ligger bruksherrgården. Bred och vit svänger vägen upp mellan stenpelarna vid grinden. Bakom rabatter och rundlar med alla sorters blommor och glaskulor står manbyggnaden av trä med brutet tegeltak, en bred stentrappa leder upp till porten. Fönsterraderna blänka med vita gardiner, alla knutar och foder äro mörkt blågrå som band av stål kring hela den förnäma ålderdomligheten. Och lindarna susa över de lägre flyglarna, som sträckas ut på ömse sidor trädgården likt två skyddande armar mot gallergrinden.

Gamle herrn som bodde där var en munter karl, en riktig urspegel. Fast han kunde komma så sirlig och siratlig i sin allra största gråa skorstenshatt över pannlugg och polisonger, med styva fadermördare upp under öronen och randig silkesduk instucken i blommig väst med urkedja och berlocker och lång, blå livrock och vida, vita byxor – så stod han varje söndag på kyrkbacken med sin höga käpp i handen likt en vandringsstav och plirade mot vädret och pöste upp sina röda, barnhyllta kinder och var som det frommaste lamm att skåda.

Och fruntimren i sina klockkjolar med veck och band och snibbiga liv och mantiljer och ansiktena gömda djupt inne i kråkhattarnas granna blommor och band, de måste alltid fara med näsduken över ögonen efter predikan, de voro så upprörda av prästens utläggningar, som om de ville visa sina underlydande hur man med rätt allvar skulle anamma ordet.

Men annars var det fest och dans och sång och spel på gården så länge han levde, gamle herrn.

Han skulle kallas löjtnanten, och löjtnant Urspegel fick han heta bland folket för alla de upptåg och hyss han hade för sig. En morgon var han nere i Kungskoga och köpte upp all halm som fanns på torget. Han betalade bönderna handpenning och gav dem besked att köra till stans prästgård och lasta av all halmen där, och om det kom någon gammal gubbe som ville hindra dem skulle de inte bry sig om honom, för den var lite konstig. Bönderna körde dit, förstås, och vräkte av sin halm i en enda stor hög inne på prästens gård, fast gubben sprang där och gnydde som en arg hund. Det var prästen, men han hade blivit ditskickad så nyligen, att ingen kände till honom. Bönderna väntade ändå, att någon skulle komma med pengar för halmen, ingen hördes av. Då blev där ett liv, alla skulle ha sin halm tillbaka, och det var ingen lätt sak att skifta den rätt igen, när den låg i en stor hög. Och i ett fönster mitt emot satt löjtnanten och skrattade åt detta spektakel, så att tårarna trillade över hans kinder.

En vinter var det djup snö, och drivorna lågo som höga murar utefter vägarna. När allt folket var i ottan på juldags morgon, lät löjtnanten köra dit en skrinda, fylld med halm och lagd på tvären över kälkarna. Den var så bred, att den stängde hela vägen, ingen kunde komma förbi. Och den var förspänd med ett par oxar. När ottan var slut och bönderna rusade ut för att kappköra hem, då satt löjtnanten på halmskrindan och knallade

så vackert i sakta mak hemåt. Ingen kunde komma förbi honom på vägen, och så fick allt kyrkfolket åka så sakta deras hästar kunde gå i en långsam rad efter oxarna från kyrkan.

Men olyckan hittade vägen till Björkby också. En dag kom en lapperska dit. Son stod på backen och ville inte släppa henne in, han visste inte bättre, unge herrn, därför var han så där storkaxig mot den som hade makt över det onda. Hon var törstig, sa hon, men han ville inte låta henne komma in i köket och dricka. Då ska du få törsta så länge du lever! mente hon. Och då skrattade han som en vettvilling och släppte henne fram.

I köket stod gamla hennes nåd själv, hon lät pigan komma med en kopp brännvin. Lapperskan drack så mycket hon ville ha, resten slogs ut på backen.

– Slår ni ut? sa käringen.

– Ocken vill sikla efter dig, tror du? kom det barskt från hennes nåd.

– Här i huse ä de allt en, som ska komma att sikla efter mej så ni ska minnas de! tyckte lapperskan, giftig som galla i mun. Och så gick hon.

Men det var sanning, det, för gamle löjtnantens son, som hade varit en sån grannlåtskarl, han söp ihjäl sig, och det var gjort bara på ett par år.

Och här vid långa raden smedbodar utmed vägen var det som torparehustrun från Kalvhagen såg det onda dansa.

Hon var på väg ner till bruket en höstkväll, och när hon hunnit ett stycke hemifrån, fick hon sällskap. Än höll det henne i kläderna, än trampade det henne på hälarna. Men hon tordes inte vända sig om. Det följde henne ända tills hon kom till yttersta knuten vid smedbodarna. Där släppte detta sällskap henne.

När hon då vände sig om, så dansade det. Och hur det var, så var det något smått som tog ihop på vägen och dansade.

Gumman var så rädd, när hon kom in i köket på herrgården, att hon inte kände igen en enda människa.

Här ligga ställen och gårdar tätare, men att känna dem alla går inte.

De klunga ihop sig på sina ställen och glesna igen mellan det gröna. Landet vidgar sig, vägen löper fram över en ås, skogen drar sig undan till andra åsar bort i avståndens blåa dis, nere i dalen glänser blankt ett leende vatten mellan snåriga små holmar och uddar och flikar av stränderna, där det juniljusa björket glimmar i mörka furudungar. Abborrn har redan börjat leka, ty nyvassen sticker upp i vattenbrynet. Det är Kungskogasjön, mycket större än vad som syns här, den sträcker sig under skymningsblåa himlarymden nära en halv mil upp mot norr förbi den lilla bergsmansstaden, som ligger mellan vägen och vattnet.

Där sticker redan kyrktornet upp; långt bakom backarna reser sig den gamla själaborgen, vitrappad, satt och trygg med den svarta, toppiga huvan i vädret, spejande åt alla håll med sina många smala gluggar under tornkransen. Och staden rycker fram därnere med sina spridda skaror av hus, skilda åt av många mörkt sovande trädgårdar.

Häruppe från Galgberget ser man den så stor den är, och det är inte mer än man kan ta i ett enda ögonkast från tullen i söder till tullen i norr.

Men vägen kastar sig ner utför en brant backe, som kommer ramlande rätt ner på stengatan efter många krökar och svängar ända uppifrån berghällen, där den skydda galgen stod förr i världen, dit man nog smög

om nätterna ibland för att hämta något som kunde vara bra att ha, en bit av repet, kanske till och med ett finger av den som hängde rättad, eller åtminstone en trasa av hans kläder.

Det skulle vara en bonde i Kungskoga landsförsamling, som fått makt över hästar genom en spik han tagit ur galgen.

Sen kunde han säga på milars håll, om det kom någon körande på vägen, han kände hästar var han kom och kunde spika fast dem i marken bara med ett ord, de blevo stående där han ville, och den körande kom inte ur fläcken, varken med piska eller goda ord. Och han kunde dra dem till sig över stenar, gärden, diken och gärsgårdar, den främmande körkarlen rådde inte att hålla igen.

Själv hade bonden den grannaste häst som någon hade sett, hette Blacken. Bergsmanshästen här i trakten skulle annars vara för mer, småvuxen och ihärdig, rask och morsk, med kort hals och kortklippt man i en båge över manken. För Blacken, som annars var bara en bondhäst, måste de ändå vika. Han var stor och kraftig, bringan var bred och rymde luft som en bälg. Fällen var sidensvart, manen var yppig och hängde vågig ner förbi halsen. Hovar hade han så hårda som smidda av stål, kunde löpa som en hjort, skarpspringa dagen i ända utan att tröttna. Och så goda ögon hade han, att han såg lika bra som en katt i mörker.

Han tålde ingen annan människa än husbonn, men den lydde han förstås utan att det behövdes ett ord. Ibland kunde de stå och smeka varandra, husbonn klappade och pjollrade och Blacken strök sin varma, silkeslena nos över hans händer.

Piska fick inte finnas i den bondens hus, och ändå kunde han sätta sin häst i vildaste sken när han ville, bara med ett litet ord, som han viskade så att ingen hörde det mer än hästen. Då gick Blacken durk och väjde inte för någonting, fanns det malmslädar på vägen, gick han rätt över och stannade igen spikstilla, där husbonn ville han skulle stå.

Och när bonden dog, blev Blacken slut ett par dagar efteråt. Det var galgspiken som drog.

Det ramlar och skramlar med genljud från alla gatans tysta hus, när kärran hoppar fram som en tätting över stenläggningen. Tomas rätar upp sig i stolen och känner att en stunds vila ska bli skön. Han ska inom hos handlarn Wernmarck, som ska bli med på friareresan i stället för far åt Tomas. För friarn måste ha någon i följe, som är välkänd i flickans ort, och Wernmarcken i Kungskoga måtte väl vara både känd och välkänd många mil omkring.

Det finns för resten inte många Kungskogabor, som inte äro kända till punkt och pricka, utan och innan. Den här lilla stan är precis sådan som en stad ska vara, ingen kan tänka sig saken annorlunda, allting här är självklart.

Prästen är gammal och blid och silverhårigt vis, borgmästaren är vördad och fruktad, en borgmästare från topp till tå, antingen han kommer i nattrock eller i frack, styv och karsk på rådstugan, sträng och rättvis, fast han aldrig har något att göra på allvar. Rektorn är nog sju resor värre i lärdom, full av latin ända ner i stövlarna, men bergmästarn är värst, för han är inte bara boklärd, han är praktiserad också och vet precis hur allting ska ordnas för att det ska vara riktigt på gammalt bergsmansvis.

Doktorn är en glad och trevlig herre, mer vet man just inte om honom, och häradshövdingen har bara varit här några år ännu, så honom känner man inte riktigt.

Det finns inte stort mer av bättre folk i stan, om man inte dit ska räkna också de halvbättre, alla hantverksmästare och framför allt alla handlarna med bondkvarter på gårdarna och magasinen fulla av järn och spannmål.

Det sämre folket är bara tjänstefolk och gesäller, och han som ska vara polis är nog en snäll och bra karl, men det är det med honom att han dricker.

Runt kring torgets ödsliga flak stå husen i ring och sova, eller sträcka ut sig på lut, långa och låga med ännu öppna plankportar. Somliga äro ljust gula med gröna knutar och foder, andra äro gråa och andra så bruna, att de synas svarta, det är av ålder, timret är grovt och fårat av breda starksprickor, med mossa mellan fogarna.

Några gummor komma släpande med en liten kärra och några kvastar, de ha rensat upp gräset i stenläggningen. Längs hela den södra sidan av torget ligger kyrkogården, där tornet reser sig gammalmyndigt ur ett hav av böljande lövmassor. I hörnhuset vid torget, mitt emot kyrkan, bor Söråkersfolkets handelsman, och just som kvällens tio klockslag runga dröjande genom luften, kör Tomas med sin gråa häst och sin helgdagsskjuts genom portvalvet in på Wernmarckens gård.

Där ligger ännu en lång rad av hötappar efter bönder, som haft kvarter vid plankväggen mitt emot uthuslängan på andra sidan gårdsplanen, vars stenläggning nästan försvinner under en brokig matta av maskrosor med smörfeta blommor och blad. Och Wernmarcken står på stentrappan upp till köket, klädd i sina blankaste resestövlar, med händerna under livrockens skört på ryggen, pipan hängande ur mustaschen och den styva kyrkhatten uppskjuten i nacken. Och han nickar ett skinande glatt välkommen!

Domnad i kroppen och stel i knäna stiger Tomas, gripen av allvarsfärden, in i det kyrkstora köket för att få kaffekask, så fint var det hos handlarns.

När bondgummorna kommo den här vägen med ägg och smör, brukade de göra ett stort skutt innanför köksdörren, för Wernmarckens skulle vara frimurare, hade man hört, och invid dörrtröskeln skulle det finnas en hemlig lucka i golvet, där folk kunde försvinna för att mördas i källaren, saltas ner i tunnor och skickas som mat till hundturken. Men Tomas klev trygg som en god karl fram till moran och hälsade, innan han satte sig till bords. Det hackade granriset doftade på golvet, tenntallrikarna blänkte, brännvinsflaskan höjde sig storbukig på hedersplatsen och potatisen ångade nyvarm, fast det var senvard. Tack gode Gud för denna mat – och det var den värd!

Åter rann vägen ut förbi tullstugan, mot norr den här gången, och nu var det två man i kärran.

En liten sky gled mot öster som rök, tunn och silvergrå, högt över stadens tak, och Wernmarck spådde lång värme, medan han spände fotsacken fastare kring sina ben. Ty Vårfrudagsnatten hade varit stjärnblank och kall!

Han var alla bönders betrodde man, den här handlarn, själv mest lik en bonde, och storförmögen, det visste man. Han kände alla människor på gott och ont, deras affärer och deras familjeliv, deras krämpor och deras bekymmer, ungdomens hemligheter och tjänstefolkets eviga trassel; inte bara inom staden och landsförsamlingen, men vida omkring därutöver, från bondsocknarna Hobo och Bjursjö i söder långt upp över Hasselbottens bergslag i norr. Han hade alla trådar i sin hand, skötte dem fint, och på det blev han förmögen. Han var bonde bland bönder och patron bland patronerna och gjorde granna affärer med järn och skogar, kreatur och spannmål. Det är eden som ska sälja varan, och krämaren har en ed fri, brukade man säga om honom – men annars kunde ingen påstå att han var någon ohederlig karl precis. Han var gemen bland gemena också, när pigor och drängar och gesäller skulle ha bröllop, fingo de hållas hemma i hans bostad, där var så gent till kyrkan, och han rustade så grant man någonsin kunde begära till vigsel. Eldröda och ärggröna pappersblommor till bruden, som kläddes av mor Wernmarck själv, det var ett minne för livet! Wernmarck var far och giftoman åt vem som behövde honom, förning hade bröllopsfolket med sig så mycket de orkade bära, och det som inte gick åt, det stannade hos handlarns. På varje tråd, som gick genom den karlens hand, satt alltid en smula fett.

Hos honom hade Söråkers tagit in i alla år, far till Tomas hos far till Wernmarck, det var en gammal ordning. Likadant med folket uppe vid Velamshyttan, dit Tomas nu reste för att göra visst med dottern Erika. De båda gårdarna hade känt varandra i ett par generationer, och det var hos Wernmarckens i stan som Tomas och Erika hade lekt sina första barnalekar tillsammans. När far till Tomas nu var död, fanns därför ingen närmare än handlarn att vara välkänt följe åt friaren. Det var en självklar sak.

Han kände också sed och bruk på olika håll i orten väl så bra som sockenborna själva. Och Tomas var nu fullkomligt lugn och utan bekymmer, handlarn hade låtit falla några ord åt Velamshyttefolket, att en friare från Hobo kommer av gammalt helst sent om kvällen, sedan elden slocknat på spisen hemma hos flickan. Så att nu var han väntad, fast han kom i skymning som en ljusskygg. Då kände han med visshet, att så här var det rätt, så här skulle det göras för att allt skulle gå väl.

Handlarn lurade av, nersjunken i reskappans uppfällda krage, och Tomas var åter ensam på okända marker. Vägen var mörkare här av kolstybb och malmgrus och slagg, men fast och hård tillika, löpte i små krökar och bukter, försvann ständigt ett stycke längre fram bakom skogsdungar och backar, men gick i alla fall rakt mot norr, en mil hade man ännu att åka.

Det mesta här är nytt och okänt för Tomas. Med nyfikna ögon ser han torp och gårdar fara förbi och känner inte ens deras namn, vet ingenting om dem som där leva och bo. De gula dörrarna äro stängda, fönstren vända sig mörka bort, ingenting kan man veta av vad som sker därinne. Står en frånspänd kärra på backen eller lutar en uppdragen plog vid gärdeskanten eller står den svarta grytan rättvänd över bykgropen i stenhällen, så får man gissa sig till folkets göromål, men vad de själva mena med sina sysslor, det får man inte veta.

Borta äro de hemvana vardagsbekymren med sin ständiga kamp i jorden eller mot onda människor eller mot stridiga viljor. Borta är den brokiga mängden av föreställningar om grannsocknes folk med deras löjliga och bortkomna förehavanden. Här i främmande bygd återstår endast en och annan spöklik legend, som blivit vidare känd om förgjorda människor och deras enkomma onda i denna järnbergens trakt, där ingen kunde tänka sig säd växa och ärligt mogna.

Här skulle ha varit en riktig finnbygd förr i världen, när skogarna brändes av det hedniska folket och rovor odlades i sotsvarta svedjeland. Lappkäringen, som gjorde påhälsning nere på Björkby och satte fyllerigalenskap på löjtnantens son, hade varit framme här också. Avtagsvägen, som snor sig in i skogen här till vänster, går förbi Skarpgrytans gruva upp till Prästboskogen. Däruppe bland bergknallarna ligger en hytta med såg och kvarn, stor tre par stenar. Den ligger vid en liten å, som kommer från Prästbotjärnen, rinner rakt igenom Kringelsjön och vidare ner i Kungskogasjön, strax norr om stan. Till hyttan där uppe kom lapperskan en gång, hos masmästarns fick hon mat och dricka, fast man nog kände igen folkslaget, men hon sa aldrig tack. När hon begärde nattkvarter, fick hon gå och lägga sig på masugnskransen bland de andra strykarna och bårkarna, som alltid samlas i värmen vid hyttan. Hon var gammal och skrynklig och så illa ofärdig, att hon gick på krycka. Var hon linkade fram, kastade man gärna oförmärkt ett eldkol efter henne. En bergsmansson av hyttelaget stod i hennes väg och vart arg när han såg eländet, så han sparkade kryckan ifrån henne. Då fick hon eld i sina små svarta ögon och skrek: du ska få bära krycka i alla dina dar! –

Det var vid aftvardsdags. Strax efteråt började benet att värka på den där unge karlen. Det blev en sån plåga, att han skrek som ett barn. I timtal höll han benet i en så med kallt vatten, men inte hjälpte det. Frampå natten var hans mod slut, han bad käringen ömkligen om hjälp för denna värken. Hon kunde inte hjälpa, sa hon. Han bjöd henne ända till trehundra riksdaler, men hon kunde inte, och därmed gick hon. Sen fick han gå på träben i hela sitt liv för att han hade ofredat krymplingen.

Om detta hade hänt i gamle masens tid, så hade nog funnits hjälp.

Vid Prästbohyttan har det alltid gått underligt till, och den där masmästaren i gamla tider var en sån där karl. Han var på väg ner till stan en vinterdag, och när han kommit halvvägs, så slocknade pipan för honom. Han hade inga elddon med sig, men eld skaffade han i alla fall genast, och hur det gick till kan man nog tänka sig, för i samma ögonblick som han tände sin pipa igen, så slocknade ugnen vid Prästbohyttan.

Karlarna där kunde ingenting göra åt saken, så att när masmästarn kom gående tillbaka, var det becksvart i masugnspipan. Masen tog bara en eldbrand, gick runt hyttan tre varv och läste Fader vår baklänges, lågan körde upp igen i ugnen, och på järnet kunde ingen se ett spår av att hyttegången varit avbruten.

När den där masen vart död och skulle begravas, kunde man inte få ljud i kristnade kyrkklockan. Hon bara slängde och flämtade utan klang, hur mycket det än drogs i repena. Och när ringarna hade slutat, var klockan alldeles som svettig, det dröp av henne efter det arbetet. Det var någon, som hade hållit emot, kunde man förstå – den som inte går rätta vägen genom livet, kommer heller inte dit människor ska genom dödens dal.

De här båda finntorpen mitt emot varandra på ömse sidor vägen kallas Trillkott och Fyrkutt, mer vet man inte om dem. Det ska inte vara bra namn.

Sedan vräker berget fram med skog ända till vägkanten, och rätt uppför berghällen ser man på omänskliga avstånd några skrevor, kallas Munkens trappor. Där skymtar ibland en grå gestalt, som med påse på ryggen kliver uppför berget och försvinner i skogsmörkret.

Där ingen människa kunde ta sig fram, där gick Ordets tjänare i Jesu namn, sedan han offrat sin köttsliga människa i templet. Man kan ibland få höra hans gömda silverklockor ringa ur berget, det kallas Klosterfrid kommer – och då läser man en bön, som ska vara den äldsta som finns i världen:

Jungfru Maria satt och sang, hade boken i sin hand hade barnet i sin famn, så vila vi i Jesu namn.

Men Klosterfrid kommer har ingen hört i mans minne nu – jo, en gammal käring, som plockade ris, men hon dog strax efteråt, så det var ju ingen ordning med henne.

Och andra mena, att den där munken går igen bara för att han inte kan få någon frid i döden för sina synders skull. Han gick var natt på kurtis till en bondhustru, och hon vågade inte neka honom för hans helighets skull.

Och munken sätter sig vid bredan bord. han äter och han dricker. På golvet gångar fru väna mor, hon niger vackert och trippar: Ja, ät och drick och gör dig glad, och bliv nu hos mig i flera dar, ty nu är far inte hemma!

Så står det i visan, och det var så länge sen det hände, så man kan inte veta.

Till slut blev munken fast i ett vargnät, som bonden satte ut, och sedan blev han förvisad till ett klosterfängelse här inne i skogen. Där lärde han människorna bara falskhet och lögn, så att de som trodde på hans kätterier gingo miste om saligheten. Därför är han nu för evigt fördömd av Gud och måste leva ensam i skogen, sedan klostret fallit sönder till grus och små stenar. Det ska synas ännu däruppe i mossan var murarna stått.

Man minns nu inte riktigt längre, om det var ont eller gott de lärde, dessa Ordets små gråa bröder med silverklockor från äldsta tider. Men att nya kyrkan inte fick byggas, där klostret hade stått, det minns man! Då hade ett par vita tvillingstutar blivit spända för en stock och lämnade att gå vart de ville, det bar iväg

uppåt nordändan av Hasselbottens församling, där stannade stutarna, där blev kyrkan byggd och där står den, månghundraårig, ännu i dag.

Att fäderna en gång levat i vildhet utan att veta vart de skulle gå, och att de då släppt lös vita hästen, det heliga stoet, och följt den väg som så visades dem, det mindes man inte mer utav, än att det var de vita djuren som hade gudomskraften.

Här kom en spelman gående fram för några år sedan, då mötte han sju flickor dansa i en grop. Vart ska ni gå, sju flickor dansa i en grop? sa spelman. Till brudskogen! sa flickorna, och vita kläder hade de som herrskapsbrudar. Då ska jag följa med och spela er till dans – och flickorna nego och logo, spelman gick i spetsen, sju flickor dansa i en grop följde efter, med klang och sang gick färden rätt in i hårda berget.

Där fick han se vildträdgården, vackrare finns inte. Skogar av bara guldregn och syrener, blommorna hänga som drypande guld och som stjärnor av silver. Där niga och le alla heliga blommor, jungfru Mariæ bär och jungfru Mariæ sänghalm, jungfru Mariæ hand och jungfru Mariæ ögonhår, Guds moders kyrknycklar och mor Vänas kärlek och munkeluva och Pelle på strand och Kari i backen! Och mor Väna själv, jungfru Maria, blommornas drottning, spelar ljuvliga visor, hon har sju förgyllda ljus, och hon har boken i sin hand – men det är inte den rätta boken, den är katolsk, det är en svartkonstbok! Alltsammans är bara en hednisk trollbild utan allvar, syner i rök, där komma gnistor och eld, där komma troll med brinnande ögon och glödheta klor och giftiga tänder, sju flickor dansa i en grop komma ringlande som ormar och bita ettersår.

När spelmannen vaknade till liv igen, låg han på vägen, utkastad ur berget för ordets skull han mäktade säga, men svartbränd genom hud och kött, illa biten, klöst och sargad. Sen fick man höra på spelet var han varit, för bara han tog i strängarna, kom det fullt med små gubbar i dans omkring honom, alla människor som hörde'n måste dansa, otuktigt och horiskt gick den dansen i vildhet över stock och sten, ingen kunde motstå, de renaste sinnen drogos in i samma fördärv, det slutade inte förrän spelmannens strängar skurits av med kniv, då vaknade springdansens offer ur yrseln till sans och klagan.

– Nå, Tomas Eliasson, han får väl tänka på att skaffa sig en ny dräng nu efter Bengt? sade handlarn, som vaknat upp ur sin slummer.

Tomas dröjde ovilligt med svaret:

– Bengt ä ingen dåli karl.

– Men han kan väl inte ha drängen i huset, när Erika kommer dit! ivrade Wernmarck.

– De ordnar sej nog.

Det är en ömtålig historia och handlarn tiger.

Drängen Bengt har ingen känd far och intet farsnamn, men kallar sig Velamsson och har på pricken samma ljusa hår och fräkniga ansikte som Erika, dottern på Velamsgården. Hans mor tjänte piga där en gång i tiden och stämde sedan bergs- och sexmannen Jan Bengtsson till tinget för barnahjälp. Han svor sig fri, Jan Bengtsson, och nu går vuxna pojken dräng i bygden med namnet Bengt Velamsson; modern är försvunnen, hon gav sig i lag med tattare, sägs det, och är borta.

Men annars är det ingenting att anmärka på drängen Bengt. Söråkersfolket håller honom gärna om ryggen mot belackare, han är rask och villig, ärlig och nitisk och dricker sig aldrig vettlös. Vore det inte därför att han är oäkting och har dragit mened över far sin för sin löpska mors skull, så kunde han hållas för en fullgod karl, och Tomas har en gång för alla sagt ifrån därhemma, att för synderna ska de skyldiga svara och inte de oskyldiga, Bengt ska stanna på gården.

Wernmarck tiger som en försiktig karl. Men nog förstår han vad villkor Velamsfolket kommer att sätta. Att vara skylld för mened är en svår sak, och den som går omkring som ett levande vittne vill ingen ha i huset, saken skulle bli alltför tydlig om Erika och Bengt ginge var dag bredvid varandra.

Det slänger i väg, en kvarts mil bara är kvar att åka.

Här slingrar en liten gångstig upp en backe till höger, där borta ligga några usliga, nästan sammanfallna stugor, märkta i var mans ögon, Skamlösa heter torpet, annat namn känner man inte. I alla tider, så långt man minns tillbaka, har folket där varit tjuvar och tjuvinnor, nu har ett tattarfölje tillhåll där ibland.

– Kan man tänka sig, berättar Wernmarck, att Tjuv- Lisa, gamla mormorsgumman däruppe, för en tid sedan blev skrabbig och kände sig dödsfärdig. Då blev hon till sig i trasorna, för hon hade en ko, som hon inte unnade åt släkten efter sig. Om hon skulle dö. Utan då skulle kon slaktas, och käringen skulle äta stek var dag så länge köttet räckte, tänkte hon. Men hon var ändå inte alldeles säker på döden, och kon var det enda hon ägde att leva på. Så hon gick till gubben i Glan här neråt och frågte honom hur hon skulle göra. Joo då, gå ut i skogen och fråga en torsdagskväll i nedan! sa gubben. Gumman ut, förstås, och ropa: får jag leva eller dö? – Dö! lät det långt bort i skogen.

Då gnir gumman hem, kon blir slaktad, och där hålls kalas var dag tills bara bena ä kvar av koskrabban. Men fan tar inte gamla käringar, åtminstone inte där det inga finns att ta, och gumman levde lika jäkligt som förr! Hon ut igen och ropa i skogen: får jag dö eller leva? – Leva! lät det förstås ur bergena. Men då var kon slaktad och uppäten, käringen hade ingenting att leva på, så att det dröjde inte länge förrän hon blev slut på det viset. Och det fanns inte en nykter karl i hela begravningsföljet på kyrkogården.

Med heder kommer ingen tjuv i jorden. Den som valt den vägen blir lämnad hjälplös ensam i sin nöd. Det är straffet och det är det värsta onda, den ensamheten hör mörkret och döden till.

Att ingen tanke ha på annat än sig själv och sin egen lust, det är den botlösa själasjukan, för sådana människor finns ingen väg till andras hjärtan och gemenskap, murar skilja dem från det levande livet. De äro skjutna av Mammons pilar, hans gift brinner i deras blod, världens och köttets bedrägliga liv är deras enda, tomma glädje, det guld de söka är dött och kallt, men de hjärtan de förlora äga andens eviga eld.

En man var nidsk och sådde på söndag sitt korn i jorden. Det enda gärde, som föröddes av frosten var hans, och han fick inte mer än rödbrända halmen. När den tagits bort, var jorden därunder förvandlad till småsten.

Den fattiges liv kan vara tungt, mest dock för den, som tror att ingenting annat finns än köttets värld. Men det går ändå den rike som den fattige, döden tar dem båda, de ska svara en var för vad de hade att förvalta. Genom dödsskuggans dal har den fattige lättaste bördan.

Det går dock inte an, att onödigt göra den tyngre. Guds fattiga ska leva, det är de rikes sak att hjälpa sina bröder, därav ser man, om deras hjärtan äro fria från det röda guldet. När skörden bärgas, får man inte snålt skrapa med sig varje avfallet ax, så länge de människor finnas, som behöva leta sin föda på andras jord. I Biblia är det sagt, och det är skam att handla annorlunda.

Ve den, som förargar sin nästa! Straffet kommer genast av den kraft som ingen förstår, och därav vet man, att den onda gärningen bereder sitt eget fördärv, det onda levernet leder till helvetet. Ett barn, som är fött i lönskaläge och synd, bär många synders frö till världen i sina blodiga små händer. Därför blir det skytt, och därför måste det hållas utanför. Hemmet är en helgedom det inte får oskära, hederliga människors gemenskap kan det aldrig få. Har det själv ingen skuld, så får det sona dock vad andra brutit, och vem får inte göra det? Hade han någon skuld, han som de hade ihjäl? Det var för våra synders skull han dog på korset. Vem ville göra den döden ogjord, som övervann dödens fasa? Guds lag må ingen människa rätta.

Han låter heller inte gäcka sig. Många domar kunna människor döma av ond vilja, men det uppenbaras! Kvinnan, som avrättades för trolldom, nerkallade på stupstocken Guds dom på sin oskuld, och på den fläck, där hennes huvud föll för hundratals år sen, är mullen ännu röd av blod. Och ringen av stenar, som står ovanför Hasselbottens gruva, är den onda bergstingsrätten, som dömde falskt och drabbades där den satt av Guds straff, så att domarena blevo till sten.

Men om människor kunna döma vrånga domar av ond vilja, så kunna ock de brottsliga hålla sig fria med falsk ed. Det uppenbaras dock i tidens fullbordan! Så länge det syndfödda barnet jagas, hålles skulden och skammen levande över de skyldigas huvuden. De onaturliga föräldrarna få lida genom barnet, som de satt till världen mot Guds ord. Tills allt blir åter försonat. Gud mäter syndens mått och straffets. Så har människan ingenting annat att göra än att lyda hans röst i samvetet, när hon går att skilja mellan orätt och rätt.

Tomas förstod, att själv skulle han nu välja efter Guds och människors lag och sitt eget samvete.

Hemma på Söråker var valet lätt: Bengt skulle stanna på gården. Men nu är vissheten borta, den tanken blir starkare och starkare: de andra döma kanske mer rätt, de följa ålders sed; att ensam gå dem emot ger ingen glädje, vad har han att lita sig till? Sin egen visshet? Han har ingen visshet längre, bara tvekan! Fädernas dunkla tro om orätt och rätt är starkare än hans egen svaga ömkan med en oskyldig man.

Det är oklara bilder han ser inom sig, medan han stirrar med ljusa ögon långt bort i rymden och låter hästen lunka som han vill. Likt skyar draga alla slags föreställningar genom hans minne. Hans funderingar irra åt skilda håll i den lilla omkrets av ljus inom honom, som är hans inre värld och som han själv förnimmer som sin egen ande. Allt vad han ser och hör och minns sänder nya skyar av töckenbilder genom hans medvetande, klart fattar han det inte, ser intet sammanhang, förstår inte, att det som så dyker upp i hans tankar och strax försvinner igen, det är skiftande bilder av honom själv, sådan han förnimmer sig i sitt eget inre. Ständigt återkommer han till samma punkt, målet för färden och målet för tankarna: vad ska han ge för svar i kväll på Velamsgården? Rätt eller orätt? Allt, som rör sig i hans föreställningsvärld, famlar efter det svaret, och det åldriga bondeblodet känner med olust, att en oäkting, en rotlös, har vräkt sig som en tyngd över fri och ärlig mans hemfasta sinne. Och som en dunkel oro djupast inom sig förnimmer han dock, att rätt sker inte, om oäktingen jagas bort. Men hur ska han kunna resa hem igen, utan att ha gjort visst med Erika? Så måste väl det mindre offras för det större, drängen är ju en niding för var man, och skoningslöst måste väl sådana straffas, om inte för sin egen skull, så för syndens skull, om vilken de bära ett levande vittnesmål.

Han ser inte något klart svar på sin stora fråga, känner sig bara alltmera tveksam, och det är ju redan ett slags svar! Den önskan han kände förut att försvara Bengt var någonting nytt och ömtåligt som en späd grodd, nu ser han inom sig något ojämförligt mäktigare, den gamla kärva, åldermogna bondeandan, arvet av alla de gamla, sådant det vuxit i ett ständigt famlande genom dunklet över människors smala väg mellan det ondas osynliga väsen i underjordiskt mörker och det godas eviga ande i översinnligt ljus.

Men vad de gamle menade med rätt och orätt är inte så klart att ta på ändå! Inte ens så enkla ting som tjuvnad kan man avgöra med visshet – om man börjar fundera riktigt noga. Den blir aldrig god, som aldrig varit ond – det var gammalfolkets djupaste visdom.

Några be för horan men ingen för tjuven – att den skulle mista huden och helst hänga i rep, det tycker man borde stå klart för både lekt och lärd. Men det gäller bara den niding, som kommer med ofred in på hemmets mark! Det finns andra tjuvar också, som gå med heder mot orätt lag och orätt rikedom. Där dömer inte samvetet, friar snarare. Att jaga och fiska på egen mark hur man vill och när man vill och att bruka sin jords ärliga frukt till starkt och hälsosamt brännvin om man så vill och kan, det var inte orätt för de gamles

ögon! Och tjuven, som stjäl från den orättfärdige rike och ger åt den fattige, är han inte ett Guds verktyg på jorden? Det är ju som oftast sådana tider här i jämmerdalen, att man inte får tänka på att helvetet är hett.

Det var en gubbe, som hade fyra vuxna söner. Ut i världen och lär er något! sade fadern. Sönerna packade matsäck och lade i väg. En lång, lång tid voro de borta, till slut kommo de åter hem.

Vad har ni lärt er nu? frågade fadern.

Ja, sade den förste, jag vet allting!

Nå, det var ju bra, han kunde bli biskop eller lagman eller doktor eller något annat stort.

Jag kan bygga skepp! sade den andre.

Det var ju också bra, för så länge det finns vatten, måste skepp byggas, och på den konsten kan man försörja sig.

Jag kan skjuta, jag! sade den tredje.

Tänk det! Då kan vi när som helst få färskt sovel från skogen!

Och jag kan stjäla! sade den fjärde, som var yngst.

Aj aj – det var inte så bra! Om man inte stjäl från en tjuv, förstås! Och nu är det en, som har stulit prinsessan, kan du ta henne tillbaka, så får du henne och halva riket.

Jo, det kunde pojken. Den förste brodern, som visste allt, berättade var prinsessan fanns gömd, den andre byggde ett enkom skepp, den tredje följde med och sköt rövaren ihjäl, och pojken som bara kunde stjäla, öppnade alla låsen och tog prinsessan ut i det fria.

Vem skulle nu ha henne och riket? Kungen kliade sig i huvudet och visste sig ingen råd. Tjuven hade ju rätten, men han var i alla fall en tjuv. Vem kan säga't?

Det får var och en gissa efter eget förstånd!

En annan gång var det en knekt, som var fattig och alltid hade trasiga kläder. Hans kamrat var lika fattig, men var alltid grant klädd, och hade mycket pengar. Var får du dem ifrån? frågade den fattige. Det ska jag lära dig, sade den andre, kom med mig i natt till kungens skattkammare!

Men på dagen gick den granne knekten i sina bästa kläder upp till kungen och sade, att nu hade han funnit skattkammartjuven! Kungen tog knektens fina kläder på sig och gick dit, den fattige mötte, och så gingo de båda in. Där stodo alla kistorna fulla med gullslantar. Här finns rikedomar! sade den trasige stackaren och stoppade på sig några gullstycken. Är du nöjd med så litet? sade kungen, som var klädd till knekt, och så öste han fickorna fulla med pengar. Tag vackert, tag vackert, kungen har många tjuvar! sade den andre, och det var ett sant ord, tyckte kungen.

Den fattige knekten, som stal så måttligt, blev benådad och sattes till skattkammarvakt, men den andre, som varit falsk, han fick hänga utan nåd.

Och så var det en pojke, som var så rasande snäll att stjäla. Han gick till borgmästaren och bad att få mästarebrev. Inte kan du stjäla? tyckte borgmästaren, men i detsamma räckte pojken fram sin hand och i den låg borgmästarens stora guldklocka, den hade han stulit medan de språkades vid. Du var då en riktig mästertjuv! sade borgmästaren, och så skrev han brev åt pojken på den saken.

Pojkens far var en fattig torpare, men nu skulle det vara slut, sade son hans. Patron på herrgården kom själv dit och ville köra torparen i arbete. Nej! sa pojken, jag försörjer oss allihop, jag är mästertjuv!

Det var inte dåligt, det, menade patron, men jag vill se't innan jag tror'et! Kan du stjäla min bandhund på gården, så får du tusen riksdaler!

Ja bevars, pojken gick dit om natten, utanför järnstaketet grävde han en djup grop, därinnanför sprang hunden och skällde och högg med sina blanka tänder. När gropen var färdig, kröp hunden ner för att få tag i pojken, men den stod färdig med en tom säck och tog emot hunden och bar honom upp till patron. Tusen riksdaler fick han på fläcken.

Men kan du nu stjäla mina två vagnshästar i stallet i natt, så får du tvåtusen riksdaler och hästarna på köpet!

Pojken i väg om natten. I stallet stodo hästarna bundna, och en stalldräng satt grensle över var och en för att vaka. Då kom en gammal käring in och bad om husrum över natten. Nej, i stallet fick ingen vara, käringen skulle ut – men hon vinkade med flaskan! Då måste drängarna ner av hästarna och skulle bara ta sig en liten klunk, det kunde ju inte vara farligt, men knappt hade de smakat på drickat förrän de föllo ner på golvet och somnade. Pojken kastade av sig käringkläderna och ledde hästarna hem till sig, nu voro de hans, och två tusen riksdaler fick han därtill!

Ja, det var ju bra, tyckte patron, men nu ska du ta ringarna av hustru mins hand i natt. Kan du det, får du allt vad jag äger och har, annars blir det bojor och band!

Pojken gjorde en docka, som han klädde i sina egna kläder. På natten stack han upp dockan över järnstaketet utanför sängkammarefönstret. Pang! kom ett skott från fönstret, dockan föll till marken, och patron själv kom springande ut för att ta reda på liket. Men pojken kilade pigg som en mört upp till sängkammarn, smög sig in i mörkret och gjorde rösten så grov att han lät som patron själv: det är bäst att du ger mig ringarna, så att pojken ingenting har att ta, om han skulle komma!

Och så fick han ringarna. Då kom han ihåg, sa han, att han hade glömt lägga bommen på dörren, och därmed smet han i väg.

Lurad på jakten, kom patron in till frun igen, och hon sade: så fasligt lång tid det tog för dig att lägga bommen för dörren, sen du fått mina ringar! – Har du givit mästertjuven dina ringar, då är jag en utfattig man! sade patron, och det var han också, pojken hade vunnit hela rikedomen, och han behöll den med all ära. Sina föräldrar ledde han vid handen upp till slottet och lät dem bo där i frid i alla sina levnadsdagar.

Så att det var inte så dåligt heller att vara mästertjuv!

Men det kan stjälas mer än pengar. Det kan stjälas namn och ära också. Om man bär falskt vittnesbörd. Det är en synd, som blodigt straffar sig själv.

Man kan komma ett rykte åstad mot någon, man kan skylla en ärlig man för mened, det tåles inte, Gud straffar. Då kommer den beskyllde åter till ära, lögnaren får gå med skammen.

Sexman i bergsrätten var han förut, Jan Bengtsson på Velamsgården, nu är han nämndeman, och han kan bli häradsdomare en dag. Skulle han kunna svära falskt på boken vid den rätt, där han själv sitter dom? Nej, oäktingen och hans lösaktiga mor ha farit med lögn. Ärligare man än Jan Bengtsson finns inte, det är känt och vittnat. Och vem går fri från falska rykten? Nu kommer straffet, Erika ska till Söråker, Bengt ska bort, han får löpa på bygden, om ingen vill ha honom i tjänst. Man kan se Herrens vägar även i detta. Han visar alltid sin vilja till slut, förvillade människotankar ledas åter in på rätta vägar.

– Vad säger han om frälsegårdarna här, Eliasson? Det duger, skulle jag tro, att bli måg här i orten! sade handlarn, som ruskade upp sig igen, när de började nalkas målet.

De urgamla, röda timmergårdarna liknade små herresäten. Trädgårdarna blommade, kornknarrarna raspade och spelade, och natten var stor och ljus.

– Ja sir just ingen jord? sade Tomas.

– Rikedomen kommer ur bergen, den syns inte utifrån! Men där borta på stranden, snett över det blacka vattnet, Usken kallar di sjön, ligger Velamsgården, ja, han har ju varit där förr, Eliasson? Ja visst – känner han till det här stället då, som vi nu kör förbi? Uskenor kallas det, där har varit bröllop nyligen, men det blev sorg innan sol gick upp, för bruden föll ner och dog mitt i dansen.

– Må de? sade Tomas och stirrade nyfiken mot de mörka fönstren.

– Hon dansade med en herrekarl, som ingen kände, och nu sägs det, att det var gasten, som var framme och hämtade mor sin! viskade Wernmarck hemlighetsfullt.

Det var inte svårt att förstå meningen, Tomas insåg genast hela sammanhanget. Hon var skyldig för barnamord, osaliga barnets ande kom okänd igen på bröllopsdagen och tog synderskan med sig bort till dom och straff. Ingen undslipper sina gärningars rätta lön. Från kvinnan är synden kommen till världen, till kvinnan söker den sig tillbaka. Bengt Velamssons mor får löpa vild i skogen med tattarna. Sonen, född i hordom, ska irra osalig på jorden som en gast, tills allt blir fullkomnat och nådens sol kan åter skina.

Vem vågar ställa sig emot Herrens hårda, rättfärdiga vrede? Hade han också ett renare sinne än någon av kvinna född, hans kraft och vett vore dock för intet att akta!

En man blev sjuk av en stor, svart hund, som låg på hans bröst var dag och natt. Och hunden var Satan.

Den ene prästen efter den andre kom dit och försökte att läsa bort denna sjukan, men alla stammade på ordet, ty ingen var ren, och Satan skrek högt ur hundens mun vad ont de alla hade gjort i lönndom.

Så kom en ung präst.

Hunden skällde och gnydde emot honom: du, präst, du har ingenting att säga, du stal bröd av din fostermor!

– Ja! sade prästen frimodigt och lugnt. Jag stal av nöd, och Gud har förlåtit mig!

Då vände hunden sig bort och gnällde: släpp mig ut, du är för stark!

Prästen stack med sin knappnål ett hål i fönsterblyet, och Satan for ut med ett vinande, så att hela fönstret följde med. Och den sjuke var bliven frisk!

Men prästen håller tidegärd för folket som förut och gör dem deras rede, när så omtränger, dock märker man snart, att högfärden bor i hans hjärta, han är allt för syndfri och ren, och det märks att han vet’et!

Han är gift och frun är inte riktigt som en människa! Fast ingen kunde tro ändå, att hon skulle vara en sån där.

Precis elak var hon inte, men styvsint och kall, och många ord kom det inte ur henne, när något skulle sägas. Tjänstfolket undrade, och drängen allra mest, men det fanns ingen anledning att klaga, om man också inte trivdes där frun gick och tittade på allting, tyst och svart i ögonen.

Det såg konstigt ut – varenda påskdagsmorgon stod hästen våt i stallet och var så trött som om han varit i

farten hela natten. Och rädd så han skalv i spiltan bara han fick se en människa. Det där tyckte inte drängen om, och en påskafton ställde han sig på lur om kvällen.

Det var mörkt när frun kom. Hon gick in i stallet och började sadla hästen. Då steg drängen fram och frågade vad hon ämnade göra. Genast körde hon betslet i munnen på drängen, och som han stod blev han förvandlad till en häst.

Frun sadlade kvickt, och så red hon sin nya häst rätt upp genom luften, man vet nog vart. När de kommit fram, blev drängen bunden bland de andra hästarna utanför porten, och frun, hon gick rätt in, hon, så gammal och van på stället, så nog syntes det att hon varit där förr.

Porten stod öppen hela tiden, så att drängen såg allting de hade för sig därinne, men ibland måste han blunda när det blev för otäckt. Och ändå var detta ingen rädd karl, men värre saker hade han aldrig sett, sa han sen. Och fast det var en snäll människa, blev han sedan alldeles som avskydd hemma. Det var ju synd om honom, men man ville inte gärna tala med honom eller vara i lag med honom, ingen kunde ju veta vad han lärt sig om påsknatten. Vad som finns i mörkret, där ingenting syns, det ska man tacka Gud att man slipper se, man vet ju ändå aldrig, när olyckan kan vara framme, så att man själv står mitt inne i eländet.

När påsknatten började lida mot slutet, kom prästfrun i alla fall ut från festen och skulle ta sin häst. Men då hade den här drängen nog mycket naturförnuft att passa på och sticka betslet i munnen på prästfrun, och genast stod hon framför honom som den största och grannaste vita märr, och så rädd i ögonen såg hon ut, som om hon hade trott, att drängen ville göra henne det allra värsta ont. Men han sadlade i en fart och red så fort det kunde gå genom luften tillbaka till prästgården igen.

När han då skulle in till prästen, blev han lite undersam. Det var ju inte precis roligt för en fattig tjänare att gå till husbonden och tala om, att frun hade blivit en vit märr. Prästen var en sådan sträng karl, så det skulle aldrig ha gått väl. Men hur det var, så funderade drängen ut ett sätt. Han band märren utanför stalldörren, och så gick han in till prästen.

Det var påskdags morgon i otta; inne i studerkammaren satt den lärde herrn och läste i Ordet. Drängen stannade nere vid dörren, strök av sig mössan och sade, att det var en där, som ville sälja en häst och undrade om prästen ville köpa.

Fast det var sabbat, så gick i alla fall prästen ut för att se på hästen, så att den inte skulle gå honom ur händerna under påskdagarna, om den annars var bra och priset inte var för högt.

Ja, det var ju ett grannt kreatur att se på, så det var svårt att låta bli. Skygg i ögonen, men from och sedig stod märren där, och prästen blev riktigt belåten med både tänder och länder. Han ville pröva om hon var svårskodd och slog på försök en söm i vardera framskon, det gick så fint som helst, och drängen fick besked att märren skulle ledas in i stallet under natten. Inte anade prästen ringaste smul, men i detsamma ryckte drängen betslet ur munnen på märren, och då var hästgestalten borta, prästfrun stod där i stället i stalldörren, och genom vardera handen hade hon ett söm, som prästen själv hade slagit dit!

Då såg Guds tjänare hur det var fatt med hans kvinna.

Han tog henne med sig in i kammaren och gjorde skilsmässa med detsamma. Dödsstraff skulle hon haft egentligen, men så illa kunde han inte göra henne – fast det var väl inte den rätta barmhärtigheten han så visade. Han förmanade henne i stället, varnade henne, läste lagen över henne och förbannade henne. Aldrig skulle hon komma in i himmelens rike, det var lika omöjligt, mente denne stränge och renhjärtade präst, som det var otänkbart att det kunde växa rosor inne på kammargolvet. Sedan drev han henne ut ur prästgården, och med rinnande tårar måste hon bära hans förbannelser med sig ut i världen, ensam som hon

var och som hon gick och stod.

Det fanns ingen rätt barmhärtighet hos den prästen, och efter den dagen var han hårdare och snabbare och strängare att döma än förr. Men inte är det rätt att människan så förhäver sig. Och en präst vet ju i alla fall inte mer om Guds vilja än vad han läst sig till i böcker. Det kan vara bra nog att trygga sig till ibland, men inte räcker det alla gånger, och saligheten kan han inte bestämma över.

Nu gick det år efter år, och det blev ingen välsignelse med ordet som prästen förkunnade. Han blev åldrad och vissen och nästan som ett barn på nytt, alla trodde han skulle dö, men det gjorde han inte. Och alltjämt förbannade han sin fru, det var otäckt att höra hur han förstockade sig just på det stället, där Gud hade sökt honom i hans eget hjärta.

Efter många år blev det svårt väder med regn och blåst en höstkväll. Då kom en gammal kvinna till prästgården, hon gick in i kammaren och bad om härberge över natten. Lerig och eländig såg hon ut, och ingen kunde visa henne bort i sådant väder och väglag om mörka kvällen. Hon fick stanna.

Prästen sov väl inte något vidare den natten. Orolig och undersam reste han sig ur sängen tidigt om morgonen. Han kände en doft därinne i kammaren som i en rosengård. Så fort ljuset blivit tänt, såg han hur förvandlat allting hade blivit för hans ögon. Då hade Gud varit där och ordnat med sina saker. Rosenbuskar växte över hela golvet, och de buro en obegriplig rikedom av stora, blossande rosor, glittrande av morgondagg, det var väl alla tårar som lågo där.

Prästen satt i sin säng och såg allt detta. Hans hjärta kändes stort och lätt, och inga förbannelser funnos längre i hans minne. Han tog ljuset och gick in till den främmande kvinnan.

Där låg hon död, så stilla och vacker i sitt ansikte, att vem som helst kunde förstå hennes saliga frid. Och prästen kände igen henne sedan den dagen de båda hade blivit gifta. Det var hans fru, som hade legat där inne och dött om natten i sitt gamla hem.

Det gråa vattnet breder ut sig i stilla sömn mellan bergknallar och skogar. Vägen löper sotsvart förbi en sammangyttrad klump uråldriga, sotiga timmerbyggnader kring den bukigt grova rostugnspipan. Det är Velamshyttan, tystnad nu efter vårens slutade blåsning. Och där uppe reser sig ur en skog av förvildade syrener Velamsgårdens röda tegeltak och grågula halmtak.

En liten dammsky virvlar mörk över vägen och lägger sig åter stilla. En väderil, Tomas fryser till, det var en karl en gång, som visste att ofärd åker i sådant, han kastade kniven rätt in i dammvirveln. Efter många år mötte han i Finland en gumma, som visade honom såret hon fått av hans kniv den gången hon var ute och åkte och mötte honom på vägen här hemma.

För säkerhets skull spottade Tomas framför sig tre gånger, just när han svängde in mellan grindhålets båda väldiga björkar, och när handlarn i detsamma mysande räckte honom sin snusdosa, lät han halva prisen falla på marken som ett offer åt det osynliga onda. Och ett aldrig så litet kors fumlade han till i luften med vänstra handen, medan Wernmarck vände ryggen till och öppnade fotsacken.

– Jag går väl in och väcker opp så länge! nickade handlarn, rätade ut sin styvnade kropp och gick tungfotad uppför farstukvistens sömnstilla dunkel.

Nu sitter Tomas därinne i det stora köket på bänken under fönstret. Bordet under andra fönstret är vitskurat och fint, gåvoskrinet står där grannt och väntar, ingenting behöver Tomas säga, det hörs som en vila att lyssna till Wernmarckens muntra prat. Tomas stirrar ut till några små gärden, som synas mellan uthusen, något vidare sädeshemman är då inte den här gården, men det visste han förut, rikedomen ligger i bergen och i skogen, som gott och väl tål ge kol åt sina sju veckors årlig blåsning i hyttan, det vill inte säga litet.

Vart man vänder ögonen inom hus, lyser också välståndet fram i tunga möbler, vävnader och kläder, fat och skålar och alla slags kärl av skinande koppar och silverblankt tenn.

Detta är målet, som han hela tiden rest efter. Nu vilar han trygg och mättar sina ögon. Vilka vägar hans irrande tankar än ha gått, självklart som en fallande sten har hans innersta vilja dragits till rikedomen. Han anar det inte, så skyggt och hemligt döljer han detta för sig själv, hans famlande mellan rätt och orätt är snarast en iver att kunna på något sätt rättfärdiga inför samvetet sin strävan efter denna rikedom.

Jan Bengtsson sitter ensam vid bordets övre ända. Ljusen äro tända i stakarna, men de synas knappast, ty natten är nästan ljusare. Jan är en mager och senstark man, en smula blek i hyn och gammalgrå i det korta, stubbiga håret, som går ner i en ljuslett spets i pannan. Han är slät om hakan och kring den smala munnen, som varken ler eller biter, endast sluter sig tätt efter varje försiktigt ord han säger med långa stunders mellanrum. Wernmarcken sitter vid andra bordsändan, mor Gertrud går och ställer med sitt, svartklädd och tyst, liten och spinkig, kall som is i de gråa ögonen.

Det är inte gott att veta vad som hänt här i hemmet, tänker Tomas. Men nämndeman sitter där med lags rätt, domaremyndig vid eget bord. Och löskvinnan, som var här en gång, löper nu varg i skogen och vittnar vid väg och vägamot om sin trovärdighet. För makt och myndighet ska man böja sig med större vördnad än inför rimsnidare och äretjuvar och andra lortmålare, det var fädernas vishet, Tomas vill ingenting hellre än detsamma.

Egentligen skulle nu friarn själv gå efter dottern, som ligger i sommarstugan, men son i huset har gått i stället – och där komma de in tillsammans, helgdagsklädda och tysta. Wernmarck tvärstannar i pratet, allvaret kommer, medan gårdens barn gå runt och hälsa.

Där stå Tomas och Erika vid bordet, ljusen i stakarna lysa som vargögon, sommarnatten bleknar mot morgonen, nu är det ungfolkets tur att visa de gamla vad de vilja. Det är så tyst därinne, när Tomas letar upp nyckeln ur västfickan och lägger den på skrinet:

– Om Erika vill se på det här, så –

Om hon nu öppnar skrinet, då har hon därmed givit sitt löfte, mer behövs inte, utan ord och villkor har hon tagit emot den främmande mannens gåvor och den främmande gårdens nyckel, då vill hon bli husfru där, har hon visat.

Och Erika tar nyckeln i sin hand. Hon stryker den röda hårtesten ur pannan, besinnar sig noga. Så vänder hon sitt bleka ansikte mot Tomas och ser på honom skarpt med hårda, gråa ögon:

– Han, drängen – Bengt – ä han ännu kvar på Söråker?

Tomas nickar tyst. Erika lägger nyckeln ifrån sig på skrinet:

– Så länge han ä där, kommer jag inte dit!

Ingen säger något, det behövs inga ord om sådant som alla förstå. Tomas tiger också. Han ser sig dröjande omkring. Där står den, som är skylld för mened, nämndeman själv. I hans kalla ögon syns ingen hemlighet, bara lugn väntan, den smala munnen varken ler eller biter. I hela mor Gertruds gestalt finns ingenting annat än stilla grämelse att se, och sonen väntar längre bort med en hätsk glimt i ögonvrån, om bondsonen ska våga ta oäktingens parti här inne i bergsmanshuset också.

Men Tomas förklarar slutligen:

– Ja hade tänkt, att han skulle flytta till hösten.

Det blir stilla och lugnt därinne, där oron gått fram utan ord.

Erika tar nyckeln och öppnar skrinet. Åter börjar Wernmarcken slamra och prata för att villa bort uppmärksamheten, medan flickan, en husmor redan i minen, radar upp på bordet alla gåvor.

Först mat från Söråker, det bästa mor hade att skicka, ägg och skinka och smör och kaka och en målad träflaska full med brännvin. Sedan en stickad pung med silverslantar i, en liten hög med fina, vita näsdukar och ett silverur i en träask. Silkesband och brokiga silkesdukar, en silverskål och en silversked, spännen, handskar, psalmbok med kors av silver på pärmen och därtill en påse kyrkokryddor, russin och mandel och annat gott. Sist några buntar av mors vackraste lin, dammgrått och tovigt ännu, men det ska flickan reda innan bröllopet.

När allt är upptaget, är det Wernmarcks tur. Han skiftar gåvorna till alla därinne, till far och mor och bror och brud. Då låter det: åh, detta var då alldeles för mycke! – och: nej men, ska jag också ha! – Men gåvorna vändas noga i tysthet, ty därav dömer man friaren. Och Tomas hade heder av frieriet.

Nu ska Söråkersmaten smakas först, och kaffe måste fram till kask. Lättare sinnen, lättare tal – nu är det visst mellan Tomas och Erika! För alla salta drömströmmingar hon ätit till kvälls – och alltid drömt, att det var Tomas, som kom och gav henne vatten!

Hand i hand sitter ungfolket bredvid varandra. Att det nu har kommit kärlek mellan dem är något självklart, det tvivla de inte på. Kärlek di kallar, det är detta och ingenting annat. Det är nog för dem att veta. Nu är tid att tänka på lycka, och den ter sig för båda som en syn av allvarligt arbete, eget hem och samlade rikedomar. Någon annan lycka förslå de inte, och gömma därför ingen hemlig längtan i sina ostörda hjärtan, sedan detta blivit ordnat. Ingen jublande glädje för dem på starka vingar tillsammans, ingen dröm om lek och smek och ljuvlighetens fullhet gör deras sinnen bävande. Med kärv och kylig saklighet ha de mött varandra, för att pliktens väg genom jordelivet må jämnas och tryggas för dem båda.

Morgonens klarhet stiger allt högre därute. Djupare gömmer sig det osynliga onda i skogarnes mörker.

Underjordiska andar och bergens hedniska troll blekna bort till förvirrade spökbilder av förgången natt, då Mammon gick på berget med sin båga. De farliga pilskotten hade gått genom stock och sten och ut i Röda havet – inte var Tomas träffad åtminstone, det visste han. Trött och halvsovande höll han ögonen fästade på en gammal målning på väggen under kökstaket. Pratet gick högt mellan Wernmarck och Jan och sonen i huset, mor Gertrud plockade fram en tidig frukost av gårdens eget, och Erika satt tyst bredvid Tomas i nya husmorstankar, hennes hand blev allt varmare, kände han. Då såg han plötsligt bilden på tavlan sådan den var: Jonas låg på huk i ett vidunders buk, uppslukad för sin högfärds och vrånghets skull, och han höll i sin fromma hand en uppslagen bok, på titelbladet stod skrivet med stora, sirliga bokstäver: Den Swenska Psalmboken. Tryckt i Jönköping 1819 hos Directeuren Joh. Pehr Lundström. –

Där lyste sanningen fram – som en palt i en hornlykta. Guds utsända redskap, mäktig och myndig, var nämndeman Jan, syndens och straffets börda skulle äntligen läggas på rätter man, på syndaren själv, oäktingen Bengt Velamsson, att hans falska vittnesmål skulle platt förkrossas med namn och allt. Och bruden hade Tomas vunnit, det var sanningens lön, bondeblod och hemfast tro och de gamles sanning hade segrat!

En ljusning av det lugnaste leende drog genom sinnet på Tomas, det märktes knappt i hans slutna ansikte med den gammalkloka blicken. Lika litet som han känt någon djupare fruktan inför nattens spöksyner, kände han någon starkare glädje inför morgonens ljus, endast ett vidare lugn att allting äntligen var som det skulle vara.

Det trodde han! Men ångersäd är mycket som man sår, fast man tror det är rena vetet.

Sin glada visshet behöll han dock, när han efter den tidiga frukosten åkte ut med Wernmarck bredvid sig i kärran från Velamsgården, innan pigor och drängar hunnit vakna, det skulle inte vara bra att friaren blev sedd av främmande i sitt ärende. Och så gick färden tillbaka till staden i den första väktens lena solstrimmel med kyliga skuggor över daggvåt mark. Det sjöng så många fåglar vid vägen, en sjöng om liv och en sjöng om död och en sjöng om mörkaste själanöd, men svartfågeln tystnar i skogen, soljublet stiger samfällt mot Guds rosiga, klara himmel!

I tre socknar och i Kungskoga stad och odal bjöds folk att vara med på det som skulle bli, och så hölls det bröllop på Söråker.

Hösten var kommen, säden var mogen, skuren och bärgad. Rävrumporna, som hade visat sig i kornet om våren, hade spått sant, de röda rostfläckarna på axen betydde att säden var frostnämd, och illa for också kylan fram, när juli järnnätter kommo i växande ny. Men det drabbade värst de fattiga, på storgårdarna hade man bättre rygg att bära en dålig skörd.

I rejäla don fick drängen ut sitt smårede till lönen. Sen sökte han nog plats både länge och väl, men söder i socknen fanns ingen som ville ha honom. På en av de värsta gårdarna i norr fick han slutligen stanna, hos handelsmannen och lönnkrögaren Matts Olovsson i Källarhalsen. Så att nu var han på sin rätta plats, kunde man tycka, han skulle väl visa snart vars andes barn han egentligen var, hur finurligt han än försökte hålla sig till bättre folk, oäktingen. Dömd var han redan från födelsen. För andras brott visserligen, dock skulle väl någon dö för det också! De gamla i socknen mindes ännu, när häradsrätten drog lott i en livssak, då två drängar voro förvunna att ha mördat en man, ingen av dem kunde övertygas att ha givit banesåret, lotten skipade rättvisa; och yxan gjorde straffet färdigt, så litade man på Guds dom. Tjuven, som för hyttestöld fick löpa gatlopp mellan Hasselbottens allmoge, samlad till bergstingsrätt, blev inte hårdare smekt av folket än Bengt blev på sitt gatlopp mellan de ärliga bönderna i Hobo. Oäktingen är född niding – till när han med hela sin uppsyn bär falskt vittnesbörd.

Och ändå, så förunderligt gick rättsmedvetandet isär, ändå blev Jan Bengtsson, så nämndeman han var, inte frisagd från meneden! Han bemöttes med heder och vördnad, det är sant, men det drogs en isring kring honom och hans hus: de ställdes av meniga folket på framtiden.

Det märktes nog vid bröllopet. Men ruset föll hastigt på, och saken lades undan. Ty mat och dricka och spelmansklang spred gammal seds glans över festen, i kläder från fädernas dagar mötte bygdefolket upp, och hur ärlig än gudstron var, en bröllopsfest i Hobo gick aldrig fri från hednisk vildhet och yra.

Till kyrkan gick färden ännu väl, det small av skott och det sang av klarinett och fioler, men den dagen fick ingen spelman stiga in genom kyrkoport, så skulle det vara, man mindes inte varför. Det hade gått in i sinnena, spelmannen bar vid bröllopsfesten ännu en sista rest av den medeltida lekarens bannlysning.

Vid bröllopsmiddagen brast det löst!

Smörgås, färskost och lutfisk, köttsoppa och grynvälling är stark mat, det måste vått till för att få ner den, där dracks brännvin kannvis, där dracks till och med ungfolkets skål i punsch. Och sedan de båda blivit sängledda från bordet under prästens välsignelser, fingo de bröllopskläderna av sig och kommo tillbaka till dansen, klädda som folket var mest. Vördnaden var slut, gästerna hade åter hattar och mössor på både ute och inne efter gammal myndig bondesed.

Dansen gick vild med rop och larm, den räckte till långt fram på morgonen. De gifta lågo redan till sängs, åt de ogifta bäddades ungdomsbädd, en långbolster där de alla kunde ligga tillsammans, par om par, det var en

skam för den pojke, som ingen flicka hade hos sig i ungdomsbädden, blev någon udda, fick den ligga försmädligt på sladden. En kannflaska brännvin, Katten kallad, höll liv i sinnena. Och ruset steg, allt våldsammare blevo pojkarna, allt mer vettlösa flickorna. Det var den nakna, frustande hedendomens fest under höstliga stjärnor i det kärva, frostiga landet.

Det ena dygnet gick efter det andra under samma tygellösa, rasande liv, man skilde knappast längre klart mellan dag och natt. Slutligen löstes de sista banden, den brusande glädjen var bortbränd, kvar fanns endast groteska slappflin och skrän och raglande råhet. Gripna av det sista paniska ursinnet, avslutade gästerna festen med en vred supning, i vilken alla måste ta del, män och kvinnor, gamla och unga, slätrakade och styvsinta husbönder och gråskäggiga, giktvridna undantagsgubbar. Den som svek kunde få brännvinshinken över huvudet.

Då var det flickor fingo smädenamn att bära för livstiden för vad de gjort utan sans. Och moran visste nu, vilka ungdomar hon skulle akta sig bjuda stå fadder en gång. En pojke och en flicka, som sökte varandra, finge det inte vara, de skulle sedan inte kunna gifta sig, faddrar äro närmaste släkt i anden.

Sedan kommo åter oxveckor av söcken och bister vardagsmöda, tunga tankar, tunga gärningar, frostbunden kärvhet i ord och sinnen, gömda, hedniska hjärtan under kristnad hud.

De nygifta offrade en härva blågarn, som kastades på taket mot norr för att ge lycka. Och sedan började deras historia. En ond gärning var satt i gång, den födde fler, och rätten blev vänd i långa, långa tiders orätt.

Sagornas dvärgasmide gav gudoms kraft och glans åt järnet, en härlig vinning åt människoanden, den måste ha kommit av eviga makters vilja och kunde inte vara svaga dödligas verk!

Järnet var den rikaste gåvan – och den farligaste. Människan blev herredjuret, fick vapen och verktyg att slå sig fri ur mörkrets välde, men nya bojor smidde hon åt sig själv av sin egen makt, järnet kom i djurets händer och lade nya bördor av dignande tyngd på det ädelt mänskliga, som kämpade mot onda lustar i varje litet människohjärta.

Här brusade strid en liten å från Hasselsjön till Usken – den har flödat här i alla tider, skumvit om våren, sinande spak i sommarvärmen.

I tidernas morgon ströko vilda män, klädda i lurviga skinn, kring Hasselsjöns sumpiga stränder. En av dem stannar vid myrhalsen, där ån söker sig ut, han plaskar med händerna i vattnet, tar upp från botten nävarna fulla med seg lera, som han visar de andra. De där grovkorniga, sammangyttrade rusorna lysa med våt och rostbrun färg i allas ögon, nyfiket plocka de sönder klumparna – därinne glänsa täta små korn med svart glans!

De slå sig ned vid stranden allesammans och leka med gyttjan som barn. Sedan gå de sorglöst vidare.

De äro borta, och deras barn och deras barn äro borta. Ingen minns dem mer.

Andra människor stå vid åmunnen, halvnakna, soliga och svettiga – de ha lärt sig något!

De ha grävt en grop i marken – nu fylla de gropen med torra furugrenar och tända eld. Överst på bålet lägga de till rostning ett tjockt lager av örke, så kallas det röda slammet de hämtat från dybotten i sjön.

Karlarna bära det rostade örket bort till en ugn ett stycke därifrån.

Den är knappt manshög, källingen, och nertill är en skinnbälg instucken. Veden i ugnen har brunnit ner, örket sättes på och två man pusta vid bälgen! Smältan i ugnen sjunker, mer örke sättes på – nu öppna de ett litet hål vid ugnens nedre ända, en svart, rykande massa söker sig ut. Det är slagg, som stigit därinne ända

till bälgens munstycke, kallas forman.

De ha arbetat sedan gryningen, solen står redan högt på himlen, då är värmen slut i ugnen, bälgen stannar, med långa trästakar petar man fram från ugnsbotten en fräsande het färska, ser ut som en sotig liten klump, det är järn!

En karl lägger klumpen på en sten och slår ihop den fastare med en slägga, slagg och annan orenhet slås bort.

De andra ta stora Käringsvålet, ett sotbränt träspett, och rensa ugnen, ved fylles på, från rostgropen hämtas mer örke. När solen går ner, ha de sex färskor osmundsjärn liggande på stenen bredvid ugnen!

Det är dyrt som guld i männens ögon, det ska delas dem emellan – men den där karlen som skött släggan funderar på sattyg, kan märkas! Det lurar ett mörker i hans ögon, det varslar om blod för de andra, som sorglöst arbetat dagen i ända. Järnmannen känner järnets makt, och han vill äga den ensam, han har slavar, som kan göra de andras gärning, själv ska han bli den mäktigaste.

Nu äro de alla borta, och deras barn äro borta och deras barn – nya människor ha byggt en ny ugn längre ner vid ån, den är knappt större än den äldsta, men bälgen dras av ett vattenhjul! Och örket, som lägges på, är inte bara taget ur åmunnens slam, där finns malm också, taget ur en grop i berget, i stenen finns samma svarta glans som i sjöbottens lera under den röda rosten. Trälar och fredlösa, som här fått fristad, sköta järnmannens verk, och höga gudars gåva till människorna är redan tyngd av otaliga förbannelser, den är klibbig av blod och våt av tårar, människodjuren ha fått hårda vapen och verktyg att kämpa sig fria från mörkrets herravälde – skogar röjas, mörkret viker, människor kämpa om egen makt och egen lust, och högre värden skapas därav så sakta för alla, utan att de veta det och utan att de vilja det ens!

Landet kring Hasselsjön har blivit Hasselbottens bergslag.

Runt omkring i backarna brännas gropar i berget – eldbrasor tändas, stenen spricker av hettan och bändes loss. Det kan inte bli några djupa gruvor, gropar bara, där utspisningshjon och täckelsemän och löskerkarlar svettas i smuts och elände.

Trälarna dö, och järnmännen dö. Deras barn dö – och deras barn – trälar finnas inte längre, endast träldom.

Ugnen vid ån har byggts högre, hjulet som drar blästern vid vårfloden är större och tyngre. Den kallas hytta nu och äges av traktens järnmän, som slagit sig tillsammans om driften. De kunna inte var för sig äga all makten, de måste dela, så ha de bildat ett slutet skrå för sig själva med egna myndigheter, egen rätt och egna seder. De vaka över varandra med stränghet, att inte ordningen ska brytas – och vända sig gemensamt i självtillräcklighet och vrånghet mot alla andra.

Nu kunna gruvorna göras djupare ty nu skjuter man med krut i bergen! Och man har lärt sig bränna furuveden till kol att elda ugnarna med!

I skogarna, i gruvorna och vid masugnarna arbetade de unga tillsammans, och det gav anledning till mycken oordentlighet. Kyrkans förnämsta inkomst var avgiften för otidigt sänglag, många pliktfälldes för lönskaläge, självtukten slappnade där skamkänslan svek.

I unga dagar träffade Jan Bengtsson pigan Marget, härdig och rask var hon, bokade malm på hyttan. Det var ingen ovanlig syn att se hela raden flickor sitta med vitt skrevande ben och malmblocket mellan knäna, hammaren dängde och skärvorna flögo och dammet steg i sky. Att vara till muns med ett mustigt, rättframt språk var ingen skam, och därifrån var steget inte långt till ras och smek och ett kraftens karlatag i de behag, som kvinnorna ingen möda gjorde sig att dölja.

När blåsningen gick för Velamsgårdens räkning, hölls Jan Bengtsson där, ung och klok, och hade många goda råd att ge gamle masmästaren. Men även sedan fanns han där varje dag, när driften gick för det övriga hyttelagets räkning. Och vem som ville kunde ju se vart det bar i väg för honom och Marget.

Han var herre och hon var piga, det glömdes inte, det visste de själva. Hans frieri var myndigt i tonen, en bergsman av gammalt frälse böjer inte ryggen för en trälinnas like. Han tog henne hellre med unga armars kraft – och flickan ville inte annorlunda ha det.

– Tvi fan, såna fasoner! spottade masmästaren ilsket efter dem, fast han bara teg åt Jan. Överallt i hyttans dunkla timmerbyggnad kunde han stöta på pojkar och flickor i par – helst Jan och Marget.

Hyttelaget i Hasselbottens odal hade fått upp ugnen ett par manshöjder högt. Den var överbyggd av ett skjul med många hörn och smygar och trappor, ett åldrat, mossigt hölje kring den bukiga tegelugnen från markens jordgolv genom flera bottnar upp till kransen i högsta våningen under spåntaket, det fanns gott om mörker för dem som ville hålla sig där.

Man blåste höst och vår numera, skogarna gåvo kol i överflöd och malmen var rik. Mest dock när ån gick strid av smältande vintersnö, och nu var det vårflodstid! I långa rader kommo slädfororna krypande utefter vägarna från gruvor och milor. Då gick masmästaren, sotig och tyst, som en hemlighetsfull konstvaktare omkring på hyttan och höll driften i god gång. Från malmhoparna och kolhuset till rostugnen och masugnen, från forman nere vid marken och till kransen, där dagdrivarna samlades kring värmen, hörde man hans knarrande steg i de gamla trapporna och kände man lukten av hans surnade pipa. Det sparades inte på mustigt tal, var han kom, bland pigorna som bokade sönder malmblocken eller bland bårkarna, som blandade sig med myndiga bergsmän vid kransen, där gamle masen, som var ansvarig för järnet, med osviklig säkerhet och mest på instinkt, ordnade till sina sättningar.

Tunna, lätta lågor fladdrade ur det heta djupet, godset sjönk ner i den vitglödande hettan. Nya träkol hälldes på, ivriga skovlar skyfflade dit krossad och rostad malm, först runt på tegelkransen, så ett lager över kolet, och kalksten sist, några skovlar. Hettan väller fram i starka pustar, godset sjunker sakta och beständigt – nästa sättning!

Efter några sådana varv har slagget stigit där nere på ugnens botten, så att det måste tömmas ut. Som en lång, svartglänsande orm rinner det trögt över sandhögen utanför öppningen, det stelnar till en glasaktig, grannt färgad sten, som kastas undan.

När masen är färdig med sättningarna, gör han utslag.

Den trånga, tillpackade öppningen vid ugnsbotten spettas upp, och ut strömmar i ett regn av gnistor en flytande eldstråle, som ledes fram i ränna till gjutskålarna, där det plaskar ner som ett eldskimrande vatten. Det kallnar i små fyrkantiga stycken och föres bort som tackjärn.

En lång rad av foror löper till handelsmännen i Kungskoga, de sälja bergsmännens järn till bruken. Och tackjärnet smältes om, brännes rent från kol och hamras till stångjärn, smidigt och segt; eller färskas på gamla vallonhärdarna till stål. Åter slukas milornas kol, därför ligga de flesta bruken långt borta från bergslagerna, i skogsbygden, där ingen malm finnes i bergen. Ty kolet, som kommer ur skogarna kring gruvor och hyttor, måste först och främst komma bergsbruket till godo, många kraftiga kungsord ha bekräftat den ordningen mot knorrande brukspatroners strävan att komma närmare rikedomens källor. Och kronans skogar ha skänkts bort i rika skiften åt både bergsidkare och bruksägare.

När blåsningen var slut om våren, höll hyttelaget drevdans med mat och dricka och lustighet av alla slag. Man gick visserligen icke på vargdrev som i forna dagar när folket var samlat så här och arbetet var slut,

vargen hade man något så när kört bort från knutarna, och drevdans hette festen ändå av gammalt.

Då brann det en eld i heta blodet, man sökte varandra därute i mörka natten, medan spelet gick inne i stugan. Himlen var kall med stora stjärnor, våren ropade ur marken, hjärtan stannade av hemlig bävan när två varma kroppar möttes, struparna stockades, det liknade ångest, ursinne, det var sista leken, ungdomsflickan gled stilla ur famnen bort, Jan skulle hem och trilla ned från predikstolen, giftas och bli man.

Nej, det var inte sista mötet. Ännu en gång kom Marget tillbaka, då var det fråga om barnet. Hon blev fräck som alla trälinnor, när ägaren en gång har lekt med dem – men Jan var allt för hård och styv att böja sig för sådant, mot hans makt blev kvinnohanden hjälplöst svag, han fick svära, och han svor sig fri. För Gertruds skull, som snart därefter kom som husmor till Velamsgården, måste han fly det så, att Marget blev en förvunnen kvinna. Men den som sjunger om måron, är i hökändan innan kvällen, Guds sannfärdiga lekamen kan ingen ostraffat skända med falska ord!

Bergsmannen är frälse av ålders tid, och det vet han! Han är fri från russtjänst, knektetjänst och utskrivning och har intet annat kronotionde än avraden i järn för sin hantering. Bland bönder vill han ingalunda förstickas, och han böjer inte sin styva nacke för den myndigaste handelsman i stan, han känner sin betydelse och vet vad hans gärning är värd.

Hos detta folk finner man det hårdaste, mest oböjliga sinne. Man ser dem i kyrkan med all klarvaken uppmärksamhet avhöra Ordet, men aldrig röres en min av vekhet eller inre glädje i deras anleten. De lyssna hellre efter fel i textens utläggning än efter de eviga sanningarnas djupa mening under skröpliga ord. Ty rätt ska vara rätt. Med ordning och skick har stort och smått i deras liv varit reglerat, där något skulle vinnas måste också något satsas, något för något, lika för lika, aldrig tomt spel! All pliktig vördnad ha de givit överheten, men de hålla noga räkning att inte ge för mycket och att överheten ska ge på pricken igen vad de ha att fordra. Med konung och fogde och himmelens Gud föra de noga bok.

Det är bergets hårda levnadslära. Orädd och djärv måste den vara, som där ska sträva i gruvor och hyttor. Oförtrutet och envist segt måste han bita sig fast i sitt arbete och ta väl vara på vad det kan ge honom. Men när en god och säker rikedom är vunnen, kan man också med heder visa den och ta den tillbörliga makten och äran.

Det var stor ära för Tomas Eliasson att bli måg på Velamshytte gård, alltför stor ära, menade de självgode män, som med Jan Bengtsson voro i lag om Velamshyttan. Från Sjöändsvreten kommo dravelsord om bondeblod, folket på Uskenor hade goda skäl att hålla tyst, men Mohyttefolket och Uskebodas grinade, och sexman Jansson på Delockshyttegården gitte inte ens vara med på bröllopet, han var av vallonernas släkt och ville inte befatta sig med bönder och annat trassel.

Nämndeman Jan Bengtsson själv talte inte stort om saken. Det fattades inte Guds gåvor nere på Söråker, och varken öre eller örtug var Tomas Eliasson någon människa skyldig, så att Erika gjorde ju inte något dåligt parti. Ett önskegifte hade nog sett ut på annat sätt, förstås, men det fanns inte så många bud på Erika, att man kunde säga sig Söråkers från halsen. Nej, det fanns helt enkelt inga andra bud alls. Så skydd var Bengtsson i Hasselbottens odal, kring hans hus var dragen en ring av is, och hans sak var ställd på framtiden, ingen ville gå emellan honom och Guds straff.

Nu var Erika i alla fall på Söråker, och ingenting hade sparats för att hon skulle komma med heder, vart det så bar i väg. Det är inte bergsmans sed att bara ta emot och ingenting ge, hellre är han själv den mest rundhänte. Det fordrar han av sig själv, och det kravet har betydelse; vad andra begära är av ringa vikt, när det går hans egen fördel nära.

Det fanns hos Jan Bengtsson ingen tanke på, att han gick orätt väg när han krävde hämnd på drängen Bengt.

Det var hans egen fördel, att inte alltför tydligt ljus föll över den gamla sakens sammanhang.

Och för det gamla har han ingen vidare oro. Det ligger så långt undan i tidens gråa dimmor, det är ingenting att noga se tillbaka på. Med hårdaste mannavilja vände han pannan mot smygande tal, det hjälpte honom också att driva undan ångesten i stunder när han var ensam med sitt eget hjärta. Gjort är gjort, nu gäller det att bevara vad man lyckats vinna.

Hade hon varit någonting annat än en trälinna, då skulle saken ha ställt sig helt annorlunda. Då skulle rätt ha skiftats noga mellan Jan och Marget. Men nu var han den som hade makten över henne, och det skulle ha varit den mest gagnlösa gärning att bära skam och kostnad för den lösa kvinnans skull, när Gertrud stod färdig att föra till honom ökad heder och makt och glans av åldrig och ärad släkt.

Folk dör och minnet dör, till bergsmän kommer stunden tidigt. De knäckas hastigt och falla undan, hur starka och härdade de än må vara. Snart är det inte många kvar av Jans ungdomsbekanta, av dem som visste lika väl som Jan själv vad som hade hänt och som med iskall tystnad hörde honom på tinget svära sig fri för Gertruds skull.

Sedan de unga blivit gifta, steg Jan från styret på gården och lät skägget växa, sonen fick överta jord och hyttelott. Det sägs att den unge bergsmannen på Velamshyttan super, men det går väl över.

Folket, som levde i skogarnas gömmen, gingo dock ännu alltjämt och pysslade med dvärgasmide från äldsta tider! Gammalt är bäst, myrmalm skulle det vara! Av osmundsjärn gjordes skäror och liar, de beto skarpast, de såldes vida omkring och funnos på alla gamla gårdar.

Men nu stiger en vind av nya tider därute i landet. Med oro gå de gamla tillsammans och undra. Och vinden växer till storm.

Murkna murar falla, som skilde människor i stånd och kast. Städernas skrån ha hållit sina sista överläggningar om yrkets bedrivande, och gärningsmännen på landet, skräddare och skomakare, smeder, murare och glasmästare, ha för trettiosex skilling banko löst hos landshövdingen de sista gärningsbreven. Varje näring ska vara fri för vem som vill bedriva den! Det är den nya tidens lösen.

Penningens makt har vaknat, det bultar och spränger som feber inom urgamla skrankor och band, bort med hindren, mera frihet, mera rum för driftiga sinnen, för flitiga händer och klippska hjärnor, så sjunger det i luften över allt. På den sången lyssnar man nu, och på den tror man!

De gamla hyttelagen sprängas sönder och samman, det var ett gott frihetsverk, som penningens andar utförde.

Bergsmännen i Hasselbottens odal hålla ännu ihop kring Velamshyttan, delad på lotter mellan dem. Men främmande penningmän stryka omkring dem som kattor, herrar sitta i Stockholm och i andra städer långt härifrån och kalla sig bolag och driva redan gruvor och hyttor utan att ens någonsin ha sett för sina ögon ett stycke malm. Och det går till och med bättre på det viset, sedan envist fasthållna uråldriga metoder vrakats och nya införts av nya män med friska viljor och goda pengar.

Det går storm i luften kring Velamshyttan, det knakar i fogarna, snart faller den nog. Ett rykte löper, att Hasselbottens odalfält ska gömma oanade rikedomar, bara driften sköttes på ny fason skulle de komma i dagen och ge sin välsignelse åt alla. Nej, svara bergsmännen envist.

Vem är det som går och sopar i hyttan om nätterna?

Var natt kan man höra den osynlige anden trampa så ivrigt därinne och sopa, sopa med rasslande kvast. Det

bådar inte gott, ångest växer i mörkret. Vems synder är det, som måste sopas bort ur gömslena därinne?

Velamsgården smälter med hast. Den nye husbonden dricker och tiger och dricker igen, det är det enda han gör som en karl. Han mäktar inte lösa sin syster, tvärt om måste Tomas hjälpa honom med de pengar han kan skaffa, men det räcker inte. Redan har Tomas skrivit sitt namn på alltför många papper, som ligga hos Wernmarck i Kungskoga, då säljer svågern sina lotter i hyttan åt främmande, man vet inte ens vad de heta, de kallas ett konsortium.

Det var taket, som blåste av bergsmännens gamla hyttelag, det blir tyst och stilla på Velamsgården, nu bor där bara en lantbonde. Och Wernmarcken runkar på huvudet, men han ler i smyg, det går feta trådar genom hans händer!

Det är ohjälpligt, det måste gå galet, mena de gamla. Man har ju tagit lag och rätt ifrån oss! Vem som helst får nu driva bergsbruk, som i alla tider varit uteslutande privilegium för bergsfrälset, bergstingen äro upplösta, själva bergscollegium i Stockholm är slut! Bergslagernas hela urgamla ordning är jämnad med jorden. Ogudliga järnvägsskenor ha lagts mitt i landets hjärta, och brännvinsbränningen har blivit nära nog förbjuden, det går rykten om uppror i andra landsändar, man kan gott förstå sådant tal!

Vad har man fått i stället?

Grundskatten har förenklats, kan vara bra för bönder, men konstigt var det, att herrarna i Stockholm började gräla om den saken, så att det blev riksrätts åtal! Förbud på utförsel och införsel ha upphävts i massa, och tullarna ha blivit nedsatta, så att nu ska allting bli billigare, sägs det. Fan tro't! Möss och munka ska nog ha sill ändå! Och lagboken ändras, ingen kyrkoplikt vidare, varken spö eller ris, och mildare lagar mot tjuvar och rånare, det är mer än vettlöst, det är alldeles katolskt!

Vem är det som går och sopar i Velamshyttan om nätterna? Ha inte alla synder försonats? De oäkta ungar, som blivit gjorda här, ha alla blivit straffade med hårda ord och slag och tiggarepåse på syndig rygg! De ha strukit som stackare och bårkar från hytta till hytta, fått värma sig vid elden, fått sova på masugnskransen och steka sina hoptiggda fläskbitar på glödheta stenarna, man har visat nåd och barmhärtighet också!

Runt om i bygderna har bergsbruket växt med starkare fart än någonsin, här ligger det nere. Med tjurnackad envishet vända Velamshyttemännen ryggen åt alla nya idéer. Och konsortiet bidar sin tid.

Det viskas i gårdarna, fader Jan går själv därinne i hyttan och sopar och sopar efter gamla synder var enda natt. Det är ingen osynlig ande, det är en vettlös människa, en böjd och vithårig gammal dåre, som varken ler eller biter. Knappt hade han lämnat ifrån sig makten, så föll han sönder, i tomheten fanns ingenting som kunde hålla honom uppe, när gamla minnen vaknade och skymningen föll vid levnadens solasätt. Nu säger man öppet till honom: du menedare! för din skull har fördärvet kommit hit! – Han bara skakar sitt huvud och springer som en skrämd höna, det är synd att kvälja honom mera, Gud nåde den som vettet felar och inga pengar har som helar!

Är det sorg över hustruns död och över all jordisk äras och rikedoms förlust? Är det sorg över sonen, som rymt ifrån sina skulder och rest till Kalifornien med de sista pengar han lyckats skrapa ihop? Är det skam att ha dragit Söråkersbonden på fall? Är det ångest för den falska eden han svor på Biblia? Är det fruktan för Herrens rättfärdiga straff?

I Hobo gick drängen Bengt Velamsson, av oärlig börd, sin rätta väg mot helvetets portar som han skulle gå, man väntade ingenting annat av honom.

I början envisades han att mot allt förnuftigt folks tro hålla sig kvar på den smala vägen, som för säkerhets skull av alla trogna i församlingen gjordes honom så smal som möjligt. Det var förunderligt att se hur han i

alla fall lyckades hålla sig kvar, hängande vid branten av syndens och den eviga dödens avgrund.

Hos Olovsson i Källarhalsen stannade han tillräckligt länge att lära känna alla dem, som i skymningen sökte sig dit. Där hälsades han som en god kamrat, stor, stark och smidig som han var. Men det var det med honom, att han ville inte dricka. Man kunde inte skylla honom för att vara särdeles gudlig, av den sorten hade han fått nog, förklarade han. Vilka orsaker han då hade att gå stilla och nykter och vända ryggen åt alla vinkar som gavs att vara med på både det ena och det andra, det var obegripligt.

Tomas och Erika på Söråker hade varit gifta i nära två år, och pojken deras, Elias, var nära årsgammal, när Bengt en vacker dag sade upp sin plats hos handlarn Olovsson. Och han fick gärna gå. Säker och ivrig i sysslorna var han nog, det felades inte, men det var liksom inte pålitligt att ha en sån karl så nära brännvinet i dessa tider, tyckte Olovsson. Bengt kom ner till sågen i Bjursjö socken. Där gifte han sig med ett insocknes fruntimmer, levde i strävsam fattigdom, men arbetade med samma allvar och nit som alltid i halvtannat år, och sågverkspatron hade inte bättre förstånd än att han gav Bengt det grannaste betyg en hederlig karl kan få, när han därifrån sökte sig tillbaka till Hobo igen för att bli fjärdingsman.

Han fick platsen tvärt. Ett osjäligt djur skulle ha fått den med sådana rekommendationer. Och Bengt var en god och grann karl att se på, stor och ståtlig i sin första mandom, ljuslett, en smula fräknig i hyn, rödaktig i håret och med klarnad, säker blick. Därtill kände han folket norr i socknen, var stark och vig som en varg och villig att genast hugga in mot vem som helst.

Del var just en karl att ha till fjärdingsman i Hobo, länsman Österman var stormförtjust! Rackarefolket i Källarhalsen och Stenby grinade först, men grinet stelnade hastigt, fjärdingsman Velamsson gick mitt på ljusa dagen upp till Långskogstorpet och slog hela familjen i järn och tog dem med sig tillbaka, fast vägen gick rakt genom Stenby! Ett blekt raseri spred sig kring Norrsjöns gråtunga stränder.

Men Bengt Velamsson såg ut att stå på fastare mark än någonsin. Han köpte sig en liten hemmansdel, tre och ett halft öreland uppåt Skräddars, alldeles oförskämt nära Källarhalsen. Där bodde han med hustrun, och när rutorna slogos ut i stugan om natten, satte han bara in nya igen. Och när han visade sig med bössan under armen mitt på Olovssons lönnkrögaregård, blev det stilla som döden bland utskummet där.

När länsman Österman tillfrågades om denne fjärdingsman, hade han inte ord nog till beröm för hans synnerliga nit – länsman Österman nickade kort med huvudet för varje ord – hans duglighet, hans pålitlighet, hans outtröttliga tjänstvillighet, hans värdiga, ärliga, i allo berömvärda uppförande såväl inom som utom tjänsten!

Det var konstigt, tyckte de gudfruktiga. Men de höllo sig avvaktande, ingen kan förstå Herrens vägar.

Hos Velamsson kunde man inte se spår av ont sinne. Mötte han Tomas på Söråker, var han aktningsfullt hövlig, hade aldrig ett ont ord för att han blivit jagad från gården, tycktes anse det som något självklart, att han skulle gå ur vägen för Erika, och nämnde aldrig ett ord om far sin. Han var helt enkelt en färdig man i sin rätta gärning efter alla fasans år i barndomen.

Men det började trassla sig så smått.

Länsman Österman blev kronofogde, och länsman Anderberg kom i stället. Ja, han tyckte också genast, att fjärdingsman Velamsson var en enkom karl till det görat, men löneförhöjningen som begärdes ville han inte vara med om. Och så blev det fråga om en redovisning för två riksdaler, länsman påstod att det fattades, fjärdingsman satt envist en hel eftermiddag och försökte visa, att han hade rätt. Det gick inte, båda beto sig fast i sitt rättshaveri.

Och genast gick ordet ut över Hobo socken: fjärdingsman Velamsson har stulit två kronor, nu börjas det!

Ja, nu börjas det! Nog kände väl Bengt ändå liksom en svindel för sina ögon, när han märkte hur smal vägen gjordes för honom, ingen frågade efter hans rätt, han bara klubbades ner på första lösa ord.

Men ännu stretade han emot! Han begärde sitt avsked, det fick han genast, rätt ska vara rätt, och länsman Anderberg kunde inte förstå annat, än att två kronor fattades i redovisningen, och så fick karlen gå brännmärkt hem.

Där stod han nu, tomhänt efter fyra års tjänst, den lilla hemmansdelen han ägde kunde inte föda honom, men den band honom fast i Hobo. Han kunde inte komma därifrån. Hustrun satt dock lugnare nu med barnen, när mörkret föll om kvällen över landet. Striden skulle väl vara slut i Herrans namn, den livsfarliga striden mellan mannen ensam på ena sidan och hela tjuvbandet från Norrsjön på den andra, inga stenar mer genom rutorna, inga skott ur bakhåll, inga dragna knivar gömda i falskt framräckta händer. Och mannen dock vid liv, om också arbetslös!

Vem ville ha honom i sin tjänst i Hobo? Ingen söder i socknen. En oäkting, känd som tjuv! Det fanns hundar på gården för sådana strykare.

Stod så Bengt Velamsson en dag åter hos Matts Olovsson i Källarhalsen. Man gnager nån smula på ben, men int'nå på sten. Hos Olovsson fanns äntligen arbete att få för en karl som började bli förståndig.

Vad är att berätta om bondens liv? Det förgår i omärklig stillhet, i samma lugna rytm som jordens andetag, vintrarna falla som långa skuggor mellan ljusets snabba dagar, brusande vår blir solmogen sommar, och redan falla höstens regnkalla slöjor över feberbranden i mark och skog. Noga går människornas gärning i tidens spår, snörrät löper vardagens fåra i hårdan mull.

Mellan Tomas och Erika råder en glädjelös tystnad, som blir allt kallare med åren. De leva i var sin värld, där de gå invid varandra med barnen emellan sig, Elias och Johanna, fler blev det inte.

Det är inte längre egen lycka de söka med sitt arbete, den tröttar dem redan, jordens förgängliga rikedom ger ingen levande glädje. Nu är det för barnens lycka, ständigt densamma: att äga. Men det gäller knappt barnen heller, det gäller mest släkten, det är den som ska äga. Inte för människornas skull, inte för varje liten enskild länk i kedjan, men för den hela fasta följden av generationer, som annars skulle bli rotlös i tillvaron och inte kunna mogna till det goda. Bakom denna syn i molnigt dunkel gömmer sig ingenting annat än egendomen själv, som ska betjänas av allt det varma blodet, de starka armarna och de lunga sinnena. Jorden binder i träldom, bönderna böjas i lydnad under Mammons båga. De känna så nära inom sig alla underjordens kalla, onda andar, de famla efter befrielsens, försoningens ljus, de se det som en aning i fjärran, solhöga rymder! Men vägen dit kan ingen vandra tyngd av jordens guld, förtrollningen, förbannelsen, som alltid vändes i mull.

Öppet inför varandra och i alla intressens gemenskap med varandra lever bygdens egendomsfolk, skilda med osynliga murar från landets övriga människor. Kristus bor på deras tunga, det är skam att vara vettlös i katekesen, men deras tro liknar oftast den där kniven, som var så vass att den bet på smör. Om den var varm, förstås.

Vid helgmålsringningen en lördagsafton, när sommaren lutar mot höst, står Tomas vid faderns grav på kyrkogården. Barnen äro med, Eliaspojken är redan tio år, brunhyad, ljushårig och med ett blekt allvar i ögonen, Johanna är två år yngre, butter och tvär. Båda ha blommor med sig från ängarna därhemma och från rundeln på gårdsplanen, farfar och farmor ska ha dem, det har kommit en ny liten kulle bredvid den gamla. Barnen veta precis vilka blommor farfar och farmor vill ha och vilka de inte bry sig om. Modern följer dem sällan hit, den här lilla fridfulla platsen tillhör inte hennes värld.

Tomas har fått något tungsint över pannan och något som liknar grämelse kring munnen, annars ha de tio åren inte gjort någon förändring i hans trygga gestalt, hans långsamma rörelser, hans styvnade anlete med de tunna läppfjunen och de vitaktiga ögonbrynen. Med de grova händerna på ryggen står han försjunken i egna funderingar framför gravarna, som rymma alla dunkla minnen från tider, då hans eget liv knöts fast som en ny länk i samma kedja, som nu nått fram till de lillgammalt pysslande barnen – de satte så noga sina blommor tillrätta vid korsets fot. Och Tomas läste namn och år för den gamle och orden som därunder stodo skrivna: i dag mig, i morgon dig, ej skillnad görs till åren. Så ung som gammal bäras vi en dag dock bort på båren. –

Från kyrkogårdens andra ända kom en karl gående, från fattighörnet, där bara några platta sandhögar lågo utan ordning och ans, utan kors och blomma. Trögt vände sig Tomas dit, ja, det var han, Bengt Velamsson, stackarn, han hade förlorat sin hustru nu.

Bengt svarade inte, när Tomas hälsade. Han fick i stället en hätsk glimt i ögonen, den hade aldrig funnits där förr. Läpparna drogos isär med något som liknade en morrning, tänderna blänkte fram, fräknarna lyste eldröda i hans ansikte, han var allt för lik Erika!

Det var dödstyst på kyrkogården, helgmålsringningen hade slutat. Syrenhäcken hängde orörlig utan blom vid den svarta sakristidörren. Tomas och barnen stodo handfallna och stirrade mot grinden, där Bengt försvunnit. Det märktes tydligt på gången att han inte var nykter.

Tomas kände en vass tand hugga i sitt hjärta, han hade kommit att tänka på folket vid Velamsgården, svågern söp och gården smalt undan, och hos Wernmarck i stan lågo svåra papper, som Tomas skrivit sitt namn på. Vi ä två, vi ä två, de ä dyra bitar de här, sa bonn när drängen stack för djupt i pannkaksfatet; men Tomas teg. Erika ville att brodern skulle bli hjälpt, och det var inte för roligt att göra henne till viljes, men värre ändå att göra henne emot. Och var gång tyckte han i alla fall att hustrun blev mer främmande, mer kall, nästan fientlig, som reste hon sig i styvsint, självkärt trots mot den förnedring som väntade.

Förnedring, skam och undergång, det är syndens lön, orätten låg redan som ett berg över Söråker. Men gjort är gjort, tänkte Tomas och bet läpparna samman, nu gäller det bara att söka bevara vad som ännu finns kvar av släktens egendom, arvet från far till son och till pojken här, till Elias.

I dag mig, i morgon dig – han vände sig bort och tog barnen med sig på hemväg.

I fyra år hade Bengt gått på dagsverke hos Olovsson i Källarhalsen. Han hade blivit ganska förändrad. Lika tyst och sluten, lika säker och duglig i sitt arbete, men bittrare och hårdare i sinnet. Han hade äntligen funnit, att för honom fanns ingen annan plats i livet än bland rackarefolket på den gråtunga norrsidan. Han hade ingen släkt, kunde således inte ha någon egendom, ingen rot i livet, kunde därför inte växa och mogna till gagn, han var onyttig som ogräs och kunde aldrig bli annat än ogräs, vildsått bortom hem och hägn. Så hade han till slut ingenting annat att göra än att finna sig tillrätta på den plats som var hans. Där fanns tillräckligt mycket ogräs förut, efter den jordmån som bjöds fick han rätta sin växt.

Brännvinet ville aldrig smaka honom riktigt, men nu drack han eftersom det skulle så vara. Och så visade han sitt nya husbondefolk, att länsman Anderberg var ingen farlig karl, man fick veta på ett ungefär vilka karlar länsman siktade efter, Bengt började tycka att saken blev rolig, när Anderberg kom på drift och ständigt fick gå med tomma händer från jakten.

I Långskogstorpet uppe vid Norrsjön hade i alla tider bott tattarefolk. Därifrån bredde det svarta blodet ut sig som ett gift bland en vildsint och självgod befolkning, som redan börjat vittra i sär från gudstrons lydnad och från vördnaden för det som är mer än köttets lust. Förvittringen blev snart fullständigt fördärv. Hade man fordom i vrede kunnat resa yxan mot varandra, kom nu ofta på tattaresed den lömska kniven fram, och

snart fann man, att vägen till de stora gårdarna söderut lönade nattens möda. Förbittrade reste sig bönderna på fäders sed till skallgång mot norr, och det vilda livet var i full gång. Det satte sina märken även i de gudstrogna, som fingo lära sig att med egen makt och list och våld försvara sig och sitt mot rackarefolket. Det blev ingen heder för en god karl längre att vara som ett lamm bland vargar.

När Bengt Velamssons hustru blev död, hade han redan hunnit växa sig fast bland Källarhalsens människor. Dit hörde han, där skulle han vara, han gjorde inte längre försök att komma därifrån till en fastare mark.

Han sökte sig ner till sågen i Bjursjö igen, men det berodde bara på, att där för tillfället fanns mycket arbete. Under tiden hade han hemma i stugan en främmande kvinna att sköta hem och barn, det var dottern till soldaten Stål, den gamle stortjuven, hon hette Hilma och skulle vara hans hushållerska nu, när han var änkling.

Han kunde annars ha fått en rejäl kvinna av hustruns fattiga men välkända släkt. Men hela saken gick annorlunda. Hilma Stål bjöd på brännvin en kväll, och skvalan gick på henne så att hon inte hann andas en gång mellan ordena, förlåt att ja pratar mesamma ja kommer in sa käringen, men va i helvete ä de här för årning, ska du gå ogift året runt, du gamla karln – Hilma pratade, så att hakan vicka en lång stund av bara farten, hon fick stanna kvar i stugan, det andra fruntimret skickade återbud, med en sån som Hilma ville hon inte komma i lag. Bengt Velamsson lät höra ett litet kort och elakt skratt: ä hon så farlig, hon Hilma? Kors, de måste man se!

Om Hilma var förtjust! Tre oäkta ungar förde hon med sig i boet, men de hade väl inte ont gjort, tyckte Bengt, och han var ju närmast att förstå sådant. Och så lämnade han en förbindelse åt Olovsson, att Hilma Stål skulle få vad hon behövde på hans räkning, medan han själv arbetade vid sågen.

Det fick hon! Brännvin behövde hon mest, tog hem kannvis och sålde i smyg. När Bengt kom tillbaka från sågen, hade han full stuga hemma. Brännvinet fick han dyrt betala, något skulle han ha igen, smyghandeln fortsatte.

Hilma Stål var av den riktiga sorten! Supaktig och lösaktig, trasorna slängde om benen på henne, hårtestarna hängde över hennes glåmiga ansikte, lorten växte henne under ögonen hemma. Snart kantrade Bengt Velamssons lilla boställe under skulderna, Olovsson i Källarhalsen tog det för eget och lät Bengt betala hyra.

Bonden i Lindesby gård bortåt Bjursjöhållet miste hö för tjugo riksdaler, en annan natt var det inbrott i Rösberga gård mitt emot, tio tunnor havre följde med tjuvarna bort. Och en karl, som handlade med lump och ett som annat, förlorade en hel mängd småsaker medan han tog sig några supar i Bengt Velamssons kök. Det fanns ingen möjlighet att se skymten av ont samvete hos Bengt. Han hade aldrig förr i hela sitt liv varit så lugn och likgiltig för vad som hände. Den som ska föda sig bland människor får hänga samvetet på spiken.

Han var väl på sin rätta plats i livet. Någon annanstans fick han inte vara. Han var tillräckligt klartänkt, arbetsam och behändig att bli en dugande karl, fast gärningarnas frukt blev bestämd av den näring hans ande fick ta emot och hålla till godo med. Han var den starkaste mannen till kropp och själ bland de människor han hade omkring sig, länsman Anderberg ville han gärna komma på skam, och kunde han därtill spela de gudliga bönderna ett spratt, så var det ingenting att säga ifrån sig. Hans levnads väg löpte äntligen jämnad och klar.

Ett stycke fram på det nya året hade han några karlar med sig till Grava en natt och körde bort på en kälke så mycket nytröskad havre de rådde dra. Han försmådde inte gårdarna norr i socknen heller, Håkanstorparn fick strax därefter släppa till så mycket havre han hade. Men mer fanns att ta hos storbönderna. På Marka

hämtade han mat och kläder och annat för över hundrafemtio riksdaler en natt på vårkanten, och strax därefter var han inne genom stängda dörrar hos handlarn Söderman längst söder i socknen, där tog han med sig ett helt handelslager för flera hundra kronor. Hos en gammal änka, som bodde på Ärla, ett litet ställe nära kyrkan, hos bonden i Överskog och ända bort i Bjursjö hos handlarns gick han in, och på det viset levde han. Många dagsverken gjorde han inte det året, men rejält och ordentligt arbete lämnade han efter sig var han hade varit.

Han lade på hullet och kände sig bara slött belåten. Finurligt plirade han efter länsman Anderberg, som kom klivande in på Olovssons gård en söndagsafton med den nye fjärdingsmannen, en gammal sergeant. Där stod också en bondson och gapade ilsket, plötsligt for han i väg hem efter bössan, kom tillbaka och stack den åt Bengt: du som inte ä så noga me va du gör –!

Åhjo, mente Bengt, de kan väl gå för sej!

Men när han låg på lur nere bland snårena vid Norrsjön kom bara gamle sergeanten klivande, länsman hade gått en annan väg. Bengt slängde ett skott efter fjärsman, det kunde ju aldrig skada – men det tog visst värre än han hade menat. Efteråt spordes, att sergeanten blivit illa skadskjuten. Det syntes blodiga spår lång väg, vargen har vari framme! grinade folk, och sen dess fick Bengt heta Vargen.

Det gick spår efter Vargen från Söråker också på själva juldags morgon. Han hade varit inne och hämtat fläsk och ister och annan god mat för fyrahundra riksdalers värde.

Några dagar senare möttes de i ensamheten, Tomas och Bengt. Orden gingo som knivar:

– Du stjäl under heliga natten nu också, Bengt, kunde ja se därhemma!

– De har ingen sett. Akta din mun, Eliasson!

– Spårena ä kända!

– Se till att inte din gård brinner då!

Det blev nyår igen med nya spår i snön från öppnade bodar på gårdarna.

Och det blev värre saker att se och höra.

På våren fick Bengt lägga upp en stenmur hos Olovsson, som skulle bygga en ny ladugård. Till hjälpkarl fick han en slarver från Långskog, hette Lars Jonsson. Det fanns inga fasoner hos den karlen, sin hustru misshandlade han så illa, att hon inte vågade vara hemma, hon gick vid samma tid som lagårdspiga hos Olovsson. Där samlades allt vad rackare och stackare hette. Nu gick Lars Jonsson där och var i tysthet illa förbannad på Olovsson, inte var det så mycket med hans arbete heller, den som dör av arbete i herrgårn ska begravas i galgbacken, sa kräket.

En vacker dag gick Lars Jonsson sta och sålde sin ko, sen gjorde han ingenting mer en lång tid, bara söp så han såg gubbar. Bengt fick i stället Jakobsson från Skräddars till hjälp.

Lars Jonsson kom dinglande en dag till Olovssons, full och galen var han, och sin käring ville han ha igen. Men både hon och handlarn sa nej. Då brinner de hos dej en natt, ska du få si! sa Lars Jonsson.

Handlarn kände de sina, så han tog Bengt med sig och gick vakt på gården om nätterna. Lars Jonsson hade tre gånger stått vid tinget för mordbrand, men alltid krånglat sig ifrån'et.

Det var första natten de gingo vakt, då Matts Olovsson önskade, att någon ville skjuta död på Lars Jonsson,

så att man slapp'en. Bengt låtsades inte höra, och när handlarn frågade honom rent ut, sa han nej. Då gick Olovsson och talade så vackert om hustrun till Lars Jonsson, som inte vågade bo hemma, ja, det var stor synd om henne, men Bengt var ändå inte hågad all ha ihjäl mannen. Men han skulle försöka skaffa någon som gjorde det, lovade han.

Så talte han vid soldaten Kula, som var känd att kunna vittna bra, men den ville inte heller göra't.

Och en dag han stod och arbetade med stenmuren frågade han Jakobsson från Skräddars, som också brukade fara till tinget och vittna åt folk. Jakobsson rev sig en stund betänksamt på sina grova axlar, sen svarade han ja. Man kan väl ta mutor och ändå göra rätt, sa han. Hundra kronor var Bengt bjuden, och det skulle Jakobsson också få.

De gingo tillsammans in till Olovsson och saken var klar.

Så kom det sig, att Bengt en söndagsmorgon i maj bar hem en kannflaska brännvin till Skräddars. Sen gick han till Lars Jonsson och fick i väg'en hem till Jakobsson, först skulle han få brännvin, sen skulle han få arbete, om han följde Jakobsson över skogen bortåt Håkanstorp.

Lars Jonsson satte i väg och hann knappt tacka för budet, så brått hade han efter brännvinet. Hela söndagsmiddagen låg han i Jakobssons säng och sörplade och drack, så att mor i stugan ilsknade till på kräket. Den där gubben kommer att hänga sig snart! fick hon höra av mannen, och då gick hon ut, för det är bäst att inte veta för mycket.

När söndagssolen hunnit ett stycke utför på eftermiddagen, gingo karlarna bort tillsammans. Jakobsson stack ett nytt och präktigt rep i fickan i förbifarten, och en brännvinsflaska låg i fickan för säkerhets skull.

På vägen mötte de Bengt, han gjorde dem sällskap, alla tre togo av inåt skogen där gångvägen går till Håkanstorp.

På en öppen liten vret inne i skogen står en sammanfallen gammal lada, gömd bland snår och buskar. Där stannade Bengt och de båda andra, där var stilla och tyst, långt borta från världen och människorna.

Jakobsson stack brännvinsflaskan åt Jonsson, som genast fick ur korken och började dricka. Han såg inte Jakobsson bakom sin rygg, han såg inte Bengt, som tog ett steg närmare för att vara till hands om det skulle behövas. Han bara drack med ögonen i skyn och halsen stinn rätt upp ur den smutsiga skjortlinningen. Då kom repet kring hans strupe, korsades bakom nacken och drogs till – Jakobsson stod därbakom, spände knäet i ryggen på Lars Jonsson och drog och drog i repet.

Inte ett ljud hördes, brännvin frustade ur munnen när karlen föll, sen var det alldeles tyst. Bengt gick undan några steg, om någon skulle komma, och alltjämt låg Jakobsson med knäet i ryggen på Jonsson och ströp med repet. Det röck och sprattlade i benen, det kluckade ur flaskan på marken, så blev det tyst. Det spelade en fågel vid ladan, så blev den tyst.

Då viskade Jakobsson, och Bengt klev fram. Det var bara en lös gammal människokropp i trasiga kläder, som hängdes upp i repet vid gärdsgårn. Sen gingo de båda andra bort.

Rusig och tjurigt tyst kom Jakobsson hem till sitt. Hustrun sporde försiktigt efter sitt nya, fina rep, men fick ingenting annat veta, än att Lars Jonsson hade tagit det med sig, så att det kommer väl tillrätta när karlen blir hittad.

I Stenby fanns en gammal argsint rackarebonde, hette Joel Ersson. Han kom med en dräng vägen över skogen, det var två dagar därefter, på vreten funno de Lars Jonsson hängande vid gärsgårn. Här ska du si att

Vargen har vari framme! sa Ersson.

Alla visste det. Så omtänksamt och ordentligt hade Lars Jonsson blivit mördad, att det bara fanns en enda karl i socknen, som kunde ha funderat ut saken så väl. Olovsson i Källarhalsen var storbelåten.

Hela resten av året gick ganska lugnt. Bengt hade bättre arbete, kunde märkas. Han fick stenmuren färdig och gick sedan på dagsverken mellan gårdarna i Källarhalsen och Stenby. Han visste hur allt skulle göras, hans arbete gick lugnt och överlägset, med samma likgiltiga min åtog han sig att göra vad som helst och gjorde ingen skillnad längre.

Men han började få bättre vanor hemma! Tyckte att han kunde ha råd att hålla snyggt omkring sig åtminstone! Så fick Hilma Stål ge sig i väg till slut, hon drog bort i ett moln av skrik och svarta djävlars eder, de hade ändå halft om halft kommit överens att resa till Amerika tillsammans! Nu ville han inte, han stod i dörrn och grinade efter henne, inte var hon farlig, inte!

Sen gick han bort till Långskog, och efter en tid flyttade han lugnt och ordentligt hem till den mördade Lars Jonssons änka. Hemma hos henne bodde han sedan med sina barn. Inte ett ord fälldes mellan dem om den döde, vad hon anade teg hon med och såg upp till sin befriare med en underdånig kvinnas skygga vördnad.

Han var ju heller ingen duvunge. Reslig och axelbred, smidig och behändig på alla vis, en frank och rättfram karl till sättet, stilla och ordkarg skötte han sitt och lät aldrig ett överflödigt ord falla, allra minst till kvinnan.

Inemot jul gjordes ett stortag igen hemma hos Tomas på Söråker, nu tog man för sig ordentligt, plundrade visthusboden blank och tom, matvaror och kläder och utsäde till bortåt sju hundra riksdalers värde åkte i väg om natten på ett enda bräde.

Tomas såg förödelsen om morgonen och teg. Veknade han i hasorna, så lät han åtminstone inte märka en min i sitt styvnade ansikte.

Summan var ju inte så fasligt stor för en sådan gård, men det var vinterförråd, det måste nu genast köpas igen. Och pengar var det ont om. Alla papperen, som lågo hos Wernmarcken, skulle betalas av Söråkers gård, på hösten hade svågern sålt sina lotter i Velamshyttan och sedan hasteligen rymt med de pengar han fått, alla skulder gledo med bergets tyngd över Tomas, han såg förödelsen komma, det knakade i Söråkers gård, snart skulle den gå över styr.

På stämman som blev kort därefter talade han rent språk. Bengt Velamsson sköt han åt sidan och gick i stället rakt på den svarthårige brännvinsdjävulen Matts Olovsson i Källarhalsen, det var den farligaste mannen i socknen! Att gå skallgång efter varg i skogen lönar sig inte, så länge man låter vilddjuren hållas i ro mitt inpå gårdens knutar.

Och Olovsson lät falla ett ord i ensamhet åt Tomas:

– Rör du ve mej, Eliasson, då brinner din gård!

Det blev vår igen, ett svart moln av våld och mord samlade sig över den argsinta rackarebonden Joel Erssons gård i Stenby. Han var alldeles vettlös och talade om för alla människor precis hur Lars Jonsson blivit mördad. Först lyssnade folk nyfiket, om det i alla fall kunde vara sant, kanske gubben hade sett Vargen? Men han pratade i yrsel, förstod man snart, när det lät olika varje gång, det var bara fantasier. Gubben Ersson började bli som ett osjäligt djur i sitt förstånd, det märktes nog på gården hans.

Hustrun gav han stryk så fort han kom åt, och det kunde väl så vara, men värre lät han ske. Han drog hem en

gammal lusig lappgubbe en gång, den söp han full, sen lät han lappen ligga när hustrun. Det var en svart historia! Så usel fanns ingen man ens i Stenby eller Källarhalsen, att inte lappen ansågs som ett uslare kräk, en hedning med trollkonster, han hörde för nära ihop med de underjordiska, han var värre än ett djur. Att en man kunde låta en sådan skam gå över sin egen hustru, medan han själv satt och såg på och grinade åt lustigheten, det var något som gjorde den frankaste karl en smula tom i rösten. En tattare, det kunde man ha förstått, så varma, lättlivade människor, men en kall lapp, som rann fram över marken i trasor och ohyra – det låg från den dagen en svart sky över gubben Erssons gård i Stenby.

Men gubben grinade vilt mot alla människor, ingen vågade röra honom, han hade kraften kvar i sina ludna armar!

På gården bredvid fanns en man, som vågade ett försök. Han var en trettio års karl, bondson, hade nyss stigit till gården. Till honom brukade Erssons hustru komma springande, när det gick alltför våldsamt till därhemma. Unge Jansson gav henne ly och skydd, hennes blod och blånader väckte medlidande, snart fick Jansson varmare lust till henne. Han var annars en ganska ofördärvad man, hade bara fått plikta vid tinget några gånger för alltför våldsamt rus.

De viskade mycket med varandra, han och Erssons hustru, en lördagskväll kom han rusig hem, då satt kvinnan där och grät i hans eget kök, gubben Ersson hade jagat henne med yxa och sen gått och lagt sig i lagårn hos djuren.

Då såg Jansson rött för ögonen och gick dit. Han skulle inte döda gubben, så långt kunde han inte göra Hanna till viljes, men han skulle ge det vettlösa kräket ett ordentligt kok stryk, tänkte han.

Mörkningen ruvade över den smutsiga vårsnön överallt i bygden, när han stack i väg till Erssons. Han öppnade lagårsdörren och klev in.

Det var en jämmerlig syn. Gubben hade låtit flytta dit sin säng i en spilta, där låg han nu döddrucken, bredvid honom i sängen låg en annan karl, lika sanslöst rusig.

Ingen tanke på att ge Ersson stryk längre! Hade de båda rest sig mot Jansson, så skulle det gått honom på liv och lem. Inte ville han gå tillbaka heller och tala om för Hanna, att han låtit hennes man vara orörd, då hade hon nog visat humör. Han gick efter huggyxan, som stod i ett hörn, han vägde den i handen en stund, så slog han till, hammarn small i skallen på Ersson – men där lågo de båda karlarna alltjämt lika orörliga i sin dödsdruckna sömn. Blodet började glappa fram under gubbens gråa hår – då smög unge Jansson sig ut.

På morgonen när han vaknade kom ånger över honom – om gubben blivit död? Det ville han inte! Men var det nu så – då finge det väl gå som det ville.

Han drev i väg bortåt Källarhalsen, en sup måste han ha. Det silregnade kallt, det pyrde i snön, vintern började lossna. På Olovssons gård var mycket folk – och där stod gubben Ersson! Livslevande, förbanna mej! Han småpratade med några karlar, nickade åt Jansson, jo, det var liv i den gubben! En trasa hade han om skallen, men därom nämndes inte ett ord.

Sup efter sup drack unge Jansson den söndan, på aftonen kom Vargen stillsamt glidande in i Olovssons varma kök. Han fick sig en sup, och Jansson började språka med honom. Vargen såg inte alls förvånad ut, när det blev tal om att ha ihjäl gubben Ersson. Mer blev inte sagt den kvällen.

Bengt Velamsson var för länge sedan vidtalad, det hade hustru Ersson själv styrt om. Hon hade bara fruntimmersvett, rent ut hade hon frågat Vargen, om det var sant som pratades om Lars Jonssons död? – Neej då, Vargen hade ingen del i den saken. – Men Ersson säjer de, han! – Inte kan han ha reda på de? – Han måste väl ha de, eftersom han säjer så, gubben!

Bengt Velamsson var inte så likgiltig längre! Fem hundra kronor blev han bjuden, då skrattade han och slog ifrån sig med händerna, konstiga tankar folk hade om honom!

Nästa gång Jansson träffade Vargen, var han på honom igen, nu var det allvar, kunde höras, Bengt blev bjuden femtio kronor kontant och mera pengar sen, så fort arvskifte gjorts efter gubbens död. Det brådskade, för Hanna hade tusen riksdaler i boet, som höllo på att ryka ur huset, så som gubben regerade. Bleve Hanna bara änka, så skulle Jansson gifta sig med henne, så att pengarna hade Bengt liggande säkra hos dem.

Bengt räknade inte med osäkra fordringar längre. Han hade äntligen lärt sig behålla vad som stacks honom i handen. Han svarade, kyligt avvisande alla framtidsfantasier: för femti kronor tar ja vem som helst!

Det gjordes upp, att Bengt skulle beställa skjuts av gubben Ersson till Kungskoga. Gubben skulle själv köra, han ville gärna till stan, och på vägen skulle han tas.

Men från Kungskogaresan kommo både gubben och Bengt tillbaka med liv och lem i behåll!

Bengt småmyste, när Jansson ivrade om saken. Pengar först, så skulle det ske sen!

För resten hade Ersson varit riktigt språksam och trevlig. Han hade visat såret i sitt huvud och sagt, att han kände nog gärningsmannen och skulle betala slaget!

Och här hemma hade han gått och moltegat om saken! Inte ens åt sängkamraten den där lördagsnatten hade han sagt ett ord, när de vaknade tillsammans i lagårn! Jansson hade till och med fått hjälpa gubben en kväll att lägga en trasa om såret – en otäck krossfläck mitt i hjässan, stor som en knytnäve och med lösa benskärvor under det blodiga skinnet – det fanns liv i den där karln som i ett vilddjur! Men han tänkte ut hämnd, det var därför han teg.

Och det låg ett så tydligt hot i Vargens ögon, när han berättade om stadsresan, att Jansson fick brått efter en slant till handpenning. Sen släppte han inte Vargen förrän det var bestämt. Någonting att slå med skulle Jansson skaffa. Och en söndagsafton gick Bengt hemifrån som vanligt till Olovssons. Där träffade han Jansson, och de följdes åt till Stenby.

Det var i vårdagsjämningstiden, det mörknade tidigt och blev fryskallt i den pyrande snön. Bakom badstuknuten hade Jansson ställt sin egen huggyxa, Bengt gick och hämtade den och lät falla ett stillsamt ord om samma dom för den som inte tiger, medan han vände på yxan ett tag. Sedan gick han bortåt lagårn, och unge Jansson stack i väg för att inte bli vittne.

Utanför lagårn stod ett lider, det måste man gå igenom för att komma in till gubben. Där stod Bengt en stund i kolmörkret och övervägde för sig själv, just i detsamma kom hustru Ersson och gick in till mannen. Bengt väntade och lyssnade, strax hörde han gubben Ersson skrika och svära därinne. Kom närmare! fräste han, en smäll hördes genom väggen, och Hanna kom springande ut för livet.

När hon stängt lagårdsdörren efter sig, gick Bengt fram till henne i mörka lidret. Hon varsnade yxan och blev själaglad, skulle det ske nu? – Bengt drog tveksamt på svaret, men hon bad honom för Jesu skull göra't genast. Mannen hade kastat en grov stol efter henne därinne, när hon skulle sköta korna, han var ju alldeles vild och galen.

– Har han bössa? frågade Bengt.

Jo, den hade han hos sig i sängen nu, sedan den där lördagsnatten då han fått yxan i skallen.

Därinne i lagårn väsnades ännu Ersson, trodde väl att hustrun var i närheten och kunde höra honom. Men hon skyndade sig ut, ville inte se något, sa hon.

Bengt stod där en stund och övervägde: yxa emot bössa? Det går inte! Bäst att låta gubben vara i kväll!

Han lämnade lidret, ställde ifrån sig yxan vid badstuknuten igen och gick bortåt Källarhalsen.

Det var tyst på Olovssons gård, handlarn och hushållerskan hade redan gått och lagt sig. Bengt gick in till dem, berättade att han varit på väg att göra slut på gubben Ersson men ångrat sig.

Nej, det kunde då varken Olovsson eller Kristin begripa. Att man kunde ångra en så god gärning! De blevo ivriga, reste sig upp i sängen båda två och läto Bengt riktigt förstå hur bra det skulle vara att få gubben Ersson död.

Kristin steg upp ur sängen och gick i bara särken efter brännvin. Tre duktiga supar i rad hällde Bengt i sig. Men ändå satt han där på sängkanten, olustig och tveksam, som om han druckit bara vatten, och stirrade in i den fladdrande ljuslågan, staken stod på en trästol bredvid handlarns huvudkudde.

Kristin stod och frös mitt på golvet så att det luktade fruntimmer i hela rummet, hon kliade sig otåligt på ryggen och begrep inte hur hon skulle få rätta farten på Bengt. Nå, det var bössan han var rädd för! begrep hon till slut.

Hon tassade ut ur kammaren och smet in på kontoret, kom tillbaka igen med Olovssons eget bakladdningsgevär, gick en stor lov kring golvet för att hålla fötterna kvar på den tjocka, hemvävda mattan, när hon utan ett ord stack geväret i handen på Bengt.

Han öppnade geväret. Laddat. Plockade ut patronen. Hagel.

Handlarn halvlåg på armbågen i sängen och höll ögonen på Bengt. De ä granna hagel, sa han, men di tar nog!

Bengt hade ingen känning av suparna. Bara en kall kväljning i halsgropen. Små hagel, tänkte han, små hagel – kan de gå? Åh jo, kanske! – Och efter en stund gick han med geväret.

Det var redan sent på kvällen, när han kom tillbaka till Erssons i Stenby. Han gick rätt in i lagårn, till vänster om dörren stod sängen, en lykta med igensmutsat glas lyste över gubben och kreaturen. I samma ögonblick som Ersson vände sig i sängen efter bössan, for knallen av Bengts gevär genom lagårns tjocka luft, i dödstystnaden strax efter hörde Bengt hur kreaturen ryckte och sleto i sina klavar.

Han gick fram till sängen – var gubben död? En tjock blodkluns hängde ut ur vänstra ögat – men för säkerhets skull! Han slet upp sin kniv – högg, högg, högg – blint, vansinnigt – kniven skar blodiga fåror i den väldiga manskroppen som låg där stilla.

Så han sprang där ute på snötunga vägen! Med geväret dunkande under armen, dunk, dunk – han stannade inte förrän han åter stod inne hos Olovsson och Kristin i den varma sängkammaren.

– Ä de slut nu? kom en viskande fråga ur sängen.

Han nickade och ställde ifrån sig geväret.

Ovilligt lämnade Kristin ännu en gång den goda sängvärmen, gick upp och slog i en sup åt Bengt. Sen ställde hon undan flaskan.

Och tyst gick Vargen hem till sitt i Långskog.

Nu gömmer han sig undan i mörkret, Bengt Velamsson. Det skymmer för hans ögon, är det ångest, den kölden han känner i hjärtat var han går och var han står? Han tror att han är sjuk, håglös sitter han i sin stuga

eller stryker kring skogsbackarna, han ville ju inte alls detta som skett, han ville det inte, och nu går han här ändå?

Är det sjukdom, det där som tickar i hans öron varje natt, han kan inte sova, kvinnan bredvid tror alldeles visst att det är sjukdom, han orkar ju inte arbeta om dagarna heller.

Ånger är det inte, så mycket är han på det klara med. Varför skulle han ångra? Visst hade det varit bättre att få leva på ett annat sätt, men när det nu inte gick?

Fruktan är det inte, vad skulle han vara rädd för? Ingen finns i hela världen, som ens vågar röra honom, det vet han. Nu behöver han bara säga några små ord åt folk, så får han vad han ska ha. Unge Jansson försökte lura sig ifrån resten av de femtio kronorna. Men när det blev fråga om samma dom, fick han fart!

Att vilja ha en människa död är en sak för sig. Att önska det ivrigt och innerligt, det går nog för vem som helst. Men när den döde ligger där, när det verkligen är gjort, när man kommit rätt igenom det starka hindret inom sig själv, då känns det så tomt och ödsligt, då finns ingen mark att stå på, då finns ingenting att lita sig till. Har man inte gjort det själv, har en annan gjort det, då känner man en namnlös fasa för den som kunde göra något sådant, då vet man, att det går i alla fall en livsfarlig gräns mellan den människan och andra.

Man försöker kanske som unge Jansson att hålla sig borta. Men det går inte, priset måste betalas. Man känner, att ordet samma dom är ingen käckt och präktigt klingande hotelse, det är en fasansfull verklighet, det kan hända när som helst, det hände ju nyss – det finns människor, som inte bara önska sådana handlingar, inte bara tala om dem, men verkligen göra dem, lugnt, skickligt, osvikligt säkert. Och en sådan människa har man kommit så nära, man måste få milars avstånd igen, så att man kan nå det där lugnet, som ligger och väntar någonstans – långt framme i tiden – kanske!

Unge Jansson gick till Hanna, änka nu. Pengar? Inte har jag några pengar. Du får ju sedan – sedan! Du får allt vad jag äger, du får äga mig själv – sedan – sedan!

Hon är alltför glad, Hanna, att äntligen vara fri. Det liknar vanvett, detta hårda hat ännu – efter gärningen. Jansson är rädd för henne, törs inte vara ensam i samma rum som hon, hennes förvridna glädje ger honom en svindlande avsky.

Han gick till Olovsson. Där fick han pengar, dit kunde han alltid gå, när det var något behov. Så blev han Vargen kvitt.

Bengt Velamsson känner sig nästan stolt över den skygghet folk visar honom. Svartmuskiga små tattare och resliga bondkarlar gå helst åt sidan, när de möta Vargen. Till och med Olovsson och Kristin se en smula förlägna ut. De grina nog vänligt i ögonen, men helst vända de sig bort. Kommer han smygande till gården i mörkningen, får han genast sitt brännvin. Glada ä di när ja kommer å glada ä di när ja går, tänker han. Men reta mej inte nu bara!

Det har samlats en oro i hans kropp så det spritter bara han hör människoröster.

Fram på sommaren får han höra, att hans gamla hushållerska, soldatdottern Hilma Stål, går omkring och generar honom i socknen med allt slags förtal. Hilma! som var så galen i honom en tid! Hon bråkade jämt med honom, att de skulle följas åt till Amerika och bli rika!

Han känner ett flammande ursinne, en blodröd blixt för ögonen, någonting underligt, främmande, som han aldrig känt förr – skulle hon vara farlig i alla fall, den där lösa strykerskan? Henne kunde man väl smälla till så att hon blir tyst!

Olovsson talade avsides med Bengt: Hilma var verkligen en bra dålig människa! Tänk, nu sprider hon ut i socknen, att Olovsson i Källarhalsen köper tjuvgods! Kan man tänka sig något fräckare? Det måste bli slut på det där pratet! Kunde inte Bengt?

Hur skulle det –?

Här i socknen går det inte för sig. Men uppe vid någon av de små sjöarna i Sjubergsskogen kunde man kanske –?

Det skymmer för Bengts ögon, han vrider och sträcker på sitt huvud, som om han hade något tjockt i halsen för jämnan. Tar det aldrig slut? Får han aldrig frid? Han ville ju inte, varför ska man reta honom? Men ett blodrött raseri slår upp som en eldslåga igenom honom – den satans Hilma! Hon ska få lära sig tiga! Han längtar efter henne – att få ta i henne – hårt och länge!

En afton mot hösten går han bort till den backstugan hon bor i. Han har ett kvarter brännvin med sig. Och en plånbok i fickan, Olovssons egen plånbok, fylld med papperslappar som likna pengar, däribland en riktig sedel, avbetalning på lönen för detta nya arbete.

Hilma Stål är inte hemma. Bengt sätter sig ner i backen och väntar. Det skymmer, det skymmer över hela världen. Skyarna fara med underlig hast över himlen, de äro brinnande röda, likna eldslågor, som tändas i väster, brinna ut till aska och glida bort i mörkret i öster, där natten reser sig svart.

Det kommer någon på vägen, det är Hilma!

Går hon inte och småsjunger för sig själv, den stollan! Hon börjar bli fasligt gammal – så trasig – så grå överallt av smuts och elände – rödfnasig i hyn ändå, det är brännvinet, som lyser fram genom skinnet, sedan ögonen slocknat i smuts under hårtestarna.

– Go kväll, Hilma!

Hon blev något till förtjust, det gamla skrället! Brännvin hade han och brännvin hade hon själv, nu ska vi ha oss en riktig sup – ja, de må ja då säja va riktitt oväntat trevlitt, de här!

De sutto i backen utanför stugan och drucko. När hon fick höra talas om Amerikaresan, när hon fick se respengarna i hans plånbok, då blev hon eld och lågor! Hon begrep så väl, att han ville ge sig av härifrån nu, när elaka människor börjat prata så illa om honom, du ska få si, nu blir de bra för oss, i Amerika finns de pengar som gräs! Och Hilma drumlar in i stugan för att hämta en finare kjol till resan, hon kommer ut igen med kjolen inlindad i en handduk. Det var hela packningen, ingen att säga farväl åt, bara att ge sig i väg till lyckans förlovade land!

Genom skogen mellan Håkanstorp och Långskog flyter en strömmande å ner till Norrsjön, den kommer från den lilla Järven, ett vatten uppe bland Sjubergena. Strax nedanför Järven ligger en kvarn vid ån, där bor en mjölnare som inte är så noga med vad han gör, till honom ska Bengt gå med Hilma är det bestämt.

Den smala gångstigen slingrar sig uppför steniga branterna utmed ån, en orgelton brusar dov genom det nattsvarta skogsvalvet, den kommer från forsen, Gubbskuttet di kallar, som ån gör på sin väg utför. Man måste spotta i vattnet när man går förbi Gubbskuttet, för där nere bor Näcken, som aldrig kan bli salig. Både Bengt och Hilma spotta när de gå förbi.

Stigen slingrar sig mellan ris och mossa, tjock så att det gungar under fötterna, man måste hitta väl för att kunna ta sig fram här, och Bengt hittar! De gå där lika tryggt som mitt på dagen, ibland stanna de och vända ögonen mot talltopparna, som svarta brusa över deras huvuden, men då ta de sig bara en klunk ur

brännvinsflaskan.

Hilma blir allt mer pratsam och kärvänlig, där hon traskar efter Bengt. Ibland snubblar hon på rötter och stenar, ibland får hon långa granslånor daskande i ansiktet, men det märker hon inte, hon halvspringer av iver att få komma med Bengt till Amerika, hon pladdrar allt högre och skriker allt mera gällt.

Nu äro de framme vid kvarnen. Hilma raglar bort till kvarnrännan och sätter sig, medan Bengt går in till mjölnarn för att få låna båt över sjön.

Därinne satt mjölnarn och hörde på hur Bengt lurat kvinnan med sig, nu sitter hon därute.

Jo, mjölnarn var vidtalad av Olovsson, så att det var väl bäst att ta henne genast och kasta liket i sjön sen.

Nej, det ville inte Bengt, hon kunde skrika, folk kunde höra det, bäst att ta henne med i båten ut på vattnet, där kunde man bättre få vara i fred.

Mjölnarn och Bengt gingo ut och fingo upp Hilma igen, hon hade lurat av på kvarnrännan, pin full hade hon hunnit bli.

Men när mjölnarn såg henne och skulle till på allvar, så började han tycka ändå att det bar emot. Det är och förblir lättare att prata om sådant än att göra det med sina händer. När han skulle gå efter båten, gömde han årorna bland det kalla vattenplasket under kvarnrännan. Sen kom han tillbaka och var riktigt ledsen, årorna voro borta.

Vi kan ju gå framåt, menade Bengt. Det lilla vattnet låg som en blank ring mitt inne i svarta Sjubergsskogen. Det ljusnade en smula av månen, som skulle gå upp, natten började bli kall.

Längre uppåt stranden låg en annan båt, alldeles som om den väntade, färdig att ta med åror och allt.

– Den lånar vi! sa Bengt.

Det fanns ingenting annat för mjölnaren att göra. Och Hilma drumlade ner på akterbettet, hon började att bli slö och tjurig igen. Frös gjorde hon också, fick låna kavajen av Bengt, som slog sig ner bredvid henne. Mjölnaren rodde.

En sup gör gott i kylan – men det blev för mycket för Hilma. Hon började vagga så att hon höll på att gå över. Mitt på sjön slutade mjölnaren ro, lade upp årorna och satt stilla och väntade.

Bengt drog schaletten ner av kvinnans huvud, hon hängde viljelös mot hans axel. Repet fick han upp ur byxfickan, det lindade sig kring hennes hals, det korsades blixtsnabbt bakom hennes nacke – hon föll ihop som ett knivblad, gled ner på durken i båten och låg livlös.

Efter en stund drog Bengt till sig repet igen och stoppade det i fickan. Mjölnaren höll sig fast med båda händerna i bettet han satt på och kunde inte få fram ett ord. Natten ljusnade svagt av månen över Sjubergsskogen, mitt på det blanka vattnet i allt det svarta låg båten stilla och drev.

Bengt drog kavajen av Hilma och tog den på sig igen. Han öppnade hennes knyte, krängde fina kjolen på hennes kropp, det skulle se ut som om hon varit borta och drumlat i sjön på hemvägen.

Sen vräkte han ner henne i vattnet, hon sjönk inte, låg bara och guppade och flöt på kläderna. Mjölnarn satte ut årorna igen och rodde, Bengt höll fast i Hilmas hand och lät henne släpa efter båten tills kläderna blivit fulla av vatten, då bubblade hon iväg rätt ner till botten.

– Ja må väl ska slippa höra käften på den där mera! läste Bengt över vattnet, när det låg blankt och stilla

igen.

Och mjölnaren rodde hem. Inne i hans bostad fingo de kaffekask att värma sig med, de hade varit ute och fiskat ål, berättade de för mjölnarns hushållerska. Sen följdes de båda karlarna åt ner till Källarhalsen, dit kommo de tidigt om morgonen och gingo genast in till Olovsson.

Är det sjukdom, det där som tickar i Bengts öron varje natt, så att han inte kan sova? Eller vad är det för en oro han känner? Det är inte fruktan, inte ånger, han ser inga spöksyner av sina gärningar, det bara skymmer allt mer för hans ögon, det blir mörkare och mörkare i hans sinne.

Han känner det svårt att andas. Det är som om luften vägrade att gå in i honom. Det finns i hela världen ingen plats där han kan vara lugn, det vet han. Ingen fast mark för honom mer, allt böljar och gungar omkring honom och under hans fötter, han har kommit genom den mur, som skyddar människorna. På andra sidan finns bara tomhet.

Under århundraden har den muren byggts upp i människans eget hjärta. Där innanför är rättens område, där kan man vara trygg. Utanför ligger orättens hela vida rymd utan fäste, där sjunker man ohjälpligt och förgås. För onda önskningar faller den muren inte sönder. Men för handlingar, som man verkligen begår med sina egna händer – då spränger man sig själv sönder och samman, då faller hela världen ner i spillror, stjärnorna springa hur de vilja på himlavalvet, månen trillar som ett bortfallet hjul, den guppar fram och tillbaka som ett spån på en våg, ser ni inte, människor, hur galet allting är? Gud – det finns ju ingen plats för honom längre! Rätt och orätt – det är ju bara sådant som andra människor inbilla sig, det finns ju inte längre! Man kan göra vad som helst – man kan det faktiskt!

Utanför sig själv kan ingen gå. Det finns ingen annan värld än den man själv ser och hör och förnimmer, av jord eller av ande, själv skapar man den. Där placerade man Gud, det var det bästa man visste, honom skulle man vörda. Där gick gränsen mellan rätt och orätt, där fanns det som gjorde till levande föreställningar de underliga ord med helig klang, som människorna stundom bruka. Men nu finns det inte längre! Nu ligger människan begraven under sina egna ruiner, det finns ingen värld, inga föreställningar, varken kropp eller ande, ingenting – bara en liklukt vart man vänder sig. Och en ångest – en fasa – en tomhet – en svindel – aldrig kan något mer bli fast och helt. Djuret i skogen känner inga gränser, inga murar, det känner bara nattens och mörkrets ångest för allt som inte finns – det borde finnas – men det finns inte, det finns inte!

Bengt Velamsson går inte mera ut, han vet inte vad som sker, hör inte vad folk viskar, han sitter vid bordet i köket, vrider och sträcker sitt huvud för att bli av med den kalla klumpen i halsen – ögonen bränna, annorlunda var inte livet än detta, mer fick han inte – han grinar, drar läpparna isär och blottar tänderna, det liknar en morrning.

Och gumman går tyst och pysslar med sitt. Mannen är sjuk.

Men Olovsson i Källarhalsen har folk hos sig, de viska och smiska, man måste försöka bli av med Vargen nu, han har blivit så konstig. Han kan bli dyr och farlig, han har reda på så mycket, han börjar krångla också, vill ha pengar av Olovsson, påstod att han har tvåhundra kronor att få för Hilma Stål – vill pocka sig till både det ena och det andra med sitt evinnerliga samma dom åt andra. Man måste bli av med honom. Men han är stark!

En dag går Jakobsson från Skräddars, han som hade ihjäl Lars Jonsson med ett rep, rentvättad och söndagsklädd framåt vägen. Högtidlig och allvarlig. Bredvid honom går hustrun, svartklädd med vit kyrknäsduk i näven. Och bredvid henne går soldaten Kula i putsad knektrock. De styra i väg åt prästgården.

Nu sitter unge prästen därinne i kammaren och hör med bekymmer och fasa en svart historia.

Si, Jakobsson från Skräddars måste säga som sanningen är, att varken soldaten eller han anses så trovärdiga numera, eftersom de blivit straffade ett par gånger, därför har gumman Jakobsson följt med, för hon har aldrig varit straffad. Och det är så, att ingen av dem kan få någon ro för den här rysliga historien, så att om pastorn ville vara så snäll och tala med länsman, för han Anderberg tror nog att det är sant, när pastorn säger som det är. Och det var så, att Lars Jonsson, som blev död för några år sen borta på Långskogsvreten, han var mördad, det vet Jakobsson, för han såg hur det gick till, och både gumman hans och Kula sågo med egna ögon hur Bengt Velamsson, Vargen di kallar, kom ledande ensam med gubben Jonsson bort till ladan, och där blev Jonsson strypt av Velamsson ensam. Både Jakobsson och hans hustru och soldaten Kula hade sett det, för de voro just i samma stund en liten bit ifrån ladan på vägen, och de gömde sig i buskarna, när de sågo Vargen komma släpande med Jonsson, och de vågade sig inte fram, för Vargen är så vild och stark att ingen människa rår på honom, och aldrig ha de vågat säga ett enda ord till någon om den här saken, för då skulle Vargen för länge sen ha haft ihjäl dem, man har nog sett hur både den ena och den andra blivit slut här i socknen. Men nu kunde de inte tiga längre med detta, de fingo ingen ro i sina samveten förrän de talat om för pastorn alltsammans, och han skulle vara så innerligt god och beskedlig och gå till länsman och säga alltsammans, så att sanningen kom i dagen, och både Jakobsson och hans hustru och soldaten Kula skulle med glädje och uppräckta händer svära på Biblia att varje ord de nu sagt vore sanning, bara Vargen bleve häktad, så att den skyldige fick sitt straff, det måste vara livsstraff på en sån förfärlig usling, han bor ju inne hos änkan Jonsson sen han mördat mannen, det var dit han ville! Det kunde inte bli något lugn i socknen förrän Vargen kom bort och fick sitt straff. –

Norr i Hobo har man för länge sen lärt sig hur en domare och en nämnd ser ut och var de ha sin svaghet. Lag och rätt är en apparat, som måste finnas för ordningens skull, det är ingenting att ta högtidligt på allvar. Apparaten ska fungera som en maskin, bara man lärt sig de rätta greppen.

En natt i oktober kom länsman Anderberg med fjärsman och några bönder från sör i socknen bort till Långskogstorpet, där Lars Jonsson bott i tiden, och där nu Bengt Velamsson bodde hos änkan. Bössor lågo färdiga i hårda nävar, steg smögo tyst på tå genom mossa och gräs. De nådde dörren i mörkret, fingo upp den och kastade sig in, alla på en gång.

När de kommo ut igen, ledde de mellan sig Bengt Velamsson, av oärlig börd, bunden i grova rep och med järn om händer och fötter.

Han hörde på tinget hur vittnena svuro på bibeln, både Jakobsson och hustrun och soldaten Kula. Alla tre hade legat gömda bakom buskarna och sett med egna ögon hur Bengt Velamsson ensam mördade Lars Jonsson vid ladan på Långskogsvreten, så sant dem Gud hjälpe till liv och själ!

På kvällen efter första tingsdagen bad Bengt att få tala vid fängelsedirektören. För honom berättade han hela sin historia, bekände färg och lade upp vartenda kort på bordet! Där skipades rättvisa i hans cell om natten!

Han undandrog sig inte sina egna gärningar, öppet vidgick han alltsammans, varenda stöld, vartenda inbrott, och morden. Han lade sin nacke till rätta under bilan, utan att ta på sig varken för mycket eller för litet. Noga avgränsade han vad han gjort och vad andra gjort, varenda en som varit delaktig i gärningarna drogs fram med namn och skam, var en för sitt.

Och sen sov han om natten som om han äntligen funnit ly och skydd bakom nya murar, sedan han själv rivit sina egna.

Protokoll sattes upp, han förbehöll sig att senare få rätta och tillägga i den mån han kunde dra sig till minnes. Dagen därpå var en högtidlig stund, när Vargens bekännelse lästes upp vid tinget.

Ett tjugotal sockenbor i Hobo häktades. Olovsson i Källarhalsen och Kristin först och främst, även unge

Jansson i Stenby – men när länsman kom till Joel Erssons änka, då var hon död för några timmar sen. På morgonen hade hon blivit hastigt sjuk av något hon druckit, hon dog strax.

Vid tinget försökte de tre vittnena efter fattig förmåga klara Vargens mördande anlopp. Men de gingo för långt i sin iver att vara trovärdiga, de hittade på olika små finurliga tillägg till utanläxan, det stämde inte, och det var ju inte bra. Hustru Jakobsson trillade först av pinn och avlade fullständig bekännelse både om meneden och om allt som hände hemma den dagen, då Jakobsson följde Jonsson till skogs. Så blev hon häktad.

Soldaten Kula stupade strax därefter vid en vansinnig stormlöpning han gjorde alldeles på egen hand, långt bort från den fasta utanläxan. Så avfördes han häktad från slagfältet. Den obedd kommer, får tacklös gå!

Men Jakobsson höll rumpan rak i kurvan! Ensam stod han till sista man vid sitt besvurna vittnesmål, Bengt Velamsson kom länsman till hjälp med de mest snärjande och fatala utläggningar, Jakobsson vek inte en tum för alla orimligheter som tornade upp sig emot honom, höll bara envist fast vid vad han sagt hur galet det än lät – och så blev han fri!

Han hade varit hos prästen och stått fadder åt Vargen, fick han höra sen så länge han levde. Ty att stå fadder var detsamma som att ljuga inför Guds ansikte.

Olovsson slingrade sig fri, förstås, han kunde bara sättas fast för lönnkrögeriet, det var en småsak, nästan som segrare återvände han till Hobo!

Men Tomas på Söråker förklarade högt och rent för sockenfolket, att om rätt vore rätt skulle Olovsson i Källarhalsen mista livet i stället för Bengt Velamsson. Bengt var ingen dålig karl från begynnelsen, han skulle nog ha blivit annorlunda behandlad egentligen än som skett.

Och till en bekräftelse på den saken fick Tomas upp mitt i natten, eldskenet fladdrade in genom fönstren, gården brann, kreaturen vrålade, människorna skreko! Och ingen fanns i hela det stora mörkret utanför elden, som visste varifrån detta kommit.

På morgonen var hela Söråker en svart och rykande hög av timmer, tegel, halmknippen, krossade möbler, förstörda redskap och sot överallt, sot i virvlar, sot i klumpar och sot i långa fransar från de kolade grenarna på träden omkring. Under en hög av fräsande glödheta stockar låg Tomas själv, krossad, sönderbränd och slut. I bister tystnad arbetade karlarna med spett och bila för att få fram honom, gnistorna yrde, röken virvlade, hettan flämtade ur bränderna.

Ett stycke därifrån satt Erika med barnen och väntade, tårlös, blek och gammal i ögonen; barnen syntes nästan lika gamla, trettonåringen Elias och elva års Johanna.

I dagar och veckor pyrde gnistor och rök ur timmerhögen på Söråker. Det höjde sig om kvällarna som en mörk sky ur en ännu glödande helvetesbrand djupt nere i jorden. Något orätt hade skett av begynnelsen, såg man inte Bengt Velamssons ande stiga upp ur rökvirvlarna och driva ut med brandoset över hela Hobo socken? Från Sörsjöns öppna, ljusa stränder, förbi kyrkan på näset och bort över Norrsjöns järngråa vatten och skogsmörka, berghöga stränder – allt hade till slut blivit hans herradöme, oäktingen, den förbannade, som jagades in i döden. Under hans ande hade hela socknen legat böjd i skräck till slut, han blev den störste, den starkaste, den som reste sig över dem alla.

Som skumögda teckentydare inför offerelden försökte var och en på sitt sätt läsa sig till Guds vilja, och det slutade alltid så, att var och en hade på sitt vis spått rätt och sant.

Klockorna runga med sorgligt dån i den höstliga rymden, kyrkogårdens trän stå med nakna, frysande grenar,

jorden är vattensjuk av regn, den jäser av multnande löv och gräs. Ensam går en svartklädd kvinna bland gravarna, den svarta schaletten sitter stram över håret, det är inte rödaktigt längre, det har bleknat och grånat i förtid, och ansiktet har vissnat i grämelsens veck.

I dag mig, i morgon dig, ej skillnad görs till åren – så ung som gammal bäras vi en dag dock bort på båren – hon läste på farfars grav, nu ligger Tomas där i jorden hos de sina, själv står hon ensam kvar som en främling i den värld som var hans. Det är inte bara den siste bonden i släkten, det är hela den åldriga Söråkersgården, som ligger jordad under hennes fötter.

Vad som skulle stå på den nya graven mer än namn och årtalet 1870 – om där skulle stå något alls – det var ingen som visste. Mannen blev ju ovetande bortkallad och hade ingenting bestämt. Men förr hade hon hört honom säga likt Tomas aposteln, som ock kallades Didymus: Herre, vi veta icke vart vi gå, och hur kunna vi veta vägen? –

Hon går bort till fattigsidan, till de små oordnade platta sandhögarna utan kors och blomma. Där får hon vila en gång, det är gott nog åt henne. Herren ska väl ändå se oss alla på sin stora dag? Utan skillnad mellan fattig och rik – hon känner redan svedan i hjärtat, armodets bitterhet mot dem, som rått högmodas av sin rikedom ännu när de sova den sista sömnen i jorden!

Herren ska väl ändå se oss alla en gång och utan skillnad mellan fattig och rik föra oss in i den eviga friden för Kristi, försonarens skull. Må vi då bedja om ett ödmjukt hjärta!

Ett ödmjukt hjärta! Ja, det kan behövas, när skam och uselhet vilar över fadershemmet, och när allt eget är förgånget, när endast en väg står åter öppen: på socknen tillsammans med barnen. På socknen! Den sönderslitande golgatavandringen för alla stolta hjärtan!

Låt skina blid din nådes sol, o Herre, över de fattiga små på tunga vägar i världen!

II.

UTKANTENS BARN

I Stockholm, grå staden vid de ljusa vattnen, finns en stor gammal kyrka, som heter Döpelseklumpen. Inte för att kyrkan precis lystrar till det namnet, men den kallas så av folk, som inte förstår bättre. Högst uppe på tornspetsen sitter en spira i form av ett kors på en sorts konstig kula. Inne i den där kulan ligger ett par gamla mollskinnsbyxor. Man kan inte se dem, förstås, men de finnas där ändå, så nära himmelen som någonsin ett par gamla mollskinnsbyxor kunna komma. Johanna Tomasdotter från Söråker i Hobo var med bland dem, som ställde i ordning det där spektaklet.

Då hade hon redan flera år arbetat i grå staden och lärt sig mycket, hade fått garvad hud och hårt sinne och var som den grövsta karl till kropp och själ. Sådan blir en kvinna, som dag ut och dag in går och bär murbruk vid byggen, och det var med sådant arbete Johanna ärligen försörjde sig och de sina. Ty gift hade hon blivit fort nog och skulle numera egentligen kallas fru Hjelm, kom aldrig med madam nu längre, men det blev för det mesta bara Johanna och knappt det, när det var bråttom fick hon heta Tjohej, om man ens gav sig tid att säga något så pass anständigt.

Hon var en satans människa att kunna gno, det var hon känd för bland murare och tegelbärare. Yrket är rått, men därför behöver ju inte varenda bruksmäcka vara ett as, för resten angår det väl ingen hur folk lever och roar sig i ensamheten, bara man gör rätt för sig och inte tar något av andra. Johanna gjorde inte bara rätt för sig i dubbla don, hon skrek också jävla buse! så att det sjöng om’et så fort en grov karlnäve smög sig alltför nära hennes kropp.

Det tycktes vara onödig flärd mitt ibland avkönade kvinnor, som när så föll sig gärna stodo en hygglig karl till tjänst, om han sen bjöd på en psalmbok med glaspärmar eller en vickning nere på Trekanten eller Klas på hörnet eller Runda hörnan eller Sotaren, det fanns många krogar att välja på, när den här gamla kyrkan reparerades och byggdes om, och något för något ska det ju vara även fast man jobbar kamrat.

Men det är skillnad på folk och folk. Bonnlotta är visserligen ett otäckt skällsnamn, det kan få en giftigare färg än de flesta andra, är man inte kalvad i skogen och buren hem i ett kålfat, så kan man skrika alla svåra ord man vet i timtal för att man har blivit kallad bonnlotta, men många arbetarekvinnor, garvade i all världens råhet, bära dock hellre detta gemena namn än de låta kalla sig sjöbergsplanare och gorrhyndor och allt annat, som kan sägas åt det hållet.

Det ena med det andra gör, att man har vant sig av med att svarva ord åt träbockar och bära fram på silverfat. Rejält tal och inga viskningar! Enkelt och handfast tar man livet i kragen, när man i smällande träskor letar sig uppför byggnadsställningarna. Slutar man som en trashög i en sopbacke, så är det väl ingenting att sätta sig och lipa för en månad i förväg, lika gärna kunde man gå bort och gråta för att katten är mager!

Ställningarna reste sig allt högre i sviktande höjder kring tornet på Döpelseklumpen, djupt därnere på marken stod inklämd i ett grönt hörn av kyrkogården den gamla klockstapeln. Högst däruppe vid nya tornspiran stod Johanna som en liten prick mot himlens blå. Ingen svindel kom svävande för hennes säkra ögon, hon strök svetten ur pannan, tog fram en torr brödbit ur fickan att bita på, medan hon strävt grinade åt karlarnas bestyr. De hade gett sig tusan på, de hedningarna, att något minne skulle vara efter dem i evärdliga tider på denna upphöjda plats, där människor inte skulle promenera just varje dag sedan. En rättskaffens byggnadsarbetare vill gärna ordna till något sådant vid högtidliga tillfällen, och att göra Döpelseklumpen snygg åt vår Herre var ju noga sett egentligen något söndagsaktigt i så fall. Och eftersom Tjohej var en bra karl för att vara ett fruntimmer och inte ledsen att gå ända hit upp till Gud med sina bruksämbar, så skulle hon få vara med på festligheten, bara hon kunde hitta på nånting därnere som kunde lämpa sig att lägga som ett visitkort i den här stora plåthojen. Nere vid lavarna hittade hon ett par undanslängda byxor, nersmorda med kalk och bruk, hon borstade dem en smula, högtiden till ära, och tog dem med sig upp. De passade precis! Omsorgsfullt stuvades de in i det stora skrovet till spirans plåtkula, där lågo de nu, plåtslagarna äntrade upp med bördan.

Murarebasens pipsnugga lät höra sitt stillsamma snörvlande här uppe i tystnaden, röken slank bort som ett tunt flor ut i vida rymden från den svajande ställningsplankan, Johanna hade lagt av sig oket, stod med händerna i sidorna och kisade uppåt plåthajarna – träklubborna dånade däruppe, man kunde bli pin allvarsam! Åter ett arbete slutat, åter ett steg taget genom dödsskuggans dal, hit kommer man sedan aldrig mer, vem ska finna vårt gömda minne?

Det låg ingenting av gäckeri i denna kärva hälsning åt eftervärlden från okända, råbarkade arbetsmänniskor. En smula narrspel i allvaret är god gammal sed. Utan att offra en tanke åt saken, hyste de för övrigt ett stort förtroende för den gode guden, så pass karl må han väl vara, att han inte tar humör för ett par mollskinnsbyxor i spiran på Döpelseklumpen.

Var dag Johanna gick hemifrån hade hon med sig i fickan en sönderbruten kaka torrt bröd. Det var hennes mat tills kvällen kom, under hela arbetstiden malde hon och åt som en idisslande ko.

Hon hade hunnit äta upp många kakor bröd på detta sätt.

Långt borta i de första minnenas drömland låg Söråker, och där fanns ännu far. Sedan kom ett rött eldhav och en lång, svart natt, där fanns bara mor, de träffades hos henne på fattigstugan ibland eller hemma hos det bondfolk, som köpt Johanna på auktion.

Elias, brodern, kom tidigt ut i världen. Knappt mer än lilla allvarsstadiga barnet, fick han börja arbeta i smedjan uppe vid Hasselbottens gruva.

Den långa natten ljusnade för Johanna, det blev morgongryning, hon fick gå fram, en grov och kraftig tös hade hon blivit. Nu skulle lyckan fångas, den fanns i Stockholm, förstås, och dit for Johanna, lämnande modern hemma att leva så gott hon kunde på löften om framtida härlighet. Lade man dem tillsammans med de löften Elias givit, kunde modern för den delen gärna ha betraktats som käjsarinna, där hon satt i fattigstugan.

Och det skulle ingen komma och säga, att Johanna på minsta vis svikit sina löften, ånej, men lyckan fanns inte i grå staden på den tiden, åtminstone inte vid de gator, där Johanna bodde. Där rådde snarare mycken oro. Man talade om ett krig och om ett stort uppror, som hade varit nere i Frankrike för några år sen, och det var många som sa, att arbetarna i Stockholm skulle göra samma uppror, men det skulle på något vis botas med Smittens brännvin, det gjordes ringar di kallade om den saken.

Allt det där gled som lösa rykten förbi Johannas öron. Under några junidagar hade en massa byggnadsarbetare i Stockholm gjort en sorts strike, där var hon med och gapade och skrek bland de andra, mer blev det inte. Hon hade bekymmer nog att klara sig själv, en sak var farligare än allt annat, visste hon, och det var fina herrar, som bara ville vara falska mot unga flickor från landet. Hon såg inte till några fina herrar på byggena där hon arbetade, de andra karlarna visste hon nog hur hon skulle klara, och korpralen hon träffade var något alldeles enastående, den stiligaste och på samma gång ädlaste människa i hela världen. Någon flärd kom aldrig i fråga med honom, de gifte sig ordentligt, och sen gjorde korpral Calle Hjelm inte ett förbannat dugg mer i den här världen, det kan väl i jösse namn vara nog att en arbetar i huset! Men stilig var han i alla fall! Svart och blank i håret och i mustascherna, bred och stark i ansiktet och i hela kroppen och fin och putsad i sina kläder för jämnan. Det hade han råd till, som hade en så duktig hustru, men förtjänsten räckte också bara till honom.

Det blev inga större förändringar i Johannas liv. Hon blev grövre, fastare i köttet, hårdare i nävarna, svårare i truten, det var enda skillnaden. Och så barnen, förstås!

När verkarns visselpipa går på byggena om kvällen, då har Johanna Hjelm ingenting bättre att vänta hemma än Johanna Tomasdotter hade. Men sju resor mera arbete! I skymningen traskar hon gatan fram i kläder, som styvnat av arbetets smuts, hopsjunken och snedvriden under en stor säck skålvirke, träbitar och plankstumpar, på axeln. Man måste ta vara på smulorna, vem människa har råd att köpa ved!

Det är många gator att gå, många otåliga människor att trängas förbi utan krus. Allt enklare blir grå staden ju längre hon går, allt fattigare och gråare bli husen, de se så utslitet tomma ut som hårdnade jordhögar bara. I porten står en massa barn av alla åldrar – sno're Frasse, din morsa kommer! hör hon någon ropa, och en liten femårs pojke kommer traskande från gatan eller från bakgården, man vet aldrig var han håller hus. Han följer henne in i rummet där de bo, Johanna, korpralen och barnen. Mannen kommer trögt upp ur soffan, han ligger och lurar skymning, säger han, och det har han gjort hela dagen, stort annat duger han inte till.

Johanna måste ut igen. Till magasinet. När hon kommer tillbaka med några små paket, har hon hela familjen samlad i lysten väntan omkring sig. Träskorna skjuter hon av sig vid dörren, hon är hemma.

Det börjar lukta mat ur kakelugnsspisen – enda målet på hela dagen. Någon eller några dagar i veckan blir även det ingenting annat än några bitar torrt bröd, det finns något som heter hyra också.

Så gå veckor, så gå månader, så gå år.

Det syns på barnen, de bli allt större, Åsse och Frasse och Knutte, döpta någon gång för länge sedan till

Oscar, Frans och Knut.

Luften är unken och kylig i rummet, där luktar fukt, mögel och trasor, den som växer upp därinne, får någonting mörkt och tungt inbränt i sitt medvetande, oupplösligen förenat med en evig olust, ett evigt dovt skällande. Far är aldrig nöjd, då svär han, mor är alltid trött och arg, då svär hon, Åsse är hungrig och svär, Frasse är hungrig och svär, Knutte är hungrig och kan redan säga ävlar. Ingen människa hör vad man säger om man inte svär, det är den normala tonen, uppskruvad så högt man kan komma åt det hållet; alla andra ord skulle bli ohörda som de blekaste viskningar. Ska man tala med särskilt eftertryck, så att det riktigt hörs, måste man slå och sparka.

Och ibland om kvällarna kan det hända, att barnungarna inte våga sig in. Då kan man höra Frasses gälla röst ur en skara barnungar utanför fönstret:

– Hurra, grabbar! Morsan ga farsan en smocka! Tira – kika – där fick han en till – alla grabbar på en gång: leve morsan, hurraaa!

– Nä, aktare, såg du? hörs en annan grabb, klarare vel, Frasses morsa e en skarp käring!

– Nu vart farsan arg! skränar Frasse ivrigt, hurra, grabbar, hurra – där smällde han morsan på gluggen, aktare sån dagsedel hon fick, såg du så fint hon satte sej i snarken!

– Sno er, grabbar, Frasses farsa å morsa stukas, sno er får ni kika!

Men synen är inte så ovanlig, har man hunnit till Åsses ålder, vet man precis vilka fönster på nedra botten som äro skojiga att titta in igenom och gör sig ingen brådska för något så vardagligt.

En gång i livet har morsan köpt sig ett par riktiga skor av skinn. En vecka fick hon ha dem hemma och en enda gång, en söndagsafton, på sina fötter. Då fick hon ut och fingå en stund med sin man nere i den riktiga staden, sen var den härligheten borta. Pantlånarn gav tre kronor på dyrgriparna. Morsan gick i trälådor igen.

Hon börjar bli gammal och grov i sin kropp, hennes nävar hänga som klappträn, när hon stannar någon gång om kvällen framför en vilande åkarhäst på gatan. Då trutar hon ut sin mun och viskar det underligaste pjoller, kärleksfulla ord och ömma svordomar, för hästar har hon en barnakärlek som är hennes mest levande minne av Söråkers gård. Hon kan stå och fantisera om hästar hemma vid kakelugnsspisen innan hon kryper i säng om kvällen, så att det känns riktigt högtidligt i rummet.

Klockan fyra om morgonen måste hon upp igen, en skvätt cikoriakaffe ska hon ha själv och ge mannen och barnen på sängen, klockan sex går verkarns visselpipa på bygget, då ska hon finnas där.

Nu har hon äntligen fått äldsta pojken så långt, att han ska gå fram. Ett år i förväg har hon hållit på och snålat in några ören då och då för att få honom fin tills han ska stå på gången, en del har hon tiggt ihop, så att när dagen kommer, är Åsse både hel och ren. Kort var fröjden, nästa dag gav hon bistert besked: nu får du gå till juden med hela rasket!

I grå staden fanns inte lyckan!

Inte vid de gator där Johanna bodde, det hade hon för länge sen lärt sig inse. Det blev liksom lite lugnare inom henne, när hon fick brev från brodern, att deras mor dött på fattigstugan i Hobo.

Då släppte den värsta känslan av skam. Hon satt inte längre, modern, och väntade på alla drömmars härlighet. För det hade hon naturligtvis gjort, det trodde Johanna lika säkert som löftena varit allvarliga och förbindande. Men nu var den stora fordringsägaren borta, nu kunde det göra detsamma hur det gick, nu fanns det ingenting mer, som gjorde fattigdomen till något värre än den egentligen var, allting blev enkelt,

vanligt och likgiltigt för Johanna.

Här står livet stilla, surnar som ett instängt vatten. På gatorna hastar ingen ivrig ström, tystnaden hänger mulen överallt, även i stinkande solljus.

Barnen söka sig gärna andra lekplatser, längre ut gömmer utkanten deras första hemligheter. Spännande nog ibland, när någon kunnat hitta på en vild och farlig lek bland bergknallarna, helst ska man vara många ihop, det ska vara skrik och hårda slag, det ska vara smygande list också, plötsligt har man fått mitt ibland sig en stor människa att leka med, någon stackars sinnessvag drivare, en vrakspillra från grå staden, det kan ligga en förunderlig, halvsovande vällust i sådant.

Där finns en gammal man, som brukar söka upp barnen för att få blotta sin magra, smutsiga underkropp för dem, då står han där och plirar så förtjust, sluter ögonen och grymtar – barnen gå försiktigt runt omkring honom så nära de våga, för första gången se de en dunkel skymt av den underliga, hemska gåtan.

Ibland lockar gubben småflickorna med sig ut i de sotiga skogsbackarna, då få de en kopparslant för att de ska blotta sina små barnkroppar för honom, han gör dem ingenting ont, det ha de klart för sig, bara ser på dem med stickande ögon, ibland kan han dock inte låta bli att ta i dem med en kall och vissen hand, då gallskrika de och springa sin väg.

Det ligger alltid en lurande känsla av fara gömd i barnens lekar här ute. Annars vore det för dem ingen rolig lek, vardagslivet hemma rör sig med en sådan brokig mängd av starka sinnesintryck, att leken skulle kännas tom och alltför vanlig, om inte någonting funnes där av en ny och hemlighetsfull fara.

Hur gammal var Frasse, när han såg den där katten? Det är svårt att säga, han kan aldrig reda ut det själv, men en liten, liten parvel var han. Det var en katt, som lekte med en råtta strax bredvid ett gammalt bergsprängareskjul invid ett helt hav av söndertrasade stenblock, en kolsvart skogskant stod som ett plank bakom stenarna.

Råttan var redan halvdöd, sprang några stapplande steg ibland, katten dansade efter på tassar, som styvnat av grymhetens vällust. Ingen människa kan gå likgiltig förbi sådant, försök, ni gamla, förståndiga människor, så få ni se om ni lyckas! Ingenting tjusar och upprör så som grymhet. Frasse stod där stel och andlös – nu sprang råttan igen – neej du! – fasansfullt måste det kännas, att ligga så där med klorna i kroppen – nu igen! – ett litet pip kommer farande, något rött släpar efter råttan – nu igen! – det krasar något mellan kattens tänder; råttan hänger äntligen orörlig, stilla.

Bredvid Frasse står en liten flicka, som kallas Happa Tja, ty ungefär så uttalade hon i barndomens morgon sitt fadersnamn Andersson. Nu kan hon säga det mycket tydligare, men nu heter hon bara Happa Tja, det är bekvämare.

När katten hade slutat leken, äro barnen upptända av en hetsande lust att leka något farligt med varandra. De smyga sig bakom bergsprängareskjulet och kasta sig över varandra, deras ansikten vitna, ögonen stirra, saliven rinner i droppar över läpparna och de finna genast med sina händer vad de söka hos varandra – livets farliga lek har redan börjat för dem båda.

En dag, när hela barnskaran stryker kring bergknallarna på jakt efter något nytt och oerhört, som kunde roa dem en stund, komma några andra springande dit med äpplen de ha hittat, det finns mera därborta, sno er grabbar! Hela skaran störtar dit, en äppelgumma har ställt ifrån sig sin korg för ett ögonblick i en portgång, den är redan länsad och tömd av en massa smutsiga barnahänder.

Det där ger tankarna en annan riktning, nu vet man något, och detta är farligt och spännande, ett evigt äventyr. Men utkantens möjligheter äro snart uttömda, rövaretågen gå åt annat håll, neråt staden, till de

större gatorna, där stryka andra lystna flockar av pojkar omkring efter något som man kunde komma över att äta eller festa på, bakelser, bröd, mjölk, dricka, cigarretter.

En äldre pojke kommer och talar om, att man kan gå till en liten lumphandel, som ligger nästan nere under jorden i ett plank vid gatan, där får man pengar för tombuteljer, järnskrot, gamla kläder och annat. Pengar, grabbar!

Nu börjas det riktigt. Det är en fröjd för tomma hundar att få jaga, gårdarnas folk äro aldrig säkra, allting försvinner för dem, ingen ser hur det går till, men alla förstå det. Ibland mötas några skaror av pojkar, de morra åt varandra som hundar en stund, sen rulla de över varandra i en enda röra av skrän, knytnävar och träbottnade fattigkängor.

– Tacka fan för att pojkar ska slåss! säger en karl, som går förbi.

Men att de ska slåss om tjuvgods är inte så alldeles naturligt!

Frasse gick i skolan; först för fröken Bredelius, som var en ganska bussig käring, men jävligt sträng, anförtrodde han sin morsa. Fröken Bredelius var angelägen att glida varsamt förbi allt som kunde vara anstötligt för barnasinnet, Happa Tja och Frasse hade åtskilliga gånger anledning att flina menande åt varandra mellan bänkarna, de voro klasskamrater. Utkantens fattiga barn hade en hel värld av kunskaper om de hemliga tingen mellan sig och fröken Bredelius, som själv inte hade den blekaste aning om en mängd av de erfarenheter, som för barnen voro redan självklara saker. Man fick klart för sig att hon var dum, hon visste inte hur det var. Från utkantens höjder såg man ner på henne och flinade åt hennes barnsliga försök att ingenting röja av det som barnen visste mycket bättre än hon.

Men i geografien var hon bussig, tyckte Frasse. Han satt i andlös spänning och hörde henne läsa upp ur böcker små bitar om underliga saker i främmande land – då var han långt borta från klassrummet, långt ute på äventyrliga färder i fantasiens land, han var stor och mäktig, han kunde allt och visste allt, och när han kom hem till sin fattiga mor klädd i guld och silver, skulle folk inte kunna känna igen honom, ingen skulle kunna tro att det var Frasse Hjelm, som kom tillbaka hem igen och hette Gyllenhjelm.

Genom vildsnåren omkring sig skymtade Frasse en väg ut till livet, så fin, så ren, så ljus – hans hjärta bultade, hans andedräkt stockade sig i halsen, ögonen tändes, händerna knötos i krampaktig iver – varför kunde man inte genast – man borde ju – varför vaknade man alltid i smutsen?

Han gick ännu längre i sin iver att vara en riktig gosse. Han följde inte med kamraterna ut på gatorna längre, satt hemma på gården och funderade för sig själv. Han fick fantasier, som fyllde honom med en härlig spänning, tiden räckte inte till för honom att frossa av allt han såg inom sig. En dag mötte han Happa Tja, gick emot henne allvarligt och högtidligt:

– Ja drömde om dej i natt!

– Jaa?

– Ja va hos dej. Vi hade vita kläder.

– Inte?

De stodo tysta en lång stund, han såg alldeles förställd ut, allvaret i hans röst öppnade något stort inom dem, de gingo dröjande dit in, det var som att komma in i en kyrka. De stodo mitt på gården, men sågo varken soptunnan eller de svarta fönstren, de voro inne i sig själva tillsammans med varandra och sågo härlighetens syner:

– Å så tog ja dej me mej. Å du ville inte, men ja tog dej me mej.

– Vart då nånstans, hörru?

– Alla möjlia stanser. Långt borta.

– Jaså. Långt bort?

– Jaarå. Tusen miljoner miljoner mil.

– Å sen då?

– Sen va vi trötta för att vi hade gått så långt. Å du va elak, du gjorde någe fult.

– Va då, hörru? Säj? Va gjorde ja då, hörru?

– Du klädde av dej. Alldeles naken.

– De va lögn!

– Gjorde'ru inte? Va fan säjer du?

Ja – så vaknar man alltid!

Just vid den här tiden hände något, som Frasse aldrig skulle glömma sedan. Han måtte ha varit ute på tiggeri den dagen, för han minns, att han kom hem med tiggarekorgen på armen. Där stodo två stora, grova karlar och väntade på honom. Han måste följa med dem. Ute på gatan skreko pojkarna, att bylingen tagit Frasse Hjelm – då först begrep han, att det var två poliser, som förde honom bort. Och genast började han stortjuta, han visste inte varför.

De togo ner honom till fyran Myntgatan, där läto de honom sitta en förfärligt lång stund. Poliser och andra människor gingo fram och tillbaka, grinade åt honom och blängde illa. Han var så rädd att han skakade. Slutligen kommo två deckare och ledde honom in i ett litet bås för att förhöra honom. Så fort de stängt dörren efter sig, fick Frasse en örfil så att det sjöng i hela hans huvud, han tumlade över ända, slog huvudet i väggen, gjorde illa sig i pannan så att det började blöda och satte i med ett galltjut.

– Håll käften, de va ju inte så illa ment, förstås, men passa dej så att du inte får en till i alla fall, här ä vi inte så noga me en smocka!

Nu fick han veta, att några gamla mattor blivit stulna i huset där han bodde. Det hjälpte inte att grina och tjuta längre, fram med sanningen nu, din lilla tjyvpojke, annars ska vi nog ta den ur dej i alla fall! Det är du och din äldre bror, som har knyckt mattorna, tala om bara hur ni bar er åt och var ni har gjort av dem och försök inte svänga dej!

Där stod Frasse och gapade. Han hade händelsevis ingen aning om de här mattorna. Men han fick se. att det stod mat på bordet – stekt kött och potatis och bröd. Han stirrade på maten och tillbaka på poliserna. En av dem tog fram en liten gummibatong, tjock och grå och otrevlig.

– Nå, hur går det! Vill du ha stryk? Den här duger, va? Eller vill du tala om sanningen? Så får du äta där så mycket du orkar!

Då böjde Frasse sig ner mot golvet och funderade. Han begrep, att här gällde det att välja förståndigt på egen hand, utan hjälp av andra. Och därmed började han riva i med en riktigt bra historia. Han visste ju på ett ungefär hur sådana där affärer gå till, så att det var inte precis någon svårighet för honom att göra det

sannolikt, mattorna hade han och en annan pojke tagit och –

– Nåå? Var har ni gjort av dem?

Ja, det kunde Frasse verkligen inte med bästa vilja i världen tala om! Men sånt klarar sig – mattorna, jo, vi kasta bort dom!

Enkelt och flärdfritt! Och den ännu enklare rättvisan var tillfredsställd för momangen. Frasse åt för första gången i sitt liv så mycket han ville, den glädjen hade han åtminstone av sitt äventyr.

Sedan fick han sitta där, tills morsan kom. Men då – det var en grovlemmad lejoninnas raseri därinne, det var en ursinnig bruksmäckas alla ärliga förbannelser, som regnade ner över poliserna, å djävlar i min själ skulle man inte slå in tänderna på varenda byling man ser!

Ty det bar sig inte bättre till, än att i samma veva hade det blivit klart vem som verkligen stulit mattorna! Det var två andra pojkar, som nu hade blivit fast. Johanna fick igen sina ungar, Åsse, som redan var i plåtslagarelära, betydligt sönderslagen för att han hade trotsat och envist nekat, Frasse åtskilligt mer belåten, mätt och ganska mycket klokare på tingens besynnerliga gång här i världen.

Åskans rytande steg upp ur Johanna, när hon såg Åsses blod, hon gallskrek så att hon höll på att spränga sig. Hon stampade med trätofflorna, slog i bordet med sina jättenävar och lät ingenting vara osagt som kunde sägas. Polismännen hade ingenting annat att göra än att tiga, fanns ingen möjlighet för dem att få in ett aldrig så hårfint ord i hennes kompakta rytande, där de mest sällsamma svordomar kastades upp som stenblock ur en vulkan.

Men hon måste ju slutligen andas ett tag, och då blev hon allvarligen tillrådd att inte skicka barnen ut igen på tiggeri. Hon röck till sig korgen, som Frasse ännu bar på armen, slängde ut hela innehållet på bordet så att matbitar av alla slag yrde omkring polismännen:

– Ta för er bara, ta för er, förbannade svin, om ni missunnar oss di här skulerna!

Det var stora slutsmällen. I ett aldrig tystnande muller av hesare vrede gick hon bort med sina ungar.

Frasse glömde aldrig den färden. Den kom för honom som en ödeläggande explosion. Den fina, rena och ljusa vägen ut i livet var för alltid försvunnen som en barnslig dröm. I stället växte andra fantasier med rasande fart, nya, täta vildsnår i hans inre.

Nu syntes honom med ens de gamla rövaretågen så berättigade, han hade ju blivit kränkt då han händelsevis var oskyldig, därav följde genast att polisen ingalunda var vad han hade trott förut, en osviklig rättvisas tjänare. Nej, polisen var elakheten, orättvisan och grymheten förkroppsligad, Frasse hade kommit in i striden, nu skulle han fortsätta! Han blev beundrad bland grabbarna hemma, nu skulle han på allvar visa vad han dugde till!

Detta äventyr blev bestämmande för hans enkla syn på rätt och orätt. Fast det stryk han fått nog kunde anses ur en högre rättvisas synpunkt tämligen välförtjänt för andra rackartyg han gjort – om det nu nödvändigt ska vara stryk för sådant!

Nu var också en alldeles avgjord gräns dragen mellan Frasse och de andra barnen i fröken Bredelius' klass. Utkantens barn isolerades redan på skolbänken från de relativt bättre, de som kommo från mera bärgade hem bland arbetare, hantverkare, småhandlare och annat småborgerligt folk. Och de avsöndrade svarade med ett fränt förakt och med ilskna knytnävar så fort tillfälle gavs.

En särskilt försvårande omständighet för Frasse var, att han hade en sån deki farsa. Över huvud taget gällde

inte militärer vidare högt, och en karl som bara var fördetta korpral och inte ett djäkla dugg annat så lång dagen var kunde omöjligen inge någon respekt. Vilket utan omsvep ådagalades för Frasse, som fick försöka efter bästa förmåga tillvinna sig respekt på egen hand.

Bland Frasses mer erfarna kamrater avgjordes saken så, att herr Hjelm i likhet med alla militärer var en så kallad självbesmittare – något hemlighetsfullt, som betraktades med lika mycket intresse som förakt, eller snarare som något i och för sig mycket begripligt men löjligt, ungefär som fyllgubbarna i trakten betraktades, alltför ivriga vid utövandet av en annars mycket begriplig vana. Denna förklaring gav dock sin alldeles säregna gloria åt herr Hjelm i hela kvarterets ögon, han blev också i viss mån en avsöndrad människa, hans last var inte tillräckligt allmängiltig för att kunna komma i åtnjutande av det sympatiska förstående som ägnades drinkaren.

Han hade därtill en annan egenskap, som i synnerhet intresserade Frasse, han fantiserade ständigt om förbrytare. Alla tidningens rättegångsnotiser slukade han var dag och diskuterade dem i hemlighetsfull ton, som om han visste mer om förbrytarelivet än han ville säga ut. Han hade aldrig varit straffad, var alldeles för lat och loj att kunna begå någon så pass kvalificerad handling, men på regementet hade han proppat skallen full med alla böcker och visor om sådant han kunnat komma över, det var huvudsakligen Lasse-Maja, Hjert och Tektor som på det viset gingo igen, men även Rinaldo Rinaldini och andra romantiska rövare, varvid han ingalunda drog upp någon småaktig gräns mellan romantiken och verkligheten, men betraktade den ädlaste bov som någonsin spökat i en romanförfattares hjärna såsom precis lika verklig som om han varit du och bror med honom.

De vilostunder, då något så när gott humör rådde i Johannas hem, kunde han hålla hela familjen i spänning genom att noga och utförligt berätta om brott och brottslingar, visserligen lät han alltid rättvisan segra och brottslingen bestraffades, men det gjordes mera pliktskyldigt. Med hemlig sympati och med oändligt större intresse talade han om förbrytarna och deras invecklade knep, han försummade intet tillfälle att betona deras ädla karaktär, deras mod, styrka, skarpa tankekraft och sinnesnärvaro, det var en svag återklang av all militärisk lära om kriget som goda dygders skola. Så gestaltade sig brottet för honom, och han lät alltid en sentimental suck följa de straffade förbrytarnas minne, de blevo därmed på ett eller annat sätt till höga, stora hjältegestalter, som offrats på samhällets och de falska maktägarnas altaren.

Även Johanna kunde då bli så intresserad, att hon drog fram sina egna minnen av den riksberyktade Vargen i Hobo, vilddjuret i människogestalt, som han blivit kallad i tidningarna. Han blev dömd till halshuggning, men benådades av kungen och lever ännu i fängelset.

Hon höll sig mest till vad som sagts om honom i hembygden, det stämde inte alls med herr Hjelms fantastiska historier, som blevo alltmer fantastiska för var gång han berättade dem, men alltid bestyrktes med hänvisningar till de tidningar, som tryckte av rättegångsförhandlingarna, och slutsatsen var orubblig: kungen hade inte vågat döda Vargen, han var en alltför stor och berömd förbrytare.

I en sådan dispyt med mannen en gång rörande Vargens utseende, gick Johanna i sin iver att hävda verkligheten så långt, att hon lät Frasse gälla för att ha mycken likhet i ansikte och sätt med den store mördaren. Och Frasse blev stående som träffad av en blixt, vad han kände i detta stora ögonblick kunde inte kallas för annat än stolthet.

Förgäves sökte Johanna genast att ta ur honom det förflugna ordet, men det satt fast för alltid. Hon hade hunnit säga för mycket innan hon såg pojkens brinnande ögon, hon hade hunnit framhålla hårets blacka färg, uttrycket i ögonen, fräknarna, sättet att le med särdragna läppar och en väsning, stamningen när han blev upprörd – allt stämde så förunderligt väl in, att hon själv plötsligt blev hjärtängslig – i Jesu namn – det måtte väl inte finnas något arv? Men då skulle det ju vara sant, att Vargen varit hennes mors bror, oäkta

visserligen, dock född av samma far!

Hon öppnade aldrig mer sin mun om den saken, men det behövdes inte, Frasse var redan i djupet av sin själ övertygad att det fanns ett hemlighetsfullt samband mellan honom och den store mördaren. Det hjälpte heller inte att fadern förnekade likheten, han gjorde det i en gäckande ton, som innebar ett underkännande av Frasses förmåga och en uppenbart hög uppskattning av värdet att vara lik Vargen. Men sådana betänkligheter kände sig Frasse gott i stånd att häva!

Värre var, att fadern tog sig till att ge Frasse smeknamnet Straffarbetsfången. Namnet hade oftast en smeksam klang, och det var farligt nog för pojkens öra. Men det blev värst, när han begagnade det som skällsord, då skulle det plötsligt anses ge uttryck åt fadershjärtats sedliga indignation över barnets förseelse, men så uppfattades det inte alls. Det fick en alldeles avgjord klang av bittert hån mot pojken, som kunde gå där och ha sådana storhetsvansinniga drömmar – straffarbetsfånge, jo jag tackar jag! Du som bär dig åt så där dumt!

Ibland kunde även Åsse och Knutte få dela samma faderliga välsignelse, men oftast drabbade den Frasse, som fått för sig att han liknade Vargen i Hobo. Fadern uppmanade aldrig barnen att begå brott, snarare trodde han nog själv, att han framhöll förbrytarna såsom varnande exempel för de sina. Men han var alltför djupt intresserad av allt kriminellt för att inte i varje ögonblick förråda sina hemliga sympatier. Och det är ju inte var och en givet att vara den gode uppfostrare man tror sig vara.

Under sommaren som kom tog Frasse ut nästa steg på vägen till mandom.

Bortom skogsdungen vid utkanten låg en liten sjö, den var knappt mer än en pöl. Dit brukade pojkarna gå för att bada. Frasse följde med. Där blev han invigd i den karlaktigaste av alla laster, i självbefläckelsens hemligheter, den hade många namn, som rafflade i strupen när man i andanom smekte köttet genom att tala om sådana fröjder. Pojkarna kände varandra alltför väl för att inbördes blygas. Redan förut hade de inte mycken livsduglighet, nu fingo viljorna en ny knäck. Skamkänslan försvann fullständigt, vad som hindrade dem att i verkligheten begå alla brott om vilka de fantiserade var nu endast en sista återstod av fruktan för straffet.

Frasse formligen föll ur sin egen kropp, det var gjort på några månader, sedan bara hängde han i kläderna, mer lik den sista gråglåmiga fläcken av en pojke än ett levande människobarn.

Utseendet var fördelaktigt i tiggeriet. Hans korg blev fortare fylld, han bar syn för sägen i sin ynklighet och fattigdom, svalt gjorde han för övrigt jämt, det behövde han inte ljuga. Han blev till och med så djärv, att han knackade på dörrar som buro Välgörenhetsföreningens hatade skylt och ofta nog med framgång även där. De snäsor, som bestodos på andra ställen, där samvetena bommat igen om sig, tog han med lugn.

Han kunde nu understundom med ärligt förvärvade pengar bestå sig ett kalas. På magasinen såldes den tiden svagdricka i muggar, för ett öre kunde han få en sådan skvätt dricka, för tre öre en kaka bröd och för den femte ettöringen en cigarrett av sämsta sort. Han avnjöt med lidelse sådana fester, alltid ensam.

Men en gång blev han berusad, och sedan var han skrämd för drickat.

Starka drycker fanns inte i det fattiga hemmet. Det var en av Johannas stolta principer, hon tålde inte att se det. Hon hade för mycket av den sorten inpå näsan vid byggena, förklarade hon. Den där gatunötaren hon hade till man behövde inte dra in’et i hemmet också. Herr Hjelm var inte heller särdeles begiven på sådant, underligt nog, han låg inte åt det hållet. Tog väl skadan igen på annat sätt. Den tokige har många roliga stunder, som den kloke inte förstår. De där godtemplareföreningarna tålde han i alla fall inte, han tog sig en sup ibland, men tyckte inte om’et. Därtill kom, att han var alldeles för lite sällskaplig av sig, höll sig mest

ensam för sig själv, gjorde långa promenader, höll sig borta långa tider, men kom aldrig hem full.

En lång tid brukade han slinka in på en gård i hörnet av Rådmansgatan och Luntmakaregatan. Där fanns krogar runt omkring, men dit gick han inte. Mitt inne bland krogarna var ett bondkvarter, och där stod ibland ett konstigt fruntimmer och talade om Gud till det folk som samlades omkring henne på gården. Hon hette fröken Ouchterlony, sas det, och skulle vara lite konstig, hon ville sätta opp en hel armé av läsare, det skulle finnas en sådan i London, kallades Frälsningsarmén och började komma i ropet även i Sverige.

Herr Hjelm funderade någon gång på hur det skulle vara om även han ginge upp och vittnade om sina synder – det var vittnesmålet som kittlade hans fåfänga, frälsningen intresserade honom inte alls. Men han kunde aldrig hitta på något tillräckligt rafflande blodigt ur sitt eget liv att vittna om. Han kom underfund med att han aldrig syndat, och det kunde ligga en hel hop rättvisa i den domen. Han hade aldrig orkat så värst mycket. Därför återtog han snart sin gamla kärlek för polisdomstolen och rådhusrätten. Och ibland, när det var riktigt högtidligt, slog han sig ner vid ett skomakarebord han hade hemma i köket, då skulle han anses arbeta i sitt yrke, och viktig såg han ut som om han varit i färd med att bygga en domkyrka, fast det gav inte mat åt en katt en gång, det knåpgöra han pysslade med för ro skull.

Så att det blev ingen plats för brännvinsorgier hemma, vilket var Johannas lilla triumf gentemot många svåra käringar i kvarteret. Frasse var ovetande i den lasten.

Men en dag kom han till bygget för att hjälpa morsan bära hem ved. Medan han väntade fick han svagdricka ur en bleckflaska av några arbetare. Efter en stund var han sanslöst sjuk, låg och rullade på marken, karlarna hade hällt brännvin i drickat och hade oherrans roligt åt pojken. Men de fingo brått att komma undan när morsan nalkades. Hon satt bredvid pojken som ett tjutande djur, vild och rasande, och kämpade förtvivlat för att med de råaste ljud ge uttryck åt den moderskärlek, som värkte inom henne.

När Frasse äntligen vaknade, bar hon honom hela vägen hem. Och sen den dagen var han skygg för alla starka drycker.

I skolan slutade han att gå för käring, nu hade han gubbe, och det var i alla fall mycket stiligare, fast magister Edberg var sju resor djävligare än fröken Bredelius, han slogs. Därtill kom något annat, som var alldeles förbannat besvärligt, man skulle lära sig utantill mycket längre stycken nu i katekesen, det var bara små stycken med liten stil man fick hoppa över. Det var för Frasse en tröstlös öken av obegripliga ord att genomvandra, han fick stora skräcken för allt som hörde till religion och kristendom och fick långa katekesrysningar så fort han sedan hörde talas om sådant.

Allt detta gjorde, att han inte fick så mycken tid för sina kamrater i utkanten. De små tjuvligorna hade skingrats efter några polisrazzior, en del av pojkarna hade blivit stillade, som det hette på tjuvspråket, de hade blivit omhändertagna av polisen, de andra hade försvunnit åt andra håll. Happa Tja hade också försvunnit, men det fanns andra flickor i utkantsskogen, och Frasse höll sig hellre till dem än till pojkarna. Han och tösen som följde honom inåt skogen funno vad de lystet sökte hos varandra.

Han ligger vaken en natt. Han hör föräldrarna och syskonen andas tungt i sömnen, de snarka och stöna omkring honom, men det är inte det som håller honom vaken. Han vrider sig i sängen utan ro, överallt på sin kropp känner han hur det kryper och biter. Han sätter sig upp, river sig blodig var han kommer åt, i nästa ögonblick känner han åter hur det kryper och biter överallt. Han tycker han hör miljoner små djur kräla i sängkläderna, det knäpper, det pyr, det jäser av något oroligt levande i trasorna. Han vill gallskrika av raseri, när han hör det där ljudet och känner de stickande betten.

De andra sova, han måste tiga. Alldeles invid näsan känner han moderns styvnade kläder, hennes arbetsförklä, fullmakten kallad, eftersom den motsvarar tegelsnobbarnas fullmakt av läder, hänger ner över

hans ansikte. Till slut härdar han inte längre ut i sängen, han går upp på golvet. Men det är kallt, han är alltför trött. På bordet kunde han kanske få sova i fred en stund? Han plockar bort några tallrikar med matrester och klänger upp på bordet, lägger sig där, huttrande av köld. I nästa ögonblick känner han hur det kryper och biter på hela hans kropp. Han har dem med sig i skjortan. Men nu tror han, att de förfölja honom, han ryser till av fasa – han ser för sina ögon en syn: hela golvet är fullt av krälande små djur, nubb, spik, juver, alla slag, de söka honom, de ska döda honom med sina små stickande bett, ty de äro miljoner och åter miljoner, de ska kväva honom och krossa honom under sin pyrande svarta och gråa massa. Han isnar alltmer av fasa, han börjar bävande gråta så tyst, så tyst för att inte väcka någon, det vet han av gammalt är farligt.

Men gråten går snart över igen, den torkar in i sig själv, han är alltför trött. Sova kan han inte, han domnar bort i slöhet.

Han har just ingenting att tänka på, som kunde intressera honom. Sina egna fantasier om resor långt bort i främmande land har han för längesedan övergivit, de voro alltför overkliga. Nu har han bara vardagens enahanda, tröstlösa fattigdom att minnas. Ett skyltfönster han sett med mat dyker upp för hans inre syn i förklarad härlighet – inte tung mat, inte kött, skinka och korv, det är inte framför sådant de fattiga barnen stanna, nej, det är all världens läckerheter de drömma om, sådant som de aldrig smakat, bara anat och sett och känt doften av – gräddbakelser, sylttårtor, konfekt, vindruvor och andra glänsande frukter.

Men genast glida hans tankar bort på de vanliga tiggarevägarna. Till de stora, fina husen går han inte mer. Han har lärt sig yrket knacka dörr och övervunnit sin första barnsliga nyfikenhet, som drog honom till prakten i den förnäma delen av grå staden. Nu vet han bättre, han kan människorna.

Det är i de vidsträckta arbetarekvarteren en mangargroda får något i korgen. Där öppnas många dörrar, inga underliga, fina dofter strömma ut, inga eleganta människor skymta fram, inga nosgranna pigor, inga snäsor alls av otåliga högheter. Där komma barska röster: kom in, grabb – se här, snorhyvel – käka en bit här, stackars djävel – ta hem de här te morsan, gå inte å ät opp’et på vägen, satbyting!

Och får han klem, som han inte tycker duger att äta, så lägger han det i farstun och kilar vidare.

Han kan det där, det förvånar honom inte längre, det måste självklart vara så. Har man en gång lärt sig det, så förspiller man ingen onödig tid med att springa hos de rika. Åtminstone inte i lovliga ärenden. I många fattiga arbetarehus satt Frasse på trappan och slukade kall strömming eller en bit pannkaka han fått.

Det finns ljuspunkter även på dessa vägar. Han går gärna utanför stan, bortåt Sundbyberg – där får han varje gång en hel färsk limpa av en bagare – bortåt Ulvsunda, där får han alltid ett riktigt mål lagad mat i ett missionshus – och så har han i stan en skolkamrat, som har en pappa som är snickare och en bussi morsa, det stället upptäckte han alldeles tillfälligtvis. Han knackade på, en fru kom och öppnade och han gnällde sin vanliga ramsa – i samma ögonblick upptäckte han skolkamraten bakom frun; det var en bussi grabb, Frasse måste komma in och sitta i köket och äta ärter och fläsk, han fick ett par tallrikar. Och i skolan låtsades den andra grabben aldrig om’et!

Men det finns en annan grabb i klassen – Frasse vaknar upp ett tag ur sin dvala, så arg blir han – en grabb, som brukade kalla Frasse fattiglappen och röhåret och tiggarungen. Det blev smockan, förstås, den andra grabben fick en dagsedel och sprang till magistern. Gubben Edberg skulle skipa rättvisa med rottingen över Frasses syndiga bak, men Frasse skubbade hem. Nu ger han fan i skolan, de må komma och snoka efter honom aldrig så mycket.

En söndag hade han gått fram till ett par tanter på gatan och sagt en jämmerlig tiggarebön. De stannade och pratade med honom. De trodde honom inte, de visste att det fanns så många såna där ungar, som bara

sprungo omkring med lögn. Frasse blev arg över så mycket prat för några öre. Följ me hem får ni velan se! sa han buttert.

Damerna togo honom på orden! Det ska vi sannerligen se, kom nu – och alla tre tågade hem till Frasse. Ja, där befanns det vara tämligen riktigt alldeles som Frasse sagt, han hade inte hunnit prata så mycket bredvid mun innan damerna retat honom med sitt pladder. Det som inte stämde var i alla fall så smått och obetydligt gentemot den verklighet som damerna sågo nu, tydligen för första gången. Det blev en hel hop pengar till morsan, och Frasse skulle gå hem till dem sedan och hämta mat.

Men så lätt släppte han dem inte, han skulle ha ' upprättelse också!

– Nå, ljög ja kanse? frågade han triumferande.

Nej, det kunde man inte komma sig för med att säga.

– Å vill ni se hur vi ligger om nätterna? Kika här –!

Därmed rev han upp klädtrasorna och stack fram för damerna hela gråa klungor av löss, som gömt sig i veck och skrynklor.

Det blev för mycket, tanterna måste gå, de hade inte anat att det fanns så mycket ohyra i världen. –

Frasse måste ha somnat i alla fall på bordet där han låg. Ty när han vaknade om morgonen, hade morsan flyttat ner honom i sängen igen. Hon hade gått, tallrikar och matrester stodo åter på sin plats. Fadern sov, Åsse hade gått till sin verkstad, och lilla Knutte svor när Frasse väckte honom, han skulle gå till skolan, han gick ännu för käring ihop med jäntor.

Själv låg Frasse och drog sig tills tiden var inne att ta korgen på armen och ge sig ut att knacka dörr.

Det började komma alltfler små händelser in i hans liv.

En dag sträckte han ut sin hand och tiggde av en främmande herre, som stannade och låtsades ta fram en slant. Just som Frasse fått av sig mössan och skulle börja tacka, fick han i stället en rungande örfil, varefter herrn lugnt promenerade vidare.

Efter en stund hörde han en vänlig gubbröst:

– Gråt inte, min gosse lilla! Här får du av mej i stället!

En blank tjugufemöring låg i Frasses hand, han stirrade häpet, det var bara en gubbe, som redan hade gått förbi honom, klädd i försörjningsinrättningens fattigkläder. Frasse sprang efter honom, tog honom i rocken och sade: tack, snälla farbror!

Gubben stannade och började språka. Pojken hette alltså Frans Hjelm – Hjelm? – och hans pappa hade varit korpral – jaså, då var det den Hjelm, som gubben kände från regementet, han hade också tjänat vid gardet. De följdes åt hem för att hälsa på farsan.

De sutto och språkade ännu när Johanna kom hem, det blev kaffe och smörgås över lag den kvällen. Gubben hade många intressanta saker att berätta, tänk, han hade suttit i fängelse i arton år! Det föll ingen in att fråga vad han hade gjort, att han hade råkat i olycka helt enkelt var utan vidare en given sak. Men det var något stort och underbart spännande med en olycka, som kostat så många års fängelse! Och ändå hade den här gubben när han var liten pojke bara gått med tiggarekorgen, alldeles som Frasse!

Här var nu alltså livslevande en av de hjältar, som uppfyllde Frasses fantasi, han stod för första gången inför

en stor man, för en pojke det mest vördnadsvärda som finns. I Frasses föreställningsvärld fanns nu knappast någon annan sorts storhet än denna.

Han ägnade också gubben en dyrkan över alla gränser. Han smög sig intill honom, kysste den gamle förbrytarens kinder och kände en högtidligt allvarlig glädje bara han fick hålla honom i handen.

Varje söndagsafton en tid framåt kom denne farbror och hälsade på och hade alltid nya, spännande historier att berätta. Inte heller hos honom fanns en tanke på att uppmuntra barnet till brottsliga handlingar, men hans av åldern fatalistiskt bestämda livsfilosofi rörde sig nästan uteslutande kring sådana ting, varvid brottet höjdes såsom det oundvikliga över alla begrepp om gott och ont eller rätt och orätt och betraktades uteslutande som en olycklig hemsökelse av ödet – men man skulle hävda sig själv också under detta öde och visa vilken obeskrivligt skicklig karl man var! Där insmög sig en storhet, grundad på självbeundran för egen list, egen oförvägenhet, eget lidande, martyrens sentimentala upphöjelse efter alla vidriga öden som han manligen bestått.

Den uppfattningen var ingalunda mer hälsosam för en pojke än faderns hemliga hjältedyrkan. Den suddade ut alla gränser, tog bort varje eggelse till eget liv i ärlig verksamhet och gav med sin slappa resignation ett slags berättigande, ja en gloria av helgd åt svagheten inför varje mänsklig frestelse.

En söndag väntade Frasse förgäves att gubben skulle komma. Han hade varit skrabbig och sjuk, det visste man, uppskrämd sprang pojken slutligen till försörjningsinrättningen, kallad Suckarnas hov.

Gubben låg till sängs och var mer än sanslös, döden satt vid hans sida.

Han delade rum med en annan gammal man, kallad Jacken, som hade en konstgjord hand av järn. Även Jacken låg sjuk i sin säng. En ung kvinna i Frälsningsarméns uniform satt mellan sängarna och läste med halvhög sjungande röst ur nya testamentet. Det var bara Jacken som hörde något, och han lyssnade utan spår av intresse.

Frasse satte sig på sängkanten hos sin farbror, efter en stund började gubben andas så hårt och flämtande, Frasse tog hans hand, men måste bita ihop tänderna för att inte skrika av fasa inför det nya skådespelet – döden. Frälsningssoldaten lade boken ifrån sig och började stilla bedja till Gud med enkla konstlösa ord efter sitt eget förstånd. Det började isa i gubbens händer, han låg alldeles orörlig med gapande mun. Det är slut, sade frälsningsflickan till Frasse. Gossen böjde sig gråtande fram, kysste och smekte den gamles händer.

Jacken låg tyst i sin säng. Slutligen vände han sitt skäggstubbsgrinande ansikte mot frälsningsflickan och mullrade hest:

– Ajöss med den!

Gäspade väldeligen och teg.

Ett annat litet minne, meningslöst och utan sammanhang med något som helst av belydelse skulle envist följa Frasse genom livet. En dag kom en ny brevbärare och gick förbi huset där Frasse bodde. Finns de inge brev till mej? ropade pojken, det var ett vanligt skämt med den gamle hygglige karlen, som gått förut här i trakten.

– Brev till dej? Joo då, de har ja visst de! svarade den nye brevbäraren, kom hit ska du få’t me desamma!

Och när Frasse omisstänksamt kom fram, fick han en örfil så att han drumlade i väggen. Brevbäraren gick vidare, många gånger vände han sig om och gapskrattade åt pojken.

Den mest kände poliskonstapeln i trakten kallades Korsnäbben och var onekligen en ful figur att se på. Han kom släpande en dag med en karl, som bodde i samma hus som Frasse, karlen var redlöst berusad. Det var ingenting ovanligt, men det klimpade sig den här gången och blev besvärligt.

Den berusade karlen gjorde några alltför svåra danssteg, krängde över och slog i gatan, skrapade sig i ansiktet och blev en smula blodig under näsan. Frasse kunde inte se annat än att poliskonstapeln hade givit karlen en förfärlig spark i huvudet. Hans rättskänsla stod alltid på lur för att upptäcka något fel hos polisen, nu var det färdigt igen! Men han behövde inte ingripa, en äldre pojke, Spritan var namnet, som under de små rövareligornas tid hade blivit vad man kallade grundprynschad, illa känd hos polisen, stod i närheten och hängde i en port, han ingrep genast för att skipa rättvisa:

– Skaru spöa gubben, djävla gris? Va har han gjort, va?

Korsnäbben fick kvickt upp visselpipan och skar i med en gäll drill. En annan polis kom springande och övertog den druckne, som låg på gatan. Korsnäbben var redan i full batalj med Spritan: Jaså – du ä fri nu igen – de ä bäst du följer me nu!

Karlar, kvinnor och barnungar samlades från alla håll, men rättvisan segrade, Spritan föll i gatan under ett våldsamt tjut och skrän från åskådarna.

Korsnäbben klev upp och ställde sig på sin slagne fiende och blåste oavbrutet i sin pipa. Det dröjde länge innan hjälp kom, åskådarna blevo allt fler och allt mer påträngande. Spritan tog nya tag – men då kom en konstapel springande. En bryggare, som händelsevis körde förbi, fick order att stanna, Spritan lyftes upp, nästan naken efter striden, konstaplarna kastade sig ovanpå syndaren, och hela ekipaget satte i väg med våldsam fart under ett regn av stenar och skällsord, hurrarop, visslingar och tjut.

Utanför polisstationen klungade åskådarna ihop sig, understundom gjorde någon poliskonstapel ett utfall och släpade med sig in någon åskådare, vanliga nyfikna eller deltagare i bråket, det var inte så förbaskat kinkigt. Så småningom blev det roliga slut och var och en gick hem.

Ett par dagar senare stod att läsa i tidningen: hängande död i cellen.

Det var samma redlöst berusade karl, som Korsnäbben kommit släpande på. Han hade hängt sig i cellen, fick man veta. Det trodde ingen! Han hade blivit mördad av polisen och sedan upphängd i ett snöre. Änkan berättade, att liket haft stora märken vid tinningarna. Saken var klar.

Med en outsäglig bitterhet märkte Frasse, att allting åter blev tyst och lugnt, sedan man en tid frossat av hemska ord mot polisen. I grunden var det bara en vanlig självklart naturlig sak som förevarit. Skulle man aldrig få någon hämnd på rättvisans falska tjänare?

Det fanns ingen annan råd, Frasse måste ut i världen på allvar, tretton år gammal. Johanna såg ingen möjlighet att få honom fram för prästen, inte duger det att komma till Gud och vara både trasig och snorig, pojken måste börja arbeta utan den dyra välsignelsen.

Först fick han börja springa ärenden åt en trädgårdsmästare vid Karlberg, sen gick han en tid på en skofabrik och försökte därefter hur det kändes att jobba på en lampfabrik. Han var inte riktigt livad för någondera delen.

Då lade Johanna sin hårda näve på pojkens axel och förde honom till en målaremästare. Gumman svor och trätofflorna smällde, grabben måste väl i jesse nam lära sej nånting ordentligt.

Det blev ingenting annat än att dra kärran och flytta ställningsplankor. Knappt det enklaste i yrket förmådde

han lära sig: skulle han grunda fönsterbågar, smorde han på färgen för tjock och begrep inte ens vad det ville säga att färgen var för tjock. Skulle han smälta lim, så blev det både kokt och vidbränt. Att såptvätta ett tak var för honom en omöjlighet, ryggen värkte och armen darrade efter ett par tag med borsten. Tapeterna, som han skulle klistra, smorde han ner så illa, att rullarna förstördes som lågo färdigrivna på skivan. Slipstrykningen gick lika illa, han rev sönder både fingrarna och träet med pimpstenen och slutade i en enda röra av grumsig färgsmet, skällning, smockor, gråt och jämmer.

Ingen tanke då på yrkets verkliga finesser. Spacklingen blev en hopplös gåta för honom, hur han än bar sig åt med spackelspaden och färgen, så skrattade de skickligare kamraterna och skrapade bort alltsammans igen. Färdigstrykningen gav inga andra resultat än skrynkliga färgskinn och fransar på väggen. Han var alltför slö och ointresserad att kunna lära sig någonting, som fordrade ringaste omtanke eller handens precision och ännu alltför klen att kunna stå ut med sådant arbete som fordrade endast kroppskrafter. Men arbeta måste han, fattigdomen var alltför skriande hemma.

Nu var det emellertid lyckligtvis på det viset, att hantverken vid denna tid hade sjunkit så djupt i förfall, att till och med det odugliga som Frasse kunde åstadkomma blev dugligt på en hel del ställen, där det för mästaren bara gällde att utan vidare konster spruta upp lite färg. Dessutom fanns ju inom yrket tillräckligt att göra för en springpojke, stort mer än sådant jobb fick ingen lärling hålla på med under åratal, man måste formligen stjäla sig till en smula yrkeskunskap på lediga stunder mellan de ärenden man sprang. Kapitalismen hade hunnit sätta sin prägel på hantverket, och om mästaren själv kunde sitt yrke och inte var bara en vanlig dräng som haft tur med lite pengar, så hade han inte ringaste ekonomiska intresse av att lära upp nya yrkesmän, hans enda intresse var att få arbetet billigt gjort, med eller utan fusk, men först och främst billigt.

Under sådana förhållanden fordrades det energi och vilja hos pojkarna, om de skulle kunna lära sig någonting, och det var många gånger till och med obekvämt för mästaren, så att det måste ske trots honom och inte med hans hjälp eller goda minne. Därför var Frasse, den viljelöse oduglingen, tillräckligt användbar och framför allt billig att få stanna kvar på platsen.

På det hela taget roade honom också detta yrke mer än de andra han försökt. Det var ett rörligt och omväxlande liv, än på verkstan, än på stans gator med kärran och andra pojkar, än på byggen bland alla sorters arbetare – i synnerhet bland de olika yrkenas hantlangare funnos åtskilliga som voro grundkanslade hos polisen och hade många roligheter att berätta – än i privata hem, där reparationer skulle göras och pigorna skulle förmås att bjuda på kaffe och annat.

Han lyckades aldrig lära sig ordentligt några andra yrkesgrepp än att röra upp krita i en pyts vatten eller zinkvitt i en pyts olja, men det fanns mycket annat att se och studera, och det gavs en mängd fria tillfällen att försjunka i egna fantasier.

Det kunde inte bli tal om närmare umgänge med äldre, mer stadgade arbetare. Frasse och hans jämnåriga på verkstan voro bara pojkarna, mellan dem och de utlärda gick en gräns lika skarp som någon klassskillnad. Pojkarna voro hänvisade till sig själva.

Man arbetade hela veckan så att kropparna värkte och musklerna knötos hårda, nävarna blevo stora, svullna och spruckna, de nersmorda arbetskläderna medförde överallt, var man gick och stod, den förvirrande, hetsande påminnelsen om arbetet. Kroppen och dess funktioner tog hela uppmärksamheten i anspråk. Det var fråga om styrka, uthållighet, arbetskraft – ty det kunde ge några öres förhöjning i timlönen, om man en skymmande sensommarkväll tog mod till sig inne hos mästaren på den mörka verkstan och med rösten så grötmyndigt manlig som möjligt fäste hans uppmärksamhet på, att man nog kunde göra skäl för mera nu än de örena man hade i lön.

Det var ständigt fråga om kroppens funktioner. Man slogs inbördes – med eller utan allvar – för att visa sin styrka. Man gjorde pantersprång på ställningarna för att visa sin vighet.

Under matrasterna i arbetet kastade man i sig smörgåsen och ölet under de mustigaste utgjutelser om kroppens mera förhemligade funktioner. Under Frasses hela lärotid fanns det knappt en enda aldrig så kort fristund, som inte upptogs av dylika samtal, i vilka alla deltogo, uppfyllda av den mest primitiva råhet. Vad han ännu inte vetat om kroppens sexualoch exkrementalförhållanden, det lärde han sig ända till den vanvettigaste fulländning under dessa år. Över erfarenhetens fakta byggdes ett valv av mörkaste, orimligaste spekulation.

Veckan var slut. Man hade stått en stund tillsammans med kamraterna utanför verkstan under de vanliga samtalen. Äntligen fick man komma in till mästaren, som räknade upp löningen på en tom, uppochnerpåvänd krittunna.

Man kom ut ur veckans släp och stank. Lukten satt ännu kvar i kläderna likt ett minne av bitter olja, surnat klister och vidbränt lim, kroppen surrade av trötthet, händerna värkte av arbete, och hjärnan var tom – nej, inte precis tom, men fylld av bara ord om kroppens hemliga funktioner.

Det är lördagskväll, och den kvällen glömmer man aldrig. Den har en ljuv och skärande poesi, en bitter bismak i vilans sötma – rosiga kvällsskyar, sval luft och ändå varm ännu av dagens sol, tungt glada, allvarligt upprymda samtal i varje dunkel portgång, medan skymningen faller över gatorna.

I närheten av varje verkstad ligger åtminstone ett ölkafé. Man stannar därutanför. Bara för syns skull en stund – eller för att reda ut den kvistiga frågan vem som bjöd sist och vem som ska bjuda nu. Eller också går man med pojkarna direkt dit, utan ett ord, som om saken vore höjd över all diskussion.

Och Gud i himlen vad den pilsnern är god! Det hjälps inte, det måste erkännas!

De vanliga samtalen fortsätta. Och man är en sjujäkla karl – ty det är lördagskväll, och man dricker pilsner, som man fjorton år gammal har förtjänat själv med sina egna händer. Och man är väl inte alldeles bakom planket heller, man känner väl jänter!

Frasse går inte hem sådana kvällar. Vad skulle han hemma att göra? När det finns så mycket nytt och intressant att se på alla gator och inne på kaféerna – där dock pilsnern smakar beskt efter den första flaskan, så att han hellre övergår till det varma, söta kaffet! –

Han blir ett år äldre. Han har lärt sig kaféet. Lördagskvällarna tillbringas i Haga eller någon annan park – men där är tråkigt. Slutligen uppnår han Djurgården. Sitter på krogen vid Allmänna gränd en stund – resten av kvällen finns han i den hjälpsamt mörka skogen.

Han har fått lära sig, att tiodubbelt renat brännvin kan vara rasande, oemotståndligt gott, när man har en veckas hårt arbete bakom sig och en ny vecka framför sig och däremellan endast några ilande timmar, då man med brinnande pulsar söker att sluka livet – ty man är femton år! Och har en kropp, som redan börjar få muskler!

Men det går Frasse likadant nu – det första glaset smakar gott, det andra smakar illa och blir en besvikelse. Han måste ha något annat, något levande, som kan kännas med ljuvlighet ända ner i hjärteroten. Ty där sitter livshungern.

Han möter någon tös bland bergknallarna i skogsdunklet – de möta varandra i samma hunger.

Han började i alla fall växa till sig i kroppen. Lång och smal och gänglig var han förstås, med alltför stora

händer och fötter som en valp, sömnig och glåmig i ansiktet, drumlig i alla sina rörelser och målbrottshes i rösten. Men när en släpper ut suggan på gärde om våren å hon orkar stå för kråkan, så ä de inte illa vinterfodrat! brukade Johanna säga för att trösta sig, när hon såg pojken färdig att falla omkull av slöhet och trötthet i sin undernärda kropp. Den tog upp sig ändå, arbetet ute och inne var hälsosamt, målarnas gamla spöke blyvittsförgiftningen fördrevs av de renare färgstoffer, som kommit i marknaden. Några slantar av sin lön gömde Frasse undan till mat och mellanmål och slukade glupskt på stående fot allt vad han kom i tillfälle att köpa.

Värre var det med själen, om man nu ska tala om sådant. Kunskaper saknade han nära nog fullständigt, det enda han mindes från skolan var några skiftande föreställningar om främmande länder, vilket snarast gestaltade sig så, att han fått sina egna fantasier konstaterade så till vida att det verkligen fanns främmande länder med bestämda namn. Han kunde något så när skriva bokstäverna men hade ingen aning om stavning. Han kunde läsa så pass, att han förmådde klara rättegångsnotiserna i en tidning, mer läste han aldrig. Och han hade lärt sig räkna så mycket som fordrades för att hjälpligt reda sig med de små penningsummor han hade att röra sig med.

Han var av födelsen ingen idiot, snarare skulle väl hans förstånd ha kunnat nå upp till vad som anses normalt bland mesta folket. Han nådde aldrig så långt, men det var en sak för sig. Det fordras andliga krafter av helt andra mått för att kunna i en och samma ande förena utkantens föreställningsvärld och en värld av något högre förnuft. Frasse satt alltför hårt fast i utkantens liv, han rådde inte lyfta sig upp till fastare mark. Så sjönk han andligen tillbaka inom sig själv, där fanns ingen näring till högre växt, han blev stående på barnets utvecklingsstadium, medan kroppen fortsatte att växa så gott den kunde på egen hand.

Hans känslor rörde sig uteslutande kring honom själv. Alla hans andliga krafter hade tagits så i anspråk för de egna behoven, att inga osjälviska känslor kunnat utveckla sig. Hat och bitterhet hade fått rik näring, i sådant hade han sin styrka, det fanns många som han tyckte sig ha skäl att hata. Men det fanns inte många, som velat honom väl och berett honom njutningar och nöjen, frånsett modern hade han ingen förnimmelse av någon enda sådan människa mer än den gamla grubbensgubben. Det föll honom inte in att ödsla vänliga känslor mot människor av vilka han tiggt, köpt eller tvingat sig till någon liten fördel. Så lågo alla sådana känslor inom honom livlöst stilla.

Av en människa, som uteslutande och allenast kan tänka och känna för sig själv, för sina egna behov och intressen, och som är oförmögen, inte bara att känna välvilja mot någon annan, men att över huvud taget anlägga några som helst allmänna synpunkter på tillvaron, av en sådan människa är inte mycket att vänta. Hon kan inte samla någon erfarenhet av något slag utöver det som rör hennes egna omedelbaraste och grövsta intressen; en allmän norm för vad som är gott och inte gott att göra på grund av gemensamma mänskliga intressen är för henne endast döda ord. Hon söker aldrig efter den sannolikaste orsaken till en viss verkan, stannar alltid vid det som ligger för henne själv närmast till hands. Får man stryk för ett dåligt arbete, så beror det inte på att arbetet varit dåligt, utan därpå att man inte kan få vara i fred för en djävlig mästare.

Därav följer också, att en sådan människa givetvis är oförmögen att skilja mellan något rätt och något orätt, sådant avgör hon uteslutande på grund av de faror för straff hon lärt sig känna igen. Kan hon undandra sig straffpåföljden, så begår hon vilka handlingar som helst utan att känna något inre motstånd. Ty det, som inom henne skulle resa motståndet, är dött. Muren mellan de onda önskningarna och den onda gärningen är så raserad, att endast den grövsta grunden finnes kvar: fruktan för straffet.

Då detta ingenting annat är, än en känsla av att vara svagare än den som tar sig för att straffa, riktas all strävan mot det målet att bli starkare eller slugare än den straffande. Har man bara tillräcklig makt, då kan man göra vad man vill.

Och denna vilja är ingenting annat än en känsla för egen lust och olust, en stegrad njutningslystnad. Hos Frasse kom därtill den svages fysiska feghet och fruktan för kroppslig smärta.

För en sådan människa blir allting superlativt, hon reagerar på det våldsammaste åt vilket håll som helst, sjunker strax därpå tillsammans igen i samma viljelösa slöhet. Av det som varit har hon intet klart minne, ingen förnuftig föreställning om vad som ska ske i morgon eller i en mer avlägsen framtid, nuet, ögonblicket, är det enda hon fattar. Så lever hon språngvis från det ena nuet till det andra, hennes ständiga begär att hävda sig själv som den starkaste och mäktigaste få inga andra uttryck i handling än att hon begagnar varje tillfälle som erbjuder sig att ostraffad tillgodose sig själv. Utan sammanhang inom sig själv och utan gemensamhet med andra uppgår hon helt i ögonblickets känslor och intressen.

Frasse fick vara med på ett extra fint arbete. I en aristokratiskt förnäm gammal våning skulle sängkammaren tapetseras om och målas upp.

Greven som bodde där var ungkarl och omätligt rik, folk hade mycket att tala om honom, han skulle inte vara naturligt skapt som andra, utan hade konstiga fasoner för sig med pojkar. Frasse fick höra vidunderliga historier av kamraterna, medan de arbetade där.

När de gamla tapeterna kommit ner, fick man klart för sig, att några minnesord borde skrivas på väggen innan de nya sattes upp. Och där smordes på med limfärg de vidunderligaste inskriptioner. Pojkarna frossade av oanständighet. Men även andra föreställningar fingo plats på detta dokument av tegel och murbruk och limfärg.

En gammal målare med glasögon, tovigt skägg och brännvinsfinnar i det glesa håret under tapetkasken skrev en jovialisk lyckönskan till greven:

– Sov som du börjat, gamla Svin!

Och en argsint jämnåring till Frasse slängde med jättestora bokstäver upp på väggen:

– Leve sosialismen!

Frasses bidrag blev knepigt nog:

– Ackta Dej för Lasse Maja!

Den gamle målaren stod en stund och tittade över sina glasögon på Frasses inskription. Så fick han mål i skägget:

– Äh – va fan – du ä väl ingen Lasse-Maja – fast du ser då ut som en tjyvstryker – ta bort de där igen, grabbar – de ser för djävlit dumt ut!

Det skrapades och tvättades, men alldeles borta var det ändå inte, när de nya, dyrbara tapeterna dolde suddet av Frasses pensel bland de övriga inskriptionerna.

Och arbetet fortsattes vid den gamle brännvinsbasens sentimentala målarevisa:

Hösten är kommen, hör stormarna gny, mästarn ger avsked, gesällerna fly. Penseln har bäddat i byttan sin grav, kopparna ställs uppå hyllan i rad –

Han hade ännu yrkets gamla traditioner i kroppen, den gråskäggige gamle.

Annars brukade mästarna nu för tiden grina illa, när de hörde arbetarna sjunga. De ville inte ha några gaphalsar, det skulle arbetas och inte sjungas, mästarn hade inte råd att betala några sångövningar, lät det.

Man ska aldrig vara rådlös, sa käringen, torka bordet me katten – det hade varit Johannas lösen för livet, och med den hade hon klarat sig både länge och väl.

Men nu var hon slut och gjorde inte många omständigheter med den saken. Lade av sig fullmakten en kväll för alltid:

– Nu ä alla våner ute, för ja ä så sjuk så, ajöss me er här hemma!

Och så gick hon för att söka sig in på fattighuset.

Så var den sista Söråkersdotterns saga all. Det fanns inte mycket av kvinna kvar hos henne. Hon såg ut som en grov och rödbrusig karl i ansiktet, åtskilliga ljusa skäggstrån stretade fram här och där, och ögonen blickade bistert fram under schaletten, när hon gick sina sista egna steg. Kroppen var oformlig och söndervärkt som den blir hos gamla utarbetade kvinnor, händerna slängde tomma, trätofflorna smällde, den sista egna brödbiten malde hon sönder i tandlös mun – nej, det var inte den sista! Ännu en bit fick hon upp ur fickan – den stack hon i munnen på en gammal åkarehäst, gav honom en bastant klapp på länden och en ömhjärtad svordom till avsked – ja, farväl gamla tappra hjärta, stolta, kärva själ av folkets bästa ande och märg!

Lilla Knutte togs om hand av barnavården, Åsse gick redan och drog med en flicka han skulle gifta sig med, och farsan stannade kvar hemma i kråkslottet, han skulle försöka klara sig ensam nu med sitt skomakeri.

Frasse hyrde rum tillsammans med en arbetskamrat. Det fanns ingen i familjen, som saknade de andra, man undrade bara ibland en smula sentimentalt efter morsan, det var hela sorgen vid upplösningen.

En söndag hyrde Frasse en velociped och åkte ut med sin rumskamrat. Efter några timmar skulle maskinen lämnas igen. Frasse körde hemåt i full fart. Det gick för fort, en polis sprang fram för att hejda honom. Frasse svängde åt sidan, en liten löjtnant kom åkande på sin cykel, sirlig och nätt, i nästa ögonblick låg alltsammans i en hög på marken, Frasse låg underst och hade brutit vänstra armen och nyckelbenet, hans lånade cykel var sönderkörd, löjtnanten blev bara smutsig, för resten slapp han och hans maskin undan utan skada.

Polisen kom med sin anteckningsbok och ville nödvändigt att löjtnanten skulle yrka ansvar på Frasse, men det lyckades inte. Karlen kan ha fått nog, tycker jag – därmed åkte löjtnanten bort, putsad igen och sirlig och nätt.

Frasse fick åka med polisen till sjukhuset, där låg han i två månader, inkallades sedan till poliskammaren och fick femton kronors böter för sin våldsamma framfart. Pengar ägde han inte, det blev att sitta på piller, böterna förvandlades till några dagars fängelse.

Och därmed hade Frasse definitivt kört omkull. Länge hade han hängt som en tung droppe vid fallets rand, det behövdes inga spännande själsstrider, inga dramatiska knalleffekter, första lilla vardagliga svårighet var nog för att han skulle falla och för alltid tillhöra djupens värld.

Han kom till fängelset, fick bada, blev iförd de gråa kläderna. En gammal vaktkonstapel gjorde honom sällskap framåt en korridor och språkade vänligt: ni ä ju bara unga pojken, akta er bara, de går lätt att förlora sej! –

Konstig karl, tyckte Frasse, det här var väl inte något brott att tala om? Men vaktkonstapeln kände krutet! En dörr stod öppen, dit fick han gå in, dörren stängdes efter honom.

Alltsammans gick så enkelt och naturligt, där fanns inte ett spår av allt det hemlighetsfulla han fantiserat om

med sköna rysningar. Det här var lika alldagligt och slött och yrkesmässigt som allt annat. Man skulle akta sig – javisst! – adjö, pang! Dörren är stängd – Frasse gick bort och kände på den – ja, förbanna mej ä den inte riktitt stängd! – Det går alltså inte att komma ut, här måste man stanna en stund – nej fan! några dagar! Här inne, på samma lilla plats!

Det var i alla fall en smula kusligt. Han hade inga cigaretter, kunde inte springa och köpa några heller. Munnen torkade hastigt igen på honom vid den tanken – så här skulle han sitta i flera dagar!

Efter några timmar låg han och lipade på sängen. Han hade till slut lyckats åstadkomma en riktigt skön känsla av fasa bara han hunnit riktigt sätta sig in i, att detta var verklighet och inte fantasi, det var något som verkligen hände med honom själv.

När han kom ut igen, fick han veta att morsan blivit hastigt död på försörjningsinrättningen. Hon hade inte blivit precis mördad, men hon hade dött av förskräckelse. På inrättningens sjukhus hade man en svart flaska, det var en sorts medicin, som genast tog död på den som blev lagd där och inte strax blev frisk igen. Morsan hade inte hunnit smaka den där medicinen, men av förskräckelse för svarta flaskan låg hon och självdog.

Frasse var utan arbete, en annan hade fått hans plats hos mästarn. Det var ju hårt efter fyra års jobb. Ingen bostad hade han heller, en annan hade flyttat in hos rumskamraten.

Frasse gick lugnt hem igen till kråkslottet, det gamla hemmet i utkanten. På kvällen kom han dit, dörren var låst, nyckeln satt i innanför. Han knackade, det viskade och tassade där inne både länge och väl, slutligen hörde han faderns röst halvhögt och försiktigt genom nyckelhålet: vem e de? – Jaså, Frasse – nä du kan inte få komma in – ja, inte kan ja hjälpa att du har kommi i trassel å omständigheter, du e så gammal, så du får klara dej själv, de har ja fått gjort i alla mina dar. –

Frasse bultade och dunkade, rasade och skrek, den där dörren hade ju alltid öppnats för honom så länge han kunde minnas, han bodde ju här, det var hans – men av grannarna fick han veta, att nu bodde en annan kvinna hos fadern, det gick ingen nöd på herr Hjelm, så länge det fanns enfaldiga fruntimmer, som sprang efter ett vackert ansikte på en karl, som för resten inte va nån karl – bara en sån där.

– Kör du bort mej nu, så får du ångra dej! skrek Frasse genom dörren. Men där var tyst, Frasse måste gå ut för alltid genom den gamla porten, där hela hans barndom hängde kvar.

Utkantskogen kände han till, dit gick han och kröp ner mellan några stenknallar i ett tätt hagtornssnår. Nu hade han bostad, och hur han skulle få mat, det visste han sedan barndomens rövaretåg kring kvarteren.

I sex månader bodde han där, hela hösten, det var ett liv för ett vilt djur och inte för en människa, till slut var han halvt vansinnig av smuts och ohyra och köld och hunger, man blir inte vidare mätt av bara torrskaffning. Men ännu begrep han inte annat, än att det här var det enda sättet för honom att leva på.

Han brukade gå in på de tarvligaste kaféer, beställde kaffe med bröd, åt och drack och smet utan att betala. Han småstal när han så kunde komma åt, men alltid ensam, de gamla kamraterna voro allesammans borta, och han saknade dem inte. Om nätterna gick han ner till stan ibland och tiggde. Sov gjorde han om dagarna, kylan kändes mindre då. När det började bli vinter på allvar, övergav han sin håla, låg nere i stan var han kunde smyga sig in, i trappuppgångar, på vindar, i källare, i vagnar, under presenningar, på nybyggen. Det föll honom inte in att söka upp sin äldre bror, han visste vad Åsse skulle ha svarat. Var och en för sig och Gud med oss alla, det är lagen!

Nattlivet i stan var spännande och tjusande. Där kunde man träffa de underligaste människor. En herre, han skulle vara greve allraminst, kom varje natt promenerande gatorna fram, glad och livad, visslande och

drillande jämt som en fågel. Alla människor kände han eller gjorde sig bekant med, alla flickor nickade han åt. Pengar kunde han ge åt vem han ville, så rik var han. De värsta busar sökte han gärna upp, pratade med dem och gav dem pengar, hade han inte lagom, så gick han omkring och växlade sina tior och femmor överallt. Sen lyfte han på sin styva, gråa hatt: ajöss me er gubbar, sköt er så gott ni kan!

Frasse gick och visslade en operettslagdänga, när han slutade, hörde han en annan fortsätta vissla samma melodi, det var Greven, som kom fram och språkade med Frasse, rådde honom att bli operasångare, så kunde han förtjäna så mycket pengar han ville. Av honom fick Frasse ibland några kronor.

En natt låg Frasse och sov på en soffa på Döpelseklumpens gamla fridfulla kyrkogård. Det kallades för att kvarta på tummen och var strängt förbjudet av polisen. Han blev väckt, rusade upp, en stor och ståtlig kvinna, klädd i mörka trasor, viskade varnande: akta er, polisen kommer!

Frasse följde henne, tackade för tjänsten och frågade vem hon var, men det skulle han få veta en annan gång, lovade hon. De träffades ofta, alltid bara för en kort promenad eller för en stunds prat på en soffa i någon park, någon kurtis var inte att tänka på med henne. Till slut berättade hon för Frasse en fantastisk historia, hon var egentligen friherrinna och hade varit gift med en rik förnäm godsägare, de hade rest ner till Monte Carlo tillsammans, där spelade han bort alla sina pengar och rymde från henne. Hur hon lyckades ta sig hem till Sverige igen kunde hon inte säga en gång, och nu ville ingen av de rika släktingarna kännas vid henne, därför fick hon gå så här trasig och ensam utan huld och hjälp. En massa gamla brev hade hon innanför blusen, dem visade hon, de mest vidunderliga brev! Hon brukade hålla till vid Lilljans-skogen om dagarna, i var sin utkant av staden bodde de, den gamla kvinnan och den unge pojken, i mörka vimlet därinne möttes de. De höllo ihop en liten tid, han fick sova i hennes knä och hon höll vakt mot polisen. Snart voro de skilda åt igen.

Där ute vid Lilljans såg Frasse många andra konstiga figurer i buskarna. Han låg i en backe en gång och såg på hur en ung man straffade sin kvinna, hon hade angivit honom för polisen kunde höras av talet, flera andra kvinnor intygade saken.

– Att du kunde vara så simpel, så mycke gott som ja har gjort dej – du visste att ja hade tre år å vänta mej för de där lilla bråket – ändå visade du deckarna på mej när ja låg å sov – ja trodde du va en renhåri tjejja!

Kvinnan försvarade sig. Polisen pressade henne, ett år för lösdriveri skulle hon få, men om hon talade om var han fanns, så skulle hon få femtio öre i stället.

Men det hjälpte inte ens att så vädja till den unge mannens rättsmedvetande, han fällde upp sin kniv och fullgjorde saken, de andra kvinnorna höllo fast offret, det var en rättvis dom. Tjutande som en hund släpade sig kvinnan bort på alla fyra, blodet rann över klänningen.

Ett par dagar därefter läste Frasse i tidningen om kvinnan, som blivit knivskuren i underlivet ute vid Lilljans. Hon hade blivit omhändertagen av folk som hittat henne, låg på lasarettet nu och hade ingen aning om vem som skurit henne, sa hon.

Efter några veckor såg han dem allesammans igen därute, den knivskurna kvinnan halvfull och glad tillsammans med knivskäraren och de andra.

Snart läkas såren, snart torkas tåren!

Till julen ville i alla fall Frasse försöka smita sig till ett mål lagad mat hos brodern, som numera arbetade på L. M. Erikssons verkstad och hade det ganska bra. Han gick dit på julafton, men ingen var hemma. Han hade inte beräknat, att Åsse också kunde vara bortbjuden med sin familj, nu stod han alldeles handfallen.

Han lyckades dock få hjälpa folk att bära julgranar, så han fick ihop till ett mål mat. På kvällen gick han tillbaka till Åsse. Det var fortfarande tyst inne hos brodern. Frasse knöt sig och somnade på trappan.

Någon sparkade till honom, så att han vaknade. När han kröp upp, såg han att det var brodern som kommit hem med sin fru och ett annat fruntimmer, husets värdinna, kunde höras av skriket. Åsse gjorde inte ringaste min att känna igen bror sin, stod bara lugnt och hörde på, medan värdinnan skällde ner busen i trappan. Frasse svarade inte, det bar emot att tigga av Åsse i det ögonblicket. Han gick sin väg lika tom och trött som han kommit.

Kyrkklockorna slogo två. Den heliga natten var stor och tyst. Frasse gick så fort han kunde för att hålla sig varm, det här var att gå brandvakt, att stolpa brandis! Han kom till de finare gatorna, ingen människa syntes. Han kom till Stureplan, där stod en gammal fin och fet herre, svårt berusad. Frasse gick fram och tiggde, herrn bad honom dra åt helvete. Sen ilsknade herrn plötsligt till på allvar, krånglade sig efter Frasse och drev till honom med sin käpp: skäms du inte, din förbannade lösdrivare, ska du vara så gemen att gå ute och tigga en julnatt! –

Frasse såg att gatan var tom, han smällde till en baksmäll. Herrn började gallskrika på polis, det genljöd uppåt alla tysta gator. Ingen polis fanns, herrn drumlade iväg så gott han kunde, och Frasse lät honom gå!

Han gick in och satte sig i Humlegården. Började fundera. De här barkar rätt in i beng, de ä klart. Nu kan de vara nog!

Man är ju snart sjutton år! På ett eller annat sätt kunde man väl få tag i pengar, ingen kunde väl säga annat än att det är rätt.

Han fick tårar i ögonen, när han tänkte på, att nu skulle han ändå bli tjuv, han var tvungen, han skulle svälta ihjäl annars, han måste stjäla för att få en bit mat, folk ville ju inte godvilligt ge honom någonting att äta, man blev ju tvungen att klara sig så gott man kunde – hela hans resonemang med sig själv bestod endast däri, att han på olika sätt upprepade samma tjusande tanke.

Att han redan länge hade försörjt sig med småstölder utan att göra ett försök till annat, det tänkte han inte på. Hela hans begär drogs åt ett rikare förbrytareliv, men saken måste ju på något vis ursäktas och rättfärdigas, eftersom folk talade illa om tjuvnad. Och nu var han säker på att han hade ett gott skäl, nu kunde han lugnt sluta vara en hederlig, fattig människa, nu hade han rättighet att bli en stor tjuv, en mäktig förbrytare.

Det hördes steg därinne i den mörka Humlegården, en herre kom sakta promenerande – en fin herre – som går så långsamt mitt inne i Humlegården – så här dags på natten –?

Herrn stannade framför Frasse – log så besynnerligt – såg på honom menande. Han kom närmare, hans röst lät onaturligt, pjollrigt söt:

– Tittel du häl, min lille ven – du kan ju bli suk – tenk va de kulle vaja lettamt!

Frasse tittade förbluffad, han begrep ännu ingenting, efter en stund svarade han försagd:

– Vart fan ska man gå? När man ingenstans har att ta vägen?

– Tattale niten, häl ka du få av mej –

Herrn tog fram sin plånbok, drog upp en sedel – en till – en till – tjugofem kronor lågo i Frasses darrande hand!

– Men nu fål ja vel en niten putt av dej –?

Den fine herrn tog Frasse, trasig, lusig och smutsig, i famn och kysste honom gång på gång över hela hans ansikte. Det kan man kalla broderskärlek! Rösten lät så onaturligt tjock och flämtande, när han bad Frasse möta honom här om några dagar, så skulle han få mera pengar. De skildes åt, Frasse stod länge och såg efter den där herrn, som försvann över Stureplan.

Att det var något galet begrep han och började erinra sig historier han hört om en och annan herre, som bland folket gick under benämningen fikus. Frasse kände sig riktigt blyg, förvirrad av att en fantastisk saga plötsligt visade sig vara en påtaglig verklighet av kött och blod – och pengar!

Den natten låg han i alla fall kungligt, han låg i en riktig säng på ett hotell! Och dan därpå gjorde han ingenting annat än åt, tills han åter somnade. Nästa dag skaffade han sig snyggare kläder i en lumpbod, åt igen och sov.

På samma hotell bodde en annan yngling, som lade märke till Frasse, närmade sig, bekantade sig och fick veta hela det besynnerliga äventyret. Sigge, hette ynglingen, var en kunnig pojke, som avslöjade affären, berättade så mycket han visste om dessa ting, och det var inte det lilla, han kände det lika väl som man känner sitt eget yrke, geschäft var Sigges stående uttryck, det rymde en hel hop, som dels inte kan beskrivas, dels inte är värt en beskrivning. Och ingalunda försummade han att så till vida stödja sig på bibelns auktoritet som han med citat ur Romarebrevets första kapitel ljusligen uppenbarade för Frasse, att geschäftet fanns till för de fina herrarnes och damernas del redan på Pauli tid, och det som har en sådan ålder måtte väl för tusan vara på något vis berättigat:

– För den skull har Gud överlämnat dem åt skamliga lustar, ty deras kvinnor hava utbytt det naturliga umgänget mot det som är mot naturen. Sammalunda hava ock männen övergivit det naturliga umgänget med kvinnan och brunnit i sin lusta till varandra, och män bedrivit styggelsen med män och fått sin villas rätta lön, så att de hava gjort det otillbörliga.

Det var där skon klämde! Frasse hade tagit ett litet steg vidare ut i sin dunkla värld, överallt gick det till på samma sätt, kunde man se. Lät man sig bara användas till det ena eller det andra, då fick man leva. Sålde man sig till vanligt tarvligt arbete, fick man leva dåligt. Lät man bruka sig till mera underliga och onaturliga saker, fick man så mycket mer pengar – Sigge hade fickorna fulla, han, aldrig hade Frasse bland sina arbetskamrater sett någon så likgiltigt skrynkla stora sedlar mellan fingrarna och kasta bort dem på första meningslösa infall. Frasse hade överhuvud taget aldrig sett så stora sedlar förr i någon människas hand.

– Si, man måste duga till att kunna skaffa sej pengar, de kommer an på de! sa Sigge.

Annars fick man svälta ihjäl, lägga sig ner på gatan som en smutshög och dö och sopas bort av renhållningskarlarna utan att någon människa ett ögonblick skulle bekymra sig om den saken.

Nu fanns det ju en människa, som ville använda Frasse, till och med betala stora pengar för ett arbete, som inte på ringaste vis kunde kallas besvärligt, försäkrade Sigge. Man skulle inte tro, att dessa fina herrar voro elaka människor, oh nej, ingalunda! Snällare, vänligare, älskvärdare människor fanns inte, frikostiga, trevliga, skämtsamma – man kunde verkligen ha roligt och angenämt tillsammans med dem och lära sig en hel hop om det förnäma livet också, så att man blev en fin karl och kunde föra sig i världen!

Det var då äntligen ord, som man kunde höra på med nöje, tyckte Frasse. Och själv måste han erkänna, att aldrig förr i livet hade han träffat så älskvärda människor som de herrar Sigge förde honom tillsammans med. Det fanns inte spår av högfärd hos dem, fast de kunde vara till och med de finaste militärer eller annat stort, aldrig hördes ovett eller snäsor, bara de vackraste, vänligaste kärleksord. I de elegantaste våningar fick

man komma in, hälsad med glädje som den käraste gäst, det var inte att få dörren stängd mitt i tiggarbönen nu eller att bli utskälld som en lat och oduglig arbetare, nej, det var att komma som en firad fursteyngling och ge sina gåvor om man så behagade åt de stora, förnäma män, som ödmjukt tiggde därom. En underlig saga! Ett enda vanvettsrus månad efter månad, det tog aldrig slut, det kunde aldrig ta slut!

Hastigt lärde han sig alltsammans, de tjugu konsterna, som Sigge uttryckte sig. Det var nog ganska äckligt och motbjudande ibland, men något för något, ingenting för inte! När allt kom omkring var meningen i det hela inte så alldeles okänd för honom. Han tyckte, att det han nu lärde sig liksom vaknade upp igen i hans minne från något han själv varit med om förut. Kunde det möjligen vara de där konsterna, som pojkarna hade för sig sedan de badat i pölen vid utkantskogen? Han hade en oklar förnimmelse att de båda företeelserna på något vis förenades i hans inre, så att det nya inte var så svårt att vara med om, sedan han röjt väg genom skamkänslan genom att ha varit med om det gamla.

Herrarna prisade honom med svindlande smeknamn och beröm, då förstod han äntligen fullt ut, vilket människovärde han hade, vilken eftersökt, sällsynt dugande yngling han var. Endast som ett leende lustigt skämt kunde detta kallas att bedriva styggelsen, lastens vackrare namn lärde han sig hellre och smekte sig därmed in i trygghet och lugn.

Med glada och lättlivade pojkar av Sigges kamrater kom han också tillsammans. Inbördes bildade de ett brödraskap, avskiljt från hela den övriga världen. De hade sitt eget språk, inte den vanliga kväsarslangen, men det verkliga tjuvspråket. Det användes inte hos herrarna, endast pojkarna själva emellan. Det fanns inte en tjuv eller annan förbrytare i stan, som man inte lärde känna, nödvändigheten att låta hela geschäftet vara så fördolt som möjligt gjorde också att allesammans, både herrar och pojkar, sågo tillvaron från en synpunkt som låg utanför samhället och djupt under lagens gränser, och från samma synpunkt vande man sig att se hela livet, inte bara det säregna geschäftet.

Nu först blev det en verklig mening med att studera tidningarnas rättegångsnotiser, pressens fackliga avdelning, men di förbannade murvlarna skrev så idiotiskt, di hade inga takter, begrep ingenting, man kunde knappt läsa sej till mellan raderna ens vilken hälsikes styv karl det gällde i den ena eller den andra rättegången. Förre gardisten Andersson eller hantlangaren Olsson eller plåtslageriarbetaren Karlsson stod det – och då visste ändå alla människor att det var fråga om det finaste nummer man kunde tänka sig som Travarn eller Smäll-Olle eller Bultsaxen gjort! Saken var alldeles tydlig och klar: murvlarna voro köpta av samhället för att bara skälla ner på alla förbrytare, hur skickligt man än bar sig åt! Och det ömkligaste av allt: poliserna skulle smickras och berömmas vid alla tillfällen, hur dumt de än burit sig åt, hur orättvisa, falska, råa och obildade än detektiverna voro. Även bland dem kunde dock finnas skickliga och hyggliga karlar, verkliga gentlemän i så fall, som man gott kunde högakta, men inte fick man därför berömma dem alla för en som murvlarna gjorde.

Ett härligt liv för Frasse, det levdes mest om nätterna. Han lärde sig förstå gatulivet, så brokigt, snabbt skiftande, så rikt för den som förstod att läsa den ringlande människoskriften under gatlyktornas sken, så oemotståndligt lockande för den som en gång blivit delaktig av den hemliga förtrollningen. Och vilka möjligheter! Medan han ännu levde i de oanständiga historiernas barnavärld, trodde han, att en fikus var en sällsynt människa – nu vimlade det ju av sådana i alla mörka vrår, dit tillträde öppnats honom!

Den där unge pojken i halvherrekläder, somligt nytt och fint, annat händelsevis opressat och trasigt, med hatten över de glåmiga ögonen och en oljad röd hårtofs hängande ner i pannan – med fräcka fräknar och slappt grinande mun, där cigarretten håglöst dinglar – och se där! ett litet armband om handloven, en gåva av en vän! – det är Frasse själv. Händerna i rockfickorna, axlarna uppdragna, ändan ut i en behagfull guppning – så gör man sig faktiskt, man är elegant klädd, jesitt svidrad i så fall, det duger inte att se ut som en buro, när man steppar striten på bengster, att dra gatan på förtjänst är Frasses liv numera. Man är omtyckt

i det högre sällskapslivet, vasego, man är en berömd glädjegosse, som kammar butt me stålar – pengar har Frasse mer än han själv hinner använda, och det vill inte säga litet.

Han kan de små hemlighetsfulla tecknen mellan män som förstå varann, den lilla blinkningen, det lilla leendet, den lilla rörelsen, kroppens ormande. Från Kungsträdgården till parken kring Nationalmuseum, därifrån till Berzelii park, därifrån till Humlegården och upp till Valhallavägen – där är Frasses hela värld, som ger honom rikligen allt vad han behöver.

Där komma droskor farande om nätterna med skrålande herrar och skrikande damer – Frasse nickar åt dem, gamla bekanta, de där töserna! Kanske vinka de åt honom omärkligt, de behöva hjälp, han sätter efter i en annan droska, den berusade herrn blir plundrad och Frasse får sin del av rovet.

Han stannar i ett hörn, så likgiltig som funnes för honom ingenting av intresse att se. Men det finns – han märker hur en massa flickor plötsligt ha börjat springa på gatan, som om en stormvind slungade dem åt alla håll uppåt gränderna – byråpolisen är ute.

Men där kommer en stackars tös, som ingenting märkt. Svajigt spatserar hon långsamt fram, småsjunger för sig själv, anar ingen fara. Frasse smyger sin arm under hennes, viskar ett ord i hennes öra – hon hoppar till, klänger sig fast vid hans arm, stampar av oro – som en beskyddare får han upp henne i en mörkare gata – de stanna, gömda i en port, se närmare på varandra – nä, sirru på fan, de ä ju Happa Tja! Tjänare!

Jaja men, nu är hon här! Var skulle hon annars vara?

Sedan hon kommit hemifrån, fick hon arbete på en syatelier. De vackra kläderna, som syddes åt andra, voro alltför frestande. Av en annan flicka fick hon höra, att man behövde bara gå ut några kvällar, så kunde man köpa sig själv sådana kläder, med arbete kunde man aldrig komma någonstans, annat måste göras för att pengar skulle kunna förtjänas. Happa Tja följde med ut, det var det naturligaste i världen, fan skulle sitta hemma och äta ett torrt franskt bröd, när man kunde dricka champagne var kväll och förtjäna massor av pengar bara på att ha roligt!

Det var inte svårt att förstå, tyckte Frasse, nu borde de träffas igen, nu hade de pengar, nu hade de fina bekanta, nu skulle de vara tillsammans! Inte i kväll, förstås, affärerna framför allt, men en annan gång. –

I denna brännpunkt strömma de tillsammans, utkantens barn och den högre världen. Någon annan gemensamhet ha de inte med varandra. Var de annars träffas, herrarne och grändernas folk, visa de varandra tänderna, här sker mötet med skämt och smek, här förstå de varandra bättre.

Så såg nu livet ut för Frasses ögon, sedan förlåten rämnat. Han kunde inte längre undgå att se det, han hade själv kommit med i leken och upplevde var dag det oerhörda, som gick över alla fantasier. I hans föreställningsvärld var numera lasten i alla former något självklart, som endast enfaldiga stackare inte kände till. Väl hade han inga föreställningar om de dunkla drifters upphov, vilka mötte honom ur människosjälarnes djup med flämtande, pinande tystnad – och vem vet någonting därom? – han kände bara faktum att de funnos och att de lyfte honom ur smuts och hunger till ett gladare, lättare liv. Naturligtvis kunde han inte – lika litet som en vanlig sköka – bedöma värdet av de män som sökte honom, och lika litet som skökan kunde han ana, att män funnos, som reste sitt Erostempel högt över jordens smuts och aldrig sänkte sig med sina lidelser ner till gatans kloakdjur av han- eller honkön. Frasse kände bara dem som sökte upp honom, och eftersom de alla kommo i samma ärende blevo de för honom lika – utom i fråga om sättet att vara och sättet att betala. I allt detta smickrade han sig naturligtvis med, att han var en av de få människor som kände livet sådant det är i verkligheten – ja, han började känna det söndertrasade, det smutsiga, det djuriskt vidriga i tillvaron, det som man först upptäcker och som sedan bestämmer hela föreställningsvärlden, när man en gång kommit utanför lagen, ner till mörkret bland de underjordiska. Han

erfor detta så som man omedelbart förnimmer ett handfast faktum, förmådde naturligtvis ingenting förklara därav och hade inte behov av någon annan förklaring än den, att herrarne voro snälla och att de gåvo honom pengar för att han var så vacker och trevlig och att det var roligt och njutningsfullt för honom själv att leva på sådant sätt.

Frasse går vidare och möter några herrar han känner, men de äro upptagna av annat och hälsa bara med ett leende. Andra känner han endast till namn och rykte, andra vill han inte vara tillsammans med, det finns möten som bli obehagliga också, då herrn kan ligga och gråta och jämra i ruelse efter syndafallet, han känner sveda i hela sin själ, han kan ligga där och förbanna Gud och naturen och livet, som vrider det rätta orätt, det sköna fult och det friska till en förtärande sjukdom – man kan bli ängslig att höra deras pjoller, tycker Frasse och går stolt förbi en skygg liten vink från någon darrande syndare, som känner pålen bränna i köttet, en stackars själ, som bär på en död, enligt skaldeordet.

Men möter han någon, som blivit hutlöst präjad på pengar, då viker han inte undan, det behövs inte, han grinar fräckt – och får vanligen ett ömt förlåtande leende tillbaka! Pojkarna kunde driva det vildaste skoj med en sådan herre natten igenom, plundra honom på allt vad han hade i fickorna, ta kläderna av honom utan att ge honom det ringaste utbyte av samvaron, sända pantsedlarna till honom dagen därpå med några grova ord i en brevlapp – och när de åter mötte honom, var han lika älskvärd och ödmjukt bedjande, följde dem som en svulten hund vart de gingo, tills han åter blev plundrad.

Och det var just det som var det trevliga med det här geschäftet – man hade rättighet att stjäla så mycket man ville av dessa herrar, de vågade ingenting säga, stöld och utpressning i det här sammanhanget kunde inte kallas brott ens, här var ett fridlyst område där alla voro fågelfria, där unga tjuvar gingo i den bästa skola och utan någon som helst risk lärde sig att leva på vad de kunde skaffa för en och fyra.

På sin väg möter han också andra människor, dem ser han knappt.

Små grupper av arbetare komma från sina möten, sprida sig i allt glesare skaror och försvinna, högljutt pratande och diskuterande med efterdebattens hetsiga tungor – eller stilla trampande tungsinta steg, böjda mot marken, med långa, hängande armar och tomma nävar. De finnas inte till för Frasse.

Redan många gånger har han på detta sätt mött och okänd spatserat förbi sin kusin. Bruksmäckan Johanna hade ju en bror, som blev smed vid Hasselbottens gruva, han gifte sig och fick barn, sonen Simon är redan i Stockholm för att leta reda på lyckan. En vacker, reslig yngling, stark och trygg, med spelande, blåa ögon och en leende mun i ett öppet, ärligt ansikte. Han är klädd i en grovarbetares kläder, en bred, mjuk filthatt hänger i nacken – Frasse ser honom aldrig och skulle inte vilja kännas vid honom nu.

Glad och nöjd med sig själv vandrade utkantens barn genom sitt hav av smuts, ännu stod Frasse på fötterna dock och hade långt kvar till döden i dyn!

Han hade knutit närmare förbindelse med en rik affärsman, som han endast fick kalla Vännen, aldrig nämna vid namn. Han blev lugnare, mer stadgad, och stormade inte lika vilt fram i fröjderna. Blev han utan pengar behövde han bara i telefon ringa upp Vännen, så fick han strax en springpojke till sig med sedlar i ett kuvert.

Han bodde på ett litet enkelt hotell, där han dock kunde sova ut i en ordentlig säng och bli väckt med kaffe om morgnarna! Det kändes lättare att leva på detta sätt än att hålla till i bergskrevor, trappuppgångar och nybyggen, och därför föll det honom aldrig in att han nu hade det sämre än förut. Han roade sig med välgörenhet, hade en mani att söka upp de mest förstörda och förfallna människor för att ge dem pengar. Många stolta, sköna promenader gjorde han till Elektriskan, en gammal klädbod vid Oxtorgsgatan. Han hade med sig någon fattig stackare, som där blev uppklädd. Då kände han riktigt in i själen vilken stor och ädel man han var. En urspårad arbetslös kunde få så pass snygga kläder, att han åter kunde börja söka

ordentligt arbete, den tanken smekte Frasse! Arbete, arbete framför allt – åt andra. Han hade lärt sig herrarnes hela jargong och njöt de eländas glädjetårar och tacksamma vördnadskyssar på hand, så skulle det vara!

En verklig triumf kände han, om någon av de andra pojkarne kallade honom intjacksnoare, i den fasta och smickrande tron, att endast en inbrottstjuv kunde strö pengar omkring sig så flödande som Frasse.

Om de ä nån som har en full ho, råkar han allti på grisar som vill i å snaska – och en natt blev Frasse så smickrad av en ödelagd usling, att han i förtjusningen tog honom med sig till sitt hotell och skaffade honom ett rum bredvid sitt eget. Han somnade in i de vildaste drömmar om den lycka han skulle skänka sin nye, fattige vän. Han vaknade om morgonen – på stolen vid sängen lågo bara den nye vännens trasiga paltor, de hade kommit dit om natten, och Frasses hela egendom hade försvunnit – en massa vanvettsfotografier och adresser hade gått samma väg! Han förde ett sjuhälsikes liv, vaktmästaren rådde honom enfaldigt att anmäla saken hos polisen – tokfan! Det var inte ett gott råd att höra på, med polisen ville Frasse ingenting ha att göra. Ett tusen åtta hundra kronor, ett guldur och en guldkedja kunde han inte anmäla som sin förlorade egendom utan att tvingas redogöra för de vägar skatten gått till hans egen ficka.

Tjuvens spår var till på köpet så retsamt tydligt! Nyckeln hade utifrån petats bort och fallit ner på golvmattan. Med en dyrk hade dörren öppnats, och tjuven hade givit sig god tid.

Hade Frasse mött den falske vännen nu, skulle han märkt honom för alltid – men nu var det att krypa i de usla paltorna för att kunna få iväg ett brev. Efter en timme fick han svar. Ett kuvert med stora sedlar i. Så lätt kan livet vara!

Några månader senare mötte Frasse en natt i Humlegården den vän som bestulit honom. På sina knän i gruset bad han Frasse under tårar om förlåtelse – en så fin och elegant herre, som kunde skaffa sig pengar när han ville, skulle väl inte vara arg på en trasig och lusig stackare, som inte var ett enda alls stark – det hjälpte! Det blev omfamning och tårar och dyra eder om evig vänskap, ett ädelmod över alla gränser och mera pengar åt tjuven, mera pengar, mera pengar än!

Snart läkas såren, snart torkas tåren!

Men Vännen själv, den rike herrn, levde lika lätt. Han var en äldre man, som hade sin levnads filosofi fullt klar och färdig. Rikedom är livets mening, då kan man härska och leva som man vill. Pengar måste skaffas med vilka medel som helst, gärna hederligt, men de ska framför allt skaffas. Fattig och förnöjsam – det var sådant som måste predikas för massan, annars kunde man inte härska med rikedomens makt. Rätt och orätt, religion och sådan humbug hade väl Frans genomskådat? Ja, det behövde ju klokt folk inte tala om. Men sådant måste vara, därför avlönas prästerna, man måste predika för pöbeln för att kunna hålla den i styr.

Av detta begrep Frasse knappt mer än att religion var humbug och att pengar skulle förtjänas. Det var enkelt och lättfattligt nog, men varken Frasses eller Vännens hjärna var möblerad för mera invecklade förhållanden. Frasse hade förresten alltid förstått, att tillvaron var ordnad på det viset, men att få saken bekräftad av en rik och mäktig man, en av dem som bestämma i världen, att få höra det sägas i klara och tydliga ord i ett rikt och praktfullt hem, i de mest intima stunder, då de djupaste förtroenden ges och de innersta slöjorna falla och man får se livet sådant det verkligen och slutligen är, får höra den hemligaste sanningen viskas – det var bländande, det var avgörande!

Hur föraktfullt talade inte Vännen om den där affärsmannen i en annan stad, han hade varit dum – under många år hade han förtjänat grova pengar på enkla svindlerier, åtnjutit allmänt förtroende och stått som ett fast berg i det ekonomiska livet – plötsligt begår karlen en sådan hårresande dumhet, blir fast och avslöjad och trillar som en vanlig stackare!

Det var något om bokföring och vilseledande balanskonto och dumma banker och godtrogna revisorer och ett stort magasin, som hyrdes ut, men plötsligt ertappades vara en tom skylt.

– Inte fan får man låta ertappa sig på det där viset! sade Vännen.

Spelet måste spelas med vinst, det var oanständigt att förlora.

Här föreligger den gamla psykologiska gåtan, som blott vederbörande själva förstå, men som en hederlig person aldrig skall bringas att lösa, skrevo tidningarne som gravskrift över den mexikanske konsuln.

– Dom kunde väl ha hittat på något kraftigare, det måste predikas för packet så att det känns, de där fraserna börja bli så vanliga! sade Vännen, när han läste siffrorna och de stora feta orden för Frasse.

En vacker dag, senvintern lutade mot vår för första gången under detta sekel, frågade Vännen, om unge herr Frans möjligen skulle ha lust att följa en annan trevlig äldre herre ut på en lustresa. Vännens herr Vän skulle försöka vila sig och hämta nya krafter och behövde någon angenäm ung man till sällskap. Unge herr Frans vore särdeles lämplig för detta delikata uppdrag, menade Vännen.

Och Frasse själv tvivlade inte ett ögonblick på att han skulle kunna göra sig rekodelitt i utlande, aktare!

Med röd och blankoljad hårlugg i pannan, plommonstopet över de förnämt slöa ögongluggarna, fimpen dinglande i mungipan – med nyinköpt granngrann överrock, skarpt pressade brallor med schess och amerikanska noshörningsskor av blankskinn steppade Frasse, gänglig och mager, en glåmig ynkedom från topp till tå, efter adressen upp till Vännens äldre herr Vän, häså, här e rätta personen i så fall!

Han ringde vid tamburdörren – inte den skygga ringningen av en mangaregroda, som ödmjukt vill tigga om en bit till livs, nej lugnt och segervisst, ty nu kände han vägen till människokärleken, något för något, ingenting för inte – därinne satt ju en av de store i världen och längtade med klappande hjärta att Frasse skulle komma in till honom för att förljuva hans ensamhet.

Brådskande ivrigt öppnades dörren, en äldre gentleman stod därinne, putsad och fin, gråsprängd i hår och hy. Det log så sött kring hans läppar, de små svarta pepparögonen stucko och brunno, händerna darrade en smula, när han stängde dörren och låste väl.

Frasse tog lugnt av sig ytterrocken, den svaga vällukten av ett förfinat hem mötte honom, det var som det skulle vara, Frasse förtjänade ett sådant liv. Han slöts i en öppnad famn, stärkskjortan som lyste med hårdnat hot mot alla hans fattiga kamrater vek sig mjukt undan för hans oljiga huvud, en smeksam röst viskade över honom: välkommen, välkommen! det är alltså du, min unge vän, som ska vara mitt sällskap nu!

Frasse ordnade sin bena igen och slank självmedvetet in genom draperiet. Ett bord med vin och cigarretter väntade honom, men han fick inte ha besväret ens att ta sig själv, vinet slogs upp och fördes till hans mun, cigarretten stacks mellan hans läppar, så artig ska man vara mot en hedersgäst!

Det blev en särdeles angenäm resa, några månader räckte den. Paris, Rom, Neapel – Venedigs gondoler, Bosporens kaiker – ett brusande vimmel, en lysande syn som glider bort för ständigt nya syner.

Frasse släpades ingalunda med som en betjäntslyngel, dignande under resans bördor, nej för all del, tvärt om skulle det vara, ville den äldre herrn! Helst när andra människor sågo dem, då skulle Frasse vara herre och herr Vän skulle vara betjänt, knogande i sitt anletes svett med kappsäckar och annat bagage. Till en uppmuntran skulle han då och då ha en snärt av ett ridspö han givit Frasse. Så njöt herr Vän på sitt eget vis av tillvarons fullhet.

Frasse grinade nog inom sig själv åt den där flugia jycken, men när herr Vän i ensamma stunder riktade sina brännande ögon mot sin egen andes värld, hade han väl knappast någon känsla av att herr Frans ens existerade. Och så voro de hjärtevänner!

Europas gamla härligheter och nyare grannlåt drev som strålande skyar förbi Frasses gapande mun och slöa ögon, mycket begrep han inte och något levande intresse kände han endast för sådana människor, som liknade hans föreställningar om de stora förbrytarne. Det skulle vara smidiga, lysande eleganter med dystert hånleende läppar och mörkt blickande ögon, fyllda av namnlöst dunkel, djupa hemligheter – jesses, grabbar! tänkte han, när han såg en sådan figur dyka upp ur människovimlet, den där djupingen har allt tarmar i klumpen, aktare vel!

Långa, nyfikna blickar kastade han även in i storstädernas gränder, mörkret därinne lockade och drog, han ville se hur livet levdes där nere på botten av stenhavet, det liv som han själv kände från sin egen barndom i utkantens smuts, trasornas och eländets liv. Men herr Vän förmanade honom faderligt att avstå från sådana dåraktiga fantasier. Frasse svarade inte, att han tyckte det skulle vara så jäkla skojitt å tira på dom där jyckarna – oh nej, man måste vara fin och bildad i sitt väsen, när man är inne i sitt geschäft med herrar, därför uttryckte han saken så, att han kunde inte förstå hur'e kom sej att han hade en sån sabla trumf på att studera livet, de va på vetenskapens vägnar, fö de ä i alla fall synn om alla som har'et svårt i så fall!

Inemot hösten voro de åter i Stockholm. Nu hade Frasse fått smak för att resa, han hade lärt sig hur det går till och vilka fraser på främmande språk som behövas, han ville ut på egen hand för att äntligen fördjupa sig i alla gränders hemligheter, pengar fanns att få i hela världen på ett eller annat sätt, nog kunde man klara sig! Inte är det synd att bedra en skälm – och var fanns i Frasses hela dunkla värld den människa, som inte var en skälm?

Det var hög tid att ge sig iväg, kunde höras på Vännen:

– Du ruinerar mig, min käre gosse! sade välgöraren mitt emellan skämt och allvar, om det bara vore dig jag hade att tänka på – men här springer dussintals varje vecka, det är ju svårt att säga nej också.

Vännen föreföll betydligt orolig och osäker, han lade armen om Frasses hals och talade tungsinta ord:

– Om du visste – affärer är ett helvete! Jag blir galen för pengarnas skull! Du är lycklig, du, som bara behöver tänka på att roa dig – det gjorde jag också vid dina år. Rent ut sagt, min gosse, det barkar till konkurs för mig! Men innan dess ska jag nog vara putz weg, vi ses väl aldrig mera – tänk någon gång på mig – min älskade gosse!

Det blev tre tusen kronor för Frasse, det var reskassan, sällskap fick han av Happa Tja. Från Centralstationen i grå staden stego de av på färjan till Köpenhamn.

Solen strålade, det vida, blåa vattnet i Sundet glittrade och dansade i små lätta vågor med stänk och porlande brus, underbart, stort och härligt var det att se!

På färjans översta däck stodo Frasse och Happa Tja – minns du – minns du?

– Va då? sa flickan, grann som en söndagsgrevinna.

– När vi gick i skolan, du å ja? Å vi lät varandra smaka på våra smörgåsar – när vi hade nåra!

– Tala inte om sånt där nu. Man blir så lissen, så lissen när man tänker på't!

Och inte ville Frasse göra henne ledsen!

Det svenska landet försvann som en mörk rök, Sundets vatten böljade undan för färjan, där framme steg det nya landet upp med sin nya, leende skönhet.

Äntligen, äntligen – livet börjar på allvar!

III.

DRÖMMARNES LAND

– Åh, jag är så glad i dag! Frågorna gå framåt!

Sorlet i möteslokalen stillnade, ordföranden stod färdig att stiga fram med klubban för att börja. I andra ändan av salen var en skara ungdomar samlad kring en ljuslagd yngling, som sken av den naivaste barnaglädje. Frågorna gå framåt – en tidning har redan skrivit om nödvändigheten att ge nya skönhetsvärden åt folket.

Runt omkring den glade ynglingen syntes ögonen hos åhörarne vidgas av allvar och undran – där syntes frågande ögon, gäckande ögon, trötta ögon, där syntes även ett par förunderligt strålande blåa ögon i ett öppet, solhärdat gosseansikte, det var den unge grovarbetaren Simon som stod där, son till smeden Elias vid Hasselbottens gruva.

– Nej, nej, det är skönhet vi törsta efter! Skönt som en saga måste vi göra livet i Guds vackra värld!

Den barnaglade reformatorn avslutade så sin lilla debatt i skaran av väntande unga arbetare.

Bredvid Simon stod en yngre tös, allvarligare, skyggare, det var hans syster Ester, hon hade nyss kommit till staden och var för första gången tillsammans med brodern på arbetareungdomens klubbmöte. Hon vågade inte säga ett enda ord, knappt se sig omkring bland alla dessa säkra, bullersamt hemmastadda ynglingar och flickor.

En skarp smäll i bordet där framme – ordföranden öppnade mötet med några entoniga ord. Aftonens föreläsare, kandidat Sven Lilja, hälsades välkommen och fick ordet.

Nu stod han däruppe och sken av glädje – ja, det var sannerligen lustigt att se – vad han måtte vara lycklig! viskade Ester till Simon.

Det såg han ut att vara! Men därtill god, älskvärd, välvillig, man förstod, att bakom den vekt böjda pannan hade aldrig funnits en elak tanke, en ond vilja. Han lockade oemotståndligt fram ett blitt leende hos hela den unga åhörareskaran, det spred sig småningom, sakta nådde det alla trumpna, det smälte slutligen bitterheten även i de hårdaste ansikten, de som vitnat av hat under barnaår och ungdomsdagar så hårda, att Sven Lilja i deras ställe skulle ha krossats innan han ännu hade lärt sig gå. Äntligen låg det som en strimma av vekt solljus över hela den unga skaran, man såg och förnam inte längre det radikalt komiska i att barnet däruppe i talarestolen skulle göra Guds vackra värld till ett paradis för arbetets söner och döttrar.

– På en bro i London stod en dag en tiggare, klädd i en luggsliten frack och en festligt hög hatt. Kläderna hade han fått av någon barmhärtig själ, det syntes. En fin herre kom gående, såg tiggaren, stannade, blev förargad. Det stötte hans skönhetssinne att karlen var nog smaklös att tigga, iklädd dessa visserligen utslitna men dock till avsikten högtidliga kläder. Herrn tog uslingen med sig, förde honom till skräddaren och beställde åt honom en tiggarekostym, förtjusande stilfull, gjord efter en berömd mästares målning på tavelmuseet. Men han gav inte ett öre åt den fattige stackaren, ty han tillhörde Välgörenhetsföreningen.

Därefter gick han bort, glad och nöjd att han rättat en ful och stillös fläck i människovimlet, som han betraktade med artistens känsliga öga.

Där ha vi en enkel bild av den skönhetslära, som förkunnas av förfinade njutningsmänniskor. Det är pittoreskt, lustigt, till och med vackert att se tiggare i människovimlet, de ge omväxling och förströelse åt det kräsna ögat, tiggare måste finnas, men de ska vara trasigt och brokigt klädda, inte skrikande stillöst och opassande för den enkla roll de spela i tavlan.

Sedan den fine herrn gått sin väg, kom en präst och fick se tiggaren. Vad prästen gjorde behöver jag väl inte säga er – nej, det förstå vi alla genast. Han förde tiggaren till en kyrka i närheten, för att själen inte skulle gå förlorad. Kroppens behov kunde han inte göra någonting åt, därför gav han ingen allmosa utan gick sin väg, sedan han låtit den fattige stackaren få några lärorika ord att tänka på för sin frälsning, medan han stod där på bron och väntade sin död.

Det är inte mycket mer att säga om den saken. Jag tänker, att lite var känna vi till den prästen och den kyrkan. Men sedan kom en tredje man gående framåt den där bron, han såg tiggaren och tog honom med sig till en liten matservering och lät honom först äta sig mätt, sedan gav han honom anvisning på ett ställe där han kunde få sova om natten, sedan köpte han enkla, varma kläder åt honom. Och först därefter talade han så gott han kunde till tiggaren om varje människas odödliga livsvärde, det var en tröst för stackaren att få höra i eländet, och därefter försökte han visa tiggaren, att även för den uslaste finns det så mycket vackert och skönt att njuta av och glädjas åt i Guds vackra värld.

Så uttolkade Sven Lilja för sina åhörare den stora, modärna skönhetsreligionen. Sedan detta var gjort, så att alla sågo framför sig med lysande ögon det härliga liv det gällde att nå, började han en smula hastigt och mera i förbigående vidröra de småsaker, som måste uträttas först innan drömvärlden kunde bli verklighet.

Oron bland arbetarna beror på, att deras samveten äro upprörda av uselheten och orätten i världen, de ge sig ingen ro förrän detta blir ordnat, förr kan livet inte få den rätta skönheten, arbetet inte den rätta glädjen.

Genom politiken skall världen ändras till det bättre, men för att därvid något stort och skönt ska kunna uträttas, måste politiken vara buren av verklig hänförelse, inte av egoistiska intressens beräknande småsinne. Det är någonting ganska svårt att kunna åstadkomma och bevara denna hänförelse. Våra motståndare kunna tala så skickligt, att deras oriktiga åsikter ibland kunna se ut som om de voro riktiga. Därigenom kunna många människor lockas bort från arbetet på de riktiga reformerna. Därför måste man be de unga, att de bevara sin naturliga hänförelse och omsätta den i ett levande intresse för politik och andra allmänna frågor, som måste föras framåt just av ungdomen, på det att mänskligheten en gång må kunna uppnå den skönhet, varefter vi alla törsta, den skönhet, som blommar likt en rosengård på rättens och sanningens hälleberg, ja, kamrater, skönt som en saga måste vi göra livet i Guds vackra värld! Det är vi, som ha fått det kallet oss anförtrott, inte av Gud, ty vi äro inte längre så vidskepliga att vi skylla våra egna strävanden och inbillningar och villfarelser på en evig gudomlighet, nej, det är Naturen som har kallat oss, den eviga allmodren Naturen! Oss alla har hon manat till denna kamp, inte endast oss, som äro församlade här i dag, men alla unga hjärtan i hela världen.

Ty i den eviga kampen mellan rätt och orätt, mellan sanning och falskhet, mellan det sköna och det fula, står alltid ungdomen på den rätta sidan, som är den vänstra sidan, hjärtats och det varma blodets röda sida!

Det var ett mycket vackert föredrag, och alla voro mycket nöjda och belåtna.

Sven Lilja kunde förresten ha sagt ungefär vad som hälst, hade det bara burits fram av samma innerliga barnaglädje, skulle man ha blivit lika belåten och känt samma förtroende för talarens högre vishet.

Det var ögonens leende, av inga onda aningar grumlat, det var röstens välljud, av inga hårda prövningar förstämt, det var hänförelsen, som brusade och brann i hans tal, det var trosvissheten, drivande honom att sänka sin stämma till bävande viskningar om livets helgd, det var all ungdomens renhet, som gjorde Sven Lilja till en älskad talare på alla klubbfester och ungdomsmöten. Vad han sagt, eller om han över huvud taget sagt något alls som var värt att minnas, det föll ingen in att begrunda, trollmakten av hans vackra gestalt och goda vilja hade uppfyllt en tom stund med andlös spänning och strålande drömsyner – sedan intet. Han var uppbyggelsepredikant och agitator av brinnande tro, inte lärare och ledare av kylig klokskap. Han var diktaren, spelmannen, lekaren bland allvarets och mödans gråa folk, man älskade honom med en kärlek, som rymde både beskyddande ömhet och överlägsen missaktning – och ett uns avund på köpet!

Ester var inte ett dugg rädd för honom.

Efter mötet följdes de åt, en liten skara, samlad kring Sven Lilja. De gjorde hastig marsch genom grå staden för att komma ut till Djurgården. Många föllo ifrån och försvunno inåt gatorna, de skulle upp tidigt nästa morgon, fast det var söndag som stod för dörren – sju mörka syskons solskenssyster, hette det på Svens språk, han kunde få ihop'et, han!

Det återstod ändå en liten krets svärmare kring spelmansgossen, under klingande sång drogo de omkring i försommardunklet under Djurgårdens ålderdomliga valv av eke.

Vad det var lätt att gå, vad det var lätt att leva! Skönt var livet som en saga, världen var vacker som en dröm, de unga, de längtade efter lyckan som en gång i tiden skulle vinnas – då gick hon mitt ibland dem med sitt ljusa leende – de visste det inte, de sågo henne inte, förrän åren sedan lagt avstånd av is mellan ungdomens drömmar och verklighetens fastare, frostlända mark.

Ester var inte ett dugg rädd för Sven Lilja längre. Redan när de lämnade möteslokalen visste hon, att han inte var någon farlig gosse, men så kom studentmössan på hans ljuslockiga huvud, och den såg farlig ut! Hon drog sig åter skygg tillbaka – så länge det gick! Inte kunde det ändå vara farligt att svara, när han talade vid henne – vi säjer du här i klubben, säjer du herrn, så får du inte den här blomman, vill du ha den – nå? vad säjer du –?

Sven!

Nej, du ska ha fler blommor, flicka! Du är av den sorten – se här! se här! – att de trivas hos dig! Hur länge har du varit i den här ruskiga stan – ack, några veckor bara! Dina blommor därhemma ha inte glömt dig än, de ha inte hunnit vissna sedan du for – vilka tyckte du bäst om? Konvaljer – det finns inte här – men sippor, vita ska du ha – se här, kamrater, här är majdrottningen, här är Ester, vår yngsta syster, solskensbarnet ska hon vara i grå staden – krönom drottningen – blommor, mera blommor – nej, inte för hennes fötter, där kastar man smickerblomster, av med hatten, syster lill, vita sippor i håret! Så ska en flicka se ut, som är sjutton år och har alla sina minnen levande ännu långt borta från grå staden!

Vet du inte ens vad den här parken kallas? Djurgåln heter marken – stöt valthorn, sjung!

Hade ni så här ljusa nätter hemma i Hasselbotten? Se så, gråt inte barn – nej, jag ska inte skratta åt dig – men jag ropar på de andra om du gråter, så får du skämmas, stora flickan! Du längtar hem – barn lilla – vem längtar inte hem? Det är det vackraste, det bästa inom oss som längtar så – vad jag är glad ändå, att du vågar gå bredvid mig och gråta – vad jag är glad att jag har sett dig nu – vad jag är glad att även du kan längta hem! Då ska du aldrig trivas i den här stan, aldrig fastna i det gråa och fula –.

Vad menar du, tös? Tror du, att jag är så lärd? Vet jag vad alla blommor heter? Jag vet ingenting, namn är ju bara sådant som folk har hittat på, hitta på något du, så vet du sen vad hon heter! Kan du inte? Så får hon

heta Namnlös och leva lika väl för det, sol över dig, lilla Namnlös och över alla små namnlösa i hela den vida världen –.

Inte var han farlig, inte! Ester vågade till och med hålla honom i hand, när de gingo hemåt, en skara svärmare, trötta av glädje, yra av den unga sommarnattens skönhet, tyngda av ingen klokskap, burna av en rosensky genom gatorna. Fanns det i hela världen någon lustigare människa än Sven då? Regnkragen slängde över axeln på honom, studentmössan satt nere i nacken, Ester tyckte att hon sett honom på det sättet en hel evighet gå i spetsen för den lilla skaran, hon kände honom inte, men hon kände igen honom liksom man känner igen i verkligheten något som man sett eller hört inom sig i någon bortglömd dröm – och det var just det som var så roligt! Man kunde inte låta bli att retas med honom så smått, han hade kommit så nära, det låg i öppen dag vilket barn han var i all sin godhet, till och med Ester kände sig äldre, moderligt bekymrad rent av, när några försenade nattvandrare vände sig om, förbluffade av Sven Liljas och ungdomens segertåg med klingande sång neråt Strandvägen medan gryningen ljusnade.

Ja, det blev kyligare på stengatorna, det genljöd så tomt i husväggarna, det blev gråare, det blev fulare. Ester frös till och fick en allvarligare, prövande glimt i ögat, när hon gick bredvid sin bror och såg efter Sven. Kunde han hålla också, den gossen? Var det något att lita på, den sjungande glädjen och det lösa blomsterspråket? Det liv han visade dem så lockande, framtiden efter striden, var den så viss att vinna på hans väg?

Hon hade haft många tillfällen till sådana funderingar hemma i Hasselbotten, där hon sett striden om framtiden på närmare håll än han nånsin gjort. Hon mindes fadrens strävare klokskap, smeden Elias var inte den, som lät föra sig bort av vind och våg – och med en liten suck, som nog brände en smula i bröstet, viskade hon till brodren:

– Vad han måtte vara lycklig – han Sven!

Simon var redan gammal och van. Han hade varit i stan i tre år, ända sedan de första dagarna av det nya seklet, och kände rätt väl ställningen:

– Ja, han ä rolig att höra på. Men han flyger som en fågel från den ena pinnen till den andra. De ska väl finnas såna också.

Det stack i Ester! Med nära nog en fiendes ögon såg hon efter Sven, där han fladdrade fram!

– Men han bryr sej aldri om flicker, sån ä han inte, fortsatte Simon.

Det kändes i alla fall lite lugnare, pojkar som flängde efter flickor kunde man aldrig vara säker för, de kunde göra den allra mest allvarstadiga flicka yr i huvudet.

– Han ä alldeles som vurmi, den där Sven Lilja, gick Simon på, å allti ä de någe han vurmar för alldeles särskilt, då talar han bara om de å tänker inte på någe annat. Än ä de att man inte ska äta kött å än ä de att man inte ska vaccinera sig å än ä de någe annat. De håller han på me en tid, sen låter han alltsammans ligga å hoppar på nåt nytt i ställe å ä lika ivri me de, å varje gång gäller de live allra minst.

Nu visste Ester precis hur dan han var! Man kan knappast säga någonting värre om en människa, det var en uråldrig bondestämma inom henne, som fällde det utslaget.

Kall var luften i grå staden, snart fick även Sven Lilja en känsla av att det var frost omkring honom. Han såg, att kamraterna hade med en gång blivit så främmande, nyss en enda jublande ande, nu åter splittrad i små isolerade människor, var och en för sig, avvisande – han kunde till och med se en glimt av oförklarligt hån i en och annan blick. Det var inte första gången han märkte det, men aldrig kunde han förstå det – om

det inte berodde på, att gryningen kylde det värmda blodet.

– Och du, Ester, fryser du också? frågade han och tog Ester under armen.

Hon gjorde sig fri – nästan med ovilja!

– Nej.

– Men du är så tyst?

– Det kan man väl vara.

– Ester ä en Dörte di kallar där hemma, försökte Simon skämta bort betrycket.

– Dörte?

– Ja – en som ä – vill säja en som inte ä precis som andra!

– På vad sätt?

– Ovanli, så där –

– Ja, det förstås, det såg jag genast!

– Visst inte, bet Ester av, jag är ingenting ovanligt alls.

– Du måste säga mig vad en Dörte är för något – du, Simon, eftersom inte Ester vill!

– Ja, de ä som ja sagt – di tror hemma, att en flicka som på någe vis ä – ja, som en lyckoklöver, hon ger lycka, vill säja – å ä till hjälp – fast hon vet inte av'et själv å kan ingenting göra åt'et – hon ä en Dörte. Men själv blir hon ryslitt olyckli, eller också dör hon ung. För de finns såna flicker.

– Är Ester en sådan – Dörte?

– Jag vet inte, det är väl bara inbillning.

– En vacker inbillning! Men stackars Dörte!

– Jag är inte alls rädd för att dö ung. Och jag är inte alls rädd för att bli olycklig heller. För resten är jag inte någon Dörte, det är bara som Simon pratar.

– Men inte som Stockholmsflickorna ändå?

– Nej, grinade Simon, för dom ä såna, så man kan ta ett lass åv dom å köra dom i sjön!

– Ester går och tänker på något, det ser jag. Får jag inte veta vad det är?

– Ingenting särskilt. Bara på något, som herr Lilja talade om.

– Vi skulle ju säga du?

Sven var alldeles gråtfärdig, han begrep inte en smul!

– Något som – som sas på mötet förut i kväll.

– Vad var det? Jag minns inte –?

– Det talades om en tiggare, som stod på en bro i London.

– Ja!

– Jag tänker mig, att det kom en herre som hette Sven Lilja och gick förbi den där tiggaren –

– Ja?

– Och jag undrar, hur han skulle bära sig åt?

– Det behöver väl inte Ester undra?

– Han skulle kanske föra tiggaren med sig till Folkets hus? Och hålla en föreläsning för honom? Tala om för honom allt vackert i världen som inte finns! Och sen säga: skriv in dig nu i tiggarnes fackförening. Och betala ordentligt dina kontingenter – så kan du tigga med lugnt samvete om vardagarna – och så får du komma hit var söndag och höra nya föredrag – om det vackra som inte finns!

Sven teg. Och Simon tryckte med hemlig förtjusning systerns arm – där hade hon delat ut ett fläskben att bita i!

Men Sven stannade, hans ögon voro fyllda av tårar, han sträckte bägge sina händer mot Ester:

– Hjälp mig att bli en bättre människa!

Nej, det gick inte att låta bli, hon måste ta hans händer – och då måste hon också trycka dem fast i sina:

– Så du pratar – Sven!

Därmed voro de vänner för livet.

Och när de skildes, måste Simon av broderlig stolthet ge Sven en puff i sidan:

– Va de inte de ja sa? Att hon va en Dörte!

Sannerligen kunde inte nattvandrarna ha all anledning att vända sig om med förbluffelse efter ungdomens marsch genom staden hem.

En halvelegant ung man med gråblek fängelsehy och plommonstop ner över näsan stod länge vid Nybroplan, stödd mot en svajig käpp, och stirrade efter dem, då de skildes vid John Erikssons staty och skingrades åt olika håll. Snurrens jyckar! tyckte den unge mannen och spottade ut cigarrettstumpen. En arbetarpojke med en tös under armen skyndade tillbaka över Nybroplan uppåt de dunklare smågatorna till det inre Östermalm. Snurrens jyckar! envisades den unge mannen för sig själv och plockade upp en ny cigarrett.

Han skulle annars ha kunnat räkna släkt med dem, kusiner om det skulle vara så noga. Den unge mannen hade nämligen en gång varit Frans Hjelm. Medan han i barndomen levde på de stora mörkrens djup hade hans mest svindlande fantasier aldrig höjt sig upp över jordens glädjeämnen, det var därför en smula lättare för honom att nå sina drömmars land, nu var han där, nu var han herr Frans Karlsson-Gyllenhjelm, välbeställd affärspojke med porträtt och fingeravtryck och hela faderullan hos polisen i alla de tre skandinaviska länderna.

Han gällde bland kamraterna för att vara en flink pojke och en elegant leveman, en grabb me takter i – språket var fortfarande den gamle Frasses språk.

Egentligen var det bara riggen som var ny, och knappt den heller, där fanns händelsevis både små fläckar och trasor och kragen var en smula solkig, men man hoppas ju alltid, att sådant inte ska synas.

Han hade lagt ut en smula i figuren, blivit fastare i köttet och mindre drumlig i gången, men annars var han sig fullkomligt lik. Tre år ska väl heller inte kunna göra så mycket varken till den yttre eller den inre människan, och under utvecklingen från arton till tjugoett års ålder hade Frasse inte åstadkommit någon annan nämnvärd förändring med sig själv än att namnet blivit Karlsson-Gyllenhjelm.

Han hade varit med om en hel hop, men hans upplevelser hade inte givit honom den ringaste erfarenhet på allvar, endast bibringat honom en viss yrkesskicklighet och så pass mycken räddhågad aktsamhet som krävdes för att han skulle kunna hjälpligen lotsa fram sin egen dyrbara person genom obehag och farliga snaror.

Han gick alltjämt ensam och undvek fortfarande gärna att berusa sig alltför mycket, han var och förblev ett kallblodigt kräldjur.

En massa minnen gömde han ju också på – de liknade brokiga trasor, kastade i en lumpbod utan ringaste ordning eller samband.

Happa Tja var egentligen ett ganska tråkigt fruntimmer, hon söp vårdslöst och kunde inte göra sig alls. Hon fick sköta sig själv, efter de första dagarna i Köpenhamn lämnade han henne kvar som ett kolly på hotellrummet och gav sig ensam i väg vidare ut i den vida världen. Han gjorde på vägen några nödvändiga uppköp: en liten revolver, en slidkniv, en boxhandske och några andra småsaker, som en resande vanligen har med sig, när han ska ut på en längre utflykt, däribland en borr, ett bräckjärn, några smala nycklar, alltsammans nerlagt i en liten vacker handväska. Dessutom en mandolin och ett munspel, ty han var mycket musikalisk.

Under de dagar han bodde i Köpenhamn hade han fått klart för sig, att där fanns bara livare och linkar, en man som har givit sig ut med den romantiska ärelystnaden att bli introducerad i den stora förbrytarevärlden nöjer sig ingalunda med sådan halvsocietet som kortspelare och soutenörer. Nej, England var landet!

Men där tycktes inte finnas en enda förbrytare, till och med i London var det honom omöjligt att stifta bekantskap med någon verklig yrkesman. De voro sig själva nog och läto Frasse hållas med sitt. En och annan liten affär gjorde han i förbigående och reste vidare, hela tiden sökande efter människor, likt en Diogenes. Äntligen lyckades han! I staden Hull stötte han på en norrman, som kunde det här konstiga landet.

Åh, de voro granna karlar, när de träffades, dessa båda gentlemen! Det var på en sjömanskrog, norrmannen hade kommit med en samling Amerikaresande och var en ärlig sjöman, för all del! De drucko ett glas och började språka om tjuveri och stölder, det är ju något som intresserar alla människor, och vad ska man egentligen tala om, när man träffar en främling som är trevlig? Det ena ordet gav det andra, Frasse talade om Stockholmsförhållanden och sådana kända personer som Kevan och bröderna Stålhand voro naturligtvis inte heller okända för norrmannen, så att bildning och världsvana saknades inte varken hos Frasse eller hos den andre, som var en sympatisk människa på det hela taget, det tog inte emot på något vis att vara tillsammans med honom. De båda herrarna hade samma föreställningsvärld och samma blick på tingen och livet, och det är ju det som är huvudsaken.

När de slutligen berättat alla sina historier för varandra och paraderat med alla sina bekanta, befanns det, att samtalet uteslutande rört sig kring affärer och affärspojkar av skilda slag, mest om mera bekanta inbrottstjuvar och deras förnämsta verk.

Frasse meddelade då i förtroende, att han var ute på en studieresa, det gällde att studera livet, på vetenskapens vägnar i så fall, så att grabbarne behövde inte vara rädda för att bli snodda i polisen av honom, nä aktare, sån ä man inte!

Norrmannen försäkrade, att han genast haft klart för sig, att Frasse var en sån som ville studera livet på vetenskapens vägnar och erbjöd sig att föra Frasse tillsammans med några berömda engelska förbrytare, men då måste han också lära sig att tala det engelska tjuvspråket, det var förresten inte alla svenska affärspojkar som kunde rota svenskt romani så bra som herr Gyllenhjelm, det hördes nog att herr Gyllenhjelm hade studerat livet i Sverige också. Finge man fråga, om det hade varit någon större affär i Stockholm, eftersom herr Gyllenhjelm nu var i Hull?

Frågan var så oändligt smickrande för en arton års yngling. Att sitta på en sjömanskrog vid hamnen i Hull, där ingen mer än kamraten vid bordet begrep språket – att där bli betraktad som en berömd förbrytare på resa – Frasse kunde varken svara ja eller nej, men såg tillräckligt högfärdig ut för att kunna anses ha varit med om alla stölder i världen under de senaste tjugo åren.

Så hade han fått en ny vän och kamrat att gå i pol med. Sigge, som fört honom in bland sodomiterna i grå staden, var redan glömd, han hade inte dom rätta takterna, gick å lodade i Stockholm så att han möglade i småstadshålan, nej, här ute i världen skulle livet levas!

Det fanns inga så usla nästen, att inte norrmannen, Håkon hette han, hittade dit. Han var en liten bredaxlad, trygg och jovialisk, grisögt plirande kamrat, som varit sin egen mästare i yrket under många år. På bakgårdar, i källare, under takåsar, över allt funnos gömda kulor, där man träffade affärspojkar av alla slag, stora, ädla, berömda män i sin värld, om vilken andra människor aldrig fingo en aning – eller om man så vill: hopar av gråa löss, sammankrupna i skrynklor och veck på samhällets trasor.

Det härliga med detta liv för en yngling var att han ingenstans hade en varaktig stad. Ständigt på resa – tvärs genom England – ut över kontinenten – över allt fanns affärer att göra. Där äldre förbrytare inte kunde gå, därför att de blevo siktade av polisen så fort de bara stucko ut fingret genom en glugg, där gingo Frasse och Håkon Mästare gladeligen fram och gjorde sina affärer, ännu okända och namnlösa. De hade båda mycket snabbt kommit överens om, att Frasse måste göra en stöt, för att inte bland kamrater bli grundkanslad som spion, och Frasse gjorde stöten tillsammans med Håkon och några andra, därmed lät han för alltid sista spåret av den romantiska vetenskapen fara och njöt istället av verkligheten i fulla drag.

Den var för resten inte utan sina alldeles säregna faror, kamratskapet var inte fastare knutet än att man måste hålla ögonen öppna så mycket bättre när man var tillsammans med vänner. Det ligger i sakens natur, att tjuven blir själv mer blodigt bestulen än någon annan människa.

Den där ljusa strimman Frasse har i skinnet under vänstra ögat neråt mungipan är ett minne från London. Han gick ensam i en mörk gränd och fick två kalla händer om halsen, det var strypare ute. Han fick upp revolvern, kom lös – en grå skugga skulle smyga sig förbi honom, fick en spark i skrevet så att han stöp, några andra försvunno på ljudlösa gummisulor.

Frasse började som en renhårig Ekenskis att tala förstånd med grabben, som låg fastlåst i kramp raklång på gatan. Han uttalade alla ord han kunde på sin engelska cant, så värst mycket var det inte, men samspråket gick ut på, att grabbarna tagit fel på person. Frasse visade sig till och med så ädelmodig, att han ville hjälpa upp sin pal, kamrat feståru, stroller kan velan en annan vara också i så fall, tji bambussel me oppercan å ett som annat – varpå en ilsken knivspets flög Frasse i ansiktet och ritade om honom ett varv. Hans nye pal hade väl inte riktigt förstått den rätta meningen med talet om tjuv och falskt spel med polisen. Men eftersom han varit dum, och eftersom han inte kunde uträtta något vidare där han låg, ansåg Frasse lämpligt att betala honom med samma mynt, drog fram sin slidkniv, fläkte upp ansiktet på kräket och stack i väg.

Han började bli känd litet varstans som a man of world, en karl som var skicklig nog att klara sig överallt i världen. Med världen menades inte längre Kungsträdgården, Berzelii park och Humlegården i Stockholm, nu gällde det alla grändernas nästen och alla flickställen i hela Europa. Han var inte så mycket för att dansa på krogar, förstörde hellre sina pengar på annat sätt. När det fram på natten blev ett sjuhälsikes skrik och liv i något av smårummen på ett osedlighetsnäste, ingrep Frasse med förtjusning och hjälpte till att skipa rättvisa gentemot den syndaren som velat smita från betalningen, då läskade han sitt rättsmedvetande med många stora och riktigt fina ord och slogs av hjärtans lust, eftersom det inte var någon nämnvärd risk när det fanns så många hjälpare.

Världens omkrets gick genom London, Hamburg, Berlin, Wien, alla de norditalienska städerna, Rom, Neapel, Rivieran, Paris, de belgiska och holländska hamnstäderna och tillbaka till London. I Wien hade han träffat en särdeles imponerande och intressant man, baron skulle han vara, sas det, åkte i egen automobil, alltid tillsammans med några extravaganta kvinnor, det var mest på dem han levde, han ordnade deras förbindelser med den högre världens lebemänner och kunde för resten även själv göra stora pengar bland bättre herrar, vad man inte kunde få kunde man alltid stjäla, och därmed hölls hela den affären i gång, tills herrskapet åkte fast i Florens och stillades på åtskilliga år – fina och skarpsinniga personer, Frasse kände sig enkel som ett barn i deras sällskap.

De lättaste och ofarligaste affärerna gjordes i större hamnstäder bland massorna av emigranter, de voro ju långt ute på sjön innan de märkte att de blivit bestulna av den hederlige bäraren, frälsningssoldaten, hjälparen från K. F. U. M. eller vad det nu kunde vara för en figur som lotsat dem tillrätta.

Dessa goda affärer, som voro Håkon Mästares specialitet, lockade Frasse att följa med Håkon över Atlanten.

Kajen vid Amerikabåten var för fackmannens öga uppfylld av intressanta företeelser. Överallt i människovimlet bekanta ansikten, ficktjuvar eller andra specialister under olika yrkesförklädnader, man kunde skratta sig fördärvad åt detta spektakel. Skrik, buller och väsen, brådska överallt, allvar och iver, skratt och tårar, avsked och omfamningar, poliskaskar i mängden – och mitt i den brokiga mängden affärspojkar och flickor av alla slag, djupt inne i geschäft.

Det ringer till avgång – trankilt promenerar en tjuv över landgången, han ska ta ett sista avsked av en emigrant ombord, han glider som en ål mellan passagerarne, än nere under däck, från hytt till hytt, än uppe igen på däck, ställer sig bakom de människor, som stå lutade över räcket för att ropa farväl – han synar varje ficka, slår med handen så löst på rockarna – där är en ficka igensydd! Han lutar sig fram över emigranten och ropar en rörande hälsning ut i tomma luften hem till morsan, klipper upp fickan med en liten sax, tömmer den flinkt och går vidare. Är han i pol med någon kamrat, går affären så mycket lättare, då ökas trängseln och skyddet mot obehöriga åskådare.

Där står en ung svensk flicka på däck och storgråter, de pengar hon sparat ihop under åratal äro borta, det var över tvåhundra kronor, nu äger hon inte ett öre mer. Ett stort ädelmod vaknade inom Frasse, när han hörde att hon var svenska – de ä grunt om tjejjan, ja ska tigga ihop lite kosing åt'na!

Håkon Mästare grinade, varför inte? Det var nu hans stående valspråk – en stillsam och klippsk pojke! Frasse gick omkring med sin hatt och fäktade, beskrev rörande flickans sorgliga läge, han fick i hop över trehundra kronor, som hamnade i tösens händer utan ett öres avdrag! Sedan fick hon mellan tårar och skratt beskriva hur den karlen såg ut som hon misstänkte, den delen av affären intresserade mest Håkon Mästare – men det gällde inte alls honom ändå! Det gällde en karl som gått ombord och låtsat säga farväl åt en emigrant – den ska vi väl få tag i! sade Håkon, gick ner med Frasse under däck och behövde inte tveka ett ögonblick, han bara knackade ett tag på den rätta hyttdörren och klev in, där låg karlen och vilade sig! Han hade slutat sina många avsked och såg mest ut som en vanlig bonddräng på väg till Amerika, dit skulle han

ju också, resan har många behagliga sidor!

Håkon Mästare kunde sin sak, han röck upp forsickesnoaren ur sängen och ställde honom mot väggen, rev upp hans väst, tog plånboken, flydde den till Frasse och talade sedan några fridens vänskapliga ord med ficktjuven om risken att meddela sig med polisen – nej för all del, några sådana dumheter hade aldrig fallit den karlen in, han kände väl Håkon Mästare!

Frasse firade orgier av ädelmod den dagen, gick upp till flickan och gav henne ytterligare så mycket pengar som stulits av henne – de ä på polisens vägnar i så fall, förklarade han storslaget, nu måste fröken hålla tyst me de här under hela resan!

Ett jäkla fjäsk, tyckte Håkon, men va fan, saken angick ju inte honom, han hade länge haft flickans pengar väl förvarade i sin plånbok, han!

Sedan arbetade de tre herrarna i pol som vänner under hela resan.

Även i Amerika finns mycket att göra för a man of world. Men Frasse kunde aldrig trivas där i landet, marknaden var trång och folket var alldeles för hårdhänt. En kväll satt han i New York på ett särdeles ruskigt och intressant flickställe, en främmande gentleman steg in, gick fram och tog utan vidare en av de halvklädda flickorna om livet, lyfte upp henne och kastade henne rätt genom den stängda fönsterrutan ner på gården. Hon hade stulit av honom, vidare förklaring behövdes inte. Det blev lite skrik om saken, men för resten ingenting. Mannen var tydligen känd, han gick trankilt sin väg. Flickan kom upp igen efter fallet från en vånings höjd, en smula blodig men framför allt slö, hon hade för länge sen upphört att förvåna sig över karlarnes konstiga infall, och plånboken hon stulit hade hon i alla fall lyckats behålla.

Det där folket var inte riktigt i Frasses smak, han slank ner till hamnen igen med Håkon Mästare, som orubbligt höll fast vid, att ingenting går upp emot affärer bland emigranter.

I Hamburg fick han följa sin vän till ett häpnadsväckande ställe. De knackade på en stängd port i ett litet hus, en gammal gumma öppnade på glänt, men släppte genast in Håkon och hans kamrat. I en korridor, belagd med mjuka mattor, stodo några unga gossar, klädda i alltför korta byxor, sminkade och pudrade i hela ansiktet, andra kommo ut från sina små rum, klädda till flickor med korta kjolar och stora peruker. Två av dessa vackra flickor kommo fram till Håkon och Frasse: Nå, hur ska vi ha det nu, ska ni ta in ett par flaskor vin eller ska vi ha lite roligt en stund?

Han var svensk, pojken! En bekant till Mästaren.

Frasse kände sig lite bortkommen, men Håkon varnade, vin måste de ta in! Det blev vin och det blev svensk sång, det blev känslosamma och riktigt fina bitar i så fall, när jag var prins utav Arkadien och här är gudasként att vara och annan svensk sång. Och den svenske gossen lade sina smala armar om Frasses hals och sade: oh, jag är från Stockholm! – Då har vi nog sett varann förr? – I Humlegården, kanske? bland de andra gossarna? – Jo, mycket riktigt! Och på den saken skulle man ha ett riktigt ordentligt glas vin!

Två andra svenska gossar hade varit här, men nu voro de i Berlin, det fanns kaféer där att vara på – han offrade en liten kvinnlig suck åt deras minne och var för resten så lik en sköka man någonsin kan begära av en ung man, son av välbärgade hantverkare i Stockholm, innehavare av en fin plats i Hamburg och klädd i korta, åtsittande svarta sidenbyxor och spansk tjurfäktarejacka, sminkad och pudrad och målad och parfymerad – ett kräldjur på djupaste botten i människopölen. –

Färden gick vidare ut genom världen.

Frasse hade numera ingen användning för det geschäft han lärt i Humlegården i Stockholm, ty Håkon

Mästare låg inte åt det hållet. Inte av någon sorts motvilja mot styggelsen i och för sig, nej för all del, han ägnade desslikes ett livligt intresse, men alltid platoniskt så att säga, sökte gärna och med en grisaktig njutning att se och höra så mycket som möjligt därav, men höll sig för egen del alltid på avstånd, han hade hört att man kunde bli tokig av sådant och han var mycket rädd om sig själv.

Han var ett tiotal år äldre än Frasse, och det var väl därför han blev den som först fick nog av detta lösa leverne. I Hamburg nådde honom ett brev, till resehandlanden Håkon Halvorsen, fadern var död i Kristiania, ett litet kafé väntade nu där på arvtagaren. Han gick och funderade på den där saken några dar, tills han blev riktigt högtidlig till mods av hemlängtan. Nu har ja sett livet, sa han, nu vill ja slå mej till ro.

Och när han väl kommit på den bogen, satte han full fart in i den känslosamhet, som tillhör sådana fina tankar. Ja vet en liten käck jänta därhemma – henne ska ja gifta mej me – oh, om du visste, Frasse, va ja elskar henne!

Det var något alldeles nytt, det hade aldrig märkts förut, men Frasse var inte den som på något vis brast i den finkänslighet, som är gentlemannens prydnad, han lät sig i stället angeläget vara att visa upp i all hast sin allra bästa exercis, med fina känslor kan väl lite var bestå sig!

– Nu ska du höra mej, å nu ska du lyda mitt råd, Frasse! Res hem mesamma, fö nu har ja fått nog, å du har nog också en liten käck jänta som går å väntar på dej, res hem å gift dej me henne, Frasse! Gör de! Å tro mej, du ska aldri behöva ångra dej!

Frasse fick genast en föreställning om, att en flicka gick och väntade på honom i Stockholm:

– De kan ja göra, feståru Håkon, de kan ja göra i måron da om så skulle vara. Fö du e min vän å fö dej kan ja tala om'et, å får ja inte henne som ja vill ha, så gifter ja mej aldri!

– Gift dej me henne, Frasse! Gör'et mesamma! Nu haru studera så mycke, så nu tycker ja du kunde vara nöjd. Om du inte slutar nu, så kan de gå så att du blir en förbrytare på allvar till slut, för att du har skojat me de så länge!

– Troru inte ja har tänkt på de rå? Många gånger har ja tänkt på bylingen å ett som annat. All heder åt dej, Håkon, fö du e en rekodeli kamrat, du e en människa som har hjärta i bröste, de ska ingen komma å säja annat, å om alla människer vore lika hederlia som du, så skulle de inte finnas nån falskhet i världen å inga fengelser å så. Fö nu har ja studera så mycke på vetenskapens vägnar, så nu vet ja va live vill säja å va människer går för i så fall!

En hel kväll berusade de sig på detta sätt med alla vackra ord de kunde minnas och avnjöto dem långsamt som en kostbar och sällsynt dryck. Därefter packade de, ingen av dem var nog enfaldig att glömma sina nödvändiga yrkesverktyg, ingen tänkte sig, att man skulle kunna leva utan att ha en väska full av bräckjärn, borrar, dyrkar och andra småsaker till hands, det har ju alla människor. Drömmar ska man njuta av – verkligheten är en annan historia, den är självklart och en gång för alla ställd utanför alla resonemang och beröres inte på minsta vis av tillfälliga känslorus, som endast avsätta i medvetandet några vackra minnen. Man får på det viset en föreställning om att man i grund och botten är en sjuhelvetes ädel och hederlig människa, fast alla andra människor, falskare och därför rikare, vill säja lyckligare, skrika högt om tjuvar och fängelse och ett som annat. Men de skulle bara veta vilka fina tankar som finnas i den föraktade tjuvens hjärta, oh, då skulle de förlåta honom och älska honom och skratta åt hans små fiffiga skämt istället för att förbanna honom och jaga honom till döds med sina hånfulla ord, sina brutala poliser, sina falska domare och sina grymma fängelsetjänstemän.

Håkon och Frasse gjorde en och annan liten stöt på hemvägen, och i Kristiania fanns mycket att göra!

Håkon hade många vänner sen fordom att söka upp, och de som för tillfället voro på friheten samlades gärna i hans bevärtning för att språka om nytt och gammalt.

Frasse vann allmän beundran genom en fin kupp han utförde där. En gammal jude hade i många år sysslat med att gömma tjuvgods, Sore verschärfen som det hette på hans kochemerslang. Men han var en falsk Schärfespieler, känd för att omskära pengar till judar – fila slantarna nästan värdelösa – och sökte förgäves schmuza sig fri från den allmänna misstanken att på så sätt linkemessummemelochnen. Därtill hade han nyligen verpfeift en flink pojke – man var allmänt förbannad på honom och hans tjocka rotvälska och kallade honom på ärlig norsk rodi för en oldri skunt. Och något skulle göras!

Juden hade en liten kula, där han sålde gamla kläder. Frasse gick dit. Han var inte välkommen, juden ville helst vara ensam, han var djupt inne i ett geschäft med en bondpojke, som provade en rock som var för stor. Frasse lydde inte vinken att komma igen senare, han slog sig ner på disken och studerade på vetenskapens vägnar. Juden ordnade med rocken, slätade över axlarna, knäppte ihop där fram, knep ihop den i ryggen, med den andra handen, det gick så fint som helst, rocken satt med en gång som om den varit gjuten över bringan på bondpojken, mer såg inte den stackaren, några apglas att se sig själv i funnos inte i den butiken!

Rocken drogs av igen, slogs in i ett paket, stacks under armen på pojken, hela knepet ligger i att låta allting gå fort som en snurra med mun och händer på en gång – pojken betalade dyra pengar för rocken och gick.

Sedan blev det en illmarig fråga vad min bäste herre önskade – jo, Frasse ville köpa en klocka. Juden bytte hastigt ansikte och blev åter en hederlig affärsman, öppnade ett gammalt skåp på väggen och visade klockor av alla slag, av guld, av silver, av nickel och av mässing. Tjugo kronor bjöd Frasse för en guldklocka, sjuttiofem var priset, skåpet slogs igen.

Fanns det möjligen skor? Joo då, juden kröp ner bakom disken och plockade fram. Frasse öppnade skåpet och plockade gulduren på sig. Sex kronor bjöd han för ett par skor, priset var fjorton.

Juden blev förbannad och frågade, om herrn trodde att det var tjuvgods han sålde? – Inte! Hur skulle man kunna tro det? Men finns det halsdukar och rosetter? Mitt för ögonen på den gamle tjuvgömmaren smusslade Frasse till sig ett tjogtal sidenhalsdukar ur asken som ställdes fram, sedan köpte han en rosett för att inte bli misstänkt och återvände till skorna, som stodo så bra till, att juden måste ner under disken efter dem.

– Ska vi slå till för sex kroner i alla fall?

Juden vände honom ryggen med förakt, Frasse gick. I dörren ropade han: ska vi säja sex å femti? – Nej! skrek juden från sitt krypin bakom disken. Frasse tog med sig en bunt byxor, som låg nere vid dörren, och kastade dem till Håkon, som väntade utanför.

Öppnade dörren igen: sju kroner då?

De blir ingen affär av! kom svaret. En ny bunt byxor försvann, och därmed fick juden vara i fred.

Det var en skicklig stöt, och tjuvgömmaren led smälek länge för sina gamla ögons blindhet.

Men Frasse fick snart svaret. Polisen blev plötsligt så uppmärksam på honom. Det var besvärligt, ännu ingenting oroande, men att poliskonstaplar och detektiver så envist stirrade på honom var de möttes, det var obehagligt i alla fall, det liknade ett osynligt rep som band honom och gjorde honom ofri i alla rörelser.

Han gled undan, blev mera stillsam, och utan att närmare ha reflekterat på saken var han en vacker dag mitt inne i sitt gamla geschäft från Humlegården i Stockholm. Det var en resurs som alltid stod öppen, den

erbjöd sig själv, så fort han sackade tillbaka i sin mera aktiva verksamhet.

Hos en av sina nyförvärvade vänner slog han sig ner för en tid som barn i huset och fäste inte nämnvärt avseende vid, att herrn själv var bortrest, det fanns tjänstefolk i huset, en liten näpen piga förljuvade hans väntetid under fjorton dagar. Herrn själv kom hem och måste bita i det sura äpplet, Frasse förklarade situationen för honom i de mest lättfattliga ordalag och lät inte avspisa sig med mindre än tusen riksdaler till att börja ett nytt liv.

Och det gjorde han mycket riktigt.

Under de två veckor han varit försvunnen för yttervärlden hade hans bevakare förlorat spåret, Frasse tog väl vara på sin återvunna rörelsefrihet.

En vacker dag stod han och undersökte skåp och lådor i en liten trevlig våning, som borde vara tom enligt uppgift han fått. Men plötsligt stod en gallskrikande piga i dörren, fan så obehaglig historia. Han gjorde i alla fall sitt bästa:

– Ä, nu ska ni vara snäll, kan ni inte låta mej gå, va? Inte har ja tagi någe av er, inte? Vill ni ha hundra kroner? Så mycke får ni inte, om ni sätter fast mej i polisen!

Näej, tjuven skulle bli fast, mente pigan, om hon så skulle stå där och vakta till domedag.

Därmed var saken klar, fanns ingenting att göra mer. Frasse släppte all tanke på motstånd och fann sig i det oundvikliga, det skulle ju ändå en gång komma, nu var han där. Han slog sig ner i en bred, skinnstoppad länstol och inväntade sitt öde, påskyndade till och med saken:

– Ja, kära fröken, de e velan bäst å ta hit nån polis mesamma då?

Pigan blev mjuk i knäna, det där hade hon inte väntat! Avgrundskval, rullande ögon och hemska ha! – det hade hon väntat sig, kniv och revolver kanske också, alldeles som i stiliga böcker. Men inte denna slöa likgiltighet hos boven. Hon stod tyst och stirrade på honom.

– Nå, ska ni inte ropa på polis nu, då? undrade Frasse med nyvaknat hopp. Eller vill ni ha dom här pengarna – med ivrigt darrande händer slet han upp sin plånbok för att köpa frihet.

– Ja vill inte ha något – inga pengar av er – men de får väl vara me polisen –

– Jaså –?

Ett alldeles nytt och obegripligt fenomen för Frasse! En människa som inte vill ha pengar – och som ändå inte ville göra honom något ont – han blev misstrogen – men hon såg snäll ut. Tokig! Det var klart! Snurren! Eller åtminstone lite fånig!

Men plötsligt märkte han att flickan grät. Lutad mot dörrposten grät hon utan ljud, medan hon oavvänt stirrade på Frasse.

Ett – två – tre – Frasse gråter! Stört omöjligt att låta bli, minnet av ädla och fina känslor störtade upp, han njöt i salig berusning sin egen finkänslighet och sitt eget misskända ädelmod, sin bättre människa och sin olycka.

– Ja e en tjyv, fröken – oh, oh – men ja stjel bara av dom rika – oh – å så ger ja åt dom fattia, fröken! Ja e så olyckli – ja e en elendi stackas människa. Oh, va ja e lessen!

Hon var ju en livslevande gestalt av det finaste och ädlaste han visste: medlidsamheten, förlåtelsen,

mildheten – hon gick fram till honom, lade sin hand på hans axel och storgrät:

– Ni ska inte säja så ja blir så lessen.

Hon satt sedan länge och talade med honom så vackert och vänligt. Han fick gå med henne in i jungfrukammaren, allt som han plockat ihop åt sig i våningen måste han dock lämna kvar.

Lite snurr fanns det nog i skallen på henne, började Frasse förstå. Hon var mormon och ville omvända honom till den sanna religionen, uppenbarad i Amerika för vår tids behov. Men det blev kaffe också, så att något förstånd hade hon ändå kvar. Inte litade hon alldeles på honom heller, för när hon gick ifrån honom för att ordna med det där kaffet i köket, vände hon sig om i dörren: ni tar väl inte me er nånting här nu?

– Äh ne – inte då! svarade han med en stor gest, som var mer besvärad än övertygande.

Men de blevo hastigt goda vänner, och hon bad honom komma tillbaka och hälsa på henne, innan hon for till Saltsjöstaden, för dit skulle hon snart, oh ja, snart, snart!

Man är väl gentleman! Dagen därpå steppade Frasse upp till pigan med två utsökta örhängen av guld – hon ville inte ta emot dem – vågade inte bära – kunde hon verkligen? Skulle inte folk undra?

Men tänk, att han hade ristat sitt namn i dem båda – med en kniv – Frans stod där att läsa – det var oemotståndligt – och i Saltsjöstaden kunde hon ha dem, där skulle ingen undra! –

Frasse började få nog av Kristiania. En natt gick han och drev uppför Stortingsgade, några unga karlar följde efter honom. Bakom stortingsbyggnaden var det tomt och tyst, där sprungo de på honom, han hade pengar, det visste de. När han tog fram revolvern, löpte de sin väg och låtsades inte bry sig om honom vidare. Men knappt hade han gått några steg, förrän en av gossarna sprang tyst efter honom, i sista ögonblicket vände sig Frasse om och delade ut sin vanliga spark, den tog inte efter beräkning, kniven kom blixtsnabbt mot halsen på Frasse, han tog emot stöten med flata handen, fick långfingret i det närmaste avskuret. Tanklöst klämde han i med det allra vildaste nödrop, karlen, som missat i pantersprånget, vände och sprang. Frasse fnattade i väg åt sitt håll, lika rädd för polisen – sådana där små affärer kamrater emellan får man inte göra väsen av.

Han träffade en svensk affärspojke, som reste i klockkedjor, köpta för några öre hos en krafsjude i Stockholm. Kalven hette svensken, gick omkring överallt och siktade på det viset många goda stötar att göra. Med honom gick Frasse i pol, sedan Håkon blivit bofast.

Men det var inte samma trevliga takter hos Kalven, en kväll sutto han och Frasse på ett litet hotellrum och spelade slant, man lägger en enkrona på bordet, håller handen över och låter den andre gissa pil eller gubbe. Insatsen var två kronor, och Frasse vann alltsåsarott av sin kompis, ända till skjortan. Då började Kalven härja om att märka Frasse, om han inte fick tillbaka kläder, klocka och tjugofem kronor kontant, Frasse fick hålla god min och ge honom vad han begärde, och sen fortsatte spelet tills de åter voro kvitt. Det inbördes förtroendet var inte av den art, att det kunde ta skada av sådant gnabb, strax därefter reste de ut i världen tillsammans för att arbeta.

I Göteborg träffade de Nisse Lagom, som var lite lessen av sig, i färsk frihet efter två gråa år på Harmonin i Härlanda. Han behövde komma ut och öva upp sig, nu skulle de till Köpenhamn, men det fanns ju städer på vägen, de skulle också användas, di ä' inte för små, di ä' lagom, sa Nisse, och därvid blev det.

Nisse Lagom söp ner sig i Köpenhamn, en förbannat tråkig historia! Han svinade på hotellet, så att värden blev lömsk. Alla tre kamraterna stodo på gatan och begrundade saken, när portieren kom ut i porten och vinkade åt dem, det låg något fult över hans uppsyn, luften kändes inte alldeles frisk:

– Nu e ni snodda, pojkar! sa Frasse.

– I hälsike!

De gingo dit, en smula dröjande i alla fall. Frasse lovade att komma efter, behövde bara gå in i cigarrbutiken först efter lite röka. Därifrån smet han tvärs över gatan in i en öppen port mitt emot hotellet, och just i detsamma kom polisen. Efter en stund hade Frasse det sorgliga resultatet för ögonen: Kalven och Nisse Lagom sattes upp i en droska och kördes bort mellan grymma polismän.

Det mulnade uppenbarligen, den glada ungdomstiden var all, detta hade aldrig inträffat när Håkon och Frasse sorglöst dansade om i all världens solsken. Frasse kunde inte undgå att känna missaktning för sina båda nya kamrater – att låta sno sig så där!

Till på köpet var allt bagaget på hotellet spolierat, han stod alldeles utblottad på gatan med bara några kronor på fickan. Men det var i alla fall det minsta bekymret, Köpenhamn var en särdeles god jaktmark för en gosse som kunde de tjugo konsterna. Samma kväll var Frasse försedd med pengar och kläder och en väska full med värdefulla småsaker, som han plockat ihop åt sig mitt för näsan på den herrn han varit hemma hos och hastigt skrämt till tystnad.

För att realisera det där for han över till Malmö, men det mulnade mer och mer omkring honom. De små tarvliga stötar han lyckades göra där i några butiker kunde inte ge mat för dan. Och när han stod inne i en panthandel och skulle sälja en nästan ny rock, blev han uppehållen så länge med prat tills två grova karlar kommo in – det blev alldeles svart i luften, tyckte Frasse, och han förstod att han genast borde gå. Rocken lämnade han i sticket och smet, men bara tio steg utanför dörren fick han ett slag i knävecken av en grov käpp, i samma ögonblick en stjärnsmäll över skallen så att han ville somna, men en spark i ansiktet gjorde honom tvärvaken igen – de båda karlarna, som kommit in i panthandeln, voro över honom, de roade sig med honom så gott de kunde och hade därvid den sköna känslan att tillfredsställa ett allmänt rättsmedvetande. Frasse kände knappt en hel bit i sin kropp, när de äntligen hunnit fram till rådhuset.

Där blev han insatt i en finka, utanför gallret samlade sig en hel klunga poliser för att se på den fine stockholmsherrn. De lättade sina hjärtan, de spottade till måls på honom, de skändade honom på alla upptänkliga sätt i rättvisans höga namn, han kröp ihop tyst och förskrämd och vågade inte säga ett ord, det här var ett förfärligt uppvaknande. En dov bitterhet bet sig fast i hans själ – den falska och lömska panthandlaren! – de grymma, hjärtlösa hantlangarne åt rättvisan! – Och det blev ännu värre, han togs ut till ett förberedande förhör, det inleddes med ett knytnävsslag så att mun och näsa sprungo i blod:

– Nu erkänner du, tjyvdjävel där!

Frasse var alldeles för rädd att våga säga ett ord. Tjudra honom då! Han fick handbojor och låstes fast vid en vägg, sedan kommo knölpåkar, knytnävar och grova sparkar från alla håll. Och plötsligt kändes det inom Frasse som om all styrka blivit knäckt, något sjönk maktlöst ner till botten i hans medvetande, endast en tomhet blev kvar med en känsla av mjukt, blött, sjukt – en ångest kom över honom och sved värre än hela misshandeln: nu dör jag! Han böjde bort huvudet så mycket som möjligt för att skydda ansiktet medan han talade, och så fick han fram:

– Säj va ja ska erkänna – ja ska ta på mej va ni vill – bara ni e snella mot mej!

Då leddes han in till överkonstapeln, och där började den officiella delen av förhöret, den gick helt annorlunda till. Frasse repade mod och jämrade sig över misshandeln, överkonstapeln var en riktig gentleman, han ursäktade sina karlar, de gjorde sin tjänst, en och annan av dem var nog en smula hårdhänt, men det blir man ju så lätt, inte heller kunde man begära att de skulle ha någon urskiljning, fast nog borde

de ha förstått att herr Karlsson var en fin karl, som inte ville försöka krångla, behagas det kanske lite mat? eller en cigarrett?

Det lät riktigt trevligt, tyckte Frasse, som hette Karlsson på det här stället, Gyllenhjelm passade bättre i utlandet. Han tog genast på sig de små stötar han gjort i Malmö, de räckte till sex månaders straffarbete.

Han lyckades fräckna till i stillheten på rannsakningshäktet, och inför rätten visade han sig riktigt på styva linan, en gentleman som kunde tala utländska, var så god, och förklarade sig nöjd med domen, fast buron som hast mesammegewesen auf mir skulle egentligen tjingras ett tag, men de får vara lagt för den här gången. – Panthandlaren, som varit falsk, slapp smaka kniven.

Men domaren röt till åt Frasse: ni skulle haft mycket mer, ni är den värsta tjuv vi haft här i stan!

Ett farligt smicker!

Frasse gick till straffarbetet som en herreman med pretentioner, de börjar inte förr än ja kommer, sa klockarn, men då ska allting vara i ordning! Frasse hade både anmärkningar och goda råd att ge åt vaktpersonalen, som emellertid envisades att inte vilja ens diskutera med honom fängelsets reglemente.

Första månaden i en sådan ensamhet är en ganska besynnerlig tid. Man tror att ingenting alls händer – men det är istället en tid, som är rikare än någon annan för en sådan som Frasse.

Det han först lägger märke till är nog att han inte får röka. Där stramar bandet snabbast och hårdast, han kommer underfund med, att det lidandet ovillkorligen måste övervinnas som ligger i att ivrigt vilja en sak som man inte får. Då han hittills alltid varit van att genast ge efter för varje begär, har han ett så mycket större lidande nu att genomgå, med hoptorkad mun och skälvande nerver sitter han några dagar som en trasa, till dess han hunnit anpassa sig. Då har han pressats genom svarta helveten av kval, sönderbråkad och dödstrött av tortyren sitter han en vacker dag som en fullkomligt ny människa i sin cell – tycker han själv! Han är luttrad och renad av lidandet och ser med stort allvar upp till sig själv som till den olyckligaste och ädlaste människa i världen.

Fängelset har upphört att vara någonting olidligt och har därmed förlorat all vidare uppfostrande betydelse för honom. Han märker, att man i alla fall kan leva där, det återstår bara att tillgodogöra sig minsta möjlighet att leva något så när drägligt och att invänta friheten igen. Det blir för honom ingen livsfråga, hur fängelset för framtiden ska kunna undvikas, det är visserligen pinsamt, dock inte outhärdligt, det har till och med sina fördelar!

Han blir vidare ett värnlöst offer för alla slags infall och funderingar. De minnen, som samlats under ett oroligt, farande liv, dyka upp inom honom, och han får fullt upp att göra med att forma om dem så att de bli tillfredsställande. Han söker naturligtvis inte att få dem i någon som helst ordning inbördes, så att de kunde ge en helhetsbild på gott och ont av honom själv, nej, han strävar endast att av varje situation han minns göra det mesta möjliga för sig själv. Han är den skickligaste tjuven – den störste förbrytaren – den frankaste hädaren – den oanständigaste glädjegossen – den förnämaste levemannen – den olyckligaste martyren – den ädlaste tänkaren – den djärvaste viljan – den finaste känslomänniskan. Alltsammans på en gång. Han har givetvis ingen förnimmelse av att blandningen är besynnerlig. Det som rör sig i stillhet inom honom går uteslutande ut på, att han ska förnimma sig själv som det största och förnämsta, vilken riktning hans funderingar än må ta. de hejdas inte förrän han uppnått superlativet, där stannar han, det är han!

Verkligheten har inte alltid varit lika smickrande för honom. Han har lyckats ibland – det beror på hans stora skicklighet och djärvhet. Han har misslyckats ibland – det beror inte på underhaltiga egenskaper hos honom, o nej, ingalunda, det beror på, att han varit alltför ädel och känslig för denna världen! Ur varje

situation suger han sötma av något slag åt sig själv, naturligtvis utan ringaste intresse för sanningen i det som verkligen hänt.

I hans medvetande finns inte på allvar en föreställning om, att han någonsin skulle ha begått något orätt. Hans liv är inte endast alldeles självklart just så här och inte annorlunda, det är dessutom allmängiltigt, han betraktar alla andra människors liv endast såsom mer eller mindre lyckliga variationer av ett och detsamma. Om någon försökte säga honom, att förbrytarelivet inte är så vanligt bland människorna, då skulle han skratta, han skulle misstänka någon falsk undermening med ett sådant besynnerligt påstående – man vill lura honom att tro – man vill vara retfull – man vill håna honom – man vill på ett eller annat sätt göra honom illa med ett sådant påstående.

Att fängelsepredikanten säger så där är ingenting att fästa sig vid, det är hans yrke, det måste man finna sig i, till och med erkänna som riktigt i så fall, för det är vackra ord han talar – men det är det med dem att de gälla inte bara tjuven, de gälla alla människor utan att någon enda människa tänker på att verkligen rätta sig efter dem och följa dem i sitt leverne. Det ser man väl bäst på prästerna själva, var och en vet ju att en präst lever inte på en enda punkt så som han lär. De vackra orden äro rök, sköna leksaker, som man ska njuta av ibland och sedan fortsätta att leva som förut.

Då syns ju klart, att tjuven inte är ett dugg sämre än andra! Tvärtom! Han är olyckligare, fattigare, ädlare, finare än de sluga förbrytare som leva lyckliga i sina rika eller välbärgade hem – och han är skickligare, erfarnare, slugare, kunnigare än de fattiga stackare, som arbeta i slaveri åt de rika. Men han är inte på något vis sämre människa än någon annan.

Om han ändå skulle tvingas inse – ett besynnerligt antagande! – om han genom någon sorts uppenbarelse skulle få ofrånkomligt klart för sig, att de flesta människor betrakta tillvaron på ett annat sätt? att inte alla människor inrätta sig så gott de kunna på tjuvfason? att förbrytarens föreställningar om tillvaron inte äro allmängiltiga? Han skulle finna den tanken så olidlig, att döden bleve den enda möjliga räddningen ut ur fasan.

Vad har han då som det centrala i sitt medvetande, det som inte kan släppas utan undergång?

Jaget!

Jaget måste leva. På vad sätt som helst, och helst på det sätt jaget finner bäst. Att jaget skulle frivilligt avstå från något, bära obehag, underordna sig något – det vore att erkänna något av mer vikt än själva jaget, och det är för honom en obegriplig tanke, ett abrakadabra.

Frasse och hans första arbetskamrater skildes på denna punkt. Arbetet var obekvämt för honom – de andra stannade kvar, de släppte inte alldeles lösa tyglar åt sig själva, ty de ägde ännu en instinktiv känsla av plikten att underordna sig och bära obehag för något, som dock var mer värt än det egna jaget.

De voro dumma, menade Frasse. Själv fick han ett annat sätt att leva, det gav mera, det var bättre, självklart väljer man det bättre!

På denna punkt sker avgörandet: vad är det bättre?

Hur värdera människor sådant? Varför värdera många annorlunda än Frasse? –

Den tanken finns inte för honom, åt det hållet i tillvaron ser han ingenting, där finns alltså ingenting för hans inre åskådning. Självklart är det bättre, som ger mer pengar, mer sinnesnjutning, utan hänsyn till hur pengarna eller njutningen vunnits, utan hänsyn till valet mellan rätt och orätt.

För honom äro alla människor likadana så till vida. Han själv gör inte annat än vad vilken människa som helst skulle göra. Han måste göra det på ett annat sätt, ty han har inte samma möjligheter som andra att stjäla med list i stor skala, han kan inte slingra sig mellan lagens bestämmelser så fint, ty han kan inte muta poliser och domare, han måste utan vidare ta med sina händer av de andra. I hans ställe skulle de andra göra precis likadant, det är självklart.

Men naturligtvis vill var och en behålla det han stulit, det är därför lagen skyddar de rika. Den franke tjuven löper då större risk än den lömske, som skyddas av lagen. Han måste därför vara djärvare och skickligare, liksom han från begynnelsen är fattigare och olyckligare. Lagen är en orättfärdighet, som de rike infört till sitt försvar emot de fattiga; de som haft makten ha vridit allt till sin fördel. Även religionen, ty det står ju i bibeln: dömen icke, så skolen I ej bliva dömda. Men i stället ha de rika använt religionen för att döma de fattiga.

Det finns dock människor, som ha hjärtat på rätta stället. De döma inte, de förlåta, de ha medlidande med den stackars tjuven, de ha beundran för hans skicklighet, de ha ett leende överseende för hans små fuffens, de äro milda och goda – alla slappa, blöta dygder samlas på denna punkt till en bild av ädelhet att trösta sig med. Men lika litet som sådana människor döma en tjuv, lika litet hindra de tjuven att stjäla, då vore de inte ädla längre, tjuven måste ju leva! Inga funderingar om det ädla eller fina få tänkas ingripa störande i tjuvens verkliga liv, då skulle de vara obehagliga, pinsamma och sålunda fientliga, ej vänliga och goda att smeka sig med.

I tjuvens hela föreställningsvärld finns inte plats för annat än egoismen, allt vad han gör, tänker och känner har intet annat ändamål än att tjäna och smeka honom själv. Och på samma sätt föreställer han sig att alla andra människor äro beskaffade. Detta ger liv åt alla hans tankar och gärningar.

Förut hade Frasse levat instinktivt enligt sin art, utan att reflektera. Sammanstötningen med rättvisan blev emellertid en personlig upplevelse som måste klaras. Var man verkligen en sån jäkla usling?

Inte! Man var ju en hälsickes fin och skicklig människa! Men det kunde väl hända, att man var farlig för de andra människorna, som levde skyddade av lagen i sin falskhet och lömskhet. Därför blev man så här behandlad.

Det behövdes naturligtvis inga långa resonnemang och konstigheter för Frasse, hela tankegången låg färdig som instinkt när han behövde den. Det gällde bara att släppa fram den, det gällde att trösta sig själv och styrka sitt eget självmedvetande, därmed blevo genast alla andra människor underlägsna och dåliga gentemot det stora, goda jaget. –

Med detta arbete sysslade Frasse under den första månaden, därjämte ränsade han kaffe.

Han frossade av minnen, ständigt var han segraren, den värste tjuven, erkände ju domaren, jojo! Man är allt en jäkla karl ändå, ni skulle ha varit med den gången – eller en annan gång – eller därborta när vi – eller där – då skulle ni ha fått pröva på vad det vill säga att vara en frank tjuv!

Men det är en sak för sig att ha denna inre visshet. En annan sak är den påtagliga verkligheten: man sitter faktiskt i ett fängelse. Efter det liv som Frasse fört, kändes den pinan särskilt svår. Vid lättare humör längtade han efter flickställen, krogar och glada fester, fina kläder, resor, äventyr och spänning, han kunde få tårar i ögonen vid tanken på Håkon, till och med Kalven och Nisse Lagom mindes han med rörelse såsom älskade vänner.

Vid sorgsnare humör inbillade han sig själv, att det var friluftslivet och solljuset han saknade, det var blommorna, träden, den friska frukten man kunde köpa, de härliga baden i sjöarna. –

Könsdriften pinade honom också, men det var ju enkelt nog att återvända till barndomens vanor.

Värre var det med vaktpersonalens smygande steg i korridoren där utanför, ögonen genom luckan i dörren när man minst anade någonting och ingenting hade hört – och den misstänksamme posten, som satt och bevakade varje steg man tog under promenaden. Gud i himlen vad de där människorna sågo enfaldiga och högfärdiga ut! Den som ändå kunde hoppa som en loppa – över muren – tillbaka igen – bara för att reta vakten ett enda tag! Och visa vilken skicklig människa han hade äran att bevaka!

Men Frasse kunde inte hoppa som en loppa, han måste finna sig i stillheten! Han tröstade sig i ensamheten så gott han kunde, ömkade sig själv för sin olycka, grät av självmedlidande, frossade av självbeundran, självförlåtelse och självkärlek!

Han hade också ett annat verksamhetsfält: han måste lära sig knacka.

Det smällde ibland och dunkade och smattrade i alla väggar runt omkring honom som ett dämpat slammer av en mängd flitiga maskiner. Under stundom hördes den ena hårda skrällen efter den andra, då gick vakten omkring från cell till cell för att finna den syndaren som knackade, fast det var strängt förbjudet, fängelsetjänstemännen voro avundsjuka för att fångarna kunde meddela sig med varandra. Skrällen i dörren var en liten extra bestraffning, det kunde vara ett svårt lidande för en fånge – isynnerhet om nerverna sprakade av torka efter tobak – att plötsligt få dörren uppryckt och våldsamt igenslagen så att väggarna skakade, man lärde sig på det viset att ständigt sitta med öronen på spänn för att åtminstone vara beredd på slaget – men det hördes ingenting, eller det hördes något annat som man i stället började följa med tankarna – man vänder sig om utan att tänka på saken längre – då glor ett ilsket öga in genom luckan i dörren – det försvinner igen.

Men knackningen kunde aldrig utrotas. Det enklaste var genast lärt: en virvel med knytnävarna i väggen till grannen, han svarade med samma virvel eller en bultning i valstakt, om han ville säga att han var glad och vid gott humör – och det var en hederssak bland världsmännen att inte tappa takten för såna småsaker som ett fängelsestraff – takten kunde till och med bli oherrans överdådig och munter, inte skulle de jäklarna knäcka honom, inte!

Att meddela sig närmare var svårare. Saken låg dock så att säga i luften. Vissa signaler kommo från grannen inunder med en ständig regelbundenhet, vad kunde de betyda? Vänta lite – en gång till – några tveksamma knackningar betyda att Frasse uppfattat och är villig att svara men inte kan knepet. En gång till, långsammare – jo! go da betydde det naturligtvis!

Man svarade med samma signaler och fick en virvel igen, det var rätt!

Sedan var det bara att höra upp, det ena ljudet efter det andra lärde man sig, snart kunde man hela alfabetet med förkortningar och alltsammans. Och då var ensamheten bruten, på några dagar visste man noga besked om fängelsets innevånare, deras tankar om ett och annat, mest om behandlingen i fängelset och om vaktpersonalens uppträdande, det var huvudintresset.

Man kan ju inte meddela sig med alla, därför ligger det i sakens natur, att vissa celler bli ett slags byråer, där telegrammen uppsamlas och föras vidare från våning till våning eller tvärs över tomrum, där enfaldiga stackare bo, som inte kunna följa med i galoppen.

Mitt under detta arbete flyttades Frasse till Linköping, där hölls ny rannsakning, och vem kliver fram för rätten om inte Kalven! Och Nisse Lagom! Jäkla trevligt att se dem ändå! De hade gjort något fuffens här i trakten, men Frasse kunde inte bli fälld, fast de samvetsgrannt dragit honom in i sina affärer, han fick behålla sin gamla dom. Nisse gick därifrån med två och ett halft år, Kalven slapp med sex månader.

Frasse fick stanna tiden ut i Linköping och binda borstar, och slutligen öppnades porten för honom en dag.

Han for till Stockholm, men reste ut igen samma kväll med pengar på fickan, en dödsförskrämd herre bakom sig och en ny reskamrat bredvid sig.

Det var en gammal skolkamrat, men inte av utkantens barn. Hans far hade en liten god affär och försökte förgäves få sin son att stanna på kontorsstolen. Den stora världen var roligare, och den stora världen var operett och varieté och halvsnygga krogar. Den vägen glider man också lätt i famnen på gamla herrar, som behöva nattligt sällskap, och från det livet gled han nu, lätt i hågen, vidare ut med Frasse Karlsson-Gyllenhjelm för att få vara med om ännu trevligare äventyr.

Det hade inträffat i Stockholm, att Vännen från gamla tider rymt från hundratusentals kronor skulder, fick Frasse veta, ingen kunde begripa hur det hade gått till, det var en psykologisk gåta, stod det i tidningarne. Frasse begrep saken bättre.

Efter en vecka i Köpenhamn voro pengarne slut. Frasse och Birger gjorde en stöt i en butik, Birger klarade sig riktigt bra. De plockade med sig ett tjugotal briljantringar, det gav pengar, som dock togo slut på en enda kväll tillsammans med några damer och en ung dansk kortspelare.

En enda briljantring låg kvar i Frasses ficka, men hotellet skulle betalas, och det måste vara pengar till sådant. Den unge danske kortspelaren erbjöd sig att i stället skaffa rum hos en av sina vänner, som var tössenör och hade en riktigt trevlig liten lägenhet för sig och sin dam. Dit tågade man alltså iväg om natten, men olyckan stod åter färdig.

Birger hade skrivit oförsiktiga vykort hem till bekanta, nu gick han rätt i armarna på fadern, som rest ner för att söka rätt på honom. Med ett bastant grepp om Birgers arm slet den grymme fadern vännen bort från Frasses hjärta. Ensam fick han gå fyra trappor upp till tössenören Olle Olssen.

Frasse kunde inte ta många steg i den här stan utan att stöta på gossar av glädjefacket och deras herrar. Men det rådde oro i lägret, en detektiv gick om nätterna och falkade efter gossarna, han hade lärt sig några choser, brukade narra de misstänkta med sig in i bekvämligheten, gjorde fula greppet på dem så att de trodde han var en verkligt fin herre och röjde sig. Frasse törnade på honom en natt och svor ve och förbannelse över en sådan falsk Judas, den borde väl hängas om någon – Frasses rättsmedvetande hade aldrig förr blivit så upprört.

Han kom undan med blotta förskräckelsen den gången, men saken luktade djäkne, han begrep att polisen höll på att ordna ihop en ful historia och ville inte vara med, gjorde istället ett litet intjack och släpade bland annat med sig en väst, som blev hans fördärv.

Det var en underbart grann väst, den lyste långa vägar, och Frasse bar den mitt på breda bringan. Sorglösa barn, kort är sådan fröjd! Olle Olssen sålde honom åt polisen för några kronor, trots briljantringen han fått för nattkvarteret, som gav honom nittio kronor kontant.

Olle visste var Frasse var att träffa, ställde en detektiv på vakt och gick in till offret. De följdes åt ut på gatan, Olle öppnade Frasses överrock för att riktigt kunna beundra grannlåten, detektiven steg artigt fram och presenterade sig, Frasse var snodd, och det bar iväg till Kongens Nytorv.

Men då gav han sig tusan på, att Olle också skulle åka. På vägen smusslade han två stulna ringar åt Olle, som girigt gömde dem. Under förhöret anhöll han stillsamt, att Olle också skulle undersökas, han befanns ha stulna ringar och dessutom fickorna fulla av andra besynnerliga ting, inte bara osedliga vykort, men tjuvgods i långa banor! Olle blev snodd i samma snara!

Och eftersom då Olle ändå skulle därhän, passade han på och gjorde upp ett litet familjegräl med sin dam. Han angav henne för att ha sålt tjuvgods, därmed jämnades den trätan ut.

Frasse trivdes förträffligt i Köpenhamns fängelse, nytt, stort, ljust och rymligt. Under honom satt en svensk kortspelare från Malmö, de knackade ivrigt till varandra och prisade arrangemangerna, i det här stillot mår man som en prins!

Där användes inte heller påsarna över huvudet med hål för ögonen, som de ha i Sverige.

Frasse hade trettio dagars vatten och bröd, de gingo som en dans, fem dagar vatten och bröd, sjätte dagen fångkost, så gick det undan för undan, tills trettiosex dagar gått. Var sjätte dag var sålunda en glädjedag, då fick man därtill köpa extra mat så mycket man orkade smälla i sig innan kvällen kom. Frasse köpte flott, som han gömde på bara kroppen och hade att smörja på det nakna brödet under de fem svältdagarna.

Kortspelaren knackade dagligen och retade honom med sin feta fångkost. Han satt på rannsakning: fina smörgåsar och sovel – fyra kokta ägg – en halv liter oskummad mjölk – en halv liter härligt kaffe – va säjer du om de, vattenåbröjeppe? Sedan skrattade han på knack, det är en snabb virvel, som slutar allt saktare i enstaka stötar. Frasse svarade förstås med samma skratt, inte lipar man för så här lite!

I detta eleganta fängelse gick det lätt att hålla humöret uppe. De svenska fängelserna framträdde som mardrömmar i Frasses minne, han skyndade sig att på sitt speciella område tillämpa det vanliga svenska föraktet mot hemlandet och dess inrättningar, allt utländskt var beundransvärt!

Han fick ett nytt minne för livet i Köpenhamn. I fängelsekyrkan fingo de sjunga en psalm, som han lärde sig utantill så gott han kunde:

– Tänk, när en gång jag utan synd skall leva, var tanke ren, var gärning utan bröst, när aldrig jag behöver mer att beva för möjligheten av en syndig lust, tänk, när en gång i himlens gyllne sale jag med den vän jag här på jorden fant i lyset av ett evigt liv skall tale och om det liv där som en dröm försvant. Du blida tanke, bliv du i mitt hjerte var gång mig vägen synes lång och slem, du sött skall dämpa var en bitter smerte och locka smilet genom tårar frem!

Ungefär så lät psalmen, och Frasse tyckte att den var alldeles orimligt vacker och tröstefull.

Kort därefter knackade han farväl till kortspelaren i våningen under: vi träffas på maskeraden i Ekensharmonin på Långholmen! – Ja, fy fan! svara kortspelaren, och så dundrade skrattet i väggen!

Frasse blev utvisad från Köpenhamn och Danmark, det var en hel historia. En äldre man följde honom till färjan, talade välvilliga ord och gav honom förhållningsorder: ett års straffarbete hade han att vänta, om han trotsade utvisningen och återvände, nu måste han tänka på, att ta sig tillvara, söka ett ordentligt arbete och hålla sig lugn, styrmannen på färjan skulle överlämna honom och hans papper till polisen i Malmö, där han skulle få respengar till Stockholm, sen hade han friheten tillbaka.

Ganska obehagliga utsikter – polisen i Malmö hade han fått nog av! Och naturligtvis skulle de nu passa på och ge honom en skriftlig varning för lösdriveri, sen kunde de ta honom när de behagade och skicka honom till tvångsarbete!

På färjan såg han några karlar, som tycktes vara fina och skarpsinniga personer.

– Ja, här e man muck men tji garad fö de! slängde han ur sig på försök, som en hjärtesuck i ensamheten – här är man fri, men därför inte i säkerhet! Och svar fick han genast!

– Ehé, de kanslas grannt – jo, det är ganska begripligt!

Nästa gång de möttes på promenaddäcket, gick en av herrarna fram och hälsade artigt: vatten och brö, kan märkas? Min herre ä så blek! Hur va min herres namn, om man törs fråga?

Jo, det var Frans Gyllenhjelm.

– Å fan! De va du, som va i Malmö å gjorde så fina affärer!

För all del – det var då ingenting att tala om!

De andra herrarna kommo fram och blevo presenterade, Frasse gassade sig blygsamt leende i deras smickrande uppmärksamhet.

– Å nu tänker du gå me pliten till befallningshavarn i Malmö?

Frasse nickade.

– Nej, för fan!

De tre världserfarna herrarne, skånska kortspelare, blevo ivriga:

– Dom slåss så förbannat på rådhuse – å sen sätter dom in dej på försvare för lösis – ja, du fick ju kurr så pass sist du va där, så du borde minnas de!

Hur kunde herrarna veta det?

Jo, de hade spelat biljard med de båda deckarna i Malmö, som skrutit med att de spöat stockholmarn, mer skulle han få härnäst. Känner du inte Malmöpolisen? Den värsta i hela Sverige! Di står antagligen och väntar på dej nu för att ge dej en bred salva!

Rasande obehagliga saker att höra! Men herrarne voro tjänstvilliga – för Frasses sista sjuttiofem öre köpte de åt honom en ordentlig biljett, så att han kunde lämna passersedeln i sticket, den hade styrman hand om, och han tog emot tredjeklassbiljetterna. Frasse smet upp bland första klassens passagerare och löpte förbi kapten själv in i Malmö, medan polisen sökte efter honom ombord.

Han stack i väg genom tullen till järnvägsstationen, ut därifrån en bakväg, sprang genom hela stan och stannade inte förrän han kommit ett gott stycke utpå landsvägen – äntligen fri!

På aftonen smög han sig ner till hamnen och frågade på stockholmsbåten, om han kunde få arbeta sig fram ombord till Stockholm? Styrmannen bara grinade: vi har en förut som ska arbeta sej till Stockholm – å inte fan ser ni ut att kunna göra för ett öres nytta – nä, gå hem ä lägg er, bleknos!

I närheten av hamnen stod en herre, som hade något visst i ögonen – Frasse log invärtes och körde på, det nappade! Några kronor till en Stockholmsbiljett – ja, snälla vännen, om ni följer med mig hem ska ni få!

Det blev pengar, han kunde köpa biljett ombord, på tåget vågade han inte resa för polisen. Men på båten låg han sjösjuk hela resan, blev skälld för tjyv av besättningen, som genast luktade av honom yrket, skulle få stryk för sitt fula utseendes skull när de kommit till Stockholm, men där lyckades han smita i land.

Tillvaron började verkligen bli tråkig och trång för Frasse – så gammal redan, fast bara fylld tjugoett!

Så långt var han kommen, nu stod han där på Nybroplan i juninatten, frisk och färdig, och såg sig omkring på omgivningarna. Den glada ungdomsskaran, som tågat hem med Sven Lilja i spetsen, hade skingrats åt alla håll. Långsamt drev Frasse gatan fram åt Humlegården – världen är ändå inte alltför trång, så länge ungdomens vägar finnas kvar att vandra.

En massa brokiga minnen har han med sig från den tid som farit – men vad sen? Mer tomt, mer söndersplittrat i odugliga skärvor är ändå ingen levande människas liv. Går en sugga till Rom, går hon hem lika from.

Ännu ljuder i Frasses öron den gamle välvillige danske vaktkonstapelns ord: ta er till vara – sök ett ordentligt arbete! Javisst! All heder åt honom, det var en snäll människa.

Naturligtvis hade Frasse ingen tanke på att söka arbete. Men de vackra orden smekte honom, så skulle alla människor tala, då kunde Frasse känna sig lycklig, han skulle alltjämt leva, tänka och handla på samma sätt som förut, men i ostört lugn, utan oro för hårda ord och efterräkningar.

Arbete – nej, något gnissel ville Frasse inte ha! Såg han inte hur den där luffaren ombord fick arbeta från Malmö till Stockholm – det var ingenting för Frasse! Bekvämare sätt att tjäna pengar erbjöd sig ju överallt.

Han hade inte så mycket sammanhang i sin själ, att han kunde förena sina dagars verk till en samlad strävan, en ihärdig möda mot ett framtida mål, om också aldrig så ringa, inte en gatsopares livsgärning kunde han göra, om den nu ska anses ringa. Det är inte bara det att han saknar förmågan att vilja, han saknar även så att säga förmågan att kunna, han kan inte hålla ihop sig själv så länge som behövs för en enda dags hederligt arbete.

Han kan inte ens välja sina njutningar. Det är att sitta på en krog och dricka en smula, det är att tillbringa natten på ett snuskigt flickställe. Till de mest primitiva av alla livsförnimmelser är han hänvisad, det är för sådant han skaffar sig pengar på det sätt som ligger enklast till hands för honom, därför att det bara kräver några ögonblicks samlad uppmärksamhet. Hela hans liv är upptaget huvudsakligen av detta: jagets självförnimmelse i könsdriften. Om den saken vet han allt som praktiskt kan läras. Han har fickorna fulla av osedliga kort och andra bilder, inte för att sälja, sådana affärer äro för små för honom. För eget bruk har han köpt dem genast han kommit till Stockholm, de utgöra för honom på sitt sätt en teoretisk bekräftelse på hans sätt att leva, han har därtill huvudet fullt av oanständiga historier, som han berättar i hemlighetsfull ton och med plirande ögon – han har det stolta medvetandet, att han besökt flickställen över största delen av världen, det är vad han kallar för att känna livet!

I hans ande finns inte skymten av välvilja mot någon levande människa, inte spår av någon aldrig så blek altruism, allt uppslukas av honom själv i de grövsta, mest primitiva känslor. Och han är därtill oförmögen tänka sig, att någon annan människa betraktar livet och tingen annorlunda än han själv gör – en mera tröstlös föreställningsvärld är svårt att leta upp!

Men den är kanske inte så enastående?

Bottenlös egoism – enklaste njutningslystnad – slapp håglöshet för tungt, hårt och handfast arbete dagarne i ända – är det så ovanligt? Återfinner man inte detsamma hos en myllrande mängd av människor, som sucka under arbetets bojor och aldrig kunna drömma sig en skönare tillvaro än krogarnes och skökohusens?

De vackra fraserna utan mening kan tjuven prestera, lika grant klingande, lika meningslösa och lika frigjorda från verkligheten som flertalet andra människors fraser om rätt och orätt. Kunde rättsmedvetandet tänkas renodlat i sin egen form, skiljt från allt skyddande svammel, skulle man inte kunna känna isär det som tagits ur den notoriske tjuvens ande från det som tagits ur –.

Det finnes dock människor, som handla efter andra begrepp. Men det kan inte räknas Frasse till last att han inte vet det. Man kan inte veta det man aldrig har fått någon föreställning om. Han skulle vara sinnessjuk, oförmögen att dra sannolika slutsatser av givna företeelser, om han efter sina erfarenheter av livet ville handla annorlunda än han gör. Han skulle kunna vara skickligare, slugare, mer energisk, mer målmedveten,

då skulle han möjligen lyckas bättre. Att han är oskicklig, enfaldig, slö och hållningslös, det är det som gör honom till en tjuv, det är hans personliga insats i det lilla dramat, som vänder kurvan neråt och inte uppåt. Det är inte riktigt att skylla den säregna utvecklingen av hans eget levnadsöde på samhället. Men det rättsmedvetande, ur vilket detta öde utvecklar sig, det har han gemensamt med storhopen levande människor, höga och låga, fattiga och rika.

Några herrar sutto och språkade vid sin whisky.

Det var i en liten för detta målareateljer, som blivit inredd till ett tempel åt Eros. Mjuka mattor, draperier, högar av vällustiga kuddar överallt, på golvet, i stolarna, på den breda, svällande soffan. Och runt väggarna, i ljuset av lampor, som doldes av lätt skymmande sidenskärmar, syntes en häxdans av nakna gossar, fotograferade i alla tänkbara eller helst otänkbara ställningar och situationer.

Det var Styggelsens tempel, inrett av Eryximakos, läkaren, honom till en helig ort, det enda heliga han visste.

Apollodoros var gusten och slö, kunde knappast hålla uppe sina fräcka, enfaldiga ögon. Agaton, den gamle aristokraten, drack förbindligt leende med läkaren, en stark och kallblodig man i kraftigaste blomman av sin ålder.

Det ringde i telefonen, efter några ögonblick hördes steg i trappan – och strax hade Eryximakos nöjet att föra in i styggelsens tempel några unga män – och Agaton trippade ivrigt emot dem – se där ha vi äntligen den käre Pausanias – och vem är denne unge man? jag känner igen det lilla fräkniga ansiktet – det vackra, guldröda håret – de förnäma ögonen – den slanka hållningen – åh! Nu ser jag –! Mina herrar! Vid detta symposion saknades ännu Alkibiades, den muntre skälmen! Han har kommit hit, sänd av gudarna till oss, dionysiskt berusad, vinlövskransad, stödd av sin slav! Tillåt mig presentera honom för denna luminanta församling – herr Frans Gyllenhjelm!

– Aktare göbbe, svarade Frasse okonstlat, utrikiska kan väl en annan tala också, så mej bräckeru inte! Troru inte man e emenåörd i så fall! Mandrom kan rackla argådevålör på franska å canta på engelska å schmuza koschemeloschen på tyska å en sorts italienska som kallas jergo å talas av alla människor i Italien. Så kom inte å ställ opp er mot mej, små göbbar! För miron känner igen hela gänget, så mej valsar ni inte omkull inte, va lugn fö de. Där sitter den där göbben, som allti ble sne å trilla av pinn, han orkar inte hålla tirena oppe i kväll heller, å den här gamla fina henn e de värsta svinet i hela Stockholm, men ja gillar dej ändå bara för att du e avlång å trevli å alldeles som en greve ska vara – å den där göbben ska låssas vara doktor, den har ja vari bös på många gånger, fö han la nå starkt i glase så ja somna, men de ger ja fan, ja förlåter dej, gamla döskräddare, fö ja e lite sne i kvell, va oppe hos Putte ett tag å drack lite puns, å då sa han att ja skulle jala me te dom här små herrana, fölåt om ja kommer å stör i så fall!

Eryximakos lade armen om halsen på Frasse, stack en cigarrett i hans mun och sade:

– Till sämre folks gästabud går bättre folk objudet – du är alltid välkommen till mig, käre Frans!

IV.

DEN NYA TIDENS GUDAR

Man går rätt igenom grå stadens stenhav, breda gator med solglitter, glada människor, fladdrande gardiner ur öppna fönster – smalare gator, tyst smyger en ensam, fattig stackare sin väg, gömd i skuggornas mörker –

man går in genom en port och tvärs över en gård, som aldrig har varit levande och aldrig kan få något liv, den har bara rensopad, kall cement och nakna, enfaldiga väggar, ingen död kan vara mera död – man går trapporna upp, den ena efter den andra, det tar aldrig slut – högst däruppe vidgar sig en vind med svart mörker och många träväggar, som dofta kåda i hettan under plåttaket – där står en vitrappad mur, som alltid är varm, den går man omkring, längst in i smygen finns en dörr, nyckeln sitter i, då ha flickorna kommit hem, man behöver inte knacka, dörren öppnas redan och en flickröst klingar:

– Vi hörde dig, Sven! Vi hörde dina steg!

Där inne bor Ester Tomasson, hon arbetar om dagarna på en syatelier, och Smålands-Lisa, en arbetskamrat till henne, delar rummet med Ester.

Fattig men stolt, sa Lisa, knogade i två år och köpte sig en paneldivan. Efter ännu ett år hade hon en hel del andra grejor, och så kom Ester. Flickorna ha ordnat ihop ett helt litet dockskåp åt sig, och när Lisa, hon som har hand om erfarenheten och förståndet, om kvällarna sveper kamkoftan omkring sig och slår sig ner mitt i sin egen plyschgranna paneldivan, kan hon lugnt förklara: flott vill flyta överst, å överst ä vi, Ester! För finare än de ä här kan man inte ha’t i ett rum om de ska vara trevlitt, å rent ä de så man kan se genom sju ängar å en vret!

Sven fick följa med Simon några gånger dit, sedan hittade han ensam. Men Simon ville inte gärna gå någon annanstans han heller, så att hur de buro sig åt, där träffades de alltid. Sven låg i Stockholm och gjorde något i högsta grad obestämt som kallades att förbereda en examen, han hade allting annat att göra medan han väntade, det var alldeles tydligt att sedan han gått så där några år skulle hans examen komma av sig själv, den tid då han på allvar skulle gå ut som en lärare bland folket låg oändligt långt avlägsen, föreföll det.

– Sitt i soffa, sitt på kista! sa Lisa. Där satt Sven så ofta han hade en ledig kväll. När rummet fylldes med solnedgångens röda skimmer, var där så vackert att han glömde retas med Lisa för hennes förfärliga paneldivan, han glömde att det fanns en värld därutanför, han visste heller inte mycket därom, sin egen värld hade han med sig, inom sig, i sina egna drömmar, var han gick, och för ingen öppnade han hellre portarna dit på vid gavel än för vännerna i Duvslaget – så kallade han deras lilla bo och det hette sedan aldrig annat.

Livet väntade – vilken saga! All världens skönhet väntade dem, vad man skulle göra för att vinna riket och härligheten var ännu inte tid att tänka på, viktigare var att se och känna ända in i själen hur stort och ljuvligt allt var i Guds vackra värld – den som en gång var skapad för barnen att leka och leva i, men som råkat i rövarehänder och nu åter skulle tagas i besittning av det rätta egendomsfolket.

Livet väntade – varför lyste solen så gyllene ljus? För att människorna skulle stänga in sig i fabriker och verkstäder och träla dagen i ände? Oh nej, för att barnen utan land skulle hitta hem igen, för att Guds fattiga, tårars och mörkers släkte, skulle se och tro – till glädje, till jublande lycka är livet oss givet, och vi låta det glida bort ur våra händer, vi låta andra ta det ifrån oss, vi vända oss från ljuset och gömma oss skygga i mörkret, skrämda av vår egen fattigdom, våga inte se, att det är vårt, vårt alltsammans, vårt hela det meniga riket av saga och sång. Vem tog det ifrån oss? Vem gjorde oss till fångar och trälar i vårt eget land? Vem stal våra sånger och sagor, som levde en gång i modiga hjärtan? Vem drev oss från skogarnes frid, från glittrande vattnens glädje, från mäktiga bergens bo, från jordens ärliga möda? Vem stängde oss inne i mörker och smuts, i ångest och last och bitterhet, avund och leda? Förbannad den, som tog den levande skönheten från oss, förbannad den som lade gift i fattigdomens glädje, förbannad den, som steg likt en ond ande ur jordens djup och sög våra ådror tomma och gjorde oss endast till blodlösa, hemlösa skuggor – underjordens verk, de osynligas seger, Mammons triumf! Han gick på berget och spände sin båge, hans

pilar flögo som blanka blixtar av guld, vi hade ingen mäktig Gud, som kunda vända trollskotten åter mot jorden, vår tro var ju också stulen av falska präster och profeter – åh, folk! som gick dina tunga mödors steg, allt tyngre av smygande ångest: vad lära de oss? vad giva de oss, de lärde? Stenar i stället för bröd, stenar för vår hunger, stenar för vår vackra värld, stenar för vår längtan efter himmelens Fader – den eviga gudomsviljan, kärlekens goda, rika källa, blev vänd i människans falska ord, stenar, stenar kastade man över oss, begrov oss under ett berg av sten!

Varför stiga stjärnorna stilla ännu över himmelens valv? Är inte livet slut? Nej, evigheten lever! Så sant vi famnas av rymder utan gräns, så sant otaliga världar tindra med ljus genom mörkret, så sant vi äro en del av alltet och själva ingå i alltets evighetsliv – så sant har också vårt eget liv en högre mening än mörkret, ett högre värde än smutsen, som kommer och går – se den tindrande sagan! Hur den strålar emot oss i eldskrift ur tigande, djupa rymder – så se vi oss själva, ty allt det vi se, det fins ju inom oss själva! Så äro vi ock, så lysa vi ock av evigt ljus dit ut genom natten till främmande, fjärran världar – ej längre borta ändå än att vi alla tillsammans äro ett, ett enda väsen av liv i evighet – hur bära vi då, vi barn av oförgängligt ljus, vårt eget förgängliga jordeliv? Ska vi ligga här som slocknande skuggor i natten och ge vårt blod, vår unga rikedom, till pris åt onda andar, underjordens giriga troll? Nej, anden inom oss ska segra en gång, den kan inte annat, den har makten, den har ljuset, den har evighetens liv!

På livsglädjen ska vi tro, på solen, på skönheten! Det fula är synd, skuggorna äro enfaldens tankar, som lagt sig över jorden, livsledan är ett brott mot det oförgängliga! Ner med våra mörka fiender! Uppfyllda av unga sinnens trotsiga hänförelse ska vi bekriga dem, olyckan ska försvinna, det onda ska vika bort, det goda ska segra, lyckan blir vår, endast vi ha den rätta viljan! Må den svage jämra över sin egen svaghet, över sina sjuka sinnen, över sitt rädda, glädjelösa hjärta – vi unga och starka, vi vilja leva i solen, vi vilja vara lyckliga, vi vilja inte tro på det onda, och då finns det heller intet ont, det beror alltsammans på vår egen vilja – den ska göra oss livet soligt och skönt, starkt och fritt som en brusande vind över vidöppna hav!

De längtade, de unga, efter lyckan, som skulle vinnas efter hårda strider. Då satt hon där mitt ibland dem, stilla leende. Solnedgångens röda ljus försvann, det blev skymning, det blev nya sagor för barnen utan land.

Det var en liten stuga långt nere i det fattigaste svenska landet, det kargaste och hårdaste – den där lilla stugan låg på en ödslig mo, där regnet föll grått som gråt över ljungen, och skyarna drevo däröver, tunga som fattigdomens tankar. En människa fanns, som aldrig glömde den härlighet där gömdes, en människa, som längtade dit var dag och var natt, levde bara för den längtan, talade ständigt om allt som där fanns att tala om, skrattade själv åt de tårar som kröpo fram vid de underbara orden om hemmet – och sjöng med argsint stämma vid en dystert klämtande gitarr de hemska visor, som där givit syner åt hennes barndom – det var Smålands-Lisa, som tronade i sin egen ägande paneldivan, första steget på väg mot den rikedom, som en gång skulle ge henne hemmet tillbaka – helst samma lilla gråa vrå av världen, med gumman mor, som gammal och trött sitter vid spisen, och gubben far, krokig i kroppen som enerot – man kan se honom för sig ännu, där han långsamt stabbar ner över steniga backen till brunnen och hivar upp ett ämbar vatten till kvällsgröten. Och man kan se svartfläckiga katten ligga på farstubron och trögt maka sig åt sidan när far går in – man kan höra vad de tala om i kväll, de gamla, ännu ett år efter den stora händelsen, tänk att det går så bra för Lisa, hon har köpt sig en paneldivan, flickan, kan undra om de ä röblommit plys på'n, säjer gubben, om de ä! säjer gumman, de kan du väl tänka dej, tror du att våran Lisa nöjer sej me de som ä sämre, nänä men, de ä väl en sån som di har nere på prästgårn, säjer far, men Lisas ä ändå någe annat, säjer mor, den ä nyare, å så ä den allt mycke, mycke finare!

Med argsint stämma brister Lisa ut i en ny förfärlig visa till sin dystra gitarr, den klämtar och gnäller och tårarna glittra i hennes ögon, men hon är röd och het i hela ansiktet av sköna minnens iver – där har hon sin längtan, sin innerliga glädje, sin hela vackra lilla värld!

Simon sitter och ser på henne med ängslan, han känner sig i sådana stunder så långt ifrån henne – hon längtar med hela sin själ efter något som han inte har med att göra, tror han, där hon är med hela sitt hjärta, där fins inte rum för honom – hans strålande ögon bli matta och sjunka ner utan liv, det finns ingenting för honom att hoppas på, hans öppna, solhärdade ansikte med de stora, klara gossedragen blir så stelt och styvnat, man är ensam – man får väl reda sig ensam hela livet igenom!

Men det finns en stor, vacker gård långt uppe i norr, där lever hans egen saga, det är Ester som berättar den, och nu får Smålands-Lisa vackert höra på!

Söråker heter gården – allt vad far har talat om den står fram som en saga från urminnes tider. Det var om lördagskvällarne som far gick med farfar till kyrkogården, helgmålsringningen bävade ännu med stilla klang i deras hjärtan.

Och den lustiga, gammalgoda historien om farfar, som åkte efter häst ända upp till Hasselbotten för att fria! I en sky av tidernas gråa töcken ser man honom kuska landsvägen fram om sommarnatten – och tänk all den goda maten han fick när han kom till Wernmarckens gamla gård i Kungskoga, nu är där alldeles förändrat, Wernmarckarna ha blivit så rika att de flyttat alla sina affärer till Stockholm. Men farfars gåvoskrin på kärran, det finns kvar ännu, står bland en massa skräp på vinden hemma i Hasselbotten, i arbetarebaracken, där smeden Elias Tomasson bor.

Tänk, att man skulle fria om natten, inte fria heller, men trolova sig, göra visst hette det! – Det var ett ännu levande minne av de mörka tider i det förgångna, då kvinnan jagades av många män och friaren måste smyga sig till henne om natten, skyddad av vänner och fränder i vapenkläder, att föra sin sak med heder, makt och ärlig borgen inför hennes släkt – förklarade Sven.

Sagan slutade i eld och lågor, sedan kom det verkliga livet, grått och ödsligt, nu åker man på järnväg mellan Hasselbotten och Hobo och får ingenting veta om den gömda världen av sägen och saga.

Tänk, den bistra historien om farmors far, bergsmannen och nämndemannen Jan Bengtsson på Velamsgården, som blev straffad med vansinne och ruin för sin mened – vad allt gick annorlunda till förr i världen! Och alldeles naturligt ändå, det är alls inte underligt att tänka sig gamle Jan, silverhårig och förskrämd, med en mun som varken ler eller biter, att tänka sig honom smygande omkring i mörkret på Velamshyttan och sopande bort sina ungdomssynder – det måste vara så, eftersom det var så länge sedan, det gick till på det viset förr i världen, Gud straffade, enkelt och kraftigt och synligt för alla.

Tänk, vilken död han fick! Han gick och snokade i alla gamla gruvhål som funnos där uppe, och där kunde man inte gå många steg utan att stöta på en grop eller ett litet schakt, brännt ner genom stenen några famnar, fyllt med svart vatten på botten, övervuxet med buskar, snår, småträn och blommor, och ett gammalt staket, halvmultnat, spänt runt omkring – jo, där sprang han omkring, Jan Bengtsson, och skulle leta efter silvergruvan, skatten i berget. Han skulle bli rik igen, han kröp ner i vartenda hål, stockade så gott han begrep med sitt sjuka förnuft, kände med sin käpp om berget var sönderfrätt och sköligt eller bomt i stora, lösa block, som kunde falla ner – men var det klingfast, då gick han ända ner till botten, då borrade han med sin käpp överallt och sjöng trollsånger med gäll gubbröst, då petade han och kände i det svarta vattnet på djupet – där nere låg skatten!

En gammal käring hade kommit med tattarefolket till Skamlösa torp, Marget hette hon och hade tjänat på Velamsgården i sin ungdom, hon gick omkring och strök i skogarna nu. När gubben Jan mötte henne, sprang han långa vägar, hon Marget ville döda honom skrek han.

Och en dag låg han död i grundvattnet i ett gammalt gruvhål, repet han haft om sig när han slakade sig ner var skarpt avskuret med kniv uppe vid backen. Alla visste vem som gjort det, men ingen ville säga något,

Gud själv hade fört den kniven tillrätta.

Så byggde de upp en brokig sagovärld tillsammans, Sven hade bara ord att leka med, de andra barnen hade rika minnen av liv. Och det blev så småningom klart, att lyckan som skulle skänkas av den nya tidens gudar, var hela denna sagovärld, som lyste av skönhet i deras ögon. Dagarnes arbete nu var endast sådant som skulle göras först, det riktiga livet, den verkliga verkligheten var sagan om Guds vackra värld, den drömdes i Duvslaget av goda, ärliga barnahjärtan, som funnit varandra i en glädje av rosenröd tystnad högt över världen, högt över stenhavets svarta svall av plåttak.

Vilken rikedom – där ligger Söråkers fasta jord, den ska Simon bruka, det är han karl att åta sig, han ska trampa i samma myllas fåror bakom plogen där fäderna trampat långa, raka levnadsstigar genom tiderna – och där ligger gården, renad av eld, ett skimrande slott nu att se – men slottet vore inte så underbart vackert, om det inte samtidigt vore så likt en liten backstuga från den ödsliga mon nere i Småland, fattigdomen är borta men den silvergråa skönheten är kvar likt en klingande melodi på ädlare strängaspel än det gamla – över hela drömmen lyser solen gyllene ljus, och människorna gå där som i dans, i sida vita kläder klädda. Det är något att älska, det är något att leva för! Högt över vardagslivet, långt bortom det enfaldiga som synes, som man kan ta på och som är tråkigt och dött! Det är det bästa inom oss, det finaste och vackraste i våra hjärtan, som längtar hem, sade Sven. Han kunde få i hop'et. Och när han började så där, så kunde han gå på hur länge som helst, som en ko i ett klöverland.

Skulle vi nöjas med det som är? Nöjas med oss själva sådana vi äro? Sträva endast att leva var för sig på sitt eget vis – det är ju bara att kasta bort sitt liv för att få en smula pengar – det är den kalla, nakna Mammons värld man väljer sig då, det är tjuvögonens och tjuvasjälarnas värld man dömes till, fördömes till för alltid, utan vägar tillbaka till de källor som ge livet ett oförgängligt värde.

Simon, gosse, där sitter du nu på din stol som en lurviger hund i ditt sinne – nu skulle det sägas!

Ester och Sven ha gått ut tillsammans – hon log i dörren när hon gick, hennes glada, goda ögon lysa ännu i skymningen – nu är Simon ensam med Lisa, och nu känns det svårt, som att vakna ur en vacker dröm och inte äga någon makt.

Hon tar sin gitarr, Lisa, nu klämmer hon till: sorgeliga saker hända uti denna värld minsan, sorgligast var dock den ända, som tog fröken Madigan. –

En jäkla visa att vara lång. Men den slutar ändå till slut, de båda älskande äro döda, greven har skjutit både henne och sig – ack, hör ni nu, ni ungdomsglada, som så sällan ser er för, att ni ej i blod får bada ock en gång förrän ni dör!

– Tror Lisa, att det kan vara sant det där? frågar Simon, något ska han väl i Herrans namn säga när det blir så tyst.

– Jajamänna, de blir så många sörjlia olöcker av kärlek! sa Lisa, och sedan teg hon tvärt, styvt och bistert.

Och Simon teg. Det var inte mycket att tillägga. Saken var alldeles klar, kärlek var inte Lisas affär. Hon ville bara hem till sin lilla stuga i Småland och hade ingen tanke på annat.

Hon var så illa blyg och förlägen, tösen, att hon inte visste hur hon skulle bära sig åt. Vad Simon ville, det visste hon för länge sen, och Ester visste det också, det syntes nog på hennes ögon när hon smet ut med Sven nyss. Och det Lisa längtade efter själv – det skulle ju han ge henne, gossen här, just den här gossen med de strålande ögonen och det öppna, rena ansiktet. Hemmet hon mindes och hemmet hon längtade efter att vinna åt sig själv – det var ju samma sak egentligen. Och hon hade ju redan sin paneldivan och en hel del andra grejor, som kunde behövas. I full förtvivlan skrek hon ut vid sin dystra gitarr:

Mossbelupna hyddan står vid Heklas fot, höga granar skydda den mot stormens hot –

Hon måste hejda sig ett ögonblick, det blev alldeles tjockt i halsen av gråt – men när hon nu hade börjat så – vart enda ord i visan måste fram, annars var det inte riktigt, och han kunde inte förstå vilken trofast kärlek hon kände:

– Stackars Ida, van att lida, dolde smärtan för sin far, kraft att ensam strida hennes hjärta har!

– Där har vi't! tänkte Simon, så betryckt att han ville smyga sig bort. Hon vet inte, hon, att inte alla karlar ä så falska som sjömannen i den där visan, inte skulle Simon överge sin flicka så att hennes gamle far måste resa ut över villande hav på ett stort skepp för att söka upp honom och föra honom hem tillbaka till hans sörjande och trogna maka, oh nej, men det kunde ju inte Lisa veta!

– Men därinne, sorgsna minne! livets storm en ros bröt av, än på strand vi finne kors på Idas grav.

Det var nog bäst att gå nu, tänkte Simon. – Så geck de me dänna kärleken! sa Lisa.

– Alla ä inte så där otrogna – å så – fast de kan se så ut!

– Di ä nog likadana, alla karla.

Där skulle naturligtvis Simon ha protesterat, så att hon fått tillfälle att förklara varför hon hade ett sånt förtroende till honom.

Men det blev istället en hemsk tystnad. En verkligt hemsk tystnad. Den tar aldrig slut – nu tjänar det ingenting till att säga något, tänker Simon. Han hade ju fått så gott som ett svar. Lisa trodde inte på några karlar. Simon kände sig slum och dålig och okarsk och ful i mun på alla vis.

– Ja skulle kanske gå nu, sa han.

– Jaså –

Men hon blev ju ledsen, det syntes! Det lät nästan som gråt i rösten på henne. Simon satt kvar, tung och orörlig, vågade knappast andas. Det var en ljuvlig befrielse när strängarna åter började gnälla – och så kom det i ståtligt jubel med en stämma som skälvde och skrek – kärlek och hjälplös skygghet, tårar och ångest att förlora:

– Välkommen, välkommen vi hälsa en var, som ärligt för nykterheten strider! Som ännu i bröstet har mod att stå kvar och kämpa till dess seger vinns omsider!

Det är svåra saker – finns knappast något svårare än att säga fullt ut vad man innerst menar, lika vackert, rikt och härligt som man känner det. Lisa kunde det – ty det kommer inte alls an på orden. Det ska vara någonting annat med, som öppnar de hårda ljuden och låter det levande inom dem andas ut.

Simon kände en lycksalig hetta genom hela kroppen – han började förstå – han hörde ju någonting ropa i sången – och ropet lät som hans eget namn i flickans mun. Simon, Simon, kom och tag mig, för mig bort till vårt eget hem, vårt eget liv!

– De ä allt en välsignad sak me nökterheta, sa Lisa.

– Ja, de ä de! Å nykt ä ja då! svarade Simon – alldeles förhastat, det var ju inte alls fråga om honom, men han svarade inte på de döda orden, han svarade på den ivriga viskningen djupt under de ljud som hördes.

– Ja – Simon ä allt en riktet rejäl – å bra pöjk, han!

– De ska inte Lisa ha sagt för inte!

Sen blev det tyst en lång stund igen, men det var inte samma tystnad! Nej, det var en tystnad som lyste, glittrade, dansade, lekte, ja, den flög som en båt över blåa vågor. Och Lisa – allt vad hon gjorde, minsta rörelse, glimmade av en leende betydelse, alldeles vidöppet tydligt, fast hon bara log och såg på honom genom tårar.

Hon lade gitarren ifrån sig – ett långt stycke ifrån sig! Det blev plats att sitta bredvid henne!

Simon reste sig – nu går vetet i ax och jorden ler och flickans lilla hjärta står så öppet – han vacklade, golvet dansade, taket lyfte sig – ville hon verkligen –? Han gick till soffan, det visste han, men kände ingenting under fötterna – så bars han väl av en sky – åh skymning, blåa dunkel, tysta yra, som brusar fram utan ljud! Slöjorna sjunka med milda dunkel, det blir mörkare och mörkare, man märker det inte, man ser ju allt som är att se – det ljusa ansiktet, det är hon, så har man aldrig sett henne förr, så nära, så öppet, hon är ingenting annat än ett tindrande leende av lycka. Man griper det, närmare, närmare – det lägger sig tillrätta vid hjärtat som brusar av eld – är detta möjligt, är detta sant? Nu öppna sig sakta hennes läppar – nu slutas hennes ögon – en blixt genom mörkret, en stråle av eld, en visshet – det är hon!

Och när läpparna åter skiljas, när ögonen öppnas, när man åter ser varandra efter stormens yra – då har det hänt. Vad säger rösten, som ropar av glädje utan ord? Du kysste mig, du! Nu är du min! Ja, ordet som var en dröm och ingenting annat – Lisa, en dröm om det skönaste i världen – nu sitter det där, nu har det blivit kött och levande blod, nu är det inte längre en dröm, det är hon, hon själv!

Men Ester gick ju nyss ut genom den där dörren – nu står hon här inne igen – hon måtte bara ha gått nerför trapporna – kan hon se någonting i skymningen? Hon står tyst en stund och hennes ögon vidgas – hon ger till ett rop och springer till soffan, flyger dem båda om halsen:

– Är det sant? Ha ni kommit överens nu?

Jo, så var det allt, vilken lycka! Vad Sven ska bli glad, vi talade om er på vägen, vi undrade hur länge ni skulle gå så där och se på varann.

Vete är ju ångersäd, sägs det, sår man mycket så blir det lite, och sår man lite så får man mycket, och då ångrar man att man inte sådde mer – men nu skulle det bli, nu var det en tvungen sak. För Simon skulle fara från stan, det kunde inte hjälpas, han hade fått ett bra arbete nere i en annan stad, långt härifrån, ända nere i Bråköping – men tiden går, då kan man förtjäna och lägga av, och när man sen kommer hem igen, då smäller det, Lisa! Bröllop och rum och kök och det ena med det andra –

– Å paneldivan i rumme – tänk vicken evi löcka att ja har va ja har! Sa Lisa.

I Hasselbotten levde ännu en sägen om pesten i uråldriga tider, då män av Satans hemliga brödraskap kommo hit från främmande land, tecknade med grekiska och hebreiska bokstäver på kroppen, världens tecken. De lade gift i alla brunnar för att förgöra mänskligheten, och när folket samlade sig kring präster och munkar för att få hjälp, så spordes det, att de värsta giftmördarne och pestmännen av Satans brödraskap dolde sig under Guds tjänares svarta kåpor. Det var då den stora döden kom, som lade landet öde.

Det dröjde ännu ett bistert tonfall i rösten, när gammalt folk talade om brunnarne, som blivit hemligen förgiftade. Det brottet kunde aldrig glömmas, och ännu nämnde man ofta namnet på de pestsjukas helgon och beskyddare, den helige Antonius.

Men de gamla voro snart borta från Hasselbotten, och deras gamla brunnar voro övergivna, nya söktes upp av nya människor, som strömmade dit i överflöd.

Långt över måttet för forna dagars malmbrytning och hytteblåsning växte bergsbruket i den nya frihetens hägn. Vad som fordom vunnits med oerhörd möda syntes nu endast som små nådegåvor av naturen, nu lät man den fromma förnöjsamheten fara, allt större massor av människor ville ha arbete och bröd, då måste man bryta sig in med våld i modrens skattkammare.

Berget tillmakades inte längre med eldbrasor, och krutet var svagt och föråldrat, när dynamiten funnit väg till gruvorna; nu först kunde man skjuta sig ner till djupens största rikedomar, och med alla slags förunderliga maskiner kunde man trygga sin vinning, föra den upp i dagens ljus och förvandla hårda stenen till rikedom, makt och ära.

Men i arbetet fanns inte längre någon vördnad och ingen glädje, all inbördes gemenskap och allt innerligt samband med naturen var borta, himlen var öde och tom, berget var dött, jorden var ingenting annat än jord. Maskinen hade blivit Gud, den människa var bäst, som mest liknade en maskin. Drevdansen vid slutad blåsning föll i glömska, kom aldrig mer i fråga, ty blåsningen slutade aldrig! Maskinen spändes för bälgarna, och hyttorna gingo året om!

I större och större massor vräktes malmen upp, nya hyttor byggdes, nya jättestora verk – det räckte inte, malmströmmen flödade över och sökte sig ut ur landet, gruvdriften blev exportindustri. Många goda och kloka män tyckte det var försmädligt, att gamla Sverige skulle sända ut råvaror bara, likt ett nyupptäckt koloniland, där endast vildar bodde, som inga begrepp hade om konsten att bruka och förädla – men den vägen gick det i alla fall, och det blev värre än: utländska herrar, som köpte malmen, tyckte att de lika gärna kunde köpa gruvorna, de köpte, de slogo sig ner som herrar i det hjälplösa svenska landet!

Men hela världen ropade på stål – och det kom stål!

Den gamla puddlingen övergavs så småningom – den var enkel nog, bara att elda upp tackjärnet så hett att kolet brändes bort tills endast så mycket blev kvar, som krävdes till stålets hårdhet. Men puddlingen slukade träkol, gick hårt på skogarna och gav osäkert resultat, en engelsk ingenjör fann på ett bättre sätt, och en svensk herreman vid Edskens masugn, hette Göransson för resten, gjorde Bessemers uppfinning användbar i praktiskt bruk.

Genom det smälta tackjärnet prässades en stark luftström, som utan bränsleförlust nästan ögonblickligen färskade järnet, förtärde dess kol. När sedan kolstarkt järn tillsattes, fick man precis det stål man ville ha.

Bessemerblåsningen förbättrades allt mer och mer och gav allt rikare resultat – men det hakade sig fast på den förargligheten, att mesta järnet innehåller fosfor, som gör det odugligt till stål! Sidney Thomas och Percy Gilchrist i England hittade på knepet! De byggde sådana smältugnar, att fosforn drogs ut ur tackjärnet, som kom fram renat och färdigt att blåsas till stål – därmed föll sista gränsen, det gällde bara att utveckla metoderna allt vidare. Mänsklighetens järnålder var slut, stålåldern började.

De gamla männen i bergslagerna hade endast att följa med i galoppen om de kunde, annars vräktes de åt sidan, och nya händer togo tömmarna. Tidens gudar blidkas med offer, de nya gudarna slukade pengar, det var deras pris för nåd och välbehag. I bergslagerna fanns inte mycket av det slaget att offra, men på andra håll fanns det, och skråtidens gränser voro ju borta! Vem som helst fick på det hela taget driva vad näring han ville, vem som helst fick äga lott i gruva och hytta, bergsmännens frälse och ensamrätt var borta, bolag av okända människor från skilda håll togo hyttelagens verk om händer, bergskarla blir snart bara kålbönder, gick talet. I gamla tider funnos inga andra herrar än prästen, och den hade man för sina synder, men nu hade det kommit i dubbla don!

Till detta arbete i mångfaldigt större mått räckte inte det folk som fanns på platsen, okända människor från okända håll strömmade till, arbetare som inga pengar ägde att offra till tidens gudar, endast sina egna starka

armars kraft.

Så var utsädet färdigt, grödan började komma!

Till att börja med hände i människornas sinnen ingenting mer märkligt än vad av gammalt hade hänt. Man höll fast vid fädernas Gud och nappades efter fattig förmåga med den Satan som bäst var känd. Han var nog mäktigare än någonsin och kom i fler och mer lockande gestalter än förr, som om han varit i närmaste släkt med tidens nya gudar – men i djupet av folkets hjärtan bodde en visshet, att Gud dock hjälper den ärlige kämpen mot det onda.

När kyrkan syntes för liten, dess makt inte ville förslå och dess ord inte ville fröa sig och gro, då gjorde man egna och enklare församlingar, dit man kunde gå i arbetskläderna och slåss med Djävulen – där blommade tron med grova och blossande blommor, bondtäppornas ögonfröjd, då prästgårdens konstmässigt ansade lärdomsodling började synas främmande. Det var kätteri och självgod enfaldighet, fick man höra, men svaret var inte långt borta: ju dummare präst, desto fler kättare, och när gamla brunnar sina, måste man söka nya för att finna det levande livets vatten.

Bland alla profeter, som uppstodo bland folket, syntes alltfler allvarligt leende män i röda tröjor och strålögda, enkla kvinnor, klädda i gammaldags kråkhattar, de tillhörde en ny församling, som spred sig över hela världen och kallades Frälsningsarmén. Där förkunnades ordet enkelt och osminkat och ändå med en jublande glädje, som kunde se löjlig ut, men som lockade och smittade i alla fall, där kallade man Djävulen vid hans rätta, fula namn och satte manligen knytnäven under näsan på honom, där talade man vid Gud lika naturligt och okonstlat som man i vardagslag står och talar med sin egen far, och fröken Ouchterlony, som rest ut i landet från Stockholm, vann mycken kärlek och vördnad och frälste många själar i Hasselbotten.

Det var väl inte det gamla kärva, nogräknade bergsmansfolket, som först anammade sådana bullrande nyheter, men där fanns gott om löst folk, som kommit med väder och vind från alla håll, de samlades gärna vid Arméns möten, där fanns både gyckel och allvar och en lätt begriplig sanning att hålla sig till: åt helvete med Djävulen, här kommer Gud – med trummors dunder och brakande horn och ljuvligt klingande strängar!

Även i andra lekmannaförsamlingar av skilda slag, som bildades överallt, växte myndighet och omsorg, det var inte nog att bygga Herranom bönhus, även människan själv skulle vara ett Guds tempel, rent och vårdat och värdigt anden.

Så höjde sig en liten skara, kämpande gudomens kamp bland djävulens barn, de otrogna, som krälade i stoft och smuts. Men även bland dem gick en oro fram, alla levde i en alltför stor osäkerhet, utan egendom, utan någonting att trygga sig till, utan eget, ägande liv, endast kroppens dagliga möda till intet annat ändamål än mat och sömn och nya krafter till en ny dags arbete. Skulle något bättre sökas, vändes tankarna till mera mat och mera sömn och mera trygghet mot sjukdom och ålderdoms nöd. Det lösa folket vid bruk och hyttor och gruvor samlades här och där till små klubbar, där man resonerade och funderade om allting mellan himmel och jord utan att komma stort längre än till beslutet, att alla människor på jorden borde säga du till varandra för att visa att de voro liksom syskon och den ene inte för mer än den andre.

På olika vägar strävade man att leva som fäderna levat och ville inte låta det nya i tiden komma någon verklig, inre förändring åstad. Hos alla fanns en dunkel förnimmelse av alla människors värde, antingen man gav detta värde ett namn av gudom eller ett namn av helig mänsklighet. Och i kraft därav sökte man så långt möjligt vinna myndighet åt meniga folket mot befallande herrar av alla slag.

Kom så en man, som talade om att en stor förening skulle göras för att skaffa rätt åt arbetsfolket. Han reste omkring och talade om de där sakerna, det kallades socialism och skulle vara en ny lära, som inte handlade om någon gud, men bara om det här livet och hur man skulle ordna det, så att jorden i en framtid bleve ett

paradis. Vid ett stort verk, som låg ett bra stycke norr om Hasselbotten och hette Norrskogen, hade arbetarna fått av en bonde en storstuga att vara i, när de skulle resonera och roa sig, där talade den här mannen och där slog socialismen först rot i bergslagerna. Fast mannen själv kunde sen han talat inte märka att det hade skett någonting alls, vad folket tänkte om saken visade de inte, de som hörde honom sutto alldeles tysta och rörde inte en min. När han slutat gick var och en hem till sig och funderade i stillhet.

Likadant gick det när han kom på andra håll. I många bönhus talade han och hemma hos bönder och arbetare, på klubbar och i små nykterhetsföreningar. På samma gång som han predikade den nya läran om folkets sammanhållning till sin egen hjälp, skulle han gärna säga något fult om den otäcke rusdrycksdjävulen och något lättfattligt vackert om den käre, gode Guden. Då lyssnade man uppmärksamt till allt som sades och gick sedan tyst och stillsamt hem. Folket var hårt och styvt, det visade ingen lust att brinna, men den eld som tändes, slocknade heller inte.

Han blev nästan lite förlägen, den här karlen som var ute med det nya ordet, det var som att tala till ett berg, inte till levande människor.

En vinter kom han till Hasselbotten.

Sexman Jansson, som inte ville vara med på bröllopet, när Velamshytte Erika gifte sig med bondsonen på Söråker, hade varit den siste av vallonernas släkt på Delockshytte gård, nu bodde där bara en vanlig kålbonde. I storstugan hos honom samlades en dag folk från hela Hasselbotten för att höra om socialismen, som herrarna förde ett sådant väsen om och alldeles ville förhindra. Stugan blev full och på backen utanför stod en tät skara gamla bergsmän och lösa arbetare. Fönstren i stugan lyftes bort, och Kalle Lundberg från Stockholm talade och skrek och förklarade sig så att svetten dröp ur håret på'n. Alla hörde uppmärksamt på, men ingen rörde en min, omöjligt att bli klok på ens om de ville höra mer eller om de ville han skulle sluta och gå sin väg.

Bland en hop av unga karlar från Hasselbottens gruva satt smeden Elias Tomasson, han och hans kamrater voro lika oböjligt allvarliga som gammalfolket.

Men Elias satt och funderade över, att så mycket folk skulle stå utanför i snön mitt om smällkalla vintern, och att stugan var så liten att fönstren måste lyftas ur, när något skulle sägas till meniga folket. Det var ju galet i alla fall, det kunde inte nekas.

Sedan talet blivit slut och åhörarne började gå, lika tyst och stilla som de kommit, gick Elias bort till några gamlingar i fårskinnspälsar och undrade med dem, om man inte kunde få komma ordentligt som folk under tak, när man skulle höra ett ord att tänka på. Och en av gamlingarne gick fram till talaren, som gömde ett stort bekymmer i sina godmodiga ögon, medan han strök sitt breda vikingaskägg och undrade om folket var bottenfruset.

– Du tyck fäll stuga ä liten, du?

– Värst synn om dom, som ska stå ute å frysa! mente han Lundberg från Stockholm.

De andra gubbarna gingo också fram. Elias makade sig några steg närmare, alla som voro där samlade stannade kvar och väntade. De fingo vänta en lång stund, och det var bara som det skulle vara. Äntligen öppnade en av fårskinnsgubbarna sin breda, skägglösa mun och sade:

– Va du 'ar hatt säj hä fäll hint värre hän vi kan 'öra på't.

– Så 'ar vi ju bön'use vårat te 'ållas i, lät en annan myndig röst.

– Hä ju inga hogudelia saker du säj hoss, så vi går fäll te bön’use, vi! förklarade en tredje.

Glad var talaren, förstås, detta var ju ändå ett livstecken! Några gamla män följde honom norrut förbi stranden av Usken, vit av tjocka snön på isen. Hela skaran följde efter på avstånd och utan otidig hast. Vid Uskenor låg bönhuset, där inne fanns nycklarna att hämta hos församlingens betrodde man. Han stod på backen till sin gård när de kommo dit, han svarade tvärt nej, nycklarna lämnades inte ut till något sådant.

Det blev åter en lång väntan, en stor tystnad. Talaren nämnde något om, att det inte var fråga om någon gudsförnekelse eller sådant.

– Kan så vara, de. Men bönhuse ä byggt te hålla bön i å inte te leka i.

På vägen utanför gården började hela skaran samlas i allvarlig tystnad.

De tre gamlingarna stodo åter och funderade. Fårskinnspälsarna voro noga tillknäppta, det gråa håret hängde långt ner i nackarna, ögonen stirrade envist i snön. Slutligen sade den ene:

– Ja ’ar lagt hen stock te bön’use. Den kunn ja fäll ta tebaks.

– Tar du dän ditt timmer, så tar ja fäll dän mitt, ja å.

– Bön’use ska hint stängas, när folke träng te gå dit, så ja tar le min stock, ja.

Det var klart besked, och nycklarna kommo fram!

I bönhuset packade folket in sig så att de fyllde varje fläck mellan väggarna, och i åter några timmar lyssnade de tysta och orörliga till talet om folkets egen myndighet mot snikna herrar och fogdar, om arbetets rätt och om arbetsfolkets sammanhållning mot de rika, för att inte den som litet eller intet äger skulle ätas bort från jorden av de mäktiga.

Det var inte tal om att sätta foten mot Herren Gud, det var väl i stället så, att bland Guds fattiga skulle ske en högre rättfärdighet än den som nu fanns. Det var fråga om att ordna livet här på jorden, så att det inte blev lika eländigt som på svartkungens tid, när Kristus blev dräpt. Guds son hade ju sagt, att alla människor skulle vara som barn av samme fader, och den saken kunde väl var och en vara med om, vilken tro man sedan hade om Gud och de eviga tingen. Att det inte var ställt i världen så som det borde vara, kunde man nog enas om lite var.

En tid därefter samlades några män vid en gruvanläggning längre mot norr, där kom man överens att göra ett förbund för alla gruv- och bruksarbetare. Från sex små klubbar och nykterhetsföreningar hade ombud kommit för att vara med om den saken, och därmed hade ett tungt och bekymmersamt arbete att förbättra världen och att kämpa mot tidens gudar tagit sin början i bergslagerna.

Så värst ung var ju inte Elias vid det här laget, mellan trettio och fyrtio år gammal hade han blivit, var gift och hade barn, som börjat raka i vädret, både Simon och Ester, därhemma i arbetarebaracken. Men det är ju ingen ålder på en karl att räkna med, när de älste i församlingen äro på stället, fast i Hasselbottens arbetareförening fick han ta styret från början.

Han hade fått lära sig att fara sakta fram och se sig noga före. De minnen han gömde från tidigaste barnaår voro så helt skilda från livets senare bilder, att de närmast liknade en halvt utplånad dröm om ett stilla, soligt paradis – där gick fadern, alltid blid när barnen voro i följe, där gick modern, kallare och strävare, men aldrig ett hårt ord från henne heller, av tystnaden hemma förstod han ingenting annat än att där rådde frid.

Genom ett gnistrande eldhav gick vägen ut ur minnenas barnaland. När elden slocknat, hade drömmarnas hela värld brunnit ner till svart aska för Elias. Man kunde bygga upp igen hela den förlorade härligheten – det var då gården han tänkte på, all yttre rikedom och glädje. När han skildes från modern och syster Johanna, hade inte många ord sagts till farväl mellan dem, men orden gömde stora och tunga löften.

Till fattighus och fattigvård gick vägen för de båda som stannade hemma, men fjorton år gammal vandrade Elias ut till livets arbete framåt samma vägar, som fadern åkt en sommarnatt på friarefärd – först ett farväl på kyrkogården, där far nu vilade bredvid farfar under det gemensamm minnesordet: i dag mig, i morgon, dig. –

Sedan genom Hobos nordmarker, genom Stenby, där Vargen mördat den gamle förvildade bonden, genom Källarhalsen, där Matts Olovsson stod grinande vid grinden till sin lönnkrögaregård, förbi Skräddars, där Jakobsson bor, fri från mord och mened, han har en främmande kvinna hos sig nu, medan hustrun sitter på cellerna för att hon svurit falskt mot Vargen. Hade inte Elias från barndomen vuxit upp i ett manligt lugn mot hotet från vildfolket kring Norrsjöns stränder, skulle han väl ha sett spöken mitt i dagsljuset, när han gick fram genom bygder, som burit skräck och fasa i så många år. Men ingen bävan för sådant fanns hos honom, han visste alltför noga besked om vad som varit, världen var väl inte annorlunda, och det som var måste väl vara, självklart och naturligt, så långt han kunde förstå.

Vägen gick genom Lindesby och Rösberga gårdar, vid grindarna hängde inga kvällslediga pojkar och flickor, där stod bara en gammal undantagsgubbe och tittade långt efter honom, han hade en gång sett Söråkers Tomas fara åt samma håll.

Hemmets luft blev allt tunnare, vid Bjursjö mötte redan den främmande världen, och vid avtagsvägen åt Ovissmossen stannade Elias och såg sig om, utan tårar, endast med ett allvar i ögonen, som kom från släktens urgamla djup.

Mörk var Ovissmossen, tungt brusade Finnskogens dunkla kronor, det skulle vara vår, men ännu lågo drivorna våta och gråa av smuts mellan bergväggar och stenhällar här inne. Börjelstorp är snart alldeles sammanfallet, Finnerödja biter sig envist fast i backen, Packatorp börjar svartna av ålder, och lilla Pepinitti har inte något namn alls för Elias, han känner inte till det, de flesta sagor och sägner och historier, som en gång varit levande här kring varje liten stuga vid vägkanten, äro döda för honom, den gamla tiden har vuxit igen och kvar finnas endast enstaka små ställen med besynnerliga namn och fattigt, slitet utseende.

Om björnen, som fick gå ihjäl sig mellan Getbacken och Isakstorp har han dock hört berättas och tittar nyfiket mot grinden till höger och uppåt den smala gångstigen till vänster – men där såg inte alls konstigt ut på något sätt, två fattiga, slitna vanliga små torp, bara.

Där kommer åter stora landsvägen slingrande, bred och ljus – och där ligger Björkby bruk, det ska vara gammalmodigt och inte mycket värt numera, sägs det. Om gamle löjtnanten, som var en sådan urspegel, och om sonen, som blev förgjord av en lapperska att supa ihjäl sig har han också hört ett och annat, men går skygg förbi herrgården, där ser i alla fall ut att vara så fint som i himlen.

De gamla smedbodarna äro illa medfarna och vindvridna, borta är gammalt smått som levde här utanför, gånget, förgånget, tiden är en annan, mer klarnad, kall och utan sagors dunkel.

I Kungskoga fick han sova över natten hos handlarns.

Wernmarckens hade vid det här laget blivit riktiga storkarlar på sitt vis. På gården höll den gamle alltjämt bondkvartér, och själv stod han var dag i sin lanthandel vid torget, moran klädde brudar och höll torparebröllop i de små rummen vid den tysta gatan invid Kungskoga vita gamla kyrka, gömd i lindarnes

löv. Men en dotter hade gift sig in bland herrskap, och sonen satt vid pulpeten i det lilla kontoret bakom handelsbon. Där samlades dyra papper, där lågo både Velamshyttan och Söråkers gård.

Elias satt som en tiggarpojke vid dörrbänken och åt vattgröten han fick, och gamle handlarn lyste i dörren och försvann – det var bara ett par vita polisonger bakom öronen, ett rödhyllt, skinande ansikte och ett par klipska ögon, sedan var han borta, knappt hade han nickat åt pojken. Elias fick ligga på höskullen, och när han gick därifrån hade han beslutat, att Wernmarckens en gång skulle få tigga om lov att sälja Söråker tillbaka till den rike och mäktige Elias Tomasson, som ännu bara var ett fattigt barn, på väg ut i världen för att bli en stor man.

På morgonen traskade han vidare genom norra tullen, vägen löpte mellan vårliga backar, våta av tinande kälmust i solgasset, prunkande av sippor och skinande hästhovsblommor. När han kom till de sotsvarta vägarna uppåt Usken mötte honom en ilande vind av nytt hem – och här blev sedan hans levnads bygd.

Han gick aldrig fram till Velamshyttan den dagen, där fanns ingenting för honom att göra. En liten körväg ledde uppåt stenbackarna förbi Skamlösatorpet, där ett tattarefölje slagit sig ner, somliga riktigt bofasta, bland dem en käring, som kallades Maran, Marget hette hon, men skulle vara vild. När han gick där förbi, kände han första gången något som liknade ängslan, en vild människa finge man allt akta sig för att möta – och ännu värre var det att se hur förfallet och vanvårdat stället var, jorden hade vuxit igen och stugan såg knappt ut som en människoboning, trasig skorsten, trasigt tak, trasiga fönster och trasig farstubro, på backen lågo högar av alla slags trasor. Där måste bo vildar – ett stycke från stugan, utanför ett uthus, stod en påselad och frånspänd hästkrake och tuggade några hösrån ur en stor flakvagn, som för resten var full av knyten och trasor.

Elias slank kvickt förbi och dök in i skogen upp till Hasselbottens gruva.

Där sökte han sig fram mellan lavar och skjul och andra byggnader, genom ett vimmel av spel och löpande linor och förbi ett brak av fallande stenar, som tippades ur kärrorna från den stora gruvlaven – alldeles bortkommen sökte han sig in i öppna smedjan, där skulle han vara, det visste han, och där fick han sedan stanna.

Tiden är kort och vägen är lång till drömmarnas rikedom och makt – att åren kunde gå så fort! Ett litet brev kom från syster Johanna, nu var hon i Stockholm och sökte efter lyckan. Nio år hade gått, och Elias var ingenting annat än en grov och senig arbetsman, saktfärdig och stillsam, sotig och smutsig från morgon till kväll, hans hela värld var gruvtorget mellan lavar och skjul och gråstenshögar och malmhopar. Och långt, långt bakom skogar och berg låg den stora, vida värld, som han aldrig fick se. Den enda förändring han visste om med sig själv var att han nu blivit starkare och van vid arbetet i smedjan, där han kommit i lära. Många konster kunde han inte göra, där kom sällan något före, som var mera vidlyftigt än att hålla järn och borrar vassa och laga grejorna vid verket.

Så blev järnvägen färdig en dag, den löpte utmed Usken förbi Uskeboda nya station ner till Kungskoga stad och vidare utmed landsvägen förbi Ovissmossen och bort genom Bjursjö socken. Det var halvvägs hem till Hobo, han reste dit en söndag, gick från Björkby station över Finnskogen och hem, ja, till fattighuset, vill säja, till Söråker gick han inte, han var alltför fattig och Wernmarcken hade för länge sedan sålt gården till främmande.

Det var sista gången han träffade modern. Några månader senare var hon död, och alla stora drömmar och tunga löften voro döda med henne. Nu kunde livet inte längre bli annorlunda, grått och mulet även i klaraste solsken låg det och väntade på Elias med långa, oföränderliga år.

Han fick hem till sig de sista spillrorna från Söråker, så mycket modern kunnat rädda med sig till

fattighuset. Det var bara det gamla gåvoskrinet, som fadern haft med sig till sin fästekvinna, nu var det gammalt och gustet, målningen avnött, beslagen rostiga. Det var fullt av småsaker, både fästegåvor, som blivit gömda och annat som kommit till – barnkläder, sydda av gåvolinet, psalmbok och bibel, sädeskorn i påsar och papper, som en gång hade strypt som rep.

Elias blev ett slags förman i smedjan, en liten förbättring var det ju, nu skulle han ha kunnat ta modern till sig, men nu var han ensam. Johanna hade gift sig i Stockholm med en soldat och hade det svårt, fick han höra; Elias gifte sig han också.

Det var en tös, som blivit faderlös i gruvan, det gick kvickt och tyst.

Några karlar arbetade nere på Mårtens botten, två hundra meter djupt, i en ort, som nyligen blivit uppskjuten. Berget hade gjorts rent från lösa stenar och flisor, men var ännu inte alldeles säkrat, brytarne hade varskott, till och med velat avlysa platsen tills vidare. Men lastarne hade genare väg fram där, och gruvfogden låtsades om ingenting.

En natt hördes knäpp i berget, och lastarne tittade ett tag, sökte med sina små flämtande ljuslågor där nere i det nattsvarta, trånga källarehålet, de sågo inga släppor, bara hårda bergväggarne, våta och blanka av rinnande vatten.

De fortsatte. Att gå därifrån skulle ha varit detsamma som att avlysa platsen och hindra efterkommande skift att arbeta, kanske för många timmar. Ingen av karlarna ville ta på sig ett så elakt ansvar.

Det blev skiftbyte, nya karlar kommo, de andra gingo hem, nämnde ingenting om knäppet i berget, man ville inte få att höra att man var vrång i onödan, därför teg man.

Det nya skiftet hade lastat ett par vagnar, då märkte de, att en stor sten ramlat ner från taket och låg mitt bland deras fötter. Det kunde inte missförstås, nu måste skiftbasen varskos.

Han hette Erik Ersson, en femtio års man uppifrån Tungelby i tjocka skogen. Han kom fram till lastarne, lyste en stund med sin lampa på stenen, som fallit ner, lyste sen i taket, men såg ingen släppa.

– Berget ser klingfast ut, sade han och knackade med fyllhammaren i stenmassan tätt över huvudet – hela taket släppte genast och sjönk ner, dundret rullade, orten var igenfylld av tätt packade stenblock.

De små lyktorna hade slocknat, ett människoliv hade slocknat, allt var nattsvart mörker därnere.

Dundret hade hörts över hela tvåhundrametersdjupet, folk kom springande dit, någonstans ur den tunga stenmassan hördes ett flämtande oho – oho –. Där fanns liv ännu.

Den första karlen, som låg ytterst under raset, hade fått båda benen under en malmskuta av flera tons tyngd. Men när han fått luft att andas, viskade han: släpp mig så länge – de andra ha det värre än jag!

Utan att spilla ett ord lät man honom ligga och kastade sig in i stenhopen, vilket ögonblick som helst kunde ett nytt ras komma ner. Efter några timmars arbete hade man dock fått fram dem alla, Erik Ersson från Tungelby höll ännu fyllhammaren i sin livlösa näve, men huvudet var mjukt som en blodig deg, och i överkroppen hade han heller inte ett helt ben kvar. Liket blev lagt på en malmvagn, fick en säck över sig och gick upp med berghissen sista resan.

Sedan begravningen var över, blev rum och kök ledigt i familjebaracken Tolvan, kallad Bondtolvan, där bodde bara bondekarlar.

Änkan tog barnen med sig och reste hem till Tungelby, till mannens släkt som fanns där. En vuxen tös

lämnade hon kvar i Tolvan, Maria hette hon, och när hon och Elias Tomasson hade hunnit ställa i ordning åt sig en smula, blevo de gifta en söndagsförmiddag efter högmässan i Hasselbottens kyrka.

De hade känt varandra rätt länge och passade bra ihop. Maria var mörkhårig och mörkögd och hade en brinnande iver för det sanna livet i Gud. Hon var på sitt sätt en Dörte bland folket häruppe, en ovanlig kvinna, oböjligt tapper i hjärta och sinne, hållfast som en stålborr, för henne fanns ingen annan sanning än att Gud är allt och denna världen intet, det liv man lever är bara att likna vid en dröm, låt den vara hur hemsk och svår som helst, vi vakna en gång, vi vakna i döden, då börjar vårt verkliga liv!

Denna tro var hos henne så levande och stark, att intet som hände i tiden kunde föra henne bort från den fasta tillförsikten att rätt skedde genom all orätt som syntes; att dignande under livets börda vända sig bort från Gud var för henne lika orimligt som att om dagen gå i maktlös förtvivlan för att man om natten haft en elak dröm.

Hon var född i Tungelby, allt det villsamma skogsdunklet därinne i ödemarken hade visat henne hur overkligt allt är som synes i livet och hur helt annorlunda verkligt det inre livet är, det som man anar och drömmer. Hela hennes själ var uppfylld av Tungelby månsken, som gjorde sagan till vardag och undret till det självklart naturliga.

– Men vi ska hålla lorten ifrån oss i stugan i alla fall! sade Elias.

Jo! I renhet ska människan leva, förstås, för sin andes skull!

– Å vi ska ha mat för dan å kläder att ta på oss!

Jo! Därför ska man arbeta, men vad därutöver är, det är av ondo!

– Då tänk ja vi passar ihop! sa Elias.

Han började så småningom få klart för sig, att en människa kan vara rik och lycklig i sitt innersta mitt i all yttre fattigdom. En blek rikedom att se på – men vad kan andra se av sådant! Det var ändå en förunderligt stilla och vacker värld, som nu öppnade sig för Elias och Maria, en värld av tungelljus och vivangsdoft, den syntes kanske bara i deras allvarligt leende ögon och öppnade väl hela sin rikedom endast på de innersta djupen i deras egna hjärtan – men där levde en barnaglädje, som lilla mor Maj gav de vackraste drömmars namn. Det fanns en särskild, den kom ibland, av ingen anledning alls. Man bara vaknade om morgonen och var glad, blodet var varmare, det kändes som honung i hjärtat, och allting strålade och lyste för ögonen vart man såg, himmelen var vidöppen och man kunde höra de skönaste hymner klinga oändligt fjärran. Det var den heliga dagen, sade Maria. Den kom plötsligt mitt ibland alla andra dagar som en lysande strimma av solguld.

Det var barnen, som hittade på att kalla henne mor Maj. Så fort Ester kunde tala, lärde hon både bror Simon och far Elias, att mor egentligen hette så. Simon trodde först, att det bara var sådant som hon hittat på, men Ester svarade med stort och lillgammalt allvar, att mor bara kallades Maria, men i själva verket hette hon Maj kom och dansa med dockan – för de sa dom, förklarade hon. Därav kunde Simon förstå, att systern hade talat med några som visste det, och med det beskedet lät han sig nöja, själv vågade han inte följa djupare in i fantasien, han stod utanför och hörde förundrad vad hon ibland berättade om människor och djur som hon talat med, där han ingenting alls kunde se – ensam gled hennes barnasjäl i svingande dans ut över okända djup, fadern blev bekymrad ibland, men modern visste, att det var som det skulle vara, mellan henne och dottern fanns en hemlighet, som de aldrig tänkte på att förklara, deras ögon möttes ibland i ett gemensamt leende, som ingen annan kunde förstå.

Det var bara när Elias var ensam med sin hustru som han kunde komma sig för med skygga försök att

upprepa barnens smeknamn – det behövdes för resten knappast alls några ord mellan dem, sedan de levat sig innerligt tillsammans. Båda förstodo på samma sätt den jordens dröm de gemensamt drömde och den översinnliga tro, som välvde sig ljus och utan tungsint grubbel över dem båda.

Och ändå kom den yttre världen allt närmare in på dem.

Det bolag, som ägde gruvan och den nybyggda Velamshyttan, hade några kilometer norr om Hasselbotten börjat driva en ny gruva, där skulle finnas bottenlöst med järn, och kring det nya Järnberget växte hastigt en hel liten stad av baracker, skjul och villor, det gick med amerikansk fart.

Där Elias stod i sin smedja, såg han genom den öppna dörren ut över gruvbacken vid Hasselbotten precis samma bilder, som mött honom när han kom dit som pojke. Från maskinrummet löpte spelet ner till laven, det knarrade i gamla virket och linorna löpte sin eviga gång, malmkärrorna tippades med rammel och knall vid malmhoparna, mer syntes inte av det arbete, som bedrevs av många hundra man på vida djup under jorden. Allt var sig likt år från år, antingen sommarsolen gassade över hårdbrända backen mellan de små, låga rödmålade byggnaderna eller plöjda arbetsvägar löpte genom vita vinterdrivor. I en trång krets kring verket stod skogen högburen med sin skymning och sitt evigt tungsinta sus.

Men plötsligt blev där annat liv. På vägen, som löpte förbi Hasselbotten till Järnberget, strömmade fram en mängd av nya människor, små gråa, böjda arbetare i massor, unga ingenjörspojkar, det skulle väl bli folk av dem också någon gång när den värsta lärdomen gått över, en och annan styvare herrekarl kunde också skymta fram i den där strömmen. Bland allt småfolket lyste de stora med kallt glitter, bäst att inte ha något att göra med sådant, dom ä herrskap te knä, sen tar baken ve, å den ena sidan ä inte en bit bättre än den andra.

Hela Bergslagen ligger på, kunde man ännu säga när det blev bråttom, och nu gick det med fart. Det blev en massa nya saker för Elias att fundera på.

Frälsningsarmén, som höll till vid Järnberget, blev han snart färdig med, där var för mycket buller, ett alltför oblygt skrikande upp till vår Herre, han gick därifrån liksom han vänt sig bort från de andra frikyrkoförsamlingarna med deras andliga högfärd och ursinniga nitälskan, var och en kring sin egen lilla del av Ordet. Elias och Maria voro inte så långt borta från sin Gud, att de behövde skrika på honom eller gräla om vad han sagt eller inte sagt. För bullret i andras tempel kände de en skygghet, som reste sig ur djupet av det gamla bondeblodet, och vände sig bort från lösa seder med en mogen odlings förnämhet. För deras tro behövdes ingen kyrka och ingen präst. De levde i en frid, som inte kunde störas av något argsint grubbel, därför att för dem fanns ingenting att grubbla över, de hade redan den stora vissheten, och det var dem nog: vi leva alla i Guds rike, och det riket är inte av denna världen.

Men denna avskildhet från andras församlingsgemenskap kändes oroande ibland, mest för Elias, som inte kunde lika lätt som Maria se drömmens overklighet i allt som hände omkring honom – han såg det också på mycket närmare håll än hon, mer än någonsin levde nu Maria likt ett barn, sedan hennes egna små ungar byggt en ny värld av fantasier mellan henne och den yttre verkligheten. Elias kunde inte riktigt följa med, han kände att något måste göras även i yttervärlden, om de inte allesammans skulle kastas som offer åt den nya tidens gudar. Arbetet blev hårdare och lönerna blevo mindre, det fanns ingen gräns för allt vad herrarne fordrade av arbetsfolket.

Så långt hade han kommit, när han första gången på Delockshyttegården och i Brödraförsamlingens bönhus fick höra talas om socialismen. Han behövde lång tid för att klara ut de där sakerna. Hustrun visade närmast ovilja mot det hela, det var henne alltför främmande och tillhörde den förgängliga världens bekymmer, som inte kom dem vid, så länge arbetet gav dem vad de behövde för att leva.

– Men när vi inte får nån lön för vårt arbete? Ska vi inte säja ifrån då?

Åjo, det kunde man ju alltid göra, förstås.

– Men inte hjälper det om en ensam karl säjer ifrån, då får han sluta bara, vi måste komma alla på en gång.

Det ville nog till att de voro många för att det skulle gå bra.

– Men nu har vi ju inte ens en plats att komma tillsammans på och språka om våra saker, hur ska vi då bära oss åt för att få någon hjälp å bättring åt folket?

Det var väl inte annat att tänka, än att så många karlar skulle kunna ordna en samlingsplats åt sig ganska snart, menade hustrun.

Hon betraktade sedan hela det där arbetet på samma sätt som hon betraktade nykterhetsföreningens verksamhet, det var bra att sådant gjordes för dem som behövde det, för Elias, som aldrig smakade starkt, kunde det inte vara nödvändigt, och att det skulle vara någon verklig fara för avlöning och annat åt en ordentlig smed, det trodde hon inte på allvar, det gällde nog mest de lösa karlarne, som kunde behöva någon som hjälpte dem till rätta.

Maria såg ännu världen med ett barns ögon, och därbakom gömde sig även barnets självviskhet. Kände hon ingen längtan efter den förgängliga världens lockelser, så kände hon heller intet behov att komma andra till hjälp, eller snarare, hon visste inte att det fanns något sådant behov, hon trodde att tingen självklart förhöllo sig för andra precis på samma sätt som de förhöllo sig för henne, fastän de flesta människor endast av enfald eller elakhet vände sig bort från sanningen.

Det rådde oro bland folket i gruvor och hyttor. Vid Norrskogens stora verk hade man redan haft strejker två år i rad, första året lyckades arbetarna driva upp sina löner, året därpå förlorades i en ny strid vad som förut vunnits och mer till, det var Frälsningsarmén och de religiösa som sveko och kommo nederlaget åstad.

Den erfarenheten talade både för och emot.

Det såg inte omöjligt ut ändå, bara man en gång vunnit tillräcklig styrka, skulle det gå bättre – arbetareföreningarna växte ganska hastigt upp runt omkring. Strax därefter drevo en massa avskedade arbetare omkring som vrakspillror överallt och föreningarne voro upplösta – det tog eld i hårda sinnen! Man tänkte inte låta krossa sig på det sättet!

De mera försiktiga viskade om att föreningarna borde vara hemliga, de skrämdes av de stora offer som krävdes – men i hälsicke heller! svarade de mera lättlivade – och den som går rätta vägar behöver inte gömma sitt ansikte! svarade de mera allvarliga. På en kort tid hade vuxit upp en strid mellan berghårda människoviljor runt omkring. Sedan Norrskogskonflikten avslutats blev det inga stora strejker mer, endast en ihärdig dragkamp dag ut och dag in under bister tystnad. Hundratals människor avskedades och gingo förlorade på detta sätt, här och där blevo herrarne tvingade att ta tillbaka dem som avskedats för arbetareföreningarnas skull, men de flesta gingo hjälplöst förlorade.

Elias kom hem en kväll och var uppsagd från sin plats. Dagen därpå gick han ner i smedjan som vanligt, ingenting hördes av. Dagen därpå likadant – uppsägningen fullföljdes aldrig, men som ett skott hade denna varning skakat grunden under Elias och Maria.

– Gör de som ä rätt å tänk inte på mej å barna! förklarade hustrun. Så får di inte bära sej åt mot oss, vi ä väl människor, om inte herrana vill gå rätta vägar, så inte ska di skrämma oss från sans å vett!

Elias ville inte strid. Han ville bara att folket skulle samlas för att bättre kunna göra motstånd, om några nya

försök skulle göras uppifrån att trycka ner arbetarne. Men först och främst ville han få till stånd ett eget hus åt folket att samlas i. På den saken funderade han länge, sedan skrev han till det nya förbundet för bruksoch gruvarbetare. Det dröjde länge innan han fick något svar, och allt eftersom tiden gick blev det alltmer klart hur osäker hela ställningen var. Det kändes som en ständig skälva i marken, man visste knappt om man vågade somna på kvällen, huset kunde ju falla samman under natten, och gick man till arbetet, visste man inte om man skulle komma hem igen som lika god karl eller kanske som arbetslös, avskedad, bortkastad. Stod Elias i smedjedörren och vände ögonen utåt granbacken, kändes det alltid som en pust av köld, när han såg en förman gå förbi, de stridande mätte varandra med ögonen. Men ingen slog till.

Det var ett nytt sätt att leva. Både för Elias och Maria kunde det ibland kännas alldeles outhärdligt, all trygghet, all solig vila var borta, man hade förlorat grunden under fötterna: förtroendet för husbondfolkets rättvisa och billighet hade brustit, det var som att ha tjuvar över sig. Vad som helst kunde hända, ökat arbete och minskad lön i oändlighet och avsked om man gjorde ett försök att stå emot. Nej, det kan aldrig vara rätt, det kan aldrig vara Guds vilja, att vi inte ska få leva som människor! förklarade hustrun gång på gång, envist högg hon tanken fast i föreställningen om Guds rättvisa, som kränktes av herrarne och måste försvaras av arbetarne. Och hur vrångt det än såg ut, skulle dock det rätta ske till slut, man fick inte böja sig under det ondas vilja, då hade man förlorat sitt verkliga liv.

Elias hakade sig mer fast vid jordiska medel i striden: när ett eget hus en gång blivit byggt åt folket, skulle dock något fast finnas i allt som nu drev för vind och våg. Där kunde de många små krafterna samlas, där kunde man överlägga i ordning och lugn, inte som nu samlas några stycken likt jagade djur i barackerna eller i skogsbackarna.

Kom han så hemåt från smedjan en tidig höstkväll. Han gick en liten gångstig upp genom skogen, där mötte han hustrun med barnen. Han såg dem på långt håll, barnen kommo springande, Maria började också springa emot honom – hon svingade något i handen – ett brev!

De stannade, han kunde knappt hålla Simon och Ester ifrån sig: akta ditt förklä, flicka lilla, ja ä så soti – ta inte i mej, pojke, du smutsar ner dej! De satte sig ner tillsammans i skogsbacken, han torkade händerna i mossan och bröt sitt brev, det var från förbundet.

En avskrift av en paragraf ur protokollet vid kongressen, som varit där uppe i Falun. En lång avskrift, kantiga bokstäver, svårt att läsa! Någon gruvarbetares tunga näve hade fört pennan, kunde märkas. Det tog lång tid – men så hade han läst det. Barnen voro långt uppe i backen och letade efter lingon – hustrun lade sin arm om halsen på Elias, hon var inte rädd för sotet:

– Ä de tråkia saker, gubben?

Han satt stilla en lång stund och såg rätt framför sig. Så vände han ögonen mot hustrun och vecken vid ögonbrynen jämnades ut – hennes mörka, vackra ögon! hennes mjuka, goda ansikte!

– Vi får ingen hjälp me vårat bygge, sade han.

– Då får vi bygga själva?

– De står så här i breve.

– De går väl de också!

– De måste gå.

Folkets-husfrågan hade kommit på tal vid kongressen, stod det i brevet. Kongressen hade gjort ett uttalande.

Arbetareföreningar – det kallades numera fackföreningar – som hade pengar borde hjälpa dem som inga hade, och alla borde var på sitt håll sträva att få ett eget hus, det skulle vara av stor betydelse för arbetarnas framgång.

Det var alltsammans, ingen annan hjälp att vänta, bara ett uttalande. Sist i brevet stod en liten anteckning av mannen som skrivit. Förbundet bestod av nio godkända avdelningar och dess räkenskaper omfattade något mer än trehundra kronor, förbundet kunde inte tänka på att bevilja något lån till avdelningarnes byggen, sådant måste varje enskild förening ordna själv, september 1897 –

Skogens tungsinta sus blev aldrig tyst, de lyssnade länge till det mörka orgelbruset. Hand i hand sutto de på backen, en fyrtioårs man och hans hustru. En liten hand stacks fram emellan dem, den var full med lingon, Ester hade plockat dem åt far.

Hon hade moderns mörka hår och ögon – han vände sig till Maria – och mötte hennes blida leende. Det behövdes inga ord mellan dem, de visste båda vad det gällde, många års oviss kamp och fattig möda om den lilla tanke han hade trott vara ett litet bestyr på lediga stunder första året, innan det verkliga arbetet för människornas frigörelse på allvar skulle börja.

Så får vi väl själva bygga vårt hus, nån gång ska de väl bli färdigt!

De gingo tillsammans uppåt skogsbacken, hem till Tolvan, den röda baracken där borta i gläntan. Långt bakom dem hördes det knarrande slamret från gruvbacken, det sjönk in i kvällningens höstliga tystnad, runt omkring dem brusade skogsdunklets orgelsång, den tystnade aldrig.

Till våren ska Simon gå fram – och snart ska Ester också däran – sen blir det väl någon råd för oss båda gamla!

Men det var svårt att se någon högre rättvisa i tingens gestaltning, och det var kanske inte så besynnerligt, att allt fler människor vände sig med hårdnade hjärtan bort från tro och inre glädje. För länge sedan hade de första orden om gudsförnekelse gått ut bland folket, en ung man, som lidit grymt under andligt våld medan han växte upp på en plats, där läseriet bredde ut sig som en svart gröt, hade under några år rest omkring och upplyst människorna om den sanning han funnit: det finns ingen Gud, det finns intet evigt liv. Allt sådant var bara vidskepelse, som man skulle akta sig för.

Det sades att Gud hade straffat honom, hans tunga hade blivit förgiftad av hans egna giftiga ord, i ömklighet hade han dött, där hade han fått lönen för sin sanning. Men andra sade, att hans sjukdom kommit alldeles naturligt, så som vilken människa som helst kan bli sjuk, och det sades också, att han blivit förgiftad av läsarne för att de sedan skulle kunna peka på hans död som på en Guds straffdom.

Därom visste man nu inte så noga besked, men att herrar och präster spelade under samma täcke för att bedra folket, det fick man så småningom klart för sig. Många nya lärare reste omkring för att upplysa folket, och alla hade de avskaffat Gud, inte så att de upphört syssla med de eviga tingen för att i stället öka en tryggad ordning för de enkelt jordiska, men så, att de ansågo ingenting mer angeläget än att beröva människorna deras tro på alla bestående värden i tillvaron. De visade klarligen, att vetenskapen för länge sedan funnit den stora tomheten, och med denna dyrbara gåva gingo de ut för att undfägna folket.

Herrarna hade för länge sedan anammat vetenskapens läror, tillrättalagda för makthungriga själar. Hur länge skulle folket låta lura sig av prästerna att stanna kvar i slaveri under sin egen vidskepelse?

Man levde bara en gång, det var en allmänt erkänd sanning, sedan var man död och slut för alltid. Då gällde det att göra livet så angenämt för sig som möjligt medan det varade, därtill behövdes pengar, dem skulle man skaffa sig med vilka medel som helst, och för den skull tvingades arbetarne med list och våld att träla,

arbetets frukter togo herrarne för egen del och levde gladeligen var dag intill döden, arbetarna fingo träla intill döden, dö skulle alla, sedan fanns det ingenting mer, allt var slut. Hur länge skulle arbetarna låta bedraga sig med prästernas råa hänvisning till saligheten efter döden, sedan tjuvar tagit all mödas lön på jorden?

Portarna gnäller, hundarna skäller, tjuvarna ä i rovåkern, mor!

Det var en gammal lek, men varför inte driva bort tjuvarne och sätta sig själva i rovåkern och smörja kråset? Rätt får var människa skaffa sig själv, stackare den som inte orkar! Så hade herrarne länge levat, så skrevo deras lärda män, rikedomen och njutningen prisades, fattigdomen och enkelheten föraktades, gudstanken var en vidskepelse, som bara skulle predikas av köpta präster för massan av trälar – se upp, ni arbetsfolk, att ni inte fastnar i deras falska garn och bli trälar i deras våld, som veta mer än ni!

Det var inte lätt att komma från sådana läror. De kunde beläggas med alltför tydliga bevis. Hastigt spred sig bland folket den vissheten, att alla lärda herrar bevisat någonting som kallades för materialismen, det var i den läran herrarne levde nu, den gamla tron var omodärn och alldeles falsk, nu gällde det att följa med så att man inte blev lurad, nu gällde det att ta skadan igen!

De gamla, som blivit rotfasta i sin gammalmodiga tro, reste sig med oro och förbittring mot den nya tidens gudar, men för det lösa folket, som drev omkring utan fäste i landet, var det evangelium. Äntligen blev det klart, att man fick göra vad man ville, bara man kunde göra det – äntligen blev det klart, att allt som hindrade och band var bara ett inlärt bedrägligt tal om samvete, rätt och Guds vilja! Nej, ropade de troende, Gud lever! Ja, ja, han lever! – Skenheliga hycklare, vidskepliga stollar, förbannade tjockskalliga läsare! svarade andra parten. Och grälet slutade aldrig!

Men herrarna blevo mäkta bekymrade och skrevo i sina tidningar och vittnade om sin livliga tro på Guds rike och avskedade de starkaste viljorna bland arbetarna för att få lugn och införa nya maskiner och reglerade lönerna neråt så att det var en lust och fröjd åt’et! Prästerna dundrade mot otron och råheten bland arbetarna och sutto till bords med de rika och smekte penningemaktens synder med lena händer men straffade fattigdomens enfald med gissel och skorpioner.

Allt bredare blev klyftan, allt hårdare gick talet på arbetareföreningarne, de troende skrämdes bort, och de kunde gärna gå! Vi ska göra Gud ifrån oss först, så får vi ut på sjön sen å fiska, sa gubben las bibeln om söndagsmåron – så härmade man läsarna, alltid skulle de släpa Gud med sig i vått och torrt och i allt orättfärdigt fuffens de hade för sig. Vad ha vi med Gud att göra, vi äro människor, vi ska leva och vi ska hjälpa oss själva, någon annan hjälp ha vi inte att vänta!

Den anda, som tog ledningen bland folket, var en annan än den gamla, hårdare, bittrare, fri från illusioner, sökande ingenting annat än makt och ökad makt för maktens egen skull.

Har inte vetenskapen rätt?

Vem har givit människan alla dessa nya maskiner? Vetenskapen! Hur har det varit möjligt? Därför att vetenskapen äntligen funnit sanningen, nu vet den hur allting ska vara, nu använder den sin makt, den har lärt sig hemligheten att skapa och skapar fritt oändliga krafter – ska man inte tro vad vetenskapen säger, då vore man ju från vettet! Den säger: här är en maskin, som gör så och så – sätt den igång får ni se! Går inte maskinen, då ljuger vetenskapen. Men går den – då har vetenskapen rätt! Och den går! Den gör precis så och så, som vetenskapen har sagt att den skulle göra. Där ha vi det rätta!

Maskiner ja! svara de andra. Men vad människan är, vad den levande tanken är inom människan, det kan ändå inte vetenskapen svara på!

Galenskaper – människan är ju själv ingenting annat än en maskin! Finare och mer invecklad än alla andra, men snart ska vetenskapen göra människor av stål, lika fina och invecklade maskiner som kropparne av kött och blod. Att en människa tänker är inte märkvärdigare än att speldosan nere på kaféet kan spela, det är kuggar och hjul och cylindrar och skivor med taggar, det blir toner och melodier, när den sättes igång, människans hjärna är den finaste speldosa, men den kan ingenting annat spela än vad som finns på de skivor, som röra sig inne i skallen, och när verket stoppas, då är musiken slut, ajöken! Slå sönder speldosan, som står nere på kafédisken och spelar Donauwellen för en femöring i sprickan, slå sönder den i småbitar – kan du få den att spela Donauwellen sedan, då ska vi tro på ett liv efter döden!

Det kunde inte Elias, därmed var materialismens seger bekräftad i Hasselbottens arbetareförening. Det var någonting så behagligt med det nya sättet att tänka, var och en kunde lära sig det lika lätt som att äta smörgås, och den sanna demokratien krävde, att de eviga tingen skulle göras lika lättfattliga för alla.

Men själv blev inte Elias på något sätt rubbad i sin tro. De tvivel, som andra kommo med, tycktes honom vara en massa barnsliga påhitt, besvärliga eftersom han inte kunna finna ord att besvara dem, men lika betydelselösa som besvärligt prat av småbarn. Och om i hans ögon den nya läran uppenbarligen saknade allt sanningsvärde, vilket för honom var det avgörande, så kom därtill att han inte kunde inse dess praktiska fördel. Vilken nytta, vilken glädje eller tröst kunde en tröttkörd arbetsman hämta av sådana tankar? Utsläpad under ett liv i nöd och elände skulle han dö i smuts och bli endast smuts i jorden – åt den vissheten jublade man som vore den en härlig vinning åt de förpinades andar! Den skulle hetsa dem, att redan här på jorden ordna frågan om paradiset, lät det. Fanns det ringaste utsikt, att detta paradis på jorden kunde vinnas inom rimlig tid? Nej, man hade berövat arbetsmannen den rikare drömmen om odödlighet för att ge honom till livs ett bleklagt hopp om mänsklighetens framtida lycka, som skulle avnjutas av anderssöner och petterssöner om tusen år, medan de nu levande avstodo från all andlig fördjupning och mognad för att slita ut sig i den ekonomiska och politiska kampen om lösa framtidsdrömmar.

Då föll man tillbaka på lärans sanningsvärde igen! Sanningen skulle förkunnas, antingen den var angenäm och förtröstansfull eller icke!

Men när Elias kom för sig själv, hittade han på en hel mängd saker, som han kunde ha sagt om speldosans religion.

En speldosa kan inte spela fel, när hon är i god gång – men människan kan länka fel, och hon kan inse felet och rätta sig själv! En människa kan låta bli att spela åtskilligt av det där hon har i skallen, därför att hon tycker det låter illa, hon kan i stället hålla sig till annat hon tycker låter bättre och renare – speldosan kan inte välja sina stycken! Då liknar människan mer ett instrument, som någon spelar på – och vem är det som spelar, om inte den vi kalla Gud?

Det var ett bedrövligt spektakel, som förehades på Hasselbottens arbetareförening under denna första brytningstid. En förtvivlad lust att skrota ner alla tyngande rättsföreställningar för att endast tillgodose de grova och själviska intressena låg grinande bakom allt populärvetenskapligt och dussinfilosofiskt svammel.

Elias kände motvilja mot att gå dit, men det var ingen annan råd, han måste. Han var deras ordförande, om han inte hölle fast, skulle alltsammans gå sönder. Det fanns ingen bland arbetarne vid Hasselbotten eller Järnberget, som kunde överta hans plats. Han var känd överallt, han var Elias Tomasson, det var nog för alla att veta, en karl som ingen kunde springa omkull. Redan hade han flera gånger varit under disponentens ögon och fått lämna besked: vad ville arbetarne? vad menade de med sin förenings verksamhet? – Han hade lämnat besked, ärligt och enkelt: de ville hålla tillsammans för att ta vara på sin rätt. – Var det någon som ville dem något orätt, kanske? Var inte arbetsledningen god nog? Ville man säga, att det begicks orättvisor? – Det kunde väl hända, att vad herrarna tyckte var rätt på sitt håll, kunde kännas som orätt bland arbetarna,

då vore det bättre, om man kunde komma tillsammans och rådgöra och meddela till kontoret allt vad man tänkte.

Farliga stunder och snärjande frågor hade Elias redan åtskilliga gånger klarat, föreningen fanns fortfarande kvar, Elias stod fortfarande i sin smedja, senig och stark, med ett redan fårat allvar i sitt sotiga ansikte, det var nog för alla att veta, det var nog för honom själv, han var mannen, så länge han stod ansvaret för arbetareföreningen höll han den tillsammans, han måste stanna.

Det blev inga större konflikter, inga strejker eller sådant. Lugnt och tyst ordnades några tvistigheter då och då. Det var inte lätt att göra uppenbar orätt gentemot denne stillsamme man med det öppna, ärliga ansiktet och det lågmälta, fasta talet. I allt ovisst, allt löst och oroligt drivande i tillvaron, lyckades han dock vinna någon ordning, någon säkerhet och trygghet åt sig och de sina.

Urspegeln på Björkby gård, gamle löjtnanten, hade en son som söp ihjäl sig, förgjord av en lapperska, men han hade andra barn också, både söner och döttrar. Släkten bredde ut sig och gjorde vad den kunde för att uppfylla jorden, töserna giftes bort över landet, pojkarne blevo helst järnmän vid berg och hyttor och bruk. En man av den släkten var disponent vid Hasselbottens gruva.

Han var svår att ha att göra med, barsk och sträv och orimlig i sina fordringar, tyckte arbetarna, men Elias, som kände honom bättre nu, menade att det var ingen oresonlig karl ändå, på det hela taget.

I en backsluttning en kvarts väg från gruvan låg kontoret, en liten vacker villa mitt i en idyll av blommor och grönt. Där låg även laboratoriet, där ingenjörspojkarne, klädda i vita linnerockar, arbetade i moln av piprök, när de inte drogo smörjkläderna på och stego ner i gruvan. Hörnrummet på nedra botten med fönstren utåt trädgården var det allra heligaste, där härskade disponenten som en kunglig regent – av bruksadelns och bergsfrälsets ädlaste gamla blod, hett som eld och starkt som dynamit, men friskt och ärligt i varje droppe.

Elias stod därinne i Kungsrummet igen, kallad av disponenten till ett samtal.

Det var en stor och grann karl, mörkhårig och bred över axlarne, men kring den svarta, blanka mustaschen låg ett veck av bekymmer och grämelse nu, medan han drev fram och tillbaka över golvet. Elias väntade vid dörren. I gamla tider kallades arbetaren upp till kontoret så här för att få stryk, när det blivit någon tvist mellan honom och storfolket. Sedan hustavlan blivit undanlagd gällde det bara avsked.

– Tomasson, som är en sorts ledare för arbetarne här, ska se till att det inte blir något bråk nu. Vi ha svåra tider och dålig marknad. Arbetarne måste lära sig att rätta mun efter matsäcken. Vi bli nödsakade att sätta ner lönerna för en tid över hela linjen. Det är en ganska betydlig minskning vi ha att emotse. Tio procent. På alla löner.

Elias bleknade. Arbetslönen var redan förut så liten, att det klagades allmänt.

– Samma nedsättning kommer att göras överallt, vid alla gruvor och hyttor och bruk. Det är inte roligt, Tomasson! Men det måste göras, så lågt som konjunkturerna stå för närvarande. Det ska väl bli bättre igen. Men sanningen att säga – hur länge det kan dröja, det vet jag inte!

– Ja ska säja dom va disponenten har sagt mej.

– Och han ska avstyra bråk, han ska säga dem, att detta är nödvändigt, Tomasson!

– De kan ja inte. De vore för mycke begärt.

– Då måste jag meddela er, att de missnöjda få gå!

– De blir allihop, de.

– Strejk, menar ni?

– Ja, de kan väl inte undvikas nu längre.

Rasande gick disponenten Elias in på livet:

– Vad säger du, karl? Kan det inte? Det måste undvikas, begriper ni väl – just nu!

– Ja kan inte hindra de.

– Då har ni att hämta betyg och avlöning hos kassören där ute.

– Får väl de, då.

– Ni har att välja. Antingen avstyr ni strejken och övertygar arbetarne, att lönenedsättningen är nödvändig – eller också –

– Ja slutar.

– Nå så –!

Disponenten svängde sig om på klacken och gick ifrån honom. Stannade igen och ropade ursinnig:

– Begriper ni inte, karl, att ni inte har rätt att bära er åt på det här viset? Jag fordrar att ni hör på vad jag säger, det är väl det minsta jag kan begära! Av er hade jag väntat mig bättre, Tomasson, jag hade hoppats så mycket av ert förstånd och av er ärlighet, att ni skulle hjälpa mig få skutan upp i vind igen – men istället går ni med bland dem, som göra allt för att förstöra vårt arbete – som vi ska leva av allesammans! Är det rätt, är det reson? Han är ingen bergsman, Tomasson! Skäms han inte, karl?

– De finns allti en sån massa vackert försvar, när villkorena ska försämras för arbetarn, då ä de allti nödvänditt, å då ska vi allti stå på tå för å begripa. Men när de gäller arbetarns självklara rätt, då ä de inte tal om att herra vill begripa, inte.

– Och det säger han till mig?

– Ja står för va ja säj.

– Han gör det – han är ingen rädder karl – men vet han vad han är? Han är så förbannat dum, Tomasson, så jag skäms för att jag har trott bättre om honom. Rätten står väl inte skriven på ett papper, så att man kan lära’t utantill å ha’t att gå efter i alla tider – vad som är rätt får man försöka avgöra var gång tvist föreligger. Och nu stå här så stora värden på spel, hela Hasselbotten ryker i putten om ni strejka – nu kan här förloras så mycket, om ni inte underordna er vad som är nödvändigt för oss alla – nu är det inte fråga om någon annan tvist än denna, som måste avgöras för ögonblickets behov – nu är det alltså jag som har rätt och inte ni! Jag har inte varit obillig mot er förut, det vet han, Tomasson. Nu fordrar jag, att ni finna er i det nödvändiga. Om han tar sitt avsked och går – vad har han för nytta av det? Och vad har jag för nytta av honom sen? Han är ju den ende här bland arbetarne som jag kan tala med, därför att han har deras förtroende. Och mitt förtroende har han också haft. Går han nu – så är han själv arbetslös och har dessutom tagit ansvaret för att han stjälpt omkull hela det här verket och gjort en mängd människor arbetslösa i dessa dåliga tider. Är det rätt? Svar: nej! Det är inte rätt, Tomasson!

– De ska ja be att få svara på själv!

– Svara då – satans tjurskalle!

– Om ja går till kamraterna å säj som disponenten vill, så får ja till svar: du ä en fårskalle, Tomasson, du har låti disponenten prata dej full me vackra ord för att han ska få ta pengarna av oss!

– Hör bara! Det var vackert! Det menas att jag ljuger för att bestjäla er?

– De svare kommer ja å få.

– Menar han själv detsamma om mig?

– De vill ja inte svara på.

– Svar nog!

– Ja tyck å ja har svara tydlitt nog. När ja har neka stå disponenten till tjänst.

Med knutna nävar stormade disponenten mot Elias:

– Du är – en –. Sådant vågar ni säga mig – nå – ja – egentligen är han ju en bra karl. Men Gud i himmelen så – så – vad ska jag säga? Dum? Nej – inte precis – sanningen att säga begriper jag rätt väl, att det ligger en smula sunt förnuft i vad han säger – från er sida betraktat. Men han bedömer saken som en käring på ett mjölkmagasin, när hon är rädd för att bli lurad på en femöring! Inte som en gammal karl, när det gäller allvarliga affärer! Efter som vi nu ska säga varandra grovheter, så får han finna sig i att höra ett ord, han också – när jag står här som ett barn och låter honom kasta mig smuts i ansiktet. Det skulle jag inte göra, om jag inte nödvändigt behövde hans hjälp nu. Kom hit, ska jag väl visa honom, då – svart på vitt – sitt här!

Elias satte sig vid bordet, disponenten kom med papper och böcker!

– Jag har visst mer förtroende för honom, Tomasson, än han har för mig! För han tror väl inte, att jag har förfalskat huvudböckerna, när jag nu törs visa honom dem? Inte det? Tack, det var ju vänligt! Förstår han sig på siffror? Ser han vad det här betyder? Förlust, Tomasson, verket har gått med förlust – där har han i lättfattligt sammanhang orsaken, varför lönerna måste sänkas! Här ser han våra utgiftsposter – jämför med fjolårets här – vi har sänkt varenda en! Och det räcker inte. Här ser han arbetarnes lönekonto i sammandrag – det är inte sänkt ännu – men det måste sänkas, med tio procents avdrag på den posten går affären ihop! Tag papper och penna här, räkna själv – vad kostar en ton malm, uppförd på backen? Här ha vi den kalkylen gjord, han kan ju kontrollera posterna! Och vad få vi betalt för en ton malm, sådan den ligger på backen? Här ser han noteringarna – här ser han hur priserna sjunkit på ett år – och här ser han i telegram, vad våra kunder bjuda oss nu, räkna om’et i svenska pengar – vad får han? Nå! Nu har han med egna händer gjort den räkningen och ser med egna ögon, att vi inte får så mycket över, som behövs för att driva verket. Förstår han situationen bättre nu?

Elias satt tyst med pennan i näven – han blev alltmera blek i ansiktet – siffrorna ställde upp framför honom det handfasta faktum, att lönerna måste sänkas! Ty det var inte dålig ledning av affären som gjorde balansen, det var sjunkande noteringar, som drabbade lika hela industrien!

Disponenten stod bredvid honom med händerna i byxfickorna – leendet kring hans blanka, svarta mustasch rymde både häpnad, aktning och förargelse att inte bli trodd på sitt blotta ord, att arbetaren inte förläget avstod, när pennan stacks i hans hand, men lugnt som om det varit den naturligaste sak satte sig ner för att kontrollera chefens siffror!

– Det låter sig inte göra att komma saken närmare, alla räkenskaper har man ju inte så här på en gång tillgängliga för revision, sade han i en ton som var halft gäckande, halft urskuldande – men Tomasson bör

väl ändå kunna få ett klart begrepp om ställningen?

Elias steg upp från bordet och tog sin mössa igen:

– De ä allvarlia saker, de här, för arbetarna. Men ja ska säja dom alltsammans.

– Då litar jag på, att det inte blir något bråk om lönereduceringen?

– Såvitt de beror på mej, så blir de ingen strid. De kan inte bli strid. De vore orätt!

– Det var bara det jag ville ni skulle inse.

Elias dröjde ännu ett ögonblick – så spände han ögonen i sin chef:

– Disponenten har fått rätt – den här gången. Men nu ska han ge mej rätt i en annan sak!

– Att?

– Vi har ännu inte fått klart besked om vi får ha vår fackförening eller inte, de står strid om föreningsrätten överallt i lande, nu har disponenten underhandla me mej som representant för arbetarna i fackföreningen – då har disponenten också erkänt, att vår förening har rätt att existera å att Hasselbottens arbetare får tillhöra den, om di vill!

Disponenten tog baksteg, häpet:

– Är ni alldeles förbannad, karl?

Så stodo de en stund och mätte varandra med ögonen – disponenten vände sig bort!

– Han har rätt. Nu kan han gå tillbaka till sin smedja igen!

Elias gick.

På arbetareföreningens möte fick han sedan en skarp batalj med de sina.

De ville ha strid. Då ställde han till förfogande sin plats som ordförande. Han visade dem så klart han kunde, att de nu foro i ogjort väder med oberättigat krav. Han möttes med iskallt ogillande, tillräcklig majoritet för ett strejkbeslut kunde dock inte uppbringas. De äldre kamraterna litade nog på hans ärlighet – men han hade naturligtvis låtit föra sig bakom ljuset! De yngre gjorde inga omsvep: han hade blivit mutad av disponenten!

Han drog sig undan från allt buller i vädret, från alla funderingar om världsgåtorna och alla fantastiska överord av omfrälsta fritänkare angående socialismens övernaturliga makt att förbättra människorna och göra jorden till ett paradis. Fackföreningens arbete blev för honom en del av de nödvändiga världsliga bestyren för att anden skulle kunna leva inom människorna i renhet och utan nöd. Den som sedan ville förnöja sin egen bitterhet med den tron, att det inte fanns någon ande, bara en kropp, som ville äta och dricka och kittlas och smekas på alla möjliga sätt tills den ruttnade bort i jorden – den som valde den tron åt sig att leva på finge väl hållas med sitt, det var ingenting för Elias. Han gjorde sin plikt bland människorna för pliktens egen skull och tog lika liten del i fritänkarnes djävulsmässor som i Frälsningsarméns välmenta krigstjut eller i frikyrkornas argsinta inbördes gräl eller i de tomtröskade utanläxor, som söndagligen snörvlades fram av statskyrkoprästen, disponentens trofaste och vördsamme middagsätare.

Väl bävade marken ständigt och ofta hårt nog under fötterna på Elias och Maria, men de grånade tillsammans i den ljusa tro, som välvde sig över dem, ej längre likt ovetande barnadrömmar av tungelljus

och vivangsdoft ur villsamma skogars djup, men likt den blommande sommarens solljusa rymd högt, högt över mognade människors hjässor, som hellre ville leva under Guds fria himmel än under valhänt timrade dogmers tak.

Simon var redan ute ur hemmet, så fort gick tiden. Och Ester, stora flickan, skulle däran hon också.

I trädgårdstäppan vid Bondtolvan hölls en liten avskedsfest en sensommarkväll, det var hembakta småkakor och mor Majs bästa hallonsaft – det var några unga flickor, som höllo varandra om livet och sjöngo vackra visor, lustiga och vemodiga, de klingade undersamt stilla ut ur den lilla syrenbersån strax bakom baracken. Syrenerna hade blommat ut, men där höjde sig i stället brandgula liljor, solrosor och flammande ringblommor i höstens guldröda ljus – så gick Ester också ut i livet.

I Kungskoga var hon över vintern, sen kom hon till Stockholm och hjälptes till rätta av brodern. Snart kommo breven flygande hem till Hasselbotten, gamla faster Johanna hade arbetat ihjäl sig som bruksmäcka på byggen och hade blivit död i uselhet på fattighuset för flera år sen, om kusinerna visste man ingenting annat än att Oskar skulle vara på en mekanisk verkstad, de båda andra voro alldeles förlorade, Frans hade suttit i fängelse och Knut, den yngste, var försvunnen.

Snart nämndes ett nytt namn för Elias och Maria – en ung man – så underlig – så rar ändå! Sven hette han, Sven Lilja! Elias skrev några ord till Simon och fick svar som gjorde honom lugn, och sedan gingo de gamla därhemma och väntade! Hon har dina ögon, mor, hon har ditt vackra hår – prata du, ja ä en grå gammal gumma! – du? skulle du vara gammal nu? hur har de gått till? – du ser inte hur tiden går, Elias! – nej! men Ester ä fin å grann, hon kan gott duga åt honom, kandidaten – du pratar, du far, men Gud hjälpe henne, barnet!

Vad ont skulle väl kunna hända henne och Simon? Ha de inte kroppens och själens hälsa? Ha de inte ett öppet sinne för rätt och orätt? en visshet, att däri uppenbarar sig för människorna i den förgängliga världen Guds eviga vilja?

Jo, om det nu bara räcker att skydda dem! Ingen lever så osäker som den fattige, ingen kan falla så lätt!

– Du talar, du mor, ä de likt dej, de? Ska du vara mer rädd för barna än du varit för dej själv? Armod går på säkra stigar genom allt osäkert, har vi inte fått lära oss de? Dom pratar å skriker att allt ont kommer av fattidomen å att världen skulle bli ett paradis, om fattidomen togs bort, de ä inte sant, alla fattia blir inte tjyvar å skökor, de beror allt på deras egen vilja också!

– Du tar då till, du Elias!

– Ja, för man ser ju va som händer å hör va som talas! Å när ja kom ut i världen å mor min kom till Hobo fattistuga, då minns ja nog hur ja lovade bå henne å mej själv, att ja skulle bli en rik man å ge henne all världens härlighet. Men ja har vunnit en bättre rikedom än ja tänkte på då, ingen kan ta den ifrån mej.

– För oss har de gått brå, å så får vi väl hoppas att de går lika bra för barna. De ä väl som mor min sa när hon lärde mej baka: arbeta bara degen ordentlit, flicka, mer kan du inte göra åt den saken, ä de sen någe till bulle, så formar den sej själv när den jäser ut! Å nu har vi gjort vårt, nu får vår Herre göra sitt!

Det var den första stora vilostunden i livet när barnen kommit ut ur hemmet, när håret börjat gråna och rynkorna grävt sig in i hårdnad hud.

Men strax därefter kom stormen åter över Elias och Maria.

En ny anläggning skulle göras vid Hasselbottens gruva, en ny uppfinning, som skulle göra all fattig malm

värdefull, den skulle anrikas, hette det, och sedan skulle pengar i massor strömma dit.

Allt det där skedde också med fart, det gick fram en virvelvind av pengar och liv, som gjorde människorna yra.

Några hundra kronor hade Elias under årens lopp samlat ihop till sitt stora bygge åt folket – nu gick det raskare, den ena slanten efter den andra hamnade i sparkassan, det fanns pengar till allting numera. Och man hade lärt sig en hel hop av organisationen, själv behövde var människa hjälp ibland, då måste man också hjälpa andra, det hade varit en ändlös ström av små kopparslantar åt alla håll från Hasselbotten och tillbaka dit från alla håll, det synliga tecknet för solidariteten mellan alla arbetare över hela världen, främmande och okända lika väl som fränder och vänner. Det var inte precis osjälviska offer, det var en annan art av självviskhet, men den såg längre och gick klokare till väga än förr.

Nu skulle även huset byggas, det skulle bli det vida synliga tecknet för arbetarnes egen vunna myndighet och frigörelse undan träldomen, det skulle bli mannaviljans seger och ett kunskapens tempel i vidskepelsens mörker – det skulle för var och en bli det största och vackraste han visste.

Elias fick ett blidare leende kring sina grånade mustascher, hans breda, knotiga ansikte jämnades ut, de spända allvarsdragen lättades och blicken ljusnade – nu gick det framåt!

Men det kunde inte nekas, att tidens gudar togo sina rikliga offer av tidens människor, och lirunken släppte aldrig! Arbetets tunga värkte i ryggarne, antingen de böjdes över plog och lie eller över hammare och borrstål. Och folket klagade alltjämt över sin fattigdom.

Fast ingen kunde se någon brist på överflöd – även om det brast i det som nödvändigare var. Från barndomens dagar i Söråker mindes Elias en helt annan och kargare hushållning än den som nu rådde i arbetarehemmen, storaktigt och pråligt skulle allting vara, förr drack dom öl ur träkanna, nu dricks de lank ur silverbägare!

Var och en försöker leva som storfolket, om det också blir bara trasor i stället för grannlåt.

När pastorn för femtio år sedan tog kaffebönor med sig till husförhöret och bad gumman koka dem åt sig, visste hon inte bättre än att hon krossade dem i mortel, kokade dem, hällde av spat och serverade svartgröten på tallrik med en klimp smör på toppen och en sked att äta med – nu var kaffeskvalet det mesta man hade på bordet överallt.

Och det stannade inte vid det, förstås, man satte upp en egen handelsbod, Kooperativa handelsföreningen Tiden, stod att läsa med stora bokstäver på den nya skylten, där såldes allting, mat och kläder och grannlåt av alla slag, det bästa som fanns att få, det skulle bli billigare men det blev dyrare, där fanns för mycket som lyste i ögonen och allting kostade pengar, men ingen drygsel fanns i det som köptes. Föreståndaren blev alltför hastigt en förmögen karl, han kördes bort och en ny kom i stället, som tog det litet långsammare och fick stanna kvar!

Det luktade brännvin i varje vrå, på backarne kring barackerna dinglade fulla karlar, på vägar och stigar mötte man dem, folk från Hasselbotten och Järnberget, de voro lika fulla och hade buteljerna ihop, man kunde inte skilja dem åt. Hela den vida bergssluttningen, som stupade mot väster åt Uskens strand, hela skogshavet, där två uthuggningar med soltorkade stenbackar och ett vimmel av små röda byggnader voro Hasselbotten i söder och Järnberget i norr, hela den grå vägen, som slingrade fram från den ena uthuggningen till den andra eller de små gångstigarna, som sökte sig ner till landsvägen utmed sjön eller till järnvägsstationen, alla stugor och baracker, som lågo i täta grupper kring de större byggningarna, samlade kring den toppiga gruvlaven, hela den mörka, trånga, skogsbrusande världen i denna kullriga, mossgråa

bergmark var ett enda brännvinsdoftande tempel åt tidens nya gudar.

I den lilla nykterhetsföreningen rådde en smula torka, men därmed var just ingenting vunnet av särdeles stor betydelse för det högre mänskliga.

Där fanns en man, hette Berg och var rallare egentligen, men inte från början, han var född inne vid Bondgruvan, som låg en halv mil bort i skogen, en liten gruvhåla, som var i det närmaste slut, där bodde ett par dussin ödelagda familjer. Människorna där voro som drabbade av en invärtes tärande sjukdom, som gjorde dem lite galna, man kunde säga lite ruttna. Alla voro stora och grova, isynnerhet voro deras huvuden stora, ansiktena likbleka, ögonen små, och benen syntes alltför svaga att bära dem. Det växte inte något skägg på dem, och håret ville också gärna falla av. Därtill syntes de vara fullkomligt likgiltiga för allting i världen och för sig själva, Gud vete hur de kunde leva.

Det blir ibland sådana små ruttna fläckar i gamla, instängda bygder med ingifte och lössläppt råhet. Bondgruvans by var farlig, ty ett enda intresse hade människorna där, att supa, och när de supit gick slagsmålet vilt från den ena stugan till den andra, ett oresonligt, inbitet hat flammade upp, och de kastade sig över varandra som galna djur under skallande tjut, och gärdsgårdsstörar knakade, knivar blänkte.

Från den byn hade Berg kommit ner till banan. Sedan där blivit slut, började han som gruvarbetare i Hasselbotten, gifte sig med en tös från öppnare bygder och blev nykterist.

Han skötte sig utan klander, man vande sig vid hans stora, likbleka ansikte med glesa skäggstrån, hans kisande ögon och stora skalle, vid hela hans svåra uppsyn, det fanns ingenting att anmärka på karlen.

Han blev vald till förtroendebefattningar i nykterhetsföreningen, blev slutligen kassör, och under de år han skötte pengarna, fattades aldrig ett öre. Han var ingen språksam man, butter och tvär mot alla, det gav liksom stöd åt förtroendet! Mot sin hustru var han likadan, aldrig öm eller ens vänlig, men han slog henne inte.

Kunde man förstå vad den karlen gick och tänkte på, när han kom dinglande på sina smala ben? Ibland hörde man honom stöna högt för sig själv, han kunde ge ifrån sig nödrop – men var inte sjuk, fullt arbetsför var dag. Och ändå arbetade han än värre inom sig själv, svetten dröp av hans panna många gånger han satt tyst och stilla, det såg ut som liksvett.

Han gick in i arbetareföreningen, hans buttra ärlighet och pålitlighet hade blivit ett ordspråk, han blev självklart föreningens kassör och hade på det viset rätt mycket pengar om hand till slut.

Så dog hans hustru, sjukkassan betalade ut begravningshjälpen, det var ingen nöd, med heder kom hon i jorden. Men en dag på nykterhetsföreningens möte, Berg satt längst framme vid sitt lilla skattmästarebord vänd mot församlingen, tog han upp sin pipa och började röka. Det var alldeles mot ordningen, närmaste man vände sig småskrattande mot honom och sade några ord, det var uppenbart rena tanklösheten av Berg, men sorgen hade väl gjort honom lite huvudyr – i hälsike heller! han blev tvärarg, ja röker, ja! sade han alldeles högt.

Hela församlingen hajade till för rösten, det blev ett djupt, svart hål av tystnad, och där längst framme satt Berg med dödssvett i sitt vita ansikte och rökte sin pipa – det gick runt för folket – något så otroligt – den tjurigt ordentlige karlen satt på fullaste allvar och gjorde rakt emot den enklaste ordning! Plötsligt började han gapskratta – tokjävlar! skrek han till – och drog upp någonting ur skinnvästen, en rödgrå klump – va i jösse namn – en dynamitpatron! Han sticker in den i andra mungipan – nu kommer smällen – nej! det kom ingen smäll! Ögonen flammade röda, hans pipa snarkade och glödde och strax bredvid elden hängde dynamitpatronen – det var ett gammalt bergsprängareskämt, men här inne i församlingen såg det vansinnigt

ut – en karl gick tyst bakom honom – och fick dynamitpatronen i handen utan att något mera hände! Berg kastades ut.

Precis på samma sätt bar han sig åt på fackföreningens möte och blev utkastad. Han fick en mani att gå omkring bland folk med pipan i ena mungipan och en dynamitpatron i den andra. Han grinade förnöjt, när han såg den förskräckelse han spred, mest bland kvinnor, som aldrig kunde lära sig att med lugn se de där båda sakerna hänga fram ur hans dräglande mun under slokhattens vida brätten.

Strax därefter började han supa, öppet och blint. Blev utesluten ur nykterhetsföreningen och skulle redovisa, inte ett öre ägde han kvar! Allt var förskingrat!

Elias fick höra det där, och det svartnade för ögonen på honom – Berg hade hand om arbetareföreningens pengar också – och sparkassan till bygget! Det blev ögonblicklig revision, men hos Berg fanns en gång för alla inte ett öre kvar!

Han bara skrattade och söp och grinade förnöjt åt den avsky han väckt emot sig. Han försvann från orten, snart fick man veta, att han höll till nere vid Skamlösatorpet, på tattarekrogen. Det blev inte ens tal om att ange honom för stölden, man gör inte sådant som kan skada föreningarnes ömtåliga rykte, karlen fick löpa.

En lång tid var det tyst om Berg. Men vid gruvan arbetade några andra karlar från Bondgruvans by, en dag mötte de Berg, han kastade sig genast över dem med ett vilt tjut, sönderslagna, sönderrivna, sönderbitna släpades de isär från varandra.

Strax därefter small det vid Skamlösa.

Där var alltjämt lika trasigt och eländigt. Så fort hästkraken stod och tuggade höstrån vid den stora flakvagnen på backen, visste man att Falks voro hemma. Det var ett följe på sex personer, marknadsresande hästhandlare. De bodde inte egentligen på Skamlösa, men folket, som ägde torpet var släkt med dem, hur nära kunde ingen veta, svåger påstods karlen vara till de tre bröderna Falk, hans hustru skulle vara syster till dem och dotter till gumman Falk, deras mor, men hon hette Sjöberg. Och de två äldsta bröderna Falk hade var sin kvinna, Alexander Cesar Falk, den älste, hade Vilhelmina, en gammal kämpastark tattarekvinna, och med henne två minderåriga barn. Karl Gustav Adolf Oskar Fredrik Falk, hade en ung och mager, rödhårig och argsint satan, som var dotter till Hundfia, och Hundfia, död det kära livet, hade varit ett ännu värre as, dotter till Gruvhyndan, som i livet kallat gamla urkäringen Maran, Marget från Velamshyttan, för mamma. Så att det var ett ganska ansenligt herrskap och rätt mycket hoptrasslat i varandra; dessutom fanns ju yngste brodren, en sextonåring, Bara Napoleon, han hette aldrig annat.

Svågern, som ägde Skamlösa, hette Jonasson, och systern, hans hustru, hette Fredrika, och de hade halvvuxna barn, som voro otrevliga att ha att göra med. På torpstället vårdades även och växte Alexander Cesars och Vilhelminas barn.

Så pass ungefär på en höft var sällskapet blandat, man kunde aldrig så noga veta, där fanns alltid än den ena, än den andra besynnerliga figuren på köpet. Nu gick Berg där och slängde.

En dag steg ett helvetes skrän upp ur den där lilla svartgråa trashålan på bergbacken, hästkraken lät sig inte ett ögonblick bekomma, han stod där stilla och övergiven och tuggade sorgesamt sitt magra foder.

Sedan det där skränet – det var inte så farligt, det var bara ett vanligt supkalas – sedan det där skränet pågått några timmar på förmiddagen, kommo två karlar utvalsande ur dörrhålan, över den trasiga farstubron och ut på backen. Där svängde de om med varandra tills den ene blev liggande på marken.

Bredbent och med den uppfällda kniven ännu i handen stod den andre bredvid, det var Jonasson. Armarne

svängde på honom som kvarnvingar, och han svor på, att Kalle va en sån elak jävel så de fanns inte maken, å nu ä han dö.

De andra kommo tumlande ut ur dörrhålet, fulla och galna, kvinnorna värst. Hundfias rödhåriga dotter satte i med ett galltjut, när hon fick se sin karl ligga stilla på backen, sedan höll hon full maskin med käften – inte ä du dö inte, Kalle lelle, säj, inte ä du dö, väl? Näe då, han ä allt levande ännu!

Hela sällskapet tittade nyfiket på Kalle, om han skulle vara slut nu, men ingalunda fan var han död, hade bara fått några långa jack av svågerns kniv så att han blivit tvungen att vila sig lite. Han kom på benen igen och hälsades med ett glädjetjut välkommen tillbaka till de levande, Jonasson hade blivit lika stormande glad i en handvänding, han grät, gjorde han, åh, herre gu, att du lever, Kalle lelle, ja ä så gla så de troru inte, ja ble så lessen när ja hade tjingrat dej –

Kalle och Jonasson omfamnades och kysste varandra överallt i ansiktet, knivarna ännu i händerna!

Det brummade, det sjöng i luften, en väldig humlas läte, en björns dova grymtande, urr – urr – ulleriburr – ulleri bum bum bum! Där dansar på backen rallaren Berg, spinkiga ben i tunga stövlar, kroppen för tung, skallen för tung, armarna hänga med alltför tunga händer framför hans bröst som ramarna på en dansande björn, slokhatten slänger över nacken, ansiktet är likblekt, ögonen blunda, svetten pärlar över pannan, och han sjunger hest ur djupet av sin ångeststormande, brännvinsbrinnande själ den urgamla svenska sången: urr – urr – ulleri burr – ulleri bum bum bum – o-ho – jävlar – oho!

De små svarta tattarna maka sig åt sidan, fulla av en verklig vördnad, här dansar den svenska björnen – ä de nån som vill slåss? tjo, jävlar, oho! Sjuk och galen, vild och förstörd, rutten i blodet, klen i hasorna, med bara rykande brännvinseld i sin själ – ulleri bum bum bum!

Det går inte bra, han behöver svängrum – allt större och större plats – så där ja, nu fick en liten tattare en kyss av den svenska näven så han stöp – nå milda världens barn, det var ju den nystuckne Karl Gustav Adolf Oskar Fredrik Falk som fick smockan!

Han trilla som ett nystan ett par varv på marken och stod på fötterna igen, som en katt sprang han på Jonasson – på Jonasson, naturligtvis, inte på Berg, för helvete! – en blank liten kniv for i vindsnabb halvsväng – från huvudet mot marken – uppåt igen – Jonasson tumlar baklänges några steg, tar sig åt magen, vacklar på klackarne något ögonblick – faller raklång och blir liggande på sidan med armarna upp över huvudet.

Långt borta på backen dansar ännu den urgamla svenska björnen, blind och galen, klackjärnen braka mot stenknallarne och det sjunger i luften av en väldig humlas läte, ett brummande ur en bottenlös brunn – urr – urr – ulleri burr – ell i berge, jävlar ohoj! – ulleri bum bum bum!

Han tumlar undan bortåt skogen, han har ingen aning om vad som hänt, och ingen tänker heller längre på honom. Fruntimren flyga på hästen, får honom in i skacklarna, upp med Jonasson på flakvagnen och iväg till Kungskoga så att hjulen ta språng genom luften.

Han kom hem igen efter några veckor, frisk och färdig. Hade han blivit inslängd på lasarettet en halv timma senare, så hade han blivit slut, förstås. Tattareföljet Falk hade gett sig iväg från Skamlösa.

Men Berg skulle ha stryk – inte av tattarne eller av Jonasson, nej för tusan! – nej, han skulle ha stryk av de andra Bondgruvekarlarne vid Hasselbotten. Han skulle bara ha lite stryk, inte för mycket så han dog, därför stodo de en mörk kväll och väntade på honom vid korsvägen utanför Kooperativa handelsföreningen Tiden, fyra man högt, försedda med var sin – det såg ut som klubbor från stenåldern, men det var grova enpåkar.

Och Berg kom drumlande, nykter och spak och dyster att se, tjosan! lät det, en himmelens skön smäll av enpåken över skallen, Berg vaknade upp och såg fyra likbleka ansikten omkring sig, bleka av brännvin och sjukt blod, bleka av hat – han sprang som en oxe i sken, inte för att komma undan, nej, han sprang in i kooperativa handelsbutiken, inte för att gömma sig, nej, han for omkring och sökte därinne utan att ge ett ljud ifrån sig, han sökte något att slåss med! Där hängde en knippa långa, gråa, hårda saker vid dörrn, han slet ner den och rusade ut igen – under vid pass en kvart hördes stridstjuten skalla i den mörka skogen – sedan blev det tyst.

Han kom in igen, blodig och grann, slängde några trasiga, hårda saker på disken, nickade ett buttert: dom andra ligger därute! – och gick sin väg.

Man ska veta, det var lutfisk han hade fått tag i! Torkad, stilig lutfisk, hård som ben, seg som horn, vass och taggad i kanterna – ett härligt vapen att slåss med!

Det var ingen lätt sak att få liv i gossarna därute, de sågo bedrövliga ut, trasiga och blodiga, men det var varken krossår eller huggsår eller sticksår, de voro sönderfläkta helt enkelt, det var lutfisk-sår!

Elias Tomasson fick börja om igen sitt långa arbete att få ihop pengar till bygget.

Han gjorde det lugnt och stilla, utan att tveka och utan att knota. Men knotet kom från de andra.

När han i fackföreningen föreslog extra kontingent till ny grundplåt för bygget, slog det upp ett hätskt motstånd mot förslaget – och mot honom själv!

Det hade legat länge och grott, det motståndet. Han var alldeles för mycket avskiljd för att inte bli misstänkt, misskänd och misstrodd. Så länge alla hade nytta av hans ledning, måste missnöjet tiga, men nu, när det gick så vrångt för honom att alla pengarna försvunno ur kassan, nu kastades många hemligt gömda ord i ansiktet på honom.

En liten grupp av unga pojkar var värst. Elias Tomasson hade egentligen ingenting i fackföreningen att göra, han var ju läsare!

Rätt talat!

Elias Tomasson tyckte visst, att han bara kunde befalla fram pengar ur arbetarnes fickor, men hur var det med kontrollen över pengarna? Hade man inte alltid vetat vad Berg var för en? Hade Elias Tomasson velat vara med om att kontrollera Berg riktigt? Och ingen människa kunde förstå var Berg gjort av så mycket pengar, undras om inte Elias Tomasson skulle kunna tala om var Berg gömt pengarna?

Instämmes! De ä hört!

För resten var det ingenting att säga om Berg, han var en sjuk människa, och det är orätt att fresta fattigt folk så som Berg blivit frestad – utan någon kontroll, för det vet man ju, att Elias Tomasson ville aldrig höra talas om någon kontroll över Berg, så att var pengarna finns nu behöver man inte fråga längre!

Vi ska inte ha nåra läsaretjyvar i styrelsen längre!

Det kan nog vara bra för somliga, att arbetarna håller på och samlar pengar i stora kassor, men vad får vi för nytta av pengarna, vi andra? Hela den här gamla fackföreningstaktiken duger inte längre, få vi något bättre, vi som inte sitter i styrelsen? Få vi större lön, mindre arbete och mer frihet? Det har vi inte sett! Men vi har fått höra att vi varit ute i ogjort väder med oberättigat krav!

Hör ni det, kamrater, att den fattige arbetaren som trälar tills blodet spricker ut ur kroppen på honom för att

göda kapitalisterna med sin svett, han är ute i ogjort väder med oberättigat krav, när han vill ha högre lön och kortare arbetstid och mera frihet! Är det inte på tiden då, att vi får en annan ledare, som inte har så stort förtroende på kontoret, men lite mer förtroende av arbetarna i stället? Är det inte på tiden att vi får en annan metod, en radikalare ställning i föreningen? Vi ska ha bort de gamla skenheliga pamparna, som ä arbetarnas fördärv, di går här å jäser å tror att di ä för mer än vi andra å rynkar på näsan åt oss, som inte vill vara lika gussnådelia å skenhelia, de kan vara tid på att vi får annat folk i styrelsen nu!

Understödjes! Bra talat!

Elias Tomasson ändrade inte en min, det hördes inte minsta skälvning i stämman:

– De ä sagt, att den som ska vara liksom arbetarns förtroendeman, den får tål sej ve att bli nerspottad å nerskälld å huddragen me bå heder å ära en gång om åre, å sen blir han omvald för ett år igen. Ja tänk de går så nu å. Int ä de så värst renlitt, men pojka begrip int bätter. Ja tänk di gamla här, som har vuri me från början, di känn mej. Ja träng inte te å försvara mej för dom å ja bryr mej ass inte nå om pojka. Behöv ni mej, ni gamla kamrater, så välj ni om mej igen, ja ä int den som trill av pinn för svinalåt. Behöv ni mej int länger så säj ifrå, för då säg ja tack å går. De ä assint nå nöje te sitt här. Men ja tar int mot nå val, så ni hör de, om ni har blitt less å bygg huse vårat. Å huse kost penga, å de får vi se oss om själva ätter. Så ni vet var ni har mej, nu då.

Därefter satte han sig ner och blev omvald med en grann majoritet. Och började samma dag på mötet skramla in pengar i sin hatt, fick några kronor i kopparslantar och blev glad som ett barn!

Den törnen klarade han. Nästa gång gällde det hustrun.

Det kom ett brev från Kungskoga sjukstuga, där låg hennes syster sjuk och färdig att dö. Hon hade inte levat ett alldeles riktigt liv. Hon hade ett barn fast hon var ogift, en halvvuxen flicka. Sanningen att säga hade hon nog levat vidlyftigt under många år både i Stockholm och annorstädes, den vägen hade Tungelby villsamma skymningsljus fört henne bort, rätt in i berget att finna sagoskatten och vakna med båda händerna fulla av vissna löv.

– Så får ja väl resa å hämta henne, eftersom hon vill hit å dö i fred, sade Elias om kvällen när brevet blivit läst.

– Hon kommer inte hit, så mycke du vet de, inte inom våra dörrar me sin orenlihet! förklarade Maria hetsigt. Hon har inte levat så hon passar här!

– Du kan ju tänka på saken tills i måron.

Och då togo de båda på sig sina bästa kläder och reste med tåget till Kungskoga.

På sjukstugan låg Marta, systern, bland några andra kvinnor. Pyntad och grann efter fattig förmåga på det yttersta, sammetsband om halsen, en skär rosett av siden i det vitnade håret – en bister syn! Och ändå var det en skymt av Marias goda, mjuka ansikte, en glimt av hennes ljus i de halvslocknade, bruna ögonen. Under den torra, skrumpna huden, förbränd av kättja, smink och feber, härjad och skrynklad av smekningar och slag, dock en bild av Maria, samma virke av begynnelsen, formad efter samma mått.

– När man hör henne prata där inne på den kvinnliga avdelningen, sade sköterskan i enrum till Elias och Maria, kunde man tro, att hon vore den rikaste grevinna – hon talar inte om annat med de andra än om sina bekanta och om fina kläder och fin mat och dryck, hon hänger fast vid sådant så länge hon orkar andas. Hon har försökt inbilla de andra, att hon är en förnäm dam och att det är förmögna släktingar, som ska komma och hämta henne och föra henne till ett stort slott, där hon ska vila sig och hämta krafter till hälsa igen. Det

är ingen som nänns att säga henne emot. Och det var i största hemlighet hon bad doktorn att få resa hem till er medan hon var levande, för att det inte skulle bli så dyrt att frakta liket.

Marta kom hem till Bondtolvans barack i Hasselbotten och en underlig värld av tankar och ord förde hon med sig in i kammaren!

Hon pladdrade med gladaste min om de vildaste äventyr, grät ibland en skvätt efter sin flicka, som kort och bestämt vägrade att resa hem till modern, hon hade det så bra, skrev hon, att hon inte behövde resa någonstans.

Så allvarligt man kunde begära lyssnade Marta till de goda ord, som Maria läste för henne i bibeln, men tyckte mer om att pynta sin fördärvade kropp för att tjusa Elias. Så dog hon med gapande mun mitt i ett rosslande skratt, det lät nästan som en svordom, då anden kluckade ut ur hennes hals.

För första gången möttes Elias och Maria med den vanvettiga frågan i vidöppna, skräckmörka ögon – är hon slut nu? finns det ingenting mer än detta?

Det var stoftets smutsiga död de sågo, och där fanns ingenting annat än stoft att se – ingenting annat, det gav iskall fasa åt hjärtat, tystnaden hos den döda ägde inte en fläkt av helgat liv, skramlet hade slutat, där fanns ingenting mer.

Liket behövde grävas ner och gömmas väl i jorden, innan Maria åter kunde känna mark under fötterna och se något levande i dagens ljus – men törnen hade skakat henne alltför svårt, hon hade sett en skymt av den eviga nattens mörker genom en rämna i drömmarnes väv – döden, den kom ju så nära, den var något som väntade utan hjälp – hon skakade sitt huvud som hade hon fått en surrande fluga under hjärnskålen – men det gick inte, man kan inte plötsligt vakna upp med en befrielsens lättnad ur denna fasa, att det var bara en inbillning, sådant finns inte – jo! det finns, det står kvar och väntar, det är oundvikligt! Göra vad man vill, fly vart man vill, slutet kommer, döden kommer med vart andetag allt närmare – snart ska man ligga där själv med halsen full av kvävande rosslingar och veta att man dör, se döden inom sig själv – och när man slutat, när ens egna ögon rämnat och man ingenting mera vet – vad ska sedan ske? Sedan? Finns det något sedan?

Den tanken kunde plötsligt jaga upp Maria i en vanvettig ångest – kom den om dagen, sprang hon från allt hon hade för händer och sökte människor – kom den om natten, kastade hon sig över Elias, klängde sig fast vid hans hals: hjälp mig – hjälp mig –.

Det dröjde år innan den rämnan läktes i hennes själ, så att hon slapp att längre se det eviga mörkret på andra sidan alla mänskliga drömmars tro. Och för att få lugnet tillbaka, måste hon sakta sövas som ett barn av Elias, han smekte henne till ro med de gamla goda orden: du har fått en elak dröm – när du vaknar en gång finns ingen tid, endast en frid över alla gränser!

Så svag är styrkan! Den kommer och går och kommer igen med de ord, som vi ge oss själva!

Och vad sker medan vi vänta? Vad sker, medan vi slungas fram genom tiden utan att kunna hålla en enda timme fast, den må glittra av sol eller av tårar?

Banvaktarehustrun vid Uskeboda hade blivit väckt mitt i natten av en tågsignal, grindarna voro stängda, hon rusade ut i bara linnet, fick upp dem, ett tåg kom farande utan ljud, det försvann, löstes upp i luft mitt för hennes ögon – hon såg, att hon stod ensam i bara linnet om natten vid grindarna, intet tåg hade kommit, det skulle inte heller komma vid den tiden.

Lycka kunde det aldrig betyda!

Allt för mycket av underjordens skatter hade kommit upp bland människorna, trollguld från Mammons berg. Den gamla hedniska visan, mörkandars psalm, dök upp i åldringars minne:

Vagga på, låt det gå; kort och tärning i varje vrå, Så har du uppammat dina små. Vagga på, låt det gå; Satan haver trumman på, dess förr så blir det kväller. Natten kommer, dagen går, då intet blir som gäller.

Barnablod, hästablod ska du dricka som en flod, men Jesu blod ska vara för dig gömt, ty du har hans kärlek glömt. Med ett klosters lag och band har du järnat fot och hand. Så är svenska visa Herren till att prisa.

V.

GALLBLOMMOR

Solen lyste över brådskande människor på Gustav Adolfs torg, måsarna singlade över strömmen, flaggor och vimplar fladdrade för en glad liten vind – ett ekipage glider fram på glittrande gummihjul, hästarne dansa, lackeringen blänker, därinne sitter Agaton, den gamle aristokraten och bredvid honom vännen från Styggelsens tempel, Frasse Gyllenhjelm, den muntre Alkibiades.

De hade funnit varandra, det var en fröjd!

Med ett förälskat småleende betraktade gubben Frasse och smekte stundom ömt hans hand. De halvlågo i var sitt hörn av vagnen, Frasse hade i sin förtjusning all möda att bibehålla den likgiltiga min som hör till ett förnämt ansikte. Det enda besvärliga i detta rus av rikedom och makt var gubben Agaton själv, men han kunde inte undvikas, måste tas med på köpet.

Natt och dag voro de tillsammans, dessa båda älskande, och slukade livet med en gemensam glupskhet. Frasse kunde redan utantill alla trappor och dörrar både i den furstligt lysande våningen i stan och på slottet långt borta från Stockholm. Han kände alla tjänstefolkets tider och vanor lika väl som han kände gubbens egna – det var sådana saker, som intresserade Frasse, han iakttog utan beräkning, endast av instinkt och vana allt som låg i yrkesmannens väg.

Nu åkte de bort genom grå stadens stora gator, bort till de mindre, bort till de yttersta och minsta, till utkantens gränder, till Frasses barndomshem. Han ville dit, och hans vilja var lag.

Här låg utkanten i Frasses barndom, nu löpte gatan fram så långt man kunde se, där förut varit bergknallar, askgråa skogsdungar och smutsiga vattenpölar. Husen reste sig jättehöga, av samma färg som gatans stenläggning, de voro ingenting annat än fyrkantiga högar av gatsten på båda sidorna, där var ett myller av trasiga, orena barn, de sprungo efter det blänkande ekipaget, som ljudlöst gled vidare.

De stannade, Frasse steg ut, men Agaton satt kvar, han vågade inte visa sig bland människorna i denna del av grå staden, de sågo farliga ut.

Frasse drev framåt gatan, han kunde inte finna kråkslottet, barndomens hus – det var dit han ville gå, ville visa sig såsom en Gyllenhjelm, lysa och försvinna. Bäst han gick där, mötte han en karl, som såg bekant ut – ansiktet? vem var det?

Brevbäraren! Den unge brevbäraren – när Frasse var liten!

Han gick genast efter karlen – in i ett högt stenhus, uppför en mörk stentrappa – där hälsade Frasse:

– Fölåt – e inte henn brevbärare?

Karlen stannade.

– Nej. Inte numera.

– Har inte henn vari de förr?

– Jo. Men ja sluta för ett par år sen.

– Henn känner vel inte igen mej? Ja va en liten grabb på den tiden – Frasse Hjelm – ja fråga henn efter ett brev en gång, å henn va falsk å ga mej en smocka – de va dålia takter i så fall av en stor kar att ge en liten grabb en smocka – minns henn de?

– De kan väl hända. Inte minns ja en sån bagatell. Man hade jämt en massa smågrabbar efter sej som sprang å skrek.

– Ja visst ja – men nu har den där lilla fattia grabben Frasse Hjelm blivi stor, nu har han blivi Frasse Gyllenhjelm, å nu skaru jävlar i mej ha igen den där smockan –

Det small, och karlen rullade som ett paket nerför hela trappan, hatten trillade före, käppen kom skramlande efter, alltsammans låg i en hög därnere i den mörka stenfarstun.

– Nu vet du vem Frasse Gyllenhjelm e – nu kanse du ger fan i å vara grosi å dum å punda smågrabbar vidare!

Frasse smet ut ur porten och skyndade sig tillbaka till ekipaget igen, som väntade mitt i en hög av skrikande barnungar. Han hade skipat rättvisa åt sin egen barndom och hade ingenting vidare här att göra, det gamla hemmet tänkte han inte längre på, de flesta minnena hade han ju också från gatan. Han plockade alla pengarna ur sin portmonnä och kastade ut dem bland barnungarna, piskan saluterade, ekipaget rullade med fart inåt staden igen.

Han var den store Gyllenhjelm, drömmarnes hjälte, intet tvivel om den saken. Han var det faktiskt och utan all störande självkritik, realiteterna i livet kunde inte bortdiskuteras, de nya kläderna, ekipaget och pengarna vittnade högt om hans egen storhet.

Han satt om kvällen i gamle Agatons djupa, skinnklädda soffa i det guldbruna rökrummet och frossade av sin egen rättfärdighet i många och sköna ord:

– Han hade punda mej när ja va liten grabb – nu fick han igen'et – va de inte rätt? va ja inte rättvis då, kanse?

Agaton skakade sitt vithåriga huvud:

– Vännen är så sträng – vännen är så hård –.

– Sträng men rättvis, sirru, de e ja! De e ja känd för i så fall! Frasse Gyllenhjelm e namne å de e känt! Sträng men rättvis!

– Rättvis – vet vännen vad rättvisa är? Jag kände en jurist, en högt uppskattad och lärd man, rättvisa, brukade han säga, det är ingenting för bättre folk!

– Sträng men rättvis ska man vara, kom ihåg de! bestämde Frasse med bister min.

Agaton lutade sig tillbaka i skinnstolen vid rökbordet – han blundade – tankarne gledo ålderslött och välbehagligt åter tillbaka till hans egen ungdoms stora minne – den unge mannen, som han älskat – en

vacker, begåvad yngling av bästa familj, skulle bli diplomat – han dog – nu var han ett heligt minne – hans namn var ett silverskrin, fyllt av kärlekens vissnade rosenblad.

Frasse lurade av en smula, han hade hört göbben dilla om den där grabben så många gånger.

Men Agaton fortsatte att berätta, halvhögt för sig själv, ur sitt eget förråd av historier, och det var ganska ansenligt.

Det fanns inte en känd man i landet, som han inte visste noga besked om bakifrån – ty hans tankar rörde sig endast i den värld som låg i det fördolda. Vad människorna gjorde i det synliga intresserade honom inte, därom visste han föga besked. Men deras historier med kvinnor och sprit, eller med gossar om saken var sådan, deras bêtiser, deras skandaler, deras familjesmuts, allt sådant visste han och var en levande krönika ifråga om svinerier. När han talade fick man den föreställningen, att var enda känd man av värde i landet var en sinnessjuk, en sedlighetsförbrytare, en tjuv eller en drinkare, något annat såg han inte av dem än deras smutsfläckar, men om dem alla visste han eller trodde sig veta något, som hörde det fördolda till.

Han var inte endast initierad, hela hans föreställningsvärld var befolkad av de mest förvridna karrikatyrer, för honom var det självklart, att alla bättre människor voro skapade efter hans eget beläte. Smutsfläckarna, som doldes för offentligheten, framträdde bakom kulisserna såsom det viktigaste, de voro adelsmärken, som delades ut endast åt de förtjänta. Om mobben, den stora massan, visste man ingenting.

Frasse tvivlade inte ett ögonblick på, att världen var just sådan. Den gamle aristokratens föreställningsvärld var i huvudsak precis densamma som tjuvens, endast mer rikhaltigt detaljerad i riktning mot det sviniösa.

Han visste ju också så oändligt mycket mer än Frasse. Inte bara om detta land och dess män, men om den diplomatiska skvallerkrönikan från alla Europas huvudstäder. Om grändernas kabaler visste Frasse besked, i sak var där ingen skillnad. Statsaffärerna återspeglades i den gamle Agatons förvirrade hjärna såsom ett spel av dårar, och han belade sin åskådning med en mängd intima anekdoter av påtaglig realitet. Det fanns ingen möjlighet att betvivla det: han hade rätt.

Sådan var världen. Människornas högsta lycka och enda allvarliga strävan var att i varje ögonblick av sitt liv njuta den högsta möjliga lust, en ström av vällustigt skimrande livsminuter intill dödsögonblicket, då komedien blev all. Jaget och jagets njutningar voro tillvarons innehåll och summa, därtill tjänade rikedom, därtill tjänade makt, för jaget och jagets njutningar styrdes folken av de mäktige och rike genom krig och fred, genom kriser och välstånd, bakom varje mänsklig företeelse fanns ett jag, som gjorde så därför att det ville njuta just så, oavsett hur mycket det kostade andra av lidande och död – skulle händelsevis av jagets självkära handlingar följa lycka och glädje för andra, gonade sig jaget ytterligare i känslan av sin höga dygd.

Men gubben Agaton slutade alltid med att be gudarna bevara sig för statsaffärer och politik och sådant bekymmersamt bråk. Där fanns en massa bönder och sämre folk, som jämnt väsnades om sin rätt – rätt – vad fan ska det vara till? Nej, man skulle behandla dem som översten gjorde med sina bondbassar, när han hade dem på handräckning – det stod sedan var och en fritt att klaga enligt lag och ordning, för rätt ska vara rätt, men fan tog den som klagade!

Han föredrog, den gamla ädlingen, att sjunka in i sin egen hud så långt han kunde komma och bekvämt lägga sig tillrätta vid livets dukade bord. Mellan honom och yttervärlden funnos inte endast hårda murar, grundfasta sedan århundraden, men även parker av tystnad, blomstergårdar av ögonfröjd, bonader och brokader av kräset sammanvoven skönhet. Allt skyddade honom från livets kalla regn och råa vindar och alltför bjärta solljus. Sensibel som en drivhusblomma, förfinad ända till färglöshet, med en bitter hetta gömd inom svala, bleknande kronblad, självgott steril – så böjde han åldrad sitt huvud mot solasätt i samma kvalm

av skön förkonstling, som från barnaåren smekt hans ömtåliga växt. All skönhet som omgav honom, vävda tapeter och mattor, sköra glas och spröda porsliner, tavlor och sniden, slöjder och smiden, allt som insvepte honom i skönhetens bottenlösa skimmer, allt sammanstrålade i honom själv och sammansmälte med hans eget självändamål: skönhet utan annan mening än skönhet.

Genom allt detta hade dock fallit en gång en skugga av isigt mörker: ungdomens vän, den härlige ynglingen, som gav honom kärlekens ljuvaste blom, gallblommor visserligen, dock trånande av kärlekens aningar – han hade inte orkat följa med, där smög sig livets ofullkomlighet dock in i den skyddade tempellunden – han blev sjuk, obotligt. Då hade livet inte längre något värde för honom. Han sköt sig. Det var hans mandoms gärning. Aldrig kunde den glömmas. Agaton förstod det skottet, han beundrade det och frossade av dess minne. Så går en ädling bort från festen, när gnidig värd ger sörp och inte vin att dricka.

Nu fanns det inte en tavla i Agatons hem, som inte hade en oren historia, inte en preciös liten vas, som inte gömde ett oanständigt minne, inte ett enda sekelgammalt kuriosum, som inte släpats genom någon av historiens många kloaker innan den hamnat hos Agaton. Däri låg för honom deras subtilaste värde, spetsen av pikanteri, som åt skönheten för skönhetens egen skull gav ett hemligen insmugglat annat värde – människoandens begär att finna en mening i allt, det kommer man aldrig ifrån. Kan man ingenting annat göra, så kastar man själv smuts i det bottenlösa skimret, sedan är det åtminstone inte längre tomt, om det också inte äger något som kunde kallas ett ändamål; man möter inte längre sitt eget frågande ansikte i skönhetens spegel, man möter en vanställd och förvriden karrikatyr – alltid något ändå!

När man druckit till leda av de ädlaste viner, kan endast dräggens beskhet kittla tungan. Den bittra hettan bränner i blodet, otåligt prövar man och stöter ifrån sig, man finner inte just det där – kanske kunde man finna det, om man försökte det otroligaste – i ett blodrött töcken, en ångande ångest av vällust sträcker man darrande händer efter dräggen – smutsen – vansinnet.

Så skulle man kunna förklara saken – om den behövde en förklaring. Men det kunde också vara på något annat sätt – på många andra sätt – inte vet man någonting om sådant.

Och med sin självbehagliga röst fortfor den gamle att tala halvhögt och drömmande:

– Varför envisas man att i vår gossekärlek se ett ont, för vilket den ene skäms och den andre förgäves söker finna ett försvar? Det vore att skända gudarne, om man ursäktade sig för att man använder deras gåvor. Till ett sådant brott vill jag inte göra mig skyldig. Jag är stolt över min privilegierade natur, liksom jag är stolt över de företräden min samhällsställning ger mig. Ingen kan förebrå mig, att jag gör någon nytta i världen, jag gör mig heller inte skyldig till den osmakligheten att tjänstgöra som avelsdjur. Min bror sörjer för ättens bestånd, det är hans plikt, och han har uppfyllt den över hövan, företrädesvis på sidolinjen. Han är connaisseur på kvinnor, det lär ska ha sina agremanger. Vi ha ofta diskuterat dessa ting, men det förefaller som om hans smak inte skulle vara alldeles pålitlig. Han dricker också champagne. Jag håller mig till de ädlare vinerna. Och jag är stolt över mitt jugement. Jag kände en gång en korpral vid gardet, som förklarade: vi som tillhör underklassen, vi har det ändå förbannat bra, aldrig blir vi nervösa, aldrig blir vi kleptomaner och aldrig bli vi sodomiter. Han hade alldeles rätt, det är just det som skiljer överklass och underklass. Kulturen beskyddas av våra privilegier och skulle vara omöjlig utan dem. Bryt ner dessa privilegier, hela kulturen skulle falla i spillror, och vi – vi skulle ingenting annat vara än vanliga dårar – eller tjuvar – eller råa sedlighetsförbrytare. Här kan ju aldrig bli fråga om rätt eller orätt. En bonde tigger sin rätt – en kung kräver den – en adelsman skänker efter den. Kulturen kan inte gå ut på rätt – men den ska ge makt och skönhet. Svärdet och liljan! Inte oskuldens enfaldigt mjölkvita lilja – men den blodröda, livets och skönhetens symbolum –

Gamle Agaton tystnade plötsligt med gapande mun, ögonen lyftes en smula – blicken blev lång – tjuven satt

i hans egen soffa och sov. Och tystnaden därinne i rummet blev allt tyngre, den gömde i sitt mörka djup en hånfull ömkan över alla tomma ord, som människorna svepa kring det nakna levande, att smutsen, jordens märke, inte måtte synas.

Här hemma hos Agaton återfann Frasse ett minne från sin första ungdom. Det reparerades i sängkammaren, och när tapeterna skrapats bort, lyste det på väggen med stora, röda bokstäver: Förbannade aristokrater – ner me kapitalisterna – leve socialismen – jämte andra, snaskigt oanständiga utgjutelser, vittnande om den gamles säregna popularitet. Han var särdeles road av denna caprice.

Halvt bortskrapade på muren men ännu läsliga återfann Frasse sina egna ord: Ackta Dej för Lasse Maja!

Det var rörande – tänk, att det hade funnits en sådan förnedringens tid – då man arbetade! Då man gick klädd i grova kläder, i smörjkläder som luktade olja och klister! Frasse mindes det som en domnande trötthet, en järngrå regnsky av olust – fattigdom och elände, det var arbetets följder. Vad hade han drömt och fantiserat om då? Han kunde omöjligen få tillbaka den gamla tidens föreställningar, nu var han så helt olik den halvvuxne pojkstackaren, som skrivit sin framtidsdröm på väggen – nu kände han världen, nu var han Lasse-Maja, en stor man, den rike och mäktige Frasse Gyllenhjelm, fruktad och älskad, prövad av olyckan, djärv och ädel, sträng men rättvis!

Ja, han kände livet! Mer än skäligt.

Den gamle Agaton hade under denna tid många lustiga historier att berätta om gruvaffärer, av sin jurist hade han blivit tillrådd att köpa aktier i sådana verk, de gömde outtömliga framtidsvärden.

Frasse blev ingalunda invigd, därtill visste Agaton själv alldeles för litet, men han fick se en skymt bakom förlåten, där rörde sig en underlig värld, den sträckte sig ut över hela Sverige med skogar och berg, vattenfall och fabriker och hamnar – i en gråkall och nykter affärsdager, som gav ett sken av handfast verklighet åt synerna – men de voro ändå bara sammansatta av siffror i myllrande mängder. Där syntes även Hasselbotten, och det namnet kände Frasse igen, han hade ett dunkelt minne av att morsan talat om en sådan plats, nu hade den mindre betydelse, Järnberget strax bredvid var huvudsaken.

En enda mans tanke hade givit upphov till denna värld av siffror, han hade gjort en uppfinning, som i ett enda slag ökat värdet av landets malm med oöverskådliga millioner. Där järnet låg tunnt och magert i bergen kunde det dock ge rikedomar, det kunde anrikas enligt metoder, som han infört från Amerika och förbättrat, det kunde krossas till stoft, skummas med magnetiska separatorer och brännas ihop till briketter enligt metoder han själv funnit på.

Där siffrorna förut legat i små oordnade högar, där slungades de upp som av en elektrisk stöt och ordnades till bilder, till sköna tavlor, som alla gåvo den vackra synen av stora, granna industriverk – ur gruvlaven steg malmen upp som en ström, fördes till anrikningsverket, till briketteringsugnen, till hyttan, till järnverket – siffrorna gåvo strålande skönhetssyner, rika, rika värden.

Agaton köpte gruvaktier, i de stora affärerna fick han inte vara med, det försökte han inte ens, men han beskådade på avstånd de verkliga jägarnes spännande jakt.

Uppfinningen köptes av några finansmän, de sålde den till ett bolag de själva bildat, bolaget skulle skörda guld genom att sälja rätten att använda de nya patenten, men den affären gav för litet, man måste så mer för att få rikare skörd, bolaget pumpade in mera pengar, blåstes upp till en större bubbla, nu köptes gruvor och verk i mängd, bolaget ägde dem, nu skulle affärer göras på allvar! Nu hette det Aktiebolaget Gruvindustri, det ägde gruvor i bergslagerna, i Norge, ända nere i Italien, det ägde järnverk och kraftverk vid inbyggda vattenfall, det ägde vidder av skogar i Norrland, sågverk och träkolsbrännerier – jättebolaget sträckte sig

genom hela Sveriges industri, bankerna lågo bakom och pumpade in guld, som skulle göra jätteverket levande, det sändes som rikedomens blod ut till arbetsplatserna, därifrån skulle det komma mångdubbelt rikare tillbaka till den stora, skimrande bubblan i grå staden, där de män sutto, som sådde för att skörda.

Frasse plirade med sömnigt slöa ögon ut över den hastigt skymtande utsikten, som öppnades för honom i glimtar. Han begrep av det hela inte mer än att nu skulle det göras pengar på amerikansk fason – honestly if you can. Det ordet kunde han, det hade han haft lätt att lära!

Han intresserade sig mer för de människor, som Agaton talade om, när de båda vännerna sutto förtroligt tillsammans – i rökrummets dämpade ljus, i den mjukt glidande vagnen, på blomsterterrassen vid slottet långt från grå staden.

Där tågade fram förbi hans syn en rad av mäktiga herrekarlar, om dem alla visste Agaton att berätta något smutsigt förvridet, som gjorde dem levande och fullt begripliga för både honom och Frasse. Var och en av herrarne var en finansens store Napoleon, kallblodigt genialisk och segerrik, de hyllades i högtidliga stunder med de vackraste ord, vem skapade värdena åt det otacksamma folket, om inte finansmännen vid sitt svåra, bekymmersamma arbete, när skulle de missnöjda, knorrande massorna lära sig inse betydelsen av sådant?

Men för de åskådare, som bakom kulisserna betraktade komedien, voro hjältarnes dolda apsvansar och bockben av ett vida större intresse. Kvinnonamnen, de köpta förbindelserna av alla slag, de nertystade historierna – det var på det viset man skulle se gudarne för att förstå, att de dock voro av kött och blod.

Där skymtade även fram en mängd av andra människor, fältherrarnes underbefäl och medhjälpare, alla insvepta i samma skyar av spritånga, lätta kvinnodofter och dunklets fräna lukt.

Bakom dem syntes andra skaror, arbetsledare och kraftkarlar, de flesta av dem voro inte särdeles intressanta, de saknade eller visade inte några kännemärken för jagets högre odling, de buro bekymrens och ansvarets börda där ute i landet och kommo inte fram i ljuset för Agatons och Frasses ögon.

Längst bakom dem låg den svartnande massan, de oroligt krälande hoparna, de trälande, de nyttiga och nödvändiga, de missnöjda och farliga, de enfaldiga och vilseledda – arbetarne. Om dem visste man ingenting.

Man kände inga andra människor än dem man kände igen och kunde förstå, alla andra voro främmande, tillhörde de enfaldiga, de utestängda, som inte kunde komma in. Man räknade till människorna endast dem, som på ett begripligt sätt strävade efter begripliga mål: att tillfredsställa grovt begripliga begär. För sådant krävdes makt, därför kämpade man om makten med vilka medel som helst, det var självklart, annorlunda var inte livet.

I denna virvel av lössläppta begär inträffade mycket, som inte kunde hemlighållas och som därför omtalades i pressen såsom psykologiska gåtor, alldeles oförklarliga för hederligt folk.

– Åh nej, – den hygglige unge mannen – är han häktad nu! sade Agaton med verkligt bekymmer en morgon vid tidningen. Och Frasse lade sitt ansikte i lika bekymrade veck:

– Häktad? Vaffö de då? Vaffö skulle di häkta honom, han hade velan ingenting gjort? Vem e de di har beschat?

Han hade den föreställningen, att den grymma polisen stuckit i blindo in näven i högen av människor och dragit fram till olycka någon stackare, som de händelsevis fått sprattlande mellan fingrarna.

– Han från banken – som alltid ringde hit och ville jag skulle köpa papper av honom, han var här uppe en

gång för resten och var så ivrig –

– Sirru – har han blivi stillad?

– Att vad hade han blivit sa vännen? frågade Agaton intresserad.

– Blitt stillad – åkt in på stillot – kommit på harmonin – fängelset, vill säja.

– Han har spekulerat – det var en ryslig massa pengar han har förlorat, stackars gosse – och själv ägde han inte ett öre – han blev häktad i går, banken får se sig om efter en ny chef på sin fondavdelning nu.

Frasse mindes en elegant ung man, fyllig, ungdomligt kraftig och spänstig, kunde inte tala, bara säga siffror, mindes han.

– Nu börjar det bli besvärligt, sade Agaton och lade ifrån sig tidningen. Min jurist är så trög – och hur ska jag kunna lita på, att inte han också vill göra affärer på min bekostnad, jag hade verkligen ett så stort förtroende för den här hygglige unge mannen. Nu får jag gå till stadsmäklaren – som en gammal käring – springa till postsparbanken, får dålig ränta, men man har åtminstone sina pengar i säkerhet!

Frasse teg och slafsade i sig frukosten, olustig av natten. Han höll sig till kontanta värden och tog där det fanns att få. Att spela med papper var inte hans affär, var och en har sin lilla specialitet här i världen.

En vacker dag stod Frasse på gatan igen, och paradisets portar stängdes bakom honom. Gamle Agaton var trött, hade rest bort för att vila sig, Frasse bar i fickan några tusen kronor att börja något med, det var avskedet.

Någon katastrof kunde det ingalunda kallas, Frasse kände det snarare som en befrielse, veckorna hade varit långa, nu drev han på egen hand för att få andas ut i en mera hemvan luft.

Han hade inte många dagar njutit sin frihet, då han en afton hörde en röst viska bakom sig: den där duger – och strax därefter klev en stor, grov karl fram, ställde sig ivägen för honom och lyfte på hatten – men behöll den med häpen min i handen:

– Nä – sirru – tira – e de inte Frasse?

– Åsse! Brossan! Moss moss!

– Eru muck?

– Ehé de!

– Grabbana stimma du va sänkt fö lösis – få ja presentera – Tjacke – kamrat!

Jo, här gick man rätt i famnen på tjocka släkten! Åsse hade lagt av jobbet på verkstan sen hustrun givit sig iväg, nu gjorde han affärer i kortspelarefacket istället, hade tänkt köra på Frasse, som gick och såg ut som en bondis, för att få ihop ett parti, men inte va de lönt å spela dingel me den styvaste tjåren i hela Sverje, tyckte Tjacke, som var en gentleman och hade takter som gnällde fint när han ava i kettali med landets förnämste tjuv.

Nu skulle man ha en trevlig kväll, bröder ä ändå bröder – morsan och farsan å allt de där – å nu e man en karl i alla fall!

Tjacke var en liten rolig kurre, kvick och smidig som en ekorre, snodde runt om bröderna, pratade, skrattade, smickrade, var artig, fin och belevad, han hade en liten lustig mun med en tunn svart mustasch

och bara ett öga, det andra hade en ung dam stuckit ut för honom med en gaffel inne på ett kafé för något år sedan, de råkade bli lite osams.

Plötsligt stack han iväg och Åsse hejdade bror sin – ett stycke framför dem på gatan gick en karl, som tydligen var från landet.

Tjacke följde efter bonden, och bröderna följde efter Tjacke, de småpratade i allt lugn och höllo stadigt ögonen på händelserna framför dem.

De kommo in på en lugnare och tystare gata, Tjacke gick fram till bonden, Åsse och Frasse stannade ett bra stycke därifrån.

Tjacke ville sälja en klocka åt bonden – de pratade länge om saken – slutligen tog bonden klockan och tittade på den noga. Då satte Åsse och Frasse igång för att assistera.

När de kommit fram, steg Tjacke artigt emot dem, lyfte sin hatt och sade bevekande:

– Förlåt, snella herrarna, att ja besvärar – inte skulle ni väl villa göra mej den tjänsten å seja va den här karbisen e värd? Hör på'n, så fint den kurrar!

Herrarne stannade, Åsse tog klockan med en förträffligt likgiltig min – såg på den – blev intresserad – öppnade den och synade den noga.

– De här e en skarp karbis! sa han till slut. Ja e urmakare till yrket händelsevis å har min affär strax breve, vill ni följa me genast ska ja ge er hundra kroner fö minkan – nä fö fan, de va så rätt, ja har inte så mycke i kassan inne – vill ni ta tjufem spänn i da å komma igen om nåra dar å få resten?

– De jal inte, ja måste ha pengana i da! svarade Tjacke, och så dukar han upp en lång historia, han har kommit från landet och har blivit bestulen på allt vad han äger av en flicka på ett hotell, nu måste han sälja sin fina klocka för att komma hem, pantbanken är ju stängd så här dags och han är tvungen att resa i kväll, en rysligt tråkig historia.

Ingen människa bryr sig om bonden längre, som lyssnar med långa öron – nu lägger han sig i samtalet:

– Förti kroner har ja bjudi!

– Inte under sexti!

– Säljer ni den för sexti? säger Åsse häpen. Stackars karl – men e ni i behov av pengar så – klockan e ju hittad gratis för de prise!

Sen tar han åt hatten och går sin väg med Frasse. Bakom nästa gathörn stanna de och vänta, efter en stund kommer Tjacke, femtio kronor har han fått för den där femkronorsdinkan, nu kan man släppa affärerna för en stund och ha lite roligt.

Under flera dagar gjorde Frasse sällskap med brodern och Tjacke. De körde upp bönder vid Centralstationen och vid Östra eller nere vid hamnen, de skulle visa dem ett bra hotell – på vägen skulle de ha ett glas öl, det blev många glas, när de kommo till hotellet djupt inne i någon gränd, var bonden tillräckligt livad för att spela ett parti kort.

Vill han inte genast, så får han se på när de andra spela. Ett lustigt spel, inte med vanliga spelkort, de finns bara målare i den här lanterstocken, säger Tjacke – men de äro av ett alldeles säreget slag, varje lanter har en oanständig bild, nakna kvinnor och griserier, ett otympligt kludd – men lockande! Efter en stund vill

bonden vara med på liren, hasarden läres på ett ögonblick, och så vinner han! Gång på gång! Åsse lägger upp nya pengar, Tjacke bläddrar med bekymrad min i sin plånbok, den är späckad med reklampapper och andra kockarosedlar, som se ut som äkta – de här va en jäkla farbror att spela kort me! – Tjacke vill sluta, har redan förlorat så mycket! Å i hälsicke heller, tycker bonden, som börjar bli pigg, nu ska vi ta ett tag i leken! Han börjar förlora – vinner igen – insatsen ökas! Han förlorar – förlorar – förlorar! Liren är kanslad, och bonden ser inte märkena!

När han är länsad, får han stryk om han bråkar, va fan, de va ju han som ville spela när Tjacke inte ville! Ställeru opp dej, kommeru me falska tag, då fyseru på blåsan!

Är han bara lessen och snäll, får han ligga i fred på sängen och sova ruset av sig, medan kamraterna försvinna.

Yrket är lönande men fasligt besvärligt med det evinnerliga grälet på slutet. Frasse kan nog lira så bra som någon annan lodare, förklarar han, men han gillar inte att hålla på me't, de ä så äcklitt å lura bambujeser, en sån där bengalo knäppare kan minsta kagge som inte e för grosi spela dingel me, ett frankt tjål eller ett skarpt intjack, de e mera rekodelit!

Han gav sig i väg på egen hand igen, träffade en yngling, som hette Svenne och var ett ämne till den flinkaste affärspojke man kunde önska sig, men det var det med honom att han var alldeles förstörd av fallandesjuka, gick och hängde i kläderna som ett gelé – men mjukare och smidigare fingrar har aldrig en tjuv haft att börja sitt yrke med, han var en gudabenådad tjår, fast munnen var snedvriden och näsan såg ut som en liten vårta mitt mellan två blacka, grå ögonspringor, fyllda med smuts.

Frasse tog hand om pojken och försökte strama upp honom, Svenne blev tacksam, det arma livet, och följde sin store vän som en hund. Deras inbördes känslor liknade förhållandet mellan en stor konstnär och den av honom protegerade artistpojken, som är alltför viljelös att kunna bära upp sin rika naturbegåvning.

De reste ut tillsammans, så började den rätta snurren igen, nu skulle de se sig om i världen, det skulle bli någonting för Svenne att vara med om – ja, de kommo till Köpenhamn, gjorde tillsammans några verkligt mästerliga stötar, som länge skulle leva i minnets glans bland affärspojkarne därnere – sedan var Svenne slut. Han gick alldeles sönder, låg som en idiot och dräglade i hotellsängen, Frasse släppte honom åt ödet och styrde ensam kosan ut i vida världen.

Det blev på nytt den gamla historien, tröttsamt enformig, en virvel utan mening och utan sammanhang, aldrig ett ögonblick krafterna samlade till någon gärning av värde, om också aldrig så obetydlig, endast ett trasigt sammelsurium av parasitiska njutningsstunder. Plättom mulet och plättom klart, en följd av rykande gnistor, som aldrig kunde samlas till en levande låga.

I Köpenhamn hände sig inte bättre än att Frasse blev blyg, det var ett svårt ögonblick! Han träffade en äldre man, som levde av de små tjänster han gjorde bättre herrar. Frasse kände till honom en smula och hade träffat honom förut. En förmiddag stod han utanför en antiautomat på Vesterbrogade och funderade på att gå in, om det kunde vara lämpligt, för att få sig en hastig bit mat. Då kom den där mannen fram till honom, klädd i vitt från topp till tå, vita linnekläder, vit mössa och vita skor. Det var omöjligt att i det lösa, kvinnligt släta ansiktet urskilja hans ålder, mellan trettio och fyrtio var han dock säkert.

– Si lille Frasse – ä du här nu igen! Har du blivi resefnask, lille vännen, eftersom du flyttar å far så här?

Det fanns ingen hjälp, Frasse måste med den vite in på stället. Där var fullt av folk, den vite var känd, det blev ett allmänt grin. Frasse dök ner i det mörkaste hörnet, men den andre visade sig i hela sin bländande glans, han svängde på kroppen, vickade på rumpan, trippade på sina höga klackar och gav ögon åt alla håll,

precis som en prostituerad kvinna i nya, granna kläder. Över västen hängde en smal damkedja av guld runt kragen, ett snörliv därunder gjorde figuren fast och smal om midjan, och under herrkläderna bar han en fullständig uppsättning damunderkläder, det var en allmänt känd sak, som han ingalunda gjorde någon hemlighet av.

Han uppträdde ibland som damimitatör på varietéer och var kvinnligt stolt över det uppseende han väckte överallt. Det var i Stockholm Frasse träffat honom senast – men utan så här många vittnen! Nu satt han i hörnet och vred sig som en mask under allt grinet, som flödade ner över dem båda, och den satans vite satt ju som en offentlig flicka och smilade mot honom, skål på dej, skälmungen, schas, schas, Putte lilla! – I spegeln mitt emot upptäckte han, att han var alldeles blodröd över hela ansiktet, han röck till sig sin hatt och sprang på dörren som en galning, i många dagar kunde han ännu höra i öronen det stormande gapskratt, som följde honom ut.

Nej, Berlin var dock trevligare! Där var allting större och tryggare, där kunde Frasse trivas, han kände att han var i en världsstad, där vanorna voro friare. Flera kaféer voro här stamtillhåll för glädjegossar, där sutto de och skötte sitt geschäft precis som flickorna, sminkade och pudrade eller trippande ut och in med små handväskor i händerna.

Där blev Frasse bekant med en officer, men glädjen varade inte länge, han lät på det mest fatala sätt ertappa sig i en helt annan affär och slets så bort med våld från den nye vännen efter endast ett par dagars bekantskap.

Han gick över en bakgård och uppför en trappa, knackade lätt på en dörr, som han bestämt sig för att öppna. Ingen svarade. Då petade han i nyckelhålet, för att få dän nyckeln, som innanför satt i. Just som han stod där, hörde han en kvinna skrika på polis, så att det skallade i gården. Han drog sig diskret tillbaka, men gården hade på ett ögonblick blivit full med folk, när han skulle springa högre upp i trappan mötte han andra som sprungo ner, och så blev han fast.

Det bar iväg till Moabit och efter åtskilliga förhör med tolk gick färden vidare till Tegel på fyra månader.

Frasse var himmelens förbannad! Han hade ju ingenting gjort, bara petat i nyckelhålet för att känna om nyckeln satt i – det erkände han tyvärr, en smula förhastat, han kunde inte ana, att det av andra människor ansågs vara ett besynnerligt tilltag! Han var så helt innesluten i sin egen föreställningsvärld, att han inte kunde förstå det här bråket när han ju faktiskt var oskyldig. Han hade petat i nyckelhålet – ja naturligtvis, det gör man väl? – Kände han familjen? – Nej, visst inte, men det är väl ingenting underligt att man vill känna efter om nyckeln sitter i hos en främmande familj? Hade han tagit något? Hade han de, kanse?

Det var en blind sak, och Frasse föreföll helt enkelt sinnesslö. Men själv kunde han inte se annat, än att domarne begingo en upprörande orättvisa emot honom. Han hade kommit så djupt in i sin egen dunkla föreställningsvärld, att han förlorat sista spåret av objektivitet, den instinktiva känslan för andra människors omdöme var borta, han kunde endast se företeelserna på sitt eget förvirrade sätt. Han hade bara gjort något alldeles oskyldigt och naturligt, något som allmänt brukas, han hade ju inte stulit – alltså var han oskyldig! Längre kunde han inte sträcka sig numera.

Därmed hade han också passerat sin andliga middagshöjd, något över tjugo år gammal. Han sjönk ihop i ett slags ungdomlig senilitet, ur vilken för honom inte fanns någon återvändo.

Han rasade inför rätta! Frossade av sin egen djärvhet, okvädade domaren på alla tjuvspråk han kunde och såg med bister panna hur den falske och vinningslystne lagvrängaren studsade på sin stol – sanningen skulle höras för en gångs skull, och domaren bleknade, han blev rädd för den store förbrytaren! Men Frasse var oblidkelig i sitt kränkta rättsmedvetande, sträng men rättvis!

Ingenting hjälpte dock, för övermakten måste han vika – men vänta! De ska få veta i Sverige hur ni dömer en oskyldig svensk här i Berlin!

Det var det sista, mörka hotet, han satte näsan i vädret som om han vore på väg till fattighuset för att låna bröd och försvann med fångvagnen, som gick med elektricitet ända in på fängelsegården. Det är ändå en storstad, det här! tänkte Frasse, när han som ett nummer i ledet bland tjugufyra andra straffångar tågade i militärisk ordning in på expeditionen.

Sedan han väl funnit sig tillrätta i sin cell, övergick han emellertid omedelbart till att beundra det utländska och förakta det svenska.

Var enda sak han såg omkring sig i cellen granskades och fick ett högt värde – värmeledningen gick med ett grovt rör i stora bukter utmed hela den ena väggen, det vore något för de snåla fängelsetjänstemännen i Sverige att se! Fönstret kunde öppnas, kan man tänka sig, inte så att man kunde komma ut, förstås, men så att man kunde få in frisk luft, den strömmade genom fönstrets lutning rakt ner mot golvet i cellen, man slapp få pusten i ansiktet som på en del ställen i Sverige! På golvet fanns inte ett dammkorn, det var polerat så att det liknade porslin. Bordet kunde fällas upp mot väggen, likadant sittplatsen bredvid bordet och järnsängen vid väggen mitt emot, tänk vilket utrymme man fick i cellen på det viset, alldeles som i ett rum, i Sverige kunde man ju knappast sträcka armarne ifrån sig utan att stöta mot båda väggarne! Och vilka schangtila sängkläder! En madrass med tagel i, en kudde med fjäder i, två tjocka, gula filtar, de lågo i ett blårandigt överdrag, som man fick begagna till lakan! Det vore något för de stackars olyckliga fångarna i de svenska fängelserna! På väggen över sängen hängde ett litet skåp, där fanns dricksglaset och matkoppen, psalmboken och nya testamentet, en kam och en borste! Och ett häfte med ordningsreglerna på tyska! Bredvid skåpet hängde ett stort plakat med porträtt av frälsningsgeneralen Booth och bön och tänkespråk för varje dag på året, det var skojigt, tyckte Frasse, att stava ihop de tyska orden varje morgon! Tänk vad fängelsetjänstemännen i Sverige skulle ha blivit avundsjuka, om de fått se något sådant!

I ett hörn stod en stor vattenkruka, mycket större än i Sverige, och i ett annat hörn en bekvämlighet, mycket snyggare än i Sverige! På dörren fanns ett litet hål, stort som ett knappnålshuvud, genom det kunde man se ut i korridoren, i Sverige var det en glugg med klaff utanför, som den nyfikne fångvaktaren smällde igen, när han tittat in på fången! Nere vid golvet fanns ett litet fyrkantigt lufthål ut till korridoren, genom det kunde man språka till kamraterna i de andra cellerna, över korridorens golv ormade en ström av hedniska ord från lufthål till lufthål om kvällarne, här behövdes ingen knackning och det förekom heller aldrig!

Promenaderna här voro också mycket bättre ordnade än där hemma. Alla trettio celldörrarne på avdelningen låstes upp, sedan kommenderades: avdelning nio ut! – Fångarne öppnade, ett steg ut, helt om, dörrarne stängas, vänster om, halt! Konstapeln stod med karbin på axeln, patronväska om livet, marsch! Raden av fångar sattes i gång på mjuka filttofflor, avståndet mellan celldörrarne behölls i ledet, det blev fyra steg. Trettio man med kortborstiga huvudskallar och oftast tämligen djuriska ansikten – nej, kors för tusan, vackra karlar, mycket vackrare än i Sverige! – trettio man i gråa, vida säcktygskläder lufsade ut i gåsmarsch till promenadgården, där fanns till och med gräsmattor, nittio gråa spöken i runda mössor gledo i rad med fyra stegs avstånd runt muren under en halvtimmes tid. Blev direktören synlig, kommenderade konstapeln: mössorna av! – nittio mössor flögo av och på igen, kort honnör blev svaret. Marsch in igen!

Och maten – i Sverige några ärtor i en liter spad, här fick man en liter tjocka ärtor utan spad! Likadant alltigenom.

En gång i månaden fick man bada, tio man i stöten under duscharne, tio granna, nakna kroppar, mycket grannare än i Sverige – och alla skreko de så mycket de för livet kunde hinna få ur sig, de måste använda tiden väl, när de kunde få sig en språkstund med varandra, helst om det fanns en nykommen kamrat i laget,

som kunde berätta nytt från grändernas värld – gamla hederliga Tegel! Vad jag minns dig väl! Och vad det var lugnt att vara där inne i den tysta, varma och ändå friska luften! Vad det var roligt att arbeta då, när allt gick med ordning och man alltid visste precis vad man hade att göra och slapp tänka själv!

Jag satt vid en liten handpress och hade stora, förnicklade plåtar att mata pressen med, det blev knappar, knapp, knapp, knapp, de trillade ner i ändlösa rader, blanka byxknappar var enda en med fyra små hål i. Åttio gross skulle jag pressa om dagen, det är en hel hoper, men efter första veckan hade jag fått kläm på näven och smällde iväg hur många som helst – tusen gross om dagen, var så god!

Men då kommer arbetsbasen, den listige satan, och säger: det där var väl ingenting, mer kan ni göra, det finns dom på fängelset som gör tio gånger så mycket som ni – och ni är ju frisk och stark, trilskas inte bara, det råder jag er!

Var så god – tio tusen gross på en dag – var så god!

Nu tycker vaktkonstapeln man är styv, kan märkas, han får ingenting säga, men han ser vänlig ut – och var annan dag sticker han till mig en extra skiva bröd! Han gör det i smyg, annars vore det ingenting märkvärdigt, men han tycker jag är styv, och så tycker han synd om mig för att jag har blivit oskyldigt tagen hit till slav av de vinningslystna domarne, därför trotsar han reglementet och ger mig i smyg!

Jag gjorde miljoner, miljoner gross knappar, pressen blev varm, man måste lirka lite med handtaget ibland, knapp, knapp, knapp, som ett blankt vatten rann det ner, det finns inte så många siffror i världen som de knappar jag gjorde på Tegel!

Men finns det listigare djävlar än dessa fängelsetjänstemän? Snart ropa vilda röster om kvällarne att jag ska ge fan i att arbeta så vårdslöst, det bara tjänar fängelset på, och de andra fångarne bli pressade att göra lika mycket. De andra göra ju mer? I helvete, de ä lögn, de ljuger arbetsbasen för att pressa upp arbetsresultatet bara – har du fått bröskivor i smyg också? Så där bli alla nykomlingar lurade, de ä inte i smyg, de ä va du ska ha, fast fångvaktaren ä listi å ger dej så där för att du ska tro de ä extra å jobba mera!

Sen blev det åter bara åttio gross knappar om dagen. Arbetsbasen blev nerskälld, och fångvaktaren fick bara en bistert rynkad panna till svar av mig, när han kom så där inställsamt stickande med brödskivan, som jag skulle ha. Och jag var så förbannad på de listiga fängelsetjänstemännen, för jag tyckte det var pin roligt att arbeta så där strängt, det var alldeles som ett behov som trängde sig fram genom kroppen att jag skulle göra något, det kändes så lugnt att sitta där i cellen och knacka knapp, och allting var ordnat så precis, så man slapp tänka själv, och man kunde bli så skicklig man ville i det där yrket utan att det kändes besvärligt – och så var det bara falskhet av arbetsbasen, för att han skulle förtjäna på mitt arbete, åh nej, försök inte me mej! Ja e sträng men rättvis, de ä ja känd för av alla människor i Sverige, Frasse Gyllenhjelm ä namne!

Kyrkan låg mitt i fängelsebyn, dit gick man varje söndag. Varje fånge satt i sitt bås, alla ordnade i rader, trappsteg över trappsteg, en öppning för ansiktet framåt, så att man kunde se över grannens tak, men inte åt sidorna eller tillbaka. I kyrkan funnos vackra målningar, som föreställde den förlorade sonen i tre avdelningar, det var så vackert så man kunde gråta åt'et, hur ofta bad jag inte Gud om förlåtelse där och att han ville föra mig som den förlorade sonen till sin härlighet, men de grymma människorna akta sig nog att slakta den gödda kalven för att den stackars fattiga tjuven ska få något att äta, å nej, man får nog klara sej själv så gott man kan, men om alla människor voro som fadern till den förlorade sonen, då skulle det vara ett nöje att leva!

Men ni skulle ha varit med en nyårsnatt på Tegel – det glömmer jag aldrig! Jag trodde först att alla människor hade blivit galna – det blev ett skrik om kvällen som aldrig tog slut. Ett tag trodde jag, att jag själv blivit galen och hörde fel – jag blev så rädd att jag gömde mig i sängen och skrek – men så i ett enda

tag kom jag ihåg att det var nyårsnatt! Då väsnas man så där i Berlin! Och på Tegel!

Det lät som man tänker sig på ett dårhus för de värsta galningar – först började skriket med gott nytt år! – och mera mat! Men det fortsatte i timme efter timme, det hördes inga ord, bara ett ursinnigt vrålande i hela fängelset, man hörde bara tjutet, ingenting kunde man se mer än sin egen gamla vanliga cell, till slut satt man där i ensamheten och skrek själv som de andra! Att de inte blevo hesa, att de inte sprängde sig fördärvade! I cellen bredvid mig bodde en karl som hade dålig mage, sa han, men han låg på golvet vid gluggen och tjöt i över en timmes tid: i-hi-o-a-a! Ett menageri av vilda djur, som vråla alla på en gång, låter inte värre!

Det skulle föreställa: prosit Neujahr! Och var och en försökte hitta på ett nytt sätt att skrika de där orden.

Skränet saktade inte förrän långt fram på natten och först mot morgonen blev det tyst, då hade det nya året börjat.

Livet stupar neråt för Frasse, från Berlin kom han med fångskjuts genom Malmö efter några dagars ohygglig resa, stundom i bojor och stundom instängd i en liten järnbur, som ett halvdött djur till Stockholm. Han var utlämnad, efterlyst för några små affärer – egentligen alldeles vidunderliga historier, med fickorna fulla av pengar hade han tagit med sig, fullkomligt av gammal vana bara, alla småsaker i sin närhet han kunnat komma över, isynnerhet i de butiker där han varit inne medan han senast drev omkring i Stockholm. Han lät det följa med och tänkte inte vidare på saken, men nu kom efterräkningen – för sådana usla struntsaker som ett par lottsedlar i en cigarraffär, är det mänskligt att pina en människa på det viset?

Han straffade vaktpersonalen på rannsakningshäktet i Stockholm med ett dystert förakt. Om de svenska fängelserna i allmänhet äro usla, så var dock rannsakningshäktet vid Myntgatan det uslaste av allt tänkbart uselt! Att bli sänkt där, var värre än att komma till helvetet!

Cellfönstren vändas inåt den fyrkantiga gården, aldrig kan friska luften komma in, stanken som råder där kan ingen glömma. Det finns något alldeles särskilt som kallas fängelselukt, ett dött, unket, sötaktigt kvalm – den finns ingenstans så stark och kväljande som i detta stillo. För att göra saken riktigt bra, har man satt dubbla glas i fönstren och dubbla galler utanför! För att inte fångarna ska kunna se och tala genom luften med varandra. Där är halvmörkt mitt på dagen, om vintern är det mörkcellstraff att vara där, aldrig får man ljus, man måste sitta på golvet i cellen eller på pallen och se mörkret ljusna till skymning och åter hastigt bli mörker. Intet arbete, man är på rannsakning och har bara att vänta.

Så har man ingenting annat att göra än att knacka, i mörkret går det bra, då kan man inte så noga bevakas!

På nedra botten och en trappa upp bo kvinnorna, mest glädjeflickor, i andra och tredje våningarna bo männen – av de mest skilda slag, de vanliga fängelsekunderna äro här uppblandade med alla nya rekryter från grå staden. Där ligga så många slagna, där brinna så många själar ner, där svida så många tårar!

Men surret, det dova dunket, känner du ljudet, kamrat? Detta ska hädanefter bli din musik! Hör på – hör noga efter – det är någon som knackar – någon som lever bredvid mig, vad vill han? Om och om igen detsamma – dunk, brrr – dunk – brrrrum! Till slut kan man inte låta bli, man svarar på samma sätt – och får en glädjevirvel till svar, hälsning och god dag, välkommen till stillot!

Man hör på det där från sin cell med ett litet medlidande – stackarn därborta har inte lärt sig än – för mig har bullret och dunket ingen hemlighet, jag kan knacket och hör vad som ropas med knytnävar från golv till tak och från vägg till vägg i det mörka helvetet.

Det är roligast med flickorna där nere, förstås, milda tider vilka fräckheter de kunna häva ur sig, alldeles som andra människor i telefon! Där sitter flickan instängd, gammal och van – tillfället ligger vidöppet för

henne i mörkret att läska sin själ med alla oanständigheter, som brinna i det arma livet, var lugn för att det finns och fram ska det! Knack, knack – vet ni va ja tänker på nu –

Där ropar flickan med klappande händer mot fängelsemuren till älskaren långt borta i en annan cell, de lova trohet så länge de sitta inne, mer kan ingen människa lova! Där hör hon i taket hans dundrande näve svara ett tröstens ord – eller känner hon inte alls mannen där ovan, det är snart gjort att bli bekant, när man kan knacka! Efter första virveln kommer en galant kärleksförklaring, känslorna flamma upp, man utmålar så skönt som möjligt sin liderliga förmåga, utan alla de beslöjande fraser, som brukas i salongerna, nästa dag är man redan kärastefolk, fast man inte kan träffas, men vi kan väl förlova oss ändå? – Köss till, va heter du? – Frasse Gyllenhjelm – dunk brrum! – de här ä Happa Tja! – dunk, dunk brrrrum – jävlar, så skojitt!

Men de grymma människorna föra henne bort, nästa dag kommer intet svar – det är tomt. Och dagen därpå – en främmande kvinna skriker och gråter där nere. Det låter så ledsamt här i stillot, men hon vänjer sej väl snart och blir glad som de andra – bara hon lärt sej knacka!

Det är ju alltid en tröst att man kan få köpa extra mat under rannsakningen. Frasse hade förtjänat elva mark på Tegel i Berlin, han skickade en konstapel efter smörgås och sockerdricka och först och främst tialo, tobak! Ännu får han läska sin mun med den bruna saften, men snart kommer åter den kända hemska dag, då munnen torkar ihop utan hjälp och ingen tobak får köpas, sedan straffet börjat med vanlig extra tortyr.

Naturligtvis blev Frasse lurad av konstapeln, som snart tröttnade att göra honom besvärliga och misskända tjänster, sen blängde de snett på varandra som höns i regnväder, och det var just ingen glädje att hålla på med.

Livet är ändå en förbannat tröttsam historia, sedan den glada ungdomstiden tagit slut och allvarets gråa dagar börjat komma, allesammans fängelsedunkla och kväljande av samma eviga fängelselukt. Vem orkar bry sig om förhören längre? Frasse erkände genast, slappt och intresselöst, de båda lottsedlarne. Han fick ett mål mat av detektivkonstapeln, som skötte språket:

– Nå, vem hade du med dig på den där stöten?

– Ingen.

– Dina båda kamrater erkänna att de varit med dig inne i cigarrbutiken.

– Jaså. Ja då va di velan de då.

Inte fan hade han haft någon med sig, men vad tjänar det till att bråka?

I detsamma kom en annan deckare in och förde med sig två karlar.

– Så där! Nu får vi höra sanningen! Ni följde med Gyllenhjelm in i cigarrbutiken?

– Gjorde vi? Nä, i helvete heller!

– Men han säger här att ni följde med honom!

Frasse blev förbannad och utledsen och vände sig bort:

– Ja ger fan i era konster, ni löper ju me aprilväder å bågar vartenda ord ni säjer, å de ska vara bildade människor! Skriv opp mej för va ni vill, ja nobar inte för lottsedlana, å döm sen så man kan komma härifrån!

– Tjenare Frasse! Tapparu sugen?

Där stod själva brorsan, Åsse! Och bredvid honom grinade lille Tjacke fram, enögd och trevlig! De plirade lugnt och gemytligt åt Frasse, och Tjacke vände sig milt förebrående mot kommissarien:

– Låt bli å kör me grabben så där – ni tråkar ju alldeles ut'en!

– Håll mun! Du åker fast ändå, du Tjacke! snäste hårdingen, det hjälper inte att du benar noben för lottsedlarna, du ska in på försvaret på två bast lika säkert som ja kallas Kungsholms-Olle!

– Tji! svara Tjacke tvärsäkert, min matsedel ä utgången!

– Nänä men, min kära Tjacke, här har vi din matsedel – du har två dar kvar på den!

Och därmed tog kommissarien fram den skriftliga varning för lösdriveri, som högtidligen utfärdats för plåtslageriarbetaren Jakob Karlsson – en jäkla otur! Det var två dar kvar av de tre åren! Tjacke blev gråtfärdig:

– Förbannade plitar! Skickar ni mej te Svartsjö så stryper ja er – så ska ja väl åtminstone in på ett riktigt stillo i ställe!

– Gör dej bort, Tjacke! gå opp å lägg dej å dröm om Pinan på Svartsjö, så lugnar du dej! rådde kommissarien infernaliskt vänligt. Och därmed leddes Åsse och Tjacke ut igen.

– Ja orkar inte si på era konster, sa Frasse, raska på me mej nu, så att ja blir färdi nån gång!

Lottsedlarne blevo honom dyra nog. Ett år och fyra månader fick han ta emot. Och så bar det iväg till ett fängelse utåt landet.

Därefter satt han återigen hos detektiven, minst tjugo konstaplar synade honom på alla håll för att känna igen honom väl, sedan fick han ut trettiotre kronor, som han förtjänat på sitt arbete på harmonien under ett år och fyra månader – herre Gud! har den tiden redan gått! Det var ju nyss jag stod här inne och skulle dömas, det ligger ett litet grått tomrum emellan – harmonien! Tiden, som var så lång, så seg, så envis, dag efter dag, nu är den slut, ett år har gått, månader ha gått därtill, man orkar inte följa med, så mycket äldre är man alltså nu. Polisen läser upp någonting – man ska försöka få arbete – man är varnad för lösdriveri – man får inte visa sig ute tillsammans med någon straffad och illa känd person, då riskerar man att genast bli sänd till tvångsarbete – adjö!

Utanför polisstationen står en karl och väntar, Grus-Pelle kallas han, har blivit fri på samma dag som Frasse, de ha knackat många gånger till varandra under den här tiden på stillot, jäkla hygglig karl för resten! Han gav genast sin överrock till Frasse, som ingen hade, de följdes åt ut i stan. Avskedsvarningen hos polisen hade runnit tvärs igenom dem och försvunnit utan minne, det fanns ingen mening med sådana ord.

Grus-Pelle skulle ner i hamnen och söka arbete. Han var en stor och grov karl, tyckte inte illa om att knoga, kunde till och med gå som gråschas och sätta sten på gatuarbeten ibland, när det var vackert väder och han fick bra betalt. Annars var det mest gnissel i hamnen han sökte, det lönade sig bättre, men var pröjsen dålig där också, så sökte han sin förtjänst på annat håll och var inte så noga med vad han gjorde. Det fick naturligtvis inte bli någon vana med arbetet så att man fastnade i släp, men det var bra att ta till ibland. Ja, heder åt dej i så fall! tyckte Frasse, hederlitt arbete e ingenting å skämmas för, ja skulle så gärna villa arbeta som ja lever, men de e bara att gå arbetslös, ingenstans kan man få någe knog, hur mycke man än springer å söker! Å ett glas pilsner å en cigarrett ska vi ha oss först här inne för att vi har vari kamrater på stillot!

En lång stund inne på kaféet fortsatte Frasse i tankarna att famla efter arbete och blev riktigt rörd själv, när han tänkte på alla svårigheter som lades i vägen för en man som ville vara ärlig och bli ordentlig. Stora tårar

hängde i ögonen på honom, när han betalade för pilsnern och stack en tolvskilling till dricks i näven på gråsuggan.

Han skildes från Grus-Pelle, drev ensam framåt gatan i samma sorgliga funderingar, då mötte han själve Tjacke! Liten, pigg och rolig att se på med sitt glimmande glada öga!

– Eru inte sänkt på försvare, Tjacke?

– I hälsike fyste mandrom nåra kax bast på Framtidsudden, skarpt tji föståru fick Kungsholms-Olle, miron smellde i pliten ett intjack i Vasastan å fick darra iväg till Linköping på ett bast, har varit muck i tryx månter nu. Du har gått i Långholmssmoking nyligen, du, de syns i snaggen påre, du e så blek.

– Har kommi till Eken i da. Ska ut å söka knog nu.

– Ä! Va skare tjena te?

– De haru rätt i, Tjacke, i så fall, fö de e tji å få nå gnissel, ha fösökt, förståru, men aktare, inte fyser miron nå jobb, inte, de va inte vätt å försöka bli ådentli, haru studera live, Tjacke?

– De har ja, föståru Frasse, mandrom ha studera live jävlitt skarpt.

– Ere inte grunt, kanse, att de ska va tji å få nå hederlitt jobb, nä man vill fösöka bli ådentli?

– De ere, de vet du att de e, fö mandrom ha studera live både i Eken å i andra sjösteder –

– Vill man inte ha jobb, kanske? Försöker man inte överallt?

– Dom vill inte att man ska jobba, förståru, fö mandrom ha studera –

– Nä, de vill dom inte! Dom e så falska å guckia, så dom vill hellre att man jobbar åt dom utan lön på harmonin – dom bengstrar mer på de –

– De varom vill, de –

– Dom skulle nog villa, att man satt inne hela live på stillot å jobba gratis åt dom, så att dom slapp pröjsa någe alls för jobbet man gör!

– Då skullerom allt må, då! Men tji – du e en skarp grabb, å du såvel som en annan har studera live både här å i utlande å du har praktisera, så du vet va dom sejer i Amörrika –

– De vet ja, feståru, här haru tage, fö där har mandrom vari me, å i Englann å Frankrike å Italien å Tysklann –

– Mek månni, sejerom, hånnestli iff ju kann! Du ska göra flis, sejerom, å då kan du inte vara hederli, betydere, fö du har praktisera, å du kan tala engelska du såvel som en annan –

– De kan ja, Tjacke, å du e en grabb som de e ett nöje å språka me om ett å annat, fö du har takter å e en känsli grabb. Vi skulle jal i pol, du å ja, så skulleru få se på gnister! Ja, hörru, va fan, de va sannt, var haru Åsse då, brossan?

– Stillad, fick tvåt hallt bast.

– Ere inte som ja sejer – stackas Åsse – fö de finns ingen grabb som har ett känsliare hjätta än han, de vet du, som har avat i kettali me'n så länge –

– Heder åt Åsse, feståru, ja sejer inte annat än att de e en känsli grabb me skarpa takter, men så känd som du e han inte, i så fall, de vet alla människer, för du e en av di berömdaste intjacksnoarna i hela Sverje, de har stått i tiningen, å i så fall så e Åsse avunsjuk på dej för att du e mera berömd än han, de kan ja tala om för'e om du vill veta't!

– Då ska vi ha oss en bärsa, Tjacke, fö du e min ven, de haru allti vari, å du e en grabb som de kan vara ett nöje å gå i pol me i så fall!

Så hade Frasse avnjutit sina skygga drömmar om ärligt arbetes glädje och fått en ny kompanjon i verklighetens värld. Några dagar senare bar det i väg till Kristiania.

Detsamma och detsamma – kling-klang på krogar, stim och glam hos glädjeflickor, svinerier hos bättre herrar, annat blev det aldrig, det kunde aldrig komma något annat resultat av hans liv. Roten var sjuk, i stammen fanns ingen märg, alltsammans var odugligt. I en oavbruten ström trängde livsbegäret fram och svällde till mognad, men det blev bara gallblommor, som vissnade ner igen utan frukt.

Han saknade aldrig pengar. Tillsammans med lille Tjacke, som var en skicklig karl, gjorde han fina affärer i inbrottsfacket, men alla värden runno spårlöst bort mellan fingrarne, tusen kronor förstörde de tillsammans på en kväll en gång, utan att därför ens få en känsla av att det var några värden, som föllo ur deras händer. Vad de skaffat sig ångade i väg som rök, och så gjorde man en ny stöt för att hämta mer rök. Oftast rörde sig affärerna om ganska blygsamma summor, men stort eller smått gjorde ingen skillnad, allt gick samma väg.

Även om en så orimlig tanke hade dykt upp i hjärnan, att pengarne man skaffat skulle sparas och användas till att bygga en fast grund för ett nytt liv – även om något så groteskt över huvud taget kunde tänkas såsom något man kunde göra – så skulle det ha varit omöjligt att realisera tanken. Osäkerheten var alltför stor. I nästa ögonblick kunde man vara snodd, och då tog polisen hand om pengarna, fordringsägare anmälde sig nog! Var skulle man gömma det stulna kapitalet?

Visste man inte hur det gick med den – och med den – de litade på vänner, dårarne, och när de kommo ut igen, voro pengarne borta och vännerna försvunna! Ibland hör man liksom en saga berättas, att någon förbrytare lyckats lägga av vad han sparat och behålla det för ett ordentligt liv på ålderdomen – men det blir aldrig annat än en saga, lika overklig som de svävande föreställningarne i känsliga ögonblick. Det händer ju, att en och annan lyckas komma ut ur virveln och få något arbete, enkelt och tungt – man ser på sådant med en hemlig rysning: stackars jävel, va han får knoga nu för di fattia slantarna!

Nu hände sig en dag, att Frasse fick en liten glimt in i en annan värld – och blev oherrans förbannad!

Det var i Sankt-Hansparken i Kristiania, han gick där och drev med hatten på näsan i den tommaste slöhet, människor promenerade omkring honom, musiken spelade på avstånd. Han slentrade in åt en annan väg, där inga människor syntes – jo, en ung man, arbetsklädd, gick ett långt stycke framför honom. Plötsligt stannade den unge mannen, gick till en soffa, böjde sig ner, stod rådvill en lång stund. På ännu längre avstånd syntes en herre och en dam, arbetarepojken sprang efter dem, de stannade.

När Frasse kommit fram dit, hörde han något obegripligt. Herrn hade tappat en plånbok, när han för en stund sedan suttit på bänken, den unge mannen hade hittat den – och inte behållit den! Sprungit efter herrn – och lämnade nu plånboken tillbaka!

Frasse stannade ett stycke därifrån och väntade, äntligen skildes den unge arbetaren från de andra. Frasse gick ifatt honom:

– Hur mycke fick ni?

Arbetaren stannade:

– Fem kronor.

– Hur mycke va de i plånboken, då?

– Nåra tusen, sa han.

– Varför i jesse namn behöll ni inte plånboken själv? frågade Frasse ursinnigt – ja, han formligen skalv av ett raseri, som han inte kunde hålla tillbaka. Den unge mannen såg på honom med ovilja:

– Ja kunde väl inte behålla de som inte ä mitt?

– Mitt – mitt – va fan hör de hit – idiot! skrek Frasse, behöver ni inte pengar, ni?

– Inte tjuvpengar! svarade pojken, vände honom ryggen och gick.

Frasse var så ursinnig, att han kunde ha velat strypa karlen – en sån där – och flera, flera tusen kronor! Som han hade hittat själv, då var det väl hans, då!

Han gick upp och ner i Sankt-Hansparken och rasade invärtes, inte kunde han bli av med sin ilska heller, den bet sig fast, obegripligt och oresonligt, inom honom. Att det fanns såna förbannade idioter i världen som den där pojken! Det fanns verkligen folk, som med sina egna händer gjorde sådant, det var inte bara ord, det var verklighet! Pojken hade utan vidare gått fram precis sådan han var till herrn, var så go, här ä flera tusen kroner!

Frasse kände det som en svidande personlig förolämpning mot honom själv, ett brutalt slag i ansiktet från någon utanför det liv han hade vetskap om, någon som gömde sig, där han endast kunde se mörker. Där fanns alltså verkligen – – , men detta obegripliga var farligt, det kändes i varje blodsdroppe. Om detta främmande ur mörkret finge tränga sig fram, skulle det inte längre finnas rum för Frasse att leva, inte luft att andas – där hade han fienden!

Han kom i ett sådant uppror av detta som han hade sett med sina egna ögon, att han inte kunde bli lugn på flera dagar. Skulle inte en sån där grabb ha smörj! Han kunde ha stoppat plånboken i fickan utan att någon människa märkt det, men i stället springer han långa vägar efter den som hade tappat pengarne och ger dem tillbaka – han skulle skickas till Hall i Sverige, där kunde han få lära sig takter av de andra pojkarne!

Men sådant fingo domarne aldrig reda på, den usle herrn, som bara gav fem kronor när han fått tillbaka några tusen han hade förstört, han skulle dömas att plikta hela sin förmögenhet, sen skulle han ha två års straffarbete, allra minst, det hade han förtjänat! Och pojken skulle ha prygel för att han varit dum!

Frasses rättsmedvetande hade fått en svår knuff, det var så att marken sjönk under fötterna på honom, han kunde visserligen inte göra klart för sig vad saken innebar, men att han törnat emot något urbota ont, det kände han! Hela hans värld skulle förgås, om pojken som lämnat tillbaka pengarnc finge rätt – med tveksam ovilja försökte han sätta sig in i hur det skulle kännas om alla människor gjorde så – och om han själv gjorde så. Men han måste genast släppa den tanken, som ville hindra honom att leva det självklara livet. Det kändes som ett besynnerligt lidande – allra djupast inne i hans innersta – som om någon död hade blivit väckt till liv och klagade med svagaste stämma, det var fasansfullt att lyssna till den rösten – om det verkligen vore så att den döda i hans innersta hade rätt, då hade Frasse själv förlorat hela sitt liv! Men så kunde det inte vara, så fick det inte vara, han måste låta den döda vara för längesedan död, han måste släppa den orimliga tanken, att han och alla människor skulle handla likadant som den där pojken i Sankt-Hanshagen, man kunde ju bli mörkrädd av alla virriga funderingar, som följde med sådana fånigheter. Nej, såsom Frasse och alla

andra kloka människor leva, så är det rätta livet naturligtvis, det är ju självklart!

Han drogs neråt, han måste ner, lika visst som en krokig stam måste neråt, för så vitt trädet överhuvud taget vill fortsätta att växa, vill fortsätta att leva. Det kan inte rätas nu, det kan aldrig mer växa uppåt, det har bara att välja mellan att dö – eller att växa vidare neråt. Ingen levande väljer fritt att dö, mot den fienden strider det liv som ligger dolt inne i livet, de som döda sig själva fullgöra endast en nödvändig död, sedan viljan att växa blivit knäckt.

Frasse ville fortsätta, han ville inte sluta, han gjorde allt vad han kunde för att styrka sig själv igen efter den svåra törn han fått. Han behövde se något som han kunde gilla, han behövde se mycket av den sorten, och det fanns i Kristiania! Där vimlade på hans tid av tjuvar av alla slag, ficktjuvar funnos överallt, butikstjuvar, inbrottstjuvar – han kände de flesta, hela familjer försörjde sig med olika stölder, det styrkte honom att vara bland sådant folk, där trivdes han! Skickliga småpojkar, som kunde nappa en klocka av en bonde eller plundra en berusad resande – det var den rätta sorten!

I Stortingsparken stod en frälsningssoldat om kvällarne och predikade för ett femtiotal nyfikna, en kväll blev en hemkommen norsk-amerikan plundrad knappt hundra steg därifrån av två fjorton års pojkar. Karlen kom drumlande full, den ena pojken hoppade upp och skallade till honom så att han stöp, på en liten försvunnen minut voro de borta med hans plånbok, portmonnä och klocka. Frasse stod ett stycke ifrån och såg dem, det hela gick så kvickt att han bara såg mannen falla, trodde att det var ett vanligt slagsmål, ända tills han hörde karlen skrika om tjuvar, att han blivit plundrad.

Det var duktiga pojkar!

Eftersom Frasse var svensk, fick han ibland höra talas om ett unionsbrott som nyligen blivit gjort, han kunde förstå att det hade hänt medan han suttit i det svenska fängelset nu senast, somliga pratade vitt och brett om det där, andra tyckte att det gjorde detsamma. Om det var något bra eller dåligt kunde han inte få klart för sig. Att svenskarne hade varit jäkliga, det trodde han gärna, men stortingsgubbarne hade också varit dumma, lät det, fast folk pratade så olika, att Frasse inte kunde bli klok på vad de gjort som var dumt och vad som var klokt, den ene berömde och den andre skällde, något galet var det i alla fall, men det angick inte honom, han trivdes gott i Kristiania och det var huvudsaken!

Fast Håkon Mästare var ute och reste igen, ingen visste var!

Under denna tid fick Frasse även känna den svåraste av all oro, den som kommer inifrån okända djup och är kvinnans makt i mannens liv – inte vilken kvinna som helst kan äga den makten, endast en enda, en viss, bestämd, som man förnimmer i hela sin själ, över allt annat, bortom gott och ont, liksom vore hon på ett hemlighetsfullt sätt förenad med mannens första ursprung och gömd som en dröm inom honom ända tills han möter henne i verkligheten, vad hon då än må vara för en, hur livet än må ha gestaltat henne, förvridit eller förädlat, det är dock hon, den enda, inte för hennes egen skull, hennes värde är likgiltigt, men för den hemliga kvinnodrömmens skull, som funnits inom mannen av begynnelsen. Hon är dramat i livet, eftersom hon reser mannens innersta emot honom själv.

Frasses lilla drama gled förbi som den blekaste dröm.

Hon hette Solveig och var glädjeflicka. Inte en av de mera framstående, hon smög ganska färglös och obemärkt omkring på Karl-Johann om kvällarne, som en grå och tunn liten nattfjäril.

Han mötte henne där i vimlet, såg ett ansikte lysa upp inom sig – ett vänligt, ljuvt kvinnoansikte, det stannade, det hade en makt, som var alltför stark. Där stodo de båda och sågo på varandra – ett litet leende lyste fram emellan dem, de kände inte varandra, men de kände igen varandra genast, de voro ju båda i sitt

innersta något helt annat än vad som syntes.

Frasse visste med sig, att han var en kännare på glädjeflickor, de voro ju hela innehållet i hans liv, men allt det där var borta som en dunst, han stod alldeles hjälplös inför det nya, späda ansiktet, som var så starkt i sin stillsamma makt – han kunde bara säga: äh – se – så vackra knappar föken har i kappan! – Ni ä svensk, tycker ni att dom ä vackra, va säjer dom hemma hos er för att vi har fått egen kung nu? – Joo!

Frasse stod och nöp i en stor knapp på hennes bröst: dom e mycke vackra, ska vi gå – å prata lite? Vill ni de? – Joo då! – Och så gingo de tillsammans vidare!

Det här var att bli kär, fick han så småningom klart för sig. All denna oro, all denna blixtrande, gungande glädje, detta som värkte och sprängde i bröstet för att komma fram, bara fram till henne – dessa omfamningar – de voro något högtidligt, hon gav dem som gåvor åt honom, därför att hon ville det – man kunde ta emot dem utan att känna sig besvärad av allt detta orena, som kunde ha sin egen lockelse annars, men inte nu – oh nej, ingalunda något orent nu! Att man bara hade kunnat vara tillsammans med andra kvinnor förr i världen! Då visste man inte vad detta var – detta rena, helgdagsaktiga – det ljusa, goda leendet mellan två människor!

Hon var annars en väldigt skicklig glädjeflicka, fast ingen av Frasses bekanta ville tro det, men de kände henne inte! Hon kunde ha med sig massor av pengar hem, det mesta hade hon tagit utan att fråga sina herrar. På en maskerad – de voro för resten i sällskap med Damen, en fyrtio års herre som var glädjegosse till yrket, en argsint best, stal som en korp men bara av sina herrar, där tog han allt som stack honom i ögonen, i tio år hade han levat i fängelser och ansågs vara en fulländad man of world – på den där maskeraden samlade Solveig ihop svindlande massor av pengar, Frasse satt alldeles paff vid ett bord och bara tog emot – två portmonnäer – en klocka – tre plånböcker – en plånbok till – en portmonnä, en klocka, ett cigarrfodral, karlen hade varit dödfull – en diamantring – till slut hade Frasse alla fickorna fulla av libror, plymer, karbisar och sölvisar, ett skarpt gaj, den där lilla Solveig, erkände Damen, som till Frasses ära svängde sig med svenskt romani. Hon kom springande dit och dansade bort igen med ett klingande skratt, klädd som en liten glittrande fjäril med små fina vingar på skuldrorna – på morgonen åkte de hem tillsammans, trötta och glada, han och Solveig, lilla dansande fjärilsbarnet, som nu vunnit den kräsne Damens ord på att hon var beundransvärd!

Kärlek – kärlek! Det värkte och sprängde i bröstet på Frasse, något ville fram, bara fram till henne – hon som funnits inom honom sedan begynnelsen och nu stod livslevande bredvid honom med huvudet fullt av fantasier om en cigarrbod hon skulle köpa i framtiden för pengarne hon nu förtjänade – hon hörde honom till, hennes leende gick som en il genom allt hans blod, hur skulle han göra, han måste –

Han kunde inte uttrycka saken på annat sätt än att han trodde tjejjan va beng själv eftersom han blivi så snurrens pigg på henne – hans språk ägde inte ord för sådant som höjde sig över vardagens smutsiga enahanda. Och där måste han också hålla sig med sina känslor.

Det blev ingenting mer, oron inom honom kunde aldrig spränga sig fram i ljuset till ett nytt liv, den drevs tillbaka, stängdes inne, blev ett minne bara, som värkte och sved tills det slocknade ner och blev en liten ömmande fläck i själen för återstoden av livet.

Man kunde säga, att det berodde på Tjacke, som inte kunde med Solveig, och hon kunde inte med honom, han hade ju bara ett öga, hon ville att Frasse skulle skiljas från Tjacke, ja visst skulle han göra det, han lovade allt vad hon ville.

Men ord och ord – det blev aldrig annat för Frasse. Helt lugnt och alldeles självklart gick han tillsammans med Tjacke som vanligt – att ord och löften skulle göras till något mera, till något verkligt, det var

obegripligt för honom, den möjligheten fanns inte. Han hade lovat att inte bry sig om Tjacke, var inte det nog? Varför bråkade Solveig med honom sedan? Han hade varit ute med Tjacke – ja, visst hade han det, de hade varit nere på Tivoli och druckit en flaska svensk punsch, det var väl ingenting att bråka om, missunnade hon honom kanske ett litet glas punsch? Men eftersom hon ville, så lovade han att aldrig, aldrig gå ut med Tjacke mer, han brydde sig inte om någon i världen mer än Solveig – han lovade allt vad hon ville.

Och sedan gick han ut som vanligt med Tjacke, de skulle göra en stöt tillsammans.

Solveig tröttnade och gick ifrån honom, han blev vild, vansinnig, men vad hjälpte det, hon var borta! Han stormade, grät, svor, skrek, nya ord flögo upp ur hans innersta. Och sedan gick han ut som vanligt med Tjacke. Och vännen tröstade honom, inte passade det Frasse Gyllenhjelm att gå som en vanlig link åt den där lilla glädjeflickan – och Frasse berättade med gråtande tårar om sin kärlek, han kunde göra allt för Solveig, han kunde gå i döden för henne, och han hade ju lovat allt vad hon ville, varför skulle hon då göra så här?

Han kunde inte handla annorlunda än han gjorde, kunde inte sträcka sig själv utöver sina egna gränser, kunde inte binda ihop sitt liv två olika ögonblick efter en egen bestämd vilja, de gåvo sig sådana de voro, Frasse följde med och anade inte att det var galet eller att det kunde finnas andra som gjorde annorlunda, han var oförmögen att förstå Solveigs beteende och var lika oförmögen att själv göra henne till viljes på annat sätt än han gjorde – han lovade ju allt vad hon begärde!

Han drev hit och dit med växlande stunder, såg förändringarne i omgivningen och visste inte att de berodde på hans egna planlösa famlanden. Utgöt sin bittra besvikelse, alla människor voro falska mot det stora, ädla, trofasta jag, som var Frasse Gyllenhjelm!

Solveig bodde vid Tordenskjöldspladsen, Frasse bad i ilskan Tjacke gå in i hennes rum och göra sjögång. Skulle tro att det blev gjort! Hela rummet vändes upp och ner medan hon var borta, allt värdefullt hon samlat åt sig försvann, Frasse lärde Tjacke var det fanns gömt, möblerna krossades, gardiner och mattor klipptes sönder och ströddes ut över golvet – det var en sjögång som Tjacke hade all heder av!

Frasse väntade utanför, tog ett litet skrin av vackert polerat trä, resten behöll Tjacke.

Skrinet var fullt av brev, Frasse satt hemma på sitt hotellrum och läste en hel natt, han grät så att han frös och hackade tänder. Han ångrade redan bittert sjögången, mindes inte längre raseriet och lusten att hämnas på henne – mindes bara hennes kvinnomakt och kände den svarta elden i blodet. Så lade han in hennes brev i skrinet skrev på en lapp allra överst: Elskade lilla tjejjan, Jag er så lessen för det Här. Dett var Tjacke som jorde Sjögången så att Du kann setta fast Hånom vis du vill. –

Han smög bort till hennes dörr, ställde skrinet utanför, ringde på klockan och darrade iväg, fylld av gråt ända upp till halsen.

Mer kunde den stora oron, kärlekens brinnande lidelse, inte bli för honom. Han slöade ner sig så att han gick och hakade sig fast gång på gång, Tjacke hjälpte dock i det längsta, han blev inte snodd, Solveig vågade inte.

Överallt räckte inte Tjackes hjälp. Frasse stod ensam en dag i en främmande våning, plockade ihop i ett lakan en massa saker ur byrålådorna och hade ögonen fulla av tårar för Solveigs skull – då skrek ett fruntimmer i en dörr, strax smälldes dörren igen, nyckeln vreds om, fruntimret sprang och ropade på polisen, han hörde henne väsnas i telefonen.

Nu var Frasse i gluggen igen – nej! inte ännu! Han lutade sig ut genom fönstret, Tjacke var försvunnen –

stuprännan satt för långt ute på väggen, den kunde han inte nå – men här – här sitter ju ett grovt rep fast i fönstret! En säkerhetslina för livräddning vid eldsvåda! Tack som bjuder! Frasse fick med sig i fickorna så mycket han kunde rafsa åt sig av värde, svängde sig ut, gled ner på repet och försvann.

Några dagar senare var han dock färdig. Han gick in på måfå i en tambur, som stod halvöppen, skulle hämta en överrock åt Tjacke, de hade kommit överens att resa hem till Sverige igen.

När han skulle gå ut med rocken, mötte han en karl som gick in, Frasse sprang rätt i armarne på honom och karlen höll fast, ledde honom i nacken med sig ner till polisen, och så bar det iväg till nitton Möllergade!

Frasse var tröttkörd igen, slut. Men han kände ändå en viss stolthet, när han fick höra, att inte mindre än tolv personer blivit fast för hans skull. Det var smickrande, han försvann från skådeplatsen i en bra nog pampig smäll och inte som en vanlig lösdrivare.

Han satt en dag utanför förhörsrätten och väntade, då kom en fin gammal herre fram till honom och bligade stint.

– Va e de om? frågade Frasse.

– Ni har stulit av mig – ni tjuv! sade herrn.

– Hur va namne?

– Det angår er inte! Det var i min våning ni tog allt bordsilvret – och min hustrus juveler.

– Jaså, där.

– Ni ska ge mig igen alltsammans, ska ni! Annars –! Herrn skakade sin käpp framför näsan på Frasse.

– Hönu herrn – fö de fösta så va de min kamrat å inte ja som va oppe i våningen, ja stog neranför. Å fö de andra så har ni ingen rätt att få tillbaka nånting av mej, om ja inte vill ge er de govillitt. Å för de tredje, så har ni vari dum nu å schenerat mej, så ni får inte ett jävla barr. Låt mej vara i fre nu!

– Nå – jag ska visa er!

Herrn sprang till en vaktmästare, bad att få tala vid assessor Bahle – stod säker som redan segervinnare och väntade med makthavarens myndighet. Men fick snart svar, att han skulle bli inkallad när hans tur kom!

– Va fick herrn nurå? sa Frasse.

– Ni är fräck, tjuvstryker, men jag ska visa er, att ni ska få svida för det här!

– Två års straffarbete – de vet ja.

– Två år! Ni ska ha tio år! En sådan fräckhet! Att gå in i en främmande våning mitt på ljusa dan – och sedan neka att lämna tillbaka –

– Två bast får ja! sa Frasse och vände sig likgiltigt bort.

Nu kom frun också, en liten elegant dam. Hon sade visserligen ingenting, såg bara ledsen ut, men det var besvärligt ändå att ha henne stående där mitt för näsan. Frasse bad en vaktkonstapel visa bort dem, och det gjorde han! Det är förbjudet tala vid fångarna, var god gå åt sidan!

Så ska det låta, tyckte Frasse.

Hans triumf blev fullständig, när sedan assessor Bahle i rätten avbröt den myndige grosshandlaren: vi kan inte skaffa tillbaka tjuvgods här, vi kan bara döma tjuvar att ersätta!

Åklagaren yrkade strax därefter sina två år åt Frasse – han kastade en triumferande blick på den slagne grosshandlaren, som gått och inbillat sig att man kunde ta ifrån en tjuv det som med rätta tillhör honom sedan han stulit det, han betalar väl tillräcklig ersättning när han lider det grymma fängelsestraffet! Åt Tjacke yrkade åklagaren bara åtta månader, men en kypare, som fått lite kläder av svenskarne och blivit fast för tjuvgodset, avkrävdes två års straffarbete, han hade varit flera gånger straffad. Det var en hel lång önskelista, som åklagaren läste upp. Rätten överlade. Åklagaren fick sin vilja fram mot alla utom mot Frasse, som slapp med ett och ett halft år, han skvatt av glädje! Detta var ju ett helt kapital! Hans ungdom hade betraktats som förmildrande omständighet.

Kyparen gick till lagmansrätten. Dit fördes Frasse två månader senare för att höras i hans sak.

Det var en praktfull rättsal, Frasse kände sig riktigt enkel där han stod, alldeles som spelade han med i ett drama på en teater, människorna hade byggt upp detta tempel åt sådana hjältar som han, det förstod han! Bakom honom sutto på åskådareplatserna ett par hundra vänner och bekanta ur affärsvärlden, de flinade och viskade och viftade med tobaksbussar, grymta månde grisarne, de visste vad den gamle galten led!

Han hade redan hunnit glida in i fängelselivets stillhet igen och brydde sig inte mycket om vad som skedde omkring honom, nickade knappt till åskådarne en gång, men blekt och krampaktigt smög ett leende fram kring hans läppar när han såg tobaken i skadeglada hedningars nypor! Sen stod han halvsovande och hörde hur de olika rösterna ekade i den stora salen, det var som en sorts underlig musik, sorgesam och ödestung.

När han kallades fram, gjorde han i alla fall allt som kunde göras för att rädda kyparen, ingen hade talat om för kamelen att kläderna voro stulna, det hade han inte kunnat veta – sedan fördes Frasse bort igen till stillheten. Långt efteråt fick han veta, att kamelen i alla fall fått behålla sina två års straffarbete.

Fängelset ute på Löcka var det finaste i hela världen, tyckte Frasse. Parken och tornet och den bastanta muren se präktiga ut redan de, men där inne är det ändå bättre! När man kommit in genom porten, går man genom en lång tunnel till en liten gård, därifrån uppför en trappa till en farstu, som begagnas till besöksrum, det skiner av ledstänger och bänkar, så man näns knappast röra dem.

Därifrån kommer man in i en stor centralhall; till höger och till vänster och snett framför öppna sig långa korridorer, kallas dalar, där ser man ändlösa rader av små stängda dörrar, det är cellerna, bakom varje dörr en liten människa.

På nedra botten och en trappa upp ha de snickeriarbeten inne hos sig, varje cell är en liten verkstad för en man, där doftar av trä och lim och skallar av hammarslag. I de högre våningarne klistrar man påsar, repar drev, syr kläder, gör skor och andra nyttiga saker. Överallt i fängelset är det lika putsat och fint. Varannan vecka bada fångarne, karbad eller dusch, fem eller tio man i stöten.

Promenadgångarne äro dubbelt så stora som i de svenska fängelserna, mitt på gården blommar om sommaren en liten rabatt, den lyser och doftar, och konstapeln blundar om Frasse tar med sig en blomma till cellen! Däromkring gå ett tiotal gångar för promenadens gåsmarscher.

Reglementet är också helt annorlunda än i Sverige.

Först får man sitta i två månader, under denna tid får man bara religiösa böcker att läsa, en bok i veckan. Och tre till fem öre om dagen i arbetslön. Därefter flyttas man upp i andra klassen, där får man läroböcker att läsa och varannan dag en liten bit tuggtobak – riktig tialo! milda världens barn vilket härligt stillo! Och fem till åtta öre om dan! Efter fyra månader blir man uppflyttad i tredje klassen, där får man tobak varje dag

och om söndagarne en skrivbok att skriva i och ett litet instrument, kallat psalmodikon, att spela på!

Hela första söndagen låg skrivboken orörd i Frasses cell, han bara spelade, ett spädbarn kan lära sig hantera ett psalmodikon, och det är ändå någonting som låter i ett öra där tystnaden värker!

Andra söndagen skrev han i sin bok:

– Den Personen som först har kåmmet opp me detta att låta Fångarna få låna en pcalmodikon att späla på om Söndagarna den personen hvet nog ej hvad Han har att hventa en gågn när han skal jöra reda för sig, inför gud kåmmer den Personen inte att få sitta på en Gyllene Tron vid guds högra Sida. Ja då kåmer ingen att få sitta Där. –

Efter åtta månader kommer man upp i fjärde klassen, där får man mer tobak, får välja böcker fritt, får arbeta ute i fria luften innanför murarna och får ha instrumentet hos sig även om vardagarne, när intet arbete finns där ute. Åtta till tio öre om dagen får man i både tredje och fjärde klasserna.

Efter ett år kommer man upp i femte klassen, där är det så bra som i ett slags himmelrike. Man får bära skägg och har en hel del andra rättigheter. Och får tolv öre om dagen.

Det förstås, sköter man sig inte väl, så blir man inte uppflyttad. Och man kan när som helst trilla ner igen till första klassen, om man inte aktar sig. Där får man ingen tobak – och den vissheten är ett gissel, som tuktar till skötsamhet!

I cellerna finns värmeledning och gasljus, bord och stol, en hängmatta med filtar och lakan och en kudde, stoppad med hyvelspån; ett handfat, en borste, en spegel, en kam och en griffeltavla. Två små hyllor med böcker på väggen, och på andra väggen ett skåp med matkärl. I hörnet står burken.

På morgonen steg man upp när det ringde, städade sin cell och tog en kall avrivning vid vattenledningen. Klockan halv sju kom frukosten, smörgås och varm skummjölk. Sedan var det att arbeta till middagen med en halv timmes promenadtid på förmiddagen. En stunds vila efter maten smakar alltid skönt, sedan arbete till klockan sju, då städade man cellen, tvättade sig och åt kvällsmat, smörgås och mjölk igen. Därefter fick man sitta och läsa till klockan åtta, då gick klockan till kojning.

Varje söndag var det gudstjänst i kyrkan, varannan onsdag höll prästen föredrag.

Pastor Bugge var en kärnkarl. Han sjöng som en operasångare och berättade alltid i sina predikningar något roligt, så att alla de fyra hundra fångarne kunde få sig ett gapskratt, ingen som inte har studerat livet kan ha en aning om hur skönt det känns att få höra en vänlig människa säga en lustighet och att själv få skratta med alla kamraterna en gång i veckan! Han berättade om falska kamrater en dag, det var en historia om en fånge, som hade rymt från ett fängelse, och hans kamrat gick till detektiven och angav honom för några kronor, var det inte uselt handlat av kamraten? Så uselt handlade Judas Iskariot mot allas vår frälsare Jesus Kristus!

Men det var inte bara pastor Bugge som var en hjärtans god och präktig människa. Frasse gick en dag till direktören – och det var en herreman hela dan, det!

Så vänlig och fin kom den gamle kommendanten emot den lufsige fången, tog själv en stol och satte fram: sitt sitt! Och satte sig tätt bredvid, alldeles som en god vän!

– Vad var det ni önskade nu?

– Jo – skulle man inte kunna få – om de vore möjlitt att de kunde gå för sej å få lite tillägg i maten?

– Jovisst! Det ska ni gärna få! Känner ni er hungrig?

– Jaa.

– Inte är det meningen att ni ska svälta här! Nej för all del, ni ska ha så mycket mat ni behöver! Var det ingenting annat?

– Tack så mycke – näe då!

När Frasse kom upp i sin cell, sjönk han ner vid bordet och storgrät. Så vänlig hade ingen människa varit mot honom förr.

I cellen bredvid Frasse bodde Springan, och väggen var inte tjockare än att man kunde tala till varandra tvärs igenom, det behövdes aldrig någon knackning dem emellan. Han började hojta på Frasse – spela en bit i ställe för å tjuta så där!

Och Frasse spelade på sitt psalmodikon och sjöng i glädjen allt vad han kunde, operettbitar, varieteslagdängor, oanständiga visor – haru hört den här, Springa? De ä den skarpaste biten ja nånsin hört – och så rev Frasse i med en visa, som bara bestod av en samling fräcka könsglosor utan någon vidare inbördes ordning, det gällde bara att få med så många som möjligt av den sorten. Han var så glad i sin själ, så han tyckte han kunde inte finna ord nog att uttrycka sig!

Han kände, att han verkligen var en fin och ädel människa i sitt innersta, så vänlig skulle naturligtvis inte direktören ha varit, om han inte förstått vilken framstående människa Frasse var egentligen.

Strax därefter fick han höra, att en svensk som suttit en tid på fängelset här och nu skulle sändas på transport till Sverige, hade blivit så förtvivlad, att de måst föra honom med våld ut ur fängelset. Han tiggde och bad att få sitta här i tio år hellre än att skickas på ett år till Långholmen i Sverige.

Ja, det kunde Frasse förstå! Själv hade han ju blivit en bättre människa här, till och med lite religiös av sig, så mycket kan vänlighet göra!

Men inte mer!

Efter en liten tid blev han nerkallad till den gamle gode direktören:

– Nu vill ni väl gå på pröve kan jag tro?

Det betydde att han genast skulle bli fri, resten av straffet blev uppskjutet tills vidare, men om han under de närmaste tre åren ådroge sig en ny dom i Norge, skulle han då få som påbröd den strafftid han nu slapp. Efter tre års gott uppförande skulle prövetiden vara slut, då bleve han alldeles fri.

Frasse var tacksam att få gå på pröve. Nu hade han fast beslutat att bli ordentlig, han hade blivit en annan människa tack vare den vänlighet som visats honom här. Och så grät han en skvätt igen!

Han fick gå. Till avsked fick han ytterligare en varning:

– Nu blir ni utvisad ur landet. Kom ihåg det, att så fort ni bara visar er i Norge igen, även om ni inte gör något annat brottsligt, så blir ni häktad och straffad för trots mot utvisningen, och då får ni tjäna av den här prövetiden också. Tag er i akt nu, min unge vän!

Jo, det skulle Frasse. Tacka för det! Han var ju ordentlig nu, han var ju religiös, det hade han föresatt sig, längre kunde han inte gärna gå!

Från fängelset fördes han till ett slags kontor, där han blev delgiven utvisningen. Därifrån till nitton Möllergade.

Medan han satt där och väntade, kom en polisman in med två glädjeflickor, de skulle också vänta i samma rum. Frasse var en fin karl och skickade en konstapel efter kaffe, livet började bli trevligt igen. Flickorna snattrade och skrattade, de skulle på några månaders tvångsarbete till Mangelgården, och Frasse var en väldigt hygglig karl, tyckte de. Vad hette han, var kom han ifrån? – Åh nej! Var han verkligen den berömde svensken Frasse Gyllenhjelm, som det stått så mycket i tidningen om? Var det möjligt? – Nog var det möjligt, men inte visste han om han var berömd, en smula känd var man ju förstås, och det var tolv personer som åkte in sist man blev häktad, så det var kanske inte så underligt att det väckte lite uppseende. –

Mötas och skiljas – hjärtlösa värld! Farväl, små flickor, hälsa Solveig om ni träffar henne! – Ja, henne får vi snart se, hon sitter på Mangelgården! – Det var min käresta!

Det bar i väg med den berömde svensken till rannsakningshäktet över natten och morgonen därpå med tåget i sällskap med en detektivkonstapel till Charlottenberg. De reste i egen kupé, och konstapeln var en rasande trevlig och språksam herre, han kände Håkon Mästare och berättade många roliga historier om den gamle kamraten, det var riktigt tråkigt att skiljas.

I Charlottenberg mötte en svensk polis, som förde Frasse till länsman, en gammal hygglig kurre, som snokade i sina papper för att se om Frasse var efterlyst i Sverige, det var han nu lyckligtvis inte, han fick respengar till Stockholm och var fri!

Med första tåg kom han till grå staden, gick direkt från stationen in i en liten butik han kände till och köpte ett helt dussin skarpa vykort, hans själ törstade! Han frossade av de oanständiga bilderna, nu kände han att han återigen var en människa, en bättre människa i så fall, med många nya vackra ord, till och med religiösa ord, mer kan man väl inte begära!

Det är inte nog med att vara religiös, man ska ju leva också, och det är nu en gång för alla omöjligt att leva något annat än sitt eget liv. Frasse var och förblev den gamle Frasse, vilka öden han än fick genomgå, och vilka ord som än flögo likt svaga reflexer genom hans själ. Han kunde inte sträcka sig utanför sig själv, kunde inte ens tänka sig det som något önskvärt, han gjorde sitt bästa när han beundrade på avstånd sina egna ädla drömmar. Han kunde inte göra rätt det som vuxit krokigt, inte göra helt det, som var slaget i bitar, han kunde endast fullborda det levnadslopp som tillhörde Frans Karlsson-Gyllenhjelm!
